

ЧАСОПИСЬ ПОСВЯЧЕНА СПРАВАМ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ.

Ч. 17 і 18.

Львів, 1. жовтня 1912.

Рік IX.

о. М. Щепанюк.

Чи справді облатинненє нашого обряду?

(Д а л ь ш е).

Добр. сс. в кількох місцях дотикає питань чисто душпастирської природи проте мусимо і з тої точки розглянути справу. Ми вже вказали на те, що він вважає обряд не як средство до висшої ціли, тільки яко ціль саму для себе і тому не узглядив такого важного діла як розвій обявлення. Той його хибний погляд виступає ще яснійше, коли розглянемо ті його вискази, в яких він говорить про приміненє обрядових звичаїв до практичного душпастирства, а в яких зраджує цілковите незнанє душевних потреб і обставин, серед яких живе наш вірний. Ми самі признаємо, що не „можна сего назвати правдивим поступом, если наш християнин покланяєть ся лиш тоді, коли вчує голос дзвінка, замість того, щоби самому думати і знати, коли

---

*) В першій часті отсеї статі наступило в однім цитаті пропущенє кількох слів. Для уникнення баламутства просимо те місце справити. І так на стор. 464 в осьмім і семім рядку з доду замість „то се може бути лише в змислі самостійного поступу“ має бути: „то се може бути лиш в змислі облатинненя, а не в змислі самостійного поступу“. — Редакция.

належить ся поклонити“ (Ц. В. 1912. стор. 131), однак з того іще не слідує, щоби зараз таки уживанє дзвінка при нашім богослуженю осуджувати як щось, що введене не задля дійсної потреби, тільки задля зле понятого поступу, вімя котрого дієть ся „тільки глупостей, тільки зла“ і т. п. (Ц. В. стр. 131).

Якби шан. Автор був перед тим, нім почав висказувати свої погляди про потребу дзвінків, монстранцій, почитання найсв. Тайн поза Службою Божою*), читаних Літургій і т. п., розважив добре потреби і услівя практичного душпастирського нинішніх часів, він був би се все осудив лагіднійше і був би в тім всім не добачував нічого шкідливого обрядови, так само, як ніхто не добачить злої волі приміром у св. Ів. Золотоустого, котрий ізза чисто душпастирських зглядів не вагав ся скоротити Служби Божої або ввести інший спосіб уділювання вірним св. Причастія, не практикований до його часів в цілій грецькій Церкві або у св. Кирила і Методія, що задля тих самих причин не бояли ся ввести в Богослуженє народної мови тих часів. Ніхто не перечить, що часті поминання в наших Богослуженнях Пресв. Богородиці можуть і повинні одушевити сьвященника любовю і почитанєм Божої Матери, що він ті місця може і повинен використати в духовних науках для вірних, що він має обовязок і сам застановити ся і своїх вірних познакомити з нашим Богослуженєм, однак що на те порадити, коли нашим вірним яко звісним горячим почитателям „Матінки Божої“ те все за мало, що вони не хочуть іно тим вдовольнити ся, що від часу до часу почують про Неї при Богослуженю, а їх серце домагаєть ся оказання тої любови в якийсь особливий більше суцільний і скуплений спосіб. Хибаж випадає нам ствердити „дивний недостаток понимания свойого восточного почитания Маріи“ (Ц. В.) у св. Теоктиста, що не вдовольючи ся богородичними і іншими піснями в честь Марії уложив Параклис або у св. Романа Сладкопівця за написанє прекрасного акафисту, аби її почитити? Хибаж вільно так остро осуджувати тих душпастирів, що хочачи відповісти вимогам і потребам своїх вірних відправляють в найкрасшім місяці ро-

---

*) Не можу сего розуміти, як почитанє, яке віддаємо Ісусу Христу, утаєному в Найсв. Тайнах, після Літургії, утрєні або вечірні можна мішати з зовнішнім обрядом або говорити, що се іно „поправка“ благословєня Найсв. Тайнами в часі Літургії, яка „сей час після Літургії представляєть ся ледви чи не злишною“ (Ц. В. 1912. стор. 124 слід.). Се лежить в природі кожного чоловіка, що він оказує свою любов для тих, котрих любить не лишень в приписанім часі і в приписаний спосіб, тільки все і всюди і при кожній нагоді в спосіб, який видаєть ся йому найлучший, як може і уміє. Чижи добр. сс. хотів заперечувати загальні закони психології у наших вірних або відсуджувати їх від права юбити Ісуса Христа в Евхаристії і оказувати Йому ту любов на вні?

ку той-же самий Параклис або Акафист, а при тім пояснюють народови в проповідях ті похвальні гимни, як: „Достойно єсть“, ті возгласи як „Израиль ѿ прескатыи, пречистей“..., богородични і взагалі всю нашу богослужебну мариольогію. Справді, я не розумію, як Автор міг висловлювати ся так про того рода душпастиря: „От тому то він і непоминає її, так і не знає одушевити нею (мариольогією свого обряду) своє стадо. А не знаючи свого глядить чужого (?), так і своє стадо веде з „рвенієм“ на запозичене пасовиско, пропускаючи мимо своє рідне, хоч і лучше. А однак коли би ми знали своє добре, ми инакше гляділи би на такі стремління: никтѣже пѣхъ кѣхусе ѡбѣ хѣхетъ нѣкаго, глаголетъ бо: кѣхусе лѣхше єсть“ (Ц. В. 1912. стор. 127).

Ми осьмілюємо ся поспитати добродія сс., чи він закидаючи нам незнане свого рідного, сам як слід знає те все, про що бере ся писати, чи він не говорить про ті речі подібні, як сліпий про краски або глухий про музику. На основі його висказів ми маємо повне право заключувати, що він майського богослуження в нашій Церкві навіть не бачив, инакше не заключував би, що душпастир відправляючий ті Богослуження „своє стадо веде з „рвенієм“ (на тім місці дякуємо за признане) на запозичене пасовиско, пропускаючи мимо своє рідне, хоч і лучше“.

А шкода, що він тих богослужень не постарав ся як слід розпізнати, бо був би не заключував далі, що „між причинами ведучими до облатинення нашого обряду не посліднє місце займає ухилюване ся від упертого труду, желанє облегчити собі діло хочби ціною висшої ідеї (Ц. В. 1912 стор. 131), не говорив

Говорити далі, що почитане у нас Найсв. Тайн поза Літургією се наслідок „західного вихованя“ і „більший або менший недостаток пониманія духа свого східного обряду“ (Ц. В. 1912. стор. 124), значить, самому собі дати свідощтво вже не меншого або більшого, але цілковитого незнання свого рідного обряду, се значить приписувати тому обрядови таке убожество, що він без „західного вихованя“ не в силі вже побудити нас до такого почитаня Ісуса Христа, яке Йому належить ся. Чи ж справді нашому обрядови чуже почитане Найсв. Тайн поза Літургією? А як шан. Автор пояснить повстанє у нас Літургії Пржедєосвящєних Дарів, як пояснить старинний, тепер вже непрактикований звичай, засилати Найсв. Тайни дяконами до домів всіх тих, що задля якоїсь там перешкоди не могли бути присутніми на Сл. Божій? Може думає шан. Автор, що Найсв. Тайни несли до домів вірних отак, як нині праміром господиня заносить полуденок своїому мужеві-робітникові, за ятому при праці, без найменших ознак зовнішнього почитаня помимого, що пильно перестерігали так звану *disciplina arcani*.

би з такою певністю, що вплив Найсв. Серця Христового на наших вірних під релігійно-моральним зглядом „підлягає доволі серйозним сумнівам“ а навіть „що як раз в останні часи, з тих пор, як у нас почали вводити почитане Серця Христового і много говорити о любові спряженій з тим почитанєм, з тих іменно пор любов до ближніх відмінних пересвідчень і поглядів, не то віроісповідних і но лиш партийних або лиш обрядових, застрашуючо цофнула ся взад“ (Ц. В. 1912 стор. 144).

Отож що до першого закиду, Автор був би пересвідчив ся, що душпастирі, вводячі в своїх церквах того рода „облагиненя“, як майські Богослуженя, культ Найсв. Серця Христового, почитане сьв. Йосифа Обручника не то, що від труду не відтягають ся, але його іще шукають. З тими-ж „облагиненнями“ звязані многі обовязки сьвященника, як: щоденні відправи і проповіді, часта сповідь і Причастіє вірних, вишукуване диких супружеств (брацтва сьв. Йосифа Обручника). Все те є запереченем того, що сказав Автор. Навіть введенє читаної Служби Божої, той по думці Автора найсильніший аргумент сьвідчить против закиду ухилюваня від труду тим, що кождому сьвященникови дає можливість відправити що дня Службу Богу, коли приміром на православнім Сході, де того звичаю нема, многі сьвященники і тисячі вірних по містах є змушені обходити ся без Служби Божої навіть в неділю.

Добр. сс. нарікає, що то віддільне благословенє даєть ся все „степенно, достойно, точно так, як буває у латинян; за то благословенє при Сл. Божій навіть і сьпіваній, а тим паче і читаній, даєть ся звичайно, поспішно, механічно, сухо“ (стор. 124), але не нарікав би, колиб був зважив, що вже цілий канон Літургії є постійною адорацією Ісуса Христа в Евхаристії, як се виразно зазначає сьв. Ів. Золотоустий в своїм творі „О сьвященстві“. Проте таке саме благословенє Найсв. Тайнами в часі Літургії, як се є в звичаю поза Літургією булоб вже дійсно „поправкою“ самої Літургії. Як раз тому зазначаємо ріжницю між благословенем Найсв. Тайнами внутр, а таким-же на вві Сл. Божої, щоби вірні навчили ся більше цінити саму Службу Богу, якої ніяке инше Богослуженє не може заступити.

На сам кінець треба зауважити, що ціха тої ріжниці не в тім, що благословенє в часі Служби Божої має бути „поспішно, механічно, сухо“, а поза Службою Божою „степенно, достойно“, як висказуєть ся Автор, тільки в меншій величавості або урочистості, що не виключає, щоби благословенє в часі Служби Божої рівнож було „степенно і достойно“. Если Автор дійсно в поспішности, механічності і сухості при відправлюваню Служби Божої деякими сьвященниками додає „западне вихованє“, то справедливо против него виступає, але не може говорити про якесь „облагиненє“ нашого обряду, бо се не є ціхи ніякого у сьвітї обряду, признаного католицькою Церквою, тим більше латинською.

Для доказу неправдивости другого закиду, запрошую Автор на першу п'ятницю або неділю до якої небудь церкви, де вже введено почитанє Найсв. Серця, от хочби до св. Юра, де брацтво Найсв. Серця наймолодше і найменше солідно ведене. Нехай пригляне ся тим юрбам народа, що мов жаждучі около жерела води товпить ся около сповідальниць, нехай пригляне ся, з яким одушевленєм він молить ся, як ревно бере участь в Богослуженнях так, що справді всякі дзвінки, на які нарікає Автор, показують ся зайвими. Та, щоби Автор змінив свій погляд, що се дієть ся тому, що „у нас розвиваєть ся агітація, пускаєть ся в народ відповідні брошури, — иноді очевидно агітаційні, з сензацийно представленими і натягненими, если уже не видуманими розказами, обчисленими на чутивість фантазії або на легковірність читачів (?!) — виголошуєть ся пламенні проповіді в тім зміслі, одушевляєть ся народ, вводять ся відповідні брацтва, словом стремить ся до того, щоби, наконець, народ сам зажадав введеня того Богослуженя“ (Ц. В. 1912 стор. 143). Запрошую його на годинку до сповідальниці. Там він довідає ся з уст самих каянників, що ділає тут очевидна Божа ласка, а ніякі людські впливи. Нехай він прислухаєсь їх зізнанням повним любови і вдячності для Ісуса Христа, оказуючого Свою любов для почитателів Його Найсв. Серця, і повним сердечного розкаяня за гріхи: тут прибита горем жена дякує за пораду віддати свого мужа пияка, що цілими літами не сповідав ся, опіці Найсв. Серця оповіщуючи з сльозами в очах, що вже навернув ся, там печальна мати дякує в подібний спосіб за свого сина, що не хотів до ніякої праці взяти ся та ще до того і про Бога забув, иншим разом приходить якийсь робітник і замість визнавати свої гріхи, як звичайно при сповіді, починає плакати довшим, неутуленим плачем і щойно по хвилі відведеш ся від него, що се плач щастя, що від коли він під впливом Найсв. Серця змінив своє грішне житє, він за кождим разом, коли іно приступить до сповіді і св. Причастия, не може охоронити ся від якогось надзвичайного зворушення свого серця, переповненого вдячністю для Ісуса Христа. І не треба думати, що се случаї рідкі, спорадичні; вони повторюють ся часто по кілька разів що місяця так, що слухаючи се перестаєш вже вірити, а починаєш пересьвідчувати ся про опіку Ісуса Христа над людьми. Нехай шан. Автор зайде до нас, а пересьвідчить ся наочно, якто та наша „біднота, та підземна Русь львівска“ тягне ся з послідного, складає послідний сотик, віднятий собі від уст, на устроєне чи украшенє престола або закупленє якоїсь утвари до церкви, як вона боліє над тим, що наші церкви убогі, обдерті, коли „польські визолочені прикрашені“ і поважно берегть ся тому зарадити; нехай зайде, а ми вкажемо йому серед наших парохіян на одиниці, що переняті любовю до Найсв. Серця о нічим иншим не думають, як іно о тім, щоби йому чимсь прислужити ся, що своєю ревністю і апостольським духом завстиджують своїх власних душ.

примінює до них висказу Св. Духа: „ѣще кто́ рече́тъ, ꙗ́коу люба́ю Бѣ́га, а́ брата́ сего́ не́нави́дитъ, а́зъ ѣ́сть“.

Хибаж не винуваті тому ні Найсв. Серце ні почитателі Його, що спеціально у нас „убѣжденія и воззрѣнія“, хочби лиш партийні або обрядові, про які думає Автор, все ідуть в парі, як се виказує історія нашої Церкви і досвід послідних днів, з відступством від католицької Церкви.

Вкінці на раду добр. сс., що „лучше буде поки що заняти вижидаюче, або по словам других заkostenіле становиско, доки Провидіне не зішле нам лучші часи, які дадуть нам людий спосібних двигнути наше обрядове діло вперед на пути дійсного питомого, — а не запозиченого поступу“ (Ц. В. 1912. стор. 130) не можемо згодити ся хочби тому, що яко душпастирі боїмо ся долі смоквового дерева, що неродило овочів або слуги-нероби, що закопав даний йому талант в землю думаючи, що вчинив найлучше.

(Далі буде).

Антін Стельмах.

Бог у вселенній.

(Дальше).

А як дбає природа о цілість й здоровле цілого організму. „Поверхню тіла покрила шкірою, шерстю, перами, лускою або роговим панциром — жолудкови й тенесам надала незвиклу еластичність — серце й легки замкнула в сильній клітці з ребер — органи зміслові, з виїмком дотику, що для добра звіряти розтягаєсь по цілім організмі, осадила глибоко в костних ямах — сок хребетний укрила в грубих скорупах кістяних¹⁾“.

Спогляньмо на перелетних птахів, і спитаймо, чи вони случайно лиш заблукавшись в нашу сторону, зміряють довгими рядами на полудне? Ні, се закон природний гонить їх у теплі краї, бо тут предчувають надходячу зиму.

¹⁾ Dr. Kaz. Wais: Kosmologia czyli filozofia przyrody: Warszawa 1907. ст. 197.

Не можна ту поминути й деяких див природи, получених із звірячим інстинктом. Ї риба, яка живить ся комашками, що сідають на надводні рослини. Тому, що не може вона ніяк мушки досягнути, кидає на ню каплю води, і комашка падаючи на воду стає жертвою інстинктового підступу.

За инший примір возьмім рід найбільше споріднений з пчолою й осою, космату пісочницю (*Ammophila*). Сей насікомий годує свою личинку дуже великою гусіницею, котрої однак не може занести до комірки разом з яєчком, поки не відбере їй можности рухати ся. Первові узи сеї гусіниці розміщені в перстених, з яких складаєсь єї тіло. Спаралізоване одного перстень не мало би впливу на сусідній перстень; операція повинна відбутись ві всіх разом гангліях або узлах. Отже пісочниця виконує сю задачу з такою точністю, якби нею кермував найліпший фізіолог: запускає своє жало в кожний перстень з осібно по девять разів і повторяє сю чинність тільки разів, кілько є перстенів; відтак свою добыч, цілком живу, але нездібну рушатись, ловить за ший і затягає до гнізда¹⁾.

Звідкиж, питаю, пісочниця знає, кілько перстенів має гусіниця? Хто їй вказує ті місця перстень, в які запускати має жало? З певністю вона розумом не розбирає, а случай ту також виключений. Перша пісочниця не могла пробувати на сліпо запускання жала, бо ся робота на нічо не придала б ся тому, що гусіниця, коли не обезсилена після всяких правил штуки, не лиш що не стане кормом для личинки, але й сю послідну знищить. А відразу не могла девять разів случайно трафити пісочниця. Видно, що насікомим рядить якийсь закон, що велить йому так поступати, щоб удержати рід пісочниці при житю.

Не можна в тім місці поминути також доцільного наслідування, яке подибуємо у звірят а називаємо міметизмом, або з англійського, мімікрією. Вона полягає на тім, що звірята або в ціли охоронення себе перед ворогом, або ошукання своєї жертви, наслідують уклад, барву, або прикмети инших звірят, рослин, а навіть тіл неорганічних. Звірята, що живуть на далекій півночі, мають барву білу в зимі, а в часі короткого літа барва фавни примінюєть ся до зелено-сірої барви краєвиду. Звірята знова, що живуть в південних горячих краях, а головно в пустинях своєю барвою нагадують жовту барву піску.

„Знаною є річю, що барва охоронна наших мотилів є так далеко посунена, що істнує до певного степеня гармонія між барвами появляючих ся мотилів в кожній порі року, се є з весною, осінию, або зимою, а переважаючими барвами, які тоді в природі виступають. Ранною весною появляють ся у нас мо-

¹⁾ Гл. Duilhé de Saint Projet: Наукова апольогія християнської віри, Укр. перев. о. Яр. Левицького, Львів 1905. ст. 255.

тилі о убарвленю сірім або брунатнім, як пр. ґатунки з рода *Taeniosampa* Gn., *Xylino* O., *Biston* Leach, *Boarmia* Fr. і ин. І барва тих мотилів відповідає знаменито окруженю. Виступаючі ґатунки мотилів в осіни, мають також охороняючі барви, жовті або брунатні, з відтіннями такими, які в природі в тій порі панують. З кінцем вересня, коли починає листє жовкнути, стрічаємо мотилів жовтої барви пр. відміни рода *Xanta* O., *Pitheca* Dup., *Ennomos* Fr. і ин. Те саме відносить ся до видів появляючих ся в пізній осени, потім в зимі, коли літаючі мотилі мають барви сірі й срібlistі, як *Hybernica* Latr. Чисельні зіставлення виказують, що майже половина відмін мотилів, появляючих ся в місяцю вересни, має убарвлене охоронне¹⁾.

Щоби охоронитись перед ворогом, деякі мотилі наслідують зсохлі листки. Жиючий на Суматрі барвний мотиль *Kallima patalecta*, завважаний природознавцем Wallace-ом, коли сидить на дереві з піднесеними до гори крильцями, виглядає зовсім як зів'ялий листок так, що нарочно навіть шукаючи за ним, не знайдеся його. „Той рід — свідчить Wallace²⁾ — був в сухім ліску і гущавині нерідко, але часто дармо старав ся мотиль зловити, бо перелетівши коротку просторінь, скрив ся він в корч між сухе листє, і хоч я неспостережно на те місце підійшов, ніколи не міг я його відкрити, доки він нечаяно не вилетів, і потім знова в подібнім місци не зник“.

Комаха знова *Phasma* має видовжений кадовб, ніжки тонкі а довгі, і тому виглядає, як суза галузка.

„Одним із дуже знаменних примірів мімезії спорохнілого дерева суть совинки *Calosampa vetusta* H і *C. exoleta* L., що появляють ся у нас ранною весною в цвітні. Комахи ті не лиш спеціальним тоном убарвлення, але особливими прикметати рисунка крил і кадовба наслідують порошно. Згідність барв брунатних і сірих, як також уклад крил в стані супочинку, наслідує кору з відстаючими трісками. Біологічно цікавою є річю, що подражнений мотиль не злітає, але вдаючи мертвого спадає на землю й знова стаєсь невидимим серед сірої поверхні небраної еще зеленню землі³⁾.

Щось подібного находимо й у декотрих птахів. Знаменитим приміром того рода мімікрії є дрімлюх⁴⁾.

Сей дуже пожиточний птах має барву подібну до кори дерева. Цілими днями дрімає він по старих, мохнатих пнях,

¹⁾ Гл. Dr. Ludwig Sitowski: Uderzające przykłady mimetyzmu wśród fauny owadów krajowych (Kosmos, Lwów 1911, zes. 3—6, ст. 252.

²⁾ Гл. Aug. Hackemann: Die Bedeutung der Farben für das Leben der Tiere. (Nat. u. Offenb. Bd. LI, Münster i. W. 1905.) ст. 724—725.

³⁾ Гл. Dr. Ludwig Sitowski, loc. cit. ст. 257.

⁴⁾ Гл. X. Dr. Kaz. Wais. Op. cit. ст. 200

або грубих поземних галузях. Замітне те, що відмінно від інших птахів, сидить він в останньому случаю вздовж галузи, а не в поперек і так укладає голову і хвіст, що навіть свідомо шукаючи його, не можна його легко відрізнити від сука або нарости.

Знає також і се, що зазуля наслідуює дятеля, щоб охоронитись перед ворогом. Вона слаба і безборонна і тому наслідуює в барві і уложенню небезпечного дятеля, щоб тим забезпечитись перед непростим гостем ¹⁾.

Доцільний устрій проявляється також у риб, ящірок і інших звірят. Риби приміром, мають своїх ворогів і з гори і під собою в воді. Щоби проте були безпечні перед ними, тому дала їм мати-природа хребет досить темний, так що дивлячись на них з гори, бачимо наслідування глибини, а другу частку тіла довшню, з барвою срібlistою, так щоб для ворогів під собою могли видаватись наче плесо води, і щоб в той спосіб удержати при життю свій рід ²⁾.

Цікаве є й се, що деякі риби, що живуть на дні вод, виконують своїми вусами хробачковаті рухи. Інші риби лакоми на хробачка, зближаються до них, щоб їх зловити, але сейчас падають жертвою своєї неосторожності, бо поликає їх підступний хижак ³⁾.

В глибинах морських панує вічна темнота, а щоб її усувати, мають деякі риби з боків або на голові фосфоризуючі гужики, і ті освітлюють глибини морські. Суть то такі ліхтарки, котрими освітлюють собі дорогу, а як треба утікати та ховати ся від якого ворога — то тоді гасять свої ліхтарні і щезають в цілковитій тьмі ⁴⁾.

Дуже цікавий примір доцільности пробивається в автотомії (самокаліченню), а можна се дослідити на наших звичайних ящірках. Як спробувати — пише д. Г. Хоткевич ⁵⁾ — піймати ящірку за хвіст, то можна побачити, як вона починає вертати хвостом в усі боки, відломлює його, а сама тікає. Можна було би думати, що сей хвіст погано у неї причеплений, що так борзо відломлюється, але ні: пробували до мертвої ящірки привязувати вагу від 10 до 12 фунтів — і хвіст тримав ся, можна було навіть волокити сею вагою по столі. А той же самий хвіст жива ящірка без всякого труду відломлює сама, скоро чує який біль чи небезпеку. Се походить від того, що хвіст ящірки так уже збудований, аби легко ламити: кожда кісточка його переділена на двоє і зіплена дуже крихкою масою. Отже хвіст

1) Гл. Aug. Hackemann, loc. cit. ст. 726.

2) Ibidem ст. 720.

3) Гл. J. Sosnowski i W. Jezierski: Zarys biologii ogólnej. Warszawa, (Arct) 1907. ст. 66.

4) Гл. Гнат Хоткевич: Житє, Львів 1912. ст. 15.

5) Ibidem ст. 16—17.

ломить ся саме на тім місці, де ті кісточки зліплені, а як зломить ся — зараз же так сильно надимають ся мязи і надимаючи ся, прищеплюють жилки, аби кров не текла. Таким чином вся та операція обходить ся ящірці досить дешевим коштом, а відірваний хвіст незабаром виростає знову.

І питаємо, на що ящірці те самокалічене? На те, щоб ухоронитись перед своїми ворогами, від яких грозить їй неминуча смерть. А знаємо, що ящірок їдять бузьки, ворони і всякі інші птиці та звірі. Ящірка проте спасає своє жите тим, що звинним рухом підставляє птиці відломаний свій хвіст, який еще довго вить ся в її роті мов живий, так що ся не догадавшись, що се лиш хвіст, давно вже стратила з очий ящірку.

Та се неодинокий примір автотомії, їх є більше. Як виразно виступає ту розумний і доцільний устрій, тим більше коли згадаємо, що всі ті самокалічення діють ся несвідомо або малосвідомо?

В тім місці із звірят земних навести еще можна корисного хамелвона, що уходить перед ворогами лиш тому, що може прибирати барву предмета, на яким находить ся ¹⁾.

Повизшу доцільність мусить ся признати і в зміслах. Звернім лиш увагу на один змісл зору і його орган, а побачимо, яка краса і розум пробиваєсь в оптичний будові ока. Над чудовістю зору уносив ся вже вчений Евлер, о тім також пише много астроном Фляммаріон ²⁾.

Галина очна складаєсь із трех верств. Перша твердиця, непрозора й дуже густа обнимає майже три четверті галини, а в передній в послідній четвертині переходить в прозору роговатку. Друга судинниця, в передній части звана дугівкою, що забарвлена є ріжними степенями барв. В середині дугівки є отвір зіницею званий, що звужаючись і розширяючись регулює скількість світла доходячого до ока.

За зіницю є сочка хрустальна, що збирає всі лучі світла, які переходячи опісля через теч воднигу, що виповняє ціле нутро ока, падають на третю найважійшу верству сітчанку, що є розширенням оптичного нерву виходячого з мозгу.

Сочка хрустальна не є одною твердою цілістю, але складаєть ся з делікатних прозорих пластинок, так тоненьких і гнуч-

---

¹⁾ Зміна барви шкіри у звірят може наступати тому, що вони мають особливші клітини, звані хроматофорами, а кожда з них має иншу барвину ся зелену, инша червону і т. д. Під впливом вражінь зміслових одного рода клітини розширяють ся, инші тим самим корчаться і тоді звіря має барву розширених клітин. Регульованє сеї чинности дієть ся звичайно через очи, так що у декотрих сніпих створінь зміна барви не наступає.

²⁾ Camille Flammarion: Gott in der Natur (Hendel) Halle a. S. ст 263—273.

ких, що в цілій сочці скількість їх, як пише Фляммаріон доходить до 5,000.000. І тепер доперва розуміємо, чому то око може аккомодувати ся до величини предмета і його віддали, тепер стає ясным, чому то сочка може бути раз плоска раз більше-пукласта. Лучі сьвітляні доходять до сочки, в ній отвітно заломлюють ся й падають на сітчанку, де витворюють образ. Признати кожний мусить, що око своєю анатомічною будовою перевищає всякі найдоскональші навіть оптичні темні, хочби лиш із згляду імманентної аккомодациі і тому не дивно, що після вченого Евлера око перевищає безконечно всі машини, які спосібність людська зробити потрафить.

Понимаємо тепер і те, чому Фляммаріон¹⁾ із Ньютоном питає: „чи око могло повстати без всякого знання оптики?“, і разом із славним тим мислителем відповідає, що ся будова ока безперечно виказує істноване єства, але єства не лиш такого, що ті закони знає, але також, що може всі рухи матерії під ті закони підчинити.

Вправді доцільного устроєня органу зору многи узнати не хотять і пояснюють нераз його добором природним, як дарвіністи, але вони ніколи не дають відповіді ясної й рішучої так, що дуже часто річ більше лиш замотують, чим поясняють. Зазначити треба, що хочби навіть так було, як хотять дарвіністи, що пречудно устроєне око повстало і розвинуло ся неспостережимо з простого поєдинчого нерву чутя, то все таки остаєсь нерішене питанє, звідки знова закон, на основі якого найдоскональший нинішний орган зору перейшов так трудну й скомпліковану дорогу еволюції, так, що і ся теорія Дарвіна, не лиш, що нічого не доказує проти Бога, але навіть ставить Його вище, вважаючи його не сотворителем безпосереднім, а посереднім, через свої пречудні закони.

До такого заключеня мусить ся доходити, коли не лишить ся як найдокладнійшої обсервациі будови самої галини очної, а дальше рухливих охоронних повік, та необхідних слізних железий, а навіть самого уміщення очий, які високо суть в ямках в голові, а не низко, або десь під пахою.

Ві всіх отже трех сьвітах, неорганічним, ростинним і звіринним, видніє на кождім кроці стремління до ціли, пробиваєть ся всюди доцільний устрій. Противники однак телеології, не могучи заперечити того, на що щоденно власними очима глядять, а не хочачи дійти тою дорогою до небажаних ними конклюдзий, пояснюють, як вже було сказано, доцільність механічно, або старають ся повалити закон доцільности видуманими найчастійше примірами дістелеології²⁾. Для Гельвеція природа не поступає доцільно в тім, що не творить лобини людської та-

¹⁾ С. Flammarion, Op. cit. ст. 267.

²⁾ Гл. X. Dr. Kaz. Wais, Op. cit. ст. 203—204.

кої, щоб могла видержати удар спадаючої на ню дахівки. Дарвін, згадуючи о декотрих нерозвинених і непридатних знарядях знидїлих виливає сльози над пчолюю, що колючи жалом ворога, гине сама, бо не може вже з тіла жала витягнути. Паульзен нарікає з Геклем на виросток хробаковатий, що користи ніякої чоловікови не приносить, а так часто викликає запалення сліпої кишки. Много еще інших з того рода закидами виступають, але все оказують ся вони або нестійні, або нічого проти доцільности не доказують. Що дійсно заміти такі не видержують критики, вистарчить їм хоть трохи пригланутись. Питанє є, яку бп волів голову чоловік, а навіть сам Гельведий, чи таку, яку має, чи з зелїза, такого, щоб вже дахівка єї не розбила.

Хтож би міг такий тягар двигати, або хотів лиш в тій ціли, щоби там кілька разів до року не ушкодило що тої голови, розумієсь в случаях надзвичайних? А що Дарвін жалує бідної пчоли, то се походить лиш із незнання річи, бо пчола тоді тратить раз на все своє жало, коли встромить його в шкіру людску, а в прочім може його виняти, хоч і в першім случаю утрата жала не йде на дармо, бо смертю своєю боронить вона цілого рою.

Що до питання про сліпу кишку, якої виросток вважають многі небезпечним і непотрібним, замітити треба лиш се, що хоч днєсь еще не знають лікарі, яке значіне має сей виросток, все таки дійшли до того, що по його вирізаню дуже часто пацієнт вмирає, що є доказом, що виросток сповнює якусь може навіть важну ролю, про яку ми поки-що незнаємо.

Впрочім, колиб навіть були факти дістелеології, вониб нічого не доказували проти загального закона доцільности, вониб як виїмки радше його стверджували. І ту справедливо замічає старинний Плотін¹⁾, що ми поводимо ся так, як ті, що нерозуміють штуки малярскої і тому роблять малярєви викиди, що не всюди на образі ужив пориваючих красок. А маляр розділює сьвітло й тїнь після того, як треба. А хтож — каже він дальше — буде осуджувати трагедію або комедію лиш тому, що не складаєть ся виключно з лицарських роль, але там також віддає як найлучше свій невиобразований спосіб бесїдуваня простачок або селянин?

В природі отже істнує доцільність, а ся мусить бути замірена. Мусїв бути хтось, хто хотів, щоб було так, а не инакше. Сего домагаєть ся сам розум. Коли я йду через ліс і там знай, ду лавку, то хоч я не бачив, як і хто єї робив, я переконаний, що вона сама не поветала, що мусїв бути хтось, хто єї зробив і хотів єї зробити. І о тім немаю найменшого сумніву. А щож доперва говорити о трудних і пречудних комбінациях вселенної?

¹⁾ Plotin. Ennead. III. l. 2. §. 11. наведене у Т. Pesch'a: Die grossen Welträtsel 3. Aufl. I. Bd. Freiburg 1907. ст. 270.

Случайно се не повстало, бо случай виключений. Чи повірить хто, щоб повстала сама случайна яка поема, хочби із 1000 букв, або лиш одно слово „Константинополь“ із тих букв 15. А якжеж примінювати случай не до 15 атомів, але до мільярдів і еще вище, де число комбінацій нескінчене? Доцільний тому устрій повстати мусів під впливом законів давних цілій вселенній.

Всіми елементами рядять якісь закони і ведуть їх до певної точно означеної ціли. Ті закони додають деякі найновіші теорії навіть там, де вже сила людського ока зовсім слабне, де їх вже досить трудно приймати. Після найновіших теорій, атом вже не є неподільний, а складаєсь з електронів пилків матерії, 2000 разів менших від атома найлегшого першого водня. Масу знова одного такого електрона обчислено на 3 стоквадриліонові часті одного грама¹⁾. А о тих самих електронах проф. Кауфманн²⁾ каже, що їх величина до величини бакциля майже так відноситься, як величина якого бакциля до цілої земної кулі.

І між тими непонятно малими величинами додають учені строгі закони, а навіть закони всесвітньої гравітації, бо представляють собі, що так як у вселенній-великій кружать тіла небесні навколо своїх сонць, так також кружать майже із світляною шкорою електрони в атомах.

Коли се правда, то чиж не пробиваєть ся тут той самий плян, одноцільний і розумний устрій?

Згадуючи лиш найновіші висліди з поля електротехніки відкриті филь електричних і їх практичне приміненє, чиж не скажемо, що всюди в природі панує провідний закон і все веде до властивої собі ціли? Колиж проте в цілім устроєнню вселенної видяєть доцільна й розумна стремимість, чиж маємо право заперечувати в природі розум і силу? Сліпі нерозумні закони не можуть ділати розумно і постійно. А коли так, то найвищою глупотою є, не хотіти узнати того Розуму, що надав матерії закони і ними посередно у космосі панує. Тепер ясно може стане, чому то так бистрий ум астронома Фляммаріона³⁾ не находить слів погорди для тих, що перечуть розум в природі коли каже: „якеж імя повинен я дати тим, що тебе заперечили, тим що в тебе не вірять; тим що поза твоєю думкою живуть; тим що ніколи твоєї присутности не знайшли, о батьку природи“.

(Далі буде).

¹⁾ Гл. Д-р. И. Кюг: Житєві питання (з нїм.) Львів 1912. Ч. I. ст. 180.

²⁾ Гл. Rudolf Pozdęna: Über die atomistische Theorie der Elektrizität, und deren Anwendung zur Erklärung der Strahlungserscheinungen am Radium. (Nat. u. Offenb. Bd. LI. Münster i. W. 1905. ст. 90).

³⁾ Гл. C. Flammarion, Op. cit. ст. 350.

Андрій Іщак.

Напись Галліона і нова хронологія подорожий св. Ап. Павла.

З давних часів іде до нас якась нова сила. З сумерку віддалених від нас віків встають щораз нові свідки затертих в історії людства подій. Много подробиць і фрагментаричних лише згадок або натяків, які лишилися неясними в писаних пам'ятниках минушини, чекають нині вияснення. Найчастіше припадок, рідко систематичні дослідження викидують з глибин минушини якусь археологічну рідкість на поверхню історії, щоби dokonати перевороту в науці, змінити утерті дотеперішні погляди, повалити в порох різні гіпотези... І хто як хто, то безперечно події історичні, які передає нам св. Письмо, здобувають собі при помочи археологічних розкопок право горожанства, задають брехню різним теоріям про мітичний і казочний характер многих історичних подій записаних в книзі св. Духа.

Часто мала на око дрібниця, яка з початку не звертає на себе уваги, кине нове світло на перебіг деяких фактів, змінить їх порядок і усталить раз на все розбіжні погляди дослідників.

Так власне має ся річ з голосною нині написею Галліона, яку знайдено в Дельфах на архітраві входових дверей зваленої поганської св'ятині. Напись ся обнімає адресу і кілька слів з листу цісаря Клявдія до міста Дельф:

εἰς Γαλλίων δ... ου κ... πατος...

читають: *εἰς Γαλλίων δ(φίλος μου) καὶ ἀνδρ) πατος (Αχαΐας),*

Про зміст листу Клявдія нема що і говорити — він є нам цілком незвісний. Однак фрагменти сего листу, хоть в як скупій формі дійшли они до нас, мають надзвичайну вартість для наук біблійних, бо кидають нове світло на хронологію подорожий св. Ап. Павла. Саму напись т. зв. Галліона (від перших слів), яка дійшла до нас в чотирох фрагментах, опублікував був вже в р. 1905 французкий дослідник Бурже, однак его публікація не звернула на себе уваги біблістів, здаєсь тому, що нині стратила французка мова своє колишнє світове значінє а єї місце заняла мова англійска, в якій найперше появляють ся всякі того рода публікації, так як Англійці і Американці суть нині першими до всяких винаходів. Аж три роки пізнійше, коли між иньшими публікаціями появилась також напись Галліона опублікована Англійцем Дайсманом, розпочалась в наукових кругах жива дискусія над усталенєм нової хронології, подоро-

жий св. Ап. Павла, так що ця тема належить нині може до найбільше актуальних в науках біблійних. Запримітити треба, що ще кілька літ уплине, заки ціла справа про зміну хронології подорожий Ап. Павла перейде до наукових підручників, тому що вже тепер погляди на усталене нової хронології суть дуже розбіжні і мусять бути перше передискутовані по фахових журналах. Пр. найновіший біблійний лексикон з 1910 р. (*Zotell-Lexicon biblicum*) містачи під Paulus хронологічно житєпись Ап. Павла пера проф. Гагена нічо не згадує про зміну хронології его подорожий.

Переходячи до властивої річі підчеркнути треба рік конзулярний Галліона, після котрого можемо усталити доси лиш релятивно певну хронологію подорожий Ап. Павла, як усталоєсь рух тіл небесних після одного сталого пункту, яким є сонце.

Бурже, Оффорд, Рамзай і Клемен означують 52 рік по Христі, як рік конзуляту Галліона — декотрі приймають, як можливий рік 51, однак як правдоподібніший рік 52. Рік конзуляту Галліона означаєсь зі слідуєчих даних: На 52 рік припадає аклямація Клявдия, яка на певно мала місце в першій половині року, бо 1 серпня 52 року відбуло ся посвячене води aqua Claudia, яке не могло попередити его акклямації. Інакше вийшлоби, що „ще ся не вродив, а вже по світі ходив“ — ще не був признаний цісарем, а вже в его честь обходить ся публичне съвято. Отже 1. серпень 52. року є *terminus ante quem* був Клявдій признаний імператором через загальну акклямацію. Розходить ся тепер о усталене *terminus post quem*. Тацит кладе на рік 52 дві воєнні виправи Клявдия (Ann. 12, 38 – 40, 55) Тому що на весні в часі розтопу і дощів не роблено воєнних виправ, треба прийняти місяць цвітень, як *terminus post quem* Клявдій був оголошений цісарем. Так отже веснію 52 року напевно перед 1. серпнем засїв Клявдій як імператор.

Лист Клявдия до Галліона датують всі згідно на рік 52 між 25. січня а 1. серпня. Однак тому, що однорічний проконзулят Галліона припадає на дві половині двох календарних років, можна прийняти зарівно добре другу половину 51-го року і першу половину 52 року, або другу половину 52. року і першу половину 53. року, як конзулярний рік Галліона. Обі дати мають зарівно добре право горожаньства так довго, доки якісь нові історичні докази або археологічна розкопка не переважуть побіди на одну або на другу сторону. Тому зарівно добре можемо прийняти тверджене протестантів Ліцмана і Дайсмана, що Галліон, обняв уряд пр конзуля літом 51. року, як і тверджене Дубового (*Biblische Zeitschrift* 1911 II. 149) який ставить початок проконзуляту Галліона на літо року 52. і називає своє тверджене правдоподібнішим.

Від того, чи приймем проконзулят Галліона о рік скорше, чи о рік пізнійше залежить о рік скорше або о рік пізнійше датованє подорожній і листів Ап. Павла.

В Діян. Ап. 18, 12 читаєм: „Коли проконзулем Ахаї був Галліон, повстали однодушно Жиди проти Павла і привели єго перед суд, кажучи, що він проти закона учить тут людий почитати Бога“. Подія ся відносить ся до першого побуту Ап. Павла в Коринті в часі єго другої подорожи. Перший побут Ап. Павла в Коринті кладено до тепер на роки 53—4 на основі слідуячого обчислення: Собор апостольский в Єрусалимі приймає на підставі иньших обчислень на весну 51. року. З собору вернув Павло до Антіохії, де якийсь час учив і проповідав разом з Варнавою слово боже. Побут Павла в Антіохії мусів не довго трезати, бо каже ся в Діян. Ап. 15, 36, що Варнава піддав Павлови „по кількох днях“ (побуту) гадку звидіти всі міста, в яких оба в часі першої подорожі проповідали. Мимоходом треба згадати, що на той короткий час побуту Павла в Антіохії, зайшов між ним а Ап. Петром знаний спір про неумієтність жидовствования серед поган, який описуєсь в листі до Галатів 2, 11 sqq. Пропонована друга спільна подорож Ап. Павла і Варнави не наступила з тої причини, що Павло не хотів згодитись взяти зі собою ледви 14-літнього Марка, з яким мав досить клопоту в часі першої подорожи. Варнава знов обстоював за Марком і лишаючи Павла поїхав з ним на Кипр. Тоді Павло взяв собі до помочи Силу і вибрав ся з Антіохії на другу апостольську подорож. Беручи на взгляд обставини, серед яких тоді можна було подорожувати, треба прийняти, що Павло весною 52. року міг доперва виїхати з Трояди до Македонії, бо зимою подорож морем була неможлива (*mare clausum*). На 53. рік принималось звичайно побут Павла в Коринті, який мусів тревати до половини 54 року, бо в Діян. Ап. 18, 11, говорить ся, що Павло проповідав в Коринті 1½ року. Власне в тім часі обжаловано Павла перед Галліоном тодішнім проконзулем Ахаї. Однак Павло вийшов з цілої справи з повною побідю, бо Галліон був занадто Римлянином, щоби розсуджувати релігійні спори Жидів.

Так отже після дотеперішної хронології, основаної на оповіданю Діян. апостольських ціла подія, яка зайшла між Ап. Павлом і жидівскою синагогою в Коринті, мала місце в першій половині 54. року. Що не скорше, як при кінці півторарічного побуту Ап. Павла в Коринті, обжаловано єго перед Галліоном, сьвідчить про се цілий спосіб оповідання сеї події Діян. Ап. 18. 1—17. Що не пізнійше, як в першій половині 54. року склалась ціла подія, сьвідчать слова зараз слідуячі, що Павло „не много днів“ *ἡμέρας ὀλίγας* по тім попращав Коринт. (Vulg. змінєє цілий сенс толкуючи: *cum adhuc sustinuiset dies multos*).

Тепер посунула напись Галліона дату побуту Ап. Павла в Коринті о 2 роки, а що найменше о рік взад. Не 54. рік а 52.

або 53. треба прийняти як сталу дату, яка кінчить 1 $\frac{1}{2}$ річний побут Ап. Павла в Коринті. Наколи рік конзулярний Галліона припадає на 51/2, то прийняти треба, що Ап. Павло вже 50. року станув перший раз в Європі. Тоді собор апостольський треба пересунути на рік 49, першу подорож Ап. Павла на роки 45—8, навернене Ап. Павла на рік 32, перший побут в Єрусалимі на рік 35. Наколиж приймемо рік конзулярний Галліона 52/3. тоді можна удержати ще 51 рік, як дату першого апостольського собору, можна також полишити рік 34. як дату навернення св. Ап. Павла, 37. рік як як дату першого п'ятнадцятидньового побуту в Єрусалимі, а роки 46—9 як роки першої його апостольської подорожі. Зате змінити треба лише традиційне датоване другої подорожі Ап. Павла о стільки, що призначити її належить не на роки 51—4, але на 51—3; з тим слідує змінити в цілій хронології життя Ап. Павла починаючи від другої подорожі т. є. від 53 року в гору.

Як поворот з другої подорожі приймаєм осінь 53. року. Павло вертав з Коринту через Атени звідси морем до Ефезу, Кесарії і до Єрусалима. З Атен до Ефезу числять 5 днів дороги. Тут перебув Павло довше, як виходить з Діян. Ап. 18. 20. Звідси до Кесарії 6 день а до Єрусалиму 2 дні. З Єрусалиму пішов Ап. Павло по короткім побуті до Антіохії, де перебув „якийсь час“ *χρόνον τινα* (Діян. Ап. 18, 23). Час побуту в Антіохії приймаєм на зиму 53/4 року, так що вже з весною 54. року вибрав ся Ап. Павло на третю подорож. На відвідини християнських громад в Галатії і Фригії приймає ся $\frac{1}{2}$ року, так що при кінці 54. року прийшов вже апостол народів до Ефезу. Тут учив він 3 місяці в синагозі (Діян. 19, 8), потім 2 роки в школі тирана (Діян. 19, 10), разом три роки *τρίετια* (Діян. 20, 31), отже стисло беручи найменше 2 $\frac{1}{4}$ року від 55—7. Літом 57 вибирає ся на подорож до Македонії і — як деякі новіші дослідники приймають — до Ілїрії, (Pözl, 298) про що згадка в листі до Рим. 15, 19. Зимув 57/8 р. перебув Ап. Павло в Коринті через 3 місяці (Діян. 20, 3) а весною 58. року вибрав ся з поворотом до Азії. Змінюючи первісний плян повороту через море перейшов апостол народів Македонію, пересвятував Пасху в Філіпії і звідси поплив до Трояди, де прибув з протягу 5 днів (Діян. 20, 6). Тут забавив 7 днів а опісля в протягу 6 днів прибув через Ассое, Митілене, Хіос, Самос до Мілету (Діян. 20, 13—15). З Мілету прибув в протягу 5 днів через Код, Род, Патару до Тиру, де забавив 7 днів а звідси через Птолемаїс, Кесарію до Єрусалима. Отже третя подорож Ап. Павла тревала від 54—58, о рік скорше, ніж числено після давньої хронології.

Так само після написи Галліона треба пересунути дату приходу Ап. Павла до Риму на рік 60 місто 62 а тоді лишаєсь досить часу від 62—67 року на відбуте подорожі по Гібернії і звідтам знов на Схід на Родос до Малої Азії і Греції. Після давньої хронології було 3 роки між першою а другою неволею

Ап. Павла за мало часу на таку велику подорож по цілім тоді знанім сьвітї.

Коли деякі подробиці житя Ап. Павла вимагають еще мно-го висьвітлення — то напись Галліона зробила те, що в тім на-прямї є найважнїйше. Іменно усунула протестантам раз на все підставу до цілком довільного датованя подорожій Ап. Павла. Так пр. Гарнак приймав перший побут Павла в Коринті на рр. 48—50, в Ефезї на зиму 50. року, подорож до Македонїї на рік 53, другий побут в Коринті на 53/4, увязненє на рік 54 коло Великодня (Chronol. I. 237). Кельнер клав другу подорож на 38 рік а третю на рр. 47—52, (Jes. v. Nazar. u. seine Ap. 1908, 316) Шварц вязненє на р. 55 коло Зелених Сьвят (Zur chron. Paulus, Götting. 1907, 295) не говорячи про иньших сучасних протестан-тів, які цілком довільні приймають дати. Напись Галліона звіль-нить їх „неупереджені“ досліди від так довільних вислідів.

Свящ. Стефан Білинський.

Модерний юдео-христїянїзм або новий спосіб борби жидівства з Христом.

(Д а л ь ш е).

III.

Модерний юдео-христїянїзм.

Коли еще до недавна сфанатизовані Жиди — талмудисти безпримірно висьмівали науку Христа, коли до поборюваня тої сьвятої науки уживали лише їдкої іронїї та ломили собі голови заєдно над тим, які би то грубі, дикі і впрост некультурні па-сквілі пустити в сьвіт, то теперїшні, безперечно культурнїйші репрезентанти модерного жидівства далеко відбігли не то від талмудистів, але від самої навіть більш обережної і хитрої під тим зглядом партїї сионїстів, станувши твердо при тому, що Ісус — се найвисший Учитель людства, се Ідеал і Геній, се

національна гордість Жидів і з тої причини треба конче Жидам відбити назад Ісуса, на силу Ёго христіянам відібрати і для себе як страчене, найвище добро позискати та направити той легкодушний промах і блуд, яким Жиди необережно обтяжили на довгі віки свою совість, вирікаючи ся найбільшого і найкращого Сина свого рідного народа, Пророка пророків, найблагодійнішого Потомка „з дому Давидового“.

На доказ сего наведу кілька найбільше уваги гідних голосів самих учених представителів модерного юдейзму, послугуючи ся при тім збіркою отсих голосів, яку нам подав шан. автор *Lic. Joh. de le Roi*¹⁾. Се буде цікавійше, природнійше і вимовнійше. А щоби заховати якийсь порядок, то групую ті голоси в той спосіб, що на період виступати-муть учені, а опісля рабіни.

а) Голоси модерного жидівства о Ісусі.

Ізаак Марко Jost, автор історії юдейства і ёго сект, (*Geschichte des Judentums und seiner Sekten, Leipzig 1857.*) склоняє свою старечу голову перед маєстатом Христа і як історик, намагаючись дати свідомство правді, кількома лише рисами, але рисами глибоко відчутими, а правдиво артистичними, оживляє і ставить перед наші очі Ісуса таким, яким Він по правді на землі був. Він пише: „Ісус се глибоко вникаючий дух, який відразу почув і зрозумів суть свого шланництва, а то, що нездорових а хорих прийшов лічити і грішників до покути накликувати“. Дальше підчеркує сей жидівський учений і з належною об'єктивністю підносить у своїй історичній праці у Ісуса... лагідність, добродушність, простоту і спокій, правдомовність, безпретенсіональність, жите без найменшої змази та надлюдску, безінтересовну філантропію. „А на всім тім, що насаджував (голосив), витиснув печаті істини... Він же (Ісус) все і все найвиразнійше учив, що до щастя не вистарчать обичайність і законодавство, а конче пожадане совершенне відроджене. Такий погляд був на той час для рабів цілком новий так, що викликав прямо непорозумінє, яке жидівству грозило загибелю. Додаймо до сего густі вислови Ісуса, що Він як Божий Син на те з'явив ся, щоби спасти світ не від зовнішніх нещасть, а щоби від крмішньої тьми повести його до світла, щоби зломити силу злого духа і щоби, не касуючи звичаїв жидів, сповнити цілі закону і довершити ёго розвій... Не було тут виправді нічо таке, щоби могло вказувати на якийсь там наїзд, як возьмемо під увагу прийату на той час свободу в научаню у Жидів. Але задля великої симпатії, яку знайшов (мав) у народа, постано-

¹⁾ При цитованю голосів не буду повтаряти більше жерела, звідки беру, а подам лиш в тексті сторону, так як всі цитовані голоси по найбільшій частині виняті з брошури *Lic. de le Roi*, „*Neujüdische Stimmen über Jesum Christum*“.

вили Його священники таки спрятати і позискати для тої цілі понтийського Пілата. І так архіерей і його зашники спричинили убійство в свою користь!" (по нїм. *veranlassten einen Privatmord*). (стр. 6—7).

Послїдне реченє особливо в устах Жидовина, хотяйби і з 20. віку, таке дивне, свій рідний нарід так тяжко, хоч справедливо осуджує, таке маркантне та непереможеною правдою, але гіркою і болючою правдою так націховане, що додавати нам що небудь до него із своєї сторони зовсім безпотрібно.

В тїм самім тонї висловлює ся про Ісуса Dr. Moritz Friedländer, автор многих історичних розвідок і студій в Відни. В своїй історичній праці п. н. „*Das Judentum in der vorchristlichen griechischen Welt*“, Wien, 1907, присвячує він Ісусови дуже теплі місця, де між иньшими пише, що особа Христа містила в собі стільки краси, величи, пієтизму і святости, що усякого приневоляла віддати Йому належну честь і поклін.

Не диво отже, що і сам сей учений муж не уклонив ся від того святаго обовязку, а сповнив його в той спосіб, що звеличав Христа, як не можна краще, висловивши ся про Него в отсей знаменний спосіб: „Той божий „Син чоловічий“ остав Ідеалом сьвіта, а високий сей Ідеал має свій початок в юдаїзмі“. (стр. 23—24).

Для великого відай пієтизму чи бодай глибокої пошани до божої особи Христа присвячує Dr. Friedländer Ісусови в своїй праці „*Die religiösen Bewegungen innerhalb des Judenthums im Zeitalter Jesu*“, Berlin 1905. цілий спеціальний відділ стр. 315—341 і там то знаходимо такі високо поетичні, правдою і силою навіяні слова: „Він (Ісус) уважав себе другим Ісаєю та освободителем народа з духової пітьми ночі. Він змагав продовжати дальше діло Мойсея і пророків. Він належить до їх ряду і не хоче з ними зовсім зривати, а що виводить свій рід від Авраама, вважає собі се за честь... Він не стоїть на місці при Мойсею і при старозавітних пророках, а високо виносить ся понад них, як сего вимагав дух часу, бо і так вже много було підготовлене філософією і тому Його етика була висша, мало — була довершенєм Мойсеевої“... На основі того всего „Ісус почував себе Месією і був гармонійно совершеною особистостію“.

Йосиф Rainach з Парижа, державний муж-секретар, каже: „Ісус єсть і остане одним з найвищих, і чи таки не одиноким найвищим взором гуманности, бо Його слова, Його прикти, Його поезії є і будуть все вічним жерелом любови... Характеристичною чертою морали Ісуса єсть любов, любов, якої сьвіт не видав: найчистїйша, найблагороднїйша. Любов до всіх людей, любов до убогих, любов до грішників. Любов для Него розкішю, любов Його обовязком, любов житєм“ (стр. 26).

Cesare Lombroso, звїсний правник сьвітової слави з Турина, назвав Христа „одним з найбільших геніїв сьвіта, якого коли-

небудь світ з себе видав; до того був Він, як і всі генії, поза всякими границями якої такої загальної прийнятої рівноваги, бо еманіпацію невольництва випередив о цілих 10. століть, а соціалізм і еманіпацію жінок о 20. століть“ (стор. 29.)

Philipp Schütz, автор праці п. н. „Palästinensische Geistesrichtung und religiöse Parteien zur Zeit Jesu“ Wien, 1898. пише на стр. 55. „Ісус син Йосифа і Марії, висьміяний в своїм родиннім місті, Назареті, знайшов послух в Галилеї. Месія, який в Його особі з'явився, звернувся не до законоучителів, а до великої маси і намагався своїм впливом убагороднювати людей.. Позаяк признавався до божого синівства, піймано Його в Єрусалимі богохульства ради (!) і віддано Пілатові. А що і засуд на Него видано, тому після тодішнього варварського карного права повис на хресті. Але (від тоді) став на всегда Мучеником за любов. З поміж всіх людських синів Він як найбагороднійший і недостижимий відніс найбільшу перемогу, бо став основателем релігії любови на землі“.

Авраам Крохмаль в єврейському творі „Ijzum Tephilla“, Львів 1885., називає Ісуса „просвітителем народів“, а Dr. S. Samuel в жидівському журналі „Allgemeine Zeitung des Judentums“ за р. 1904. ч. 10. підносить не без радості, що Христос „був на правду сином юдаїзму і за Його то приводом продерлися і цілий світ з тріумфом обігли найкращі і найспасенніші ідеї юдаїзму“.

В горі наведений журнал „Allgemeine Zeitung des Judentums“ уникає взагалі всяких екстремів що до тої теми і дуже радо відступає місце модерним і свободолюбивим ученим з жидівського табору, а що до особи Христа, займає посереднє становище і так подибує там того рода еуніціяції: „Він наш, раббі з Назарета, не лиш плоть від плоті, але і дух від духа нашого“, отже горою юдаїзм, бо „юдаїзм єсть сутю християнства“ (гл. ч. 28. 1902.) або „не перестанемо заявляти, що з уст Христа випливали слова, що належать до найкращих і найвеличнійших, які люди чули“. (A. Z. d. J. 1903, ч. 7.). Але ж бо і ті слова — не забуває від себе додати редакція — „є спадком юдаїзму“, тому хиба не можна їх самому Христові признати, щоби — борони Боже — не потерпів на тім буйний і впливовий юдаїзм.

Кождий певно запримітить у тій праці певного рода градацію тону голосів у низ, та се не без ціли. Я навмисне вибрав і помістив на переді голоси найсимпатичнійші, на які би радо писався не один ревний християнин-католик, щоби не ослабити їх значіння через пізнійші, більш вже примрачені і жидівською гордістю припорошені та подиктовані уступи і слова. В кождім разі ми не сьміємо забувати ні переочувати одного, а то давньої ненависти до Христа, якою горіли і по найбільшій частині ще горять Жиди, і тому тепер мусимо кождий голос якої такої

розваги і спокою, а може і неспокою та розпуки з їх сторони повитати відрадно, але й обережно Чому? Відповіді на се шукаймо в коріні модерного руху серед самих Жидів. На початку 20. століття в нутрі Жидів повстало замішанє. А замішанє то виявило ся в тім, що Жиди пригадали собі на давний рух в своїм народі еще з перших часів християнства, на... юдео-християнство. Пригадали і задумали в 20. століттю сотворити новий рід модерного юдеохристиянства. Тому стали з одушевленням відзивати ся про Христа, промовчуючи або впрост таки заперечуючи Його божє походженє, синівство і божество.

В цілі звернення на себе очий цілого сьвіта завязано навіть союз, під назвою „Eliahab-Bund“, для поширення своїх кличів, ідей і напрямів „в ім'я правди“, та для відгребаня з руїн забутого давно завмерлий юдеохристиянізм.

Усі члени того союзу уважають Христа Спасителем сьвіта, Пророком, обіцяним Месією, хоч далеко не в тім змислі, як ми в се віримо, бо пр. за божє походженє і божє синівство Христа Спасителя мовчить ся, хоч з другої сторони нічо їм не вадить доказувати Його післанництво цитатами із сьв. Письма так Ст. як і Нов. Завіта ¹⁾. Щобиж і на зверх зближити ся до християн, не обмежують ся лиш на слова, але зовсім так, як се діє ся по наших церквах, заводять у себе спільні молитви, хоральний спів, органи, проповіді (дуже часто про Христа і пророків), певний рід миропомазаня і иньші церемонії — одним словом — наслідують культ християнізму ²⁾.

В той спосіб маємо до діла з витвором і появою, яку самі вільнодумні Жиди-поступовці назвали і охрестили: юдеохристиянізмом.

б) А щож на се рабіни?

Питанє на місци і конечно. По перед наші очі пересунули ся лавою учені, поступові Жиди, що викликали радикальний рух, який повиню залав релігійний сьвітогляд жидівської душі.

Тепер цікаво би нам знати і почути, що думають про Ісуса нинішні рабіни, бо ніхто не заперечить, що рабіни по нинішній день мають ще найбільший вплив на ширші круги жидівського народу взагалі і на низші верстви його спеціально.

Так отже що з того, що якийсь там учений Жид-історик, правник, або лікар вискаже ся про Ісуса додатно, а й симпатично, як рабіни, силою свого могучого впливу і авторитету голоси ті не лиш осудять, а то й самих авторів як єретиків викленуть, від слави чести відсудять. Чиж так не було з Мойсеем Маймонідом, якого викляли, „kofrum“ - недовірком прозвали і єретиком проголосили за те, що не хотів на сьвіт дивити ся

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach, Jahrg. 1191., 3. H. S. 360:

²⁾ Dr. Franz Hettinger, Apologie des Christentums, Bd. V. S. 529.

крізь очіпці закостенілого і забобонного рабінїзму, за те, що розсував і розганяв талмудичні і кабалістичні мраки, а нарід рад був повести до світла? Чи не знайшла ся злослива, жидівська, мстива рука, що і по смерті сего великого, жидівського реформатора з 13. віку поважила ся нарушити, зневажити і обезславити його гріб в той спосіб, що на місця давньої величної і похвальної написи помістила отсе: „Ту лежить Мойсей Маймонїд, виклятий єретик“? ¹⁾

Так! Алеж бо годї і рабінам здержати в повнім розгонї розбурханї струї вод в їх руслі. Вони нестримною силою з напором мчать все на перід. Як раз Маймонїд, сей другий Мойсей, усунув усі тами і запри так, що і рабіни подали ся. Самі вони виплили вже і визволили ся з тісних узів і рам талмуда, тому обережнїйше, в більш культурній формі і в приличнїйший спосіб висловляють ся про Христа, як се було до тепер.

Правда — рабінські голоси під догматичним оглядом вражають сильно наше релігійне чувство еще і тепер, така в тих голосах розбіжність думок, невирозумість, неконсеквентність і нелогічність, та годї — нам не о догматичну сторону ходити, а о се, чи рабіни дальше стоять на непримиримім, фанатичнім постї до християн, чи поступили ся під напором модерних струй і голосів, що вийшли саме з жидівського нутра і лона.

В росписаній анкеті згаданим у вступі Американцем взяли участь і голосні рабіни, як рабін J. Hamburger, Dr. Guttman, Dr. Porges, Dr. Vogelstein-Stettin, директор рабінського семінара в Празї, S. Heller, французский надрабін, Emile Levy, лондонський надрабін, Felix Adler і иньші.

Всі вони одним хором не признають засадничої правди, іменно, що Христос був Богом, а залюбки за те пригадують євїтови, що був з походження... Юдейцем. Також раді би усіма силами відвернути від жидівського народа той тяжкий закид, ту нічим незатерту пляму, що убили і на хрестї роспали найневиннїйшу в євїті жертву. Смерть Христа, вид Голгофти се голосні євїдки, що вічно осуджують жидівський народ.

„Над найсумнїйшою трагедією розпростер свої крила ангел смерти. О, закрий лице своє, сонце! Темною засунь ся, небо! Дрожи земле, а ви, люди в слезах сумуйте! Найєвїтїйший з людий, найдорожшій Учигель, лагідний і покірний Пророк умер смертю на хресті. Покору замінив у славу... Спаситель бідних, Учитель невідучих, приятель всіх, що в своїй праці були понижені і журбами прибиті, мусїв на хресті умирати“... — майже в рослуці писав Adolphe Danziger. (стр. 35). І якжеж би очистити тут свою совість? Закид дуже тяжкий, не диво отже, що через дві тисячки літ жидівську совість огнем пече...

¹⁾ Eliza Orzeszkowa, Meir Ezofowicz, powieść w 2. t. t. I. str. 22—35.

Рабіни всю вину складають на Римлян.

Вичерпуючі виводи під тим оглядом дає нам рабін J. Hamburger. В його виводах є скристалізовані гадки всіх рабінів о Ісусі. Тому сему рабінови годить ся відступити перше місце.

Він пише: „Ісус належить до ряду месіїв містичного, хасидо-есейського напрямку. Вони голосили визволене з ярма еріхів, від узів для і від власті сатани ділами покаєння і звіщали близький прихід божого царства, до якого належить приготувити ся цілковитим, египтянським відродженням. Він сам назвав себе сином чоловічим... Народив ся з Іосифа і Марії в Назареті (?) ...В пізнійших літах вражали його сильно проповіді Іоана і тоді дозріла в нім гадка почати подібну діяльність, але в ширшій і красшій формі. Не думав Він ніколи бути Месією в політичнім і національнім розумінню. Як раз його пізніша чудотворна діяльність вказувала на Него як на Месію містичного напрямку Хасидів і Есеїв¹⁾. Не звіщали вони і не думали про здвигнене якогось земського царства, але царства небесного, духового; тільки що Іоан і Ісус, хотий оба були учениками (?) Есеїв, відважили ся науки держані до тепер в тайні, голосити публично. Товариство, що приймало ті науки, назвали Вони божим або небесним царством. Те божє царство мало незалежно від престолу і держави, від Єрусалима і Євфрату, а так само і від всяких політично національних впливів-союзів, як духове царство знайти для себе основу... Учені правники були (очевидно) противниками такої науки, але таки в ній самі не могли добачити нічо каригідного... Доперва, коли (Ісус) як Месія вїїхав торжественно до Єрусалима... видано на Него як на народного бунтівника після букви римського закону засуд смерті! (стр. 13).

Виходить ніби, що колиб не римське, строге право, так Христос був би ніколи не умер на хресті. Тимчасом наочні свідки св. Матей і св. Іоан, які кожний хочби найменший рух по стороні Жидів з найбільшою скрупулятною слідили і в Євангелію із всіми обставинами і подробицями списали, заслуговують хіба на більшу віру. Згадатиб лише на такі місця у св. Іоана, які засвідчують, що жидівска старшина цілими ночами радила і проекти укладала, якби то, де, і коли Христа піймати та перед суд поставити²⁾. Так засланяти ся тут Римлянами не ма чого. Красшою річю було би вдарити ся в груди і сказати правду в очи цілому світові, що Жиди, а зглядно всі впливові на той час партії, високопоставлені особи, книжники, фарисеї,

¹⁾ Хасиди і Есеї то були дві секти жидівські. Проводили вони життя побожне, але укрите. Залишали жертви і публичне богослуження. У Есеїв була знесена приватна власність. Хасиди визначали ся ще і тим, що вірили сильно в Кабалу, книгу блеску, і то більше як в св. Біблію.

²⁾ Іоаннє, 11, 47, 48. — 5, 16. — 11, 50. — 11, 51. 52. — 11, 53. — 54. — 11, 56. Мат. 26, 3, 4, 5.

цїлий сїнедрїон постановили за всяку цїну убити Христа за те, що як Син Божий голосив правду і домагав ся від них віри в своє божє післанництво ¹⁾).

Як днесь дуже впливовий і авторитетний рабін з Липска, Dr. Pogres, заявляє перед свѣтом, що „ми, Жиди, з найбільшою рішучістю і глибоким пересвѣдченням відклонюємо віру в місійний і божий характер Христа“, (стр: 18.) те саме говорили про Христа первосвященники. Ріжниця між тодішними а теперішними жидівськими богословами хіба лежить в тїм, що нинішні рабіни виладовують всю свою енергію в ненависних словах, а тамті виказали її мерзким, відстрашаючим ділом.

І тому то деякі рабіни найрайдше оминають сю болючу, не милу і дразливу квестію, а щоби перед свѣтом уходити за толерантних і поступових ймили ся способу учених одновірців. В той спосіб так між жидівськими модерними ученими, як і між деякими більш поступовими рабінами наступила в оціненню особи Христа згода і гармонія. Іньша річ, чи щира..

Із уст директора рабінського семінара в Празі, S. Heller-a, виринають ся отсі знаменні слова: „Ісус з більшим правом чим Александер міг про себе сказати: „Я здобув свѣт!“ (стр. 22).

Рабін Salee (з Англії) здобув ся на таку правду і визнанє: „Нї, ми не нарікаємо, а тїшимо ся, що Ісус народив ся, бо через Него мимо всіх гонень, мимо усіх пересудів, які многі людські серця єще до днесь притемнюють, цїлий свѣт, як він довгий і широкий, став нескінчено ліпший і ясїйший...“ (стр. 34.) або „Євангеліє Ісуса то було веселе післанництво з Ізраїля з властивою, загальною правдою. Учитель з Назарета був нашим сторонником і свояком так що до походження як і що до духа. Ми шануємо Його память, ми займаємо Його в наше виключно (!) посїданє і признаємо радо ту високу гідність, яка Йому належить ся, бо Він один з найбільших добродїв людської родини-сімі“. (стр. 33).

Надрабін, Emile Levy, підносить незрівнані заслуги, які Христос положив для людства на поли поступу і цивілізації, бо трївким і постійним усовершенєм одиниць приспїшив збранє всіх народів. (стр. 26).

Рабінський професор з Штокгольму, G Klein, зрозумїв віддай найкраще науку Христа, коли поважив ся написати: „По всі часи і для всіх людей Ісус мусить полишити ся самотнім взором наслідуваня. Направду, коли прїйде щиро і горячо вижидати царство і коли зникнуть усї релїгійні покривала і форми, тоді одно ісповіданє буде мати силу і то до кінця свѣта, ісповіданє, в яким всі народи збратають ся, а буде ним — думаю — те вічне Євангеліє, що розкішно і свобідно понад свѣ-

¹⁾ Іоаннѣ, 5, 18. — 5, 24.

том ме гомоніти: „Бог єсть любов, а хто в любови перебуває той в Бозі перебуває і Бог в нїм“. (стр. 36).

Не вичерпую я отсих усіх вже голосів, бо то лиш мала їх частина. Та вжеж із того невеличкого числа мною вибраних можна добре запізнати ся з модерним рухом серед жидівського елементу нашої доби. Годі йому иньшу назву надати як лиш модерне юдео-християнство, коли зважить ся, яка є ціль та куда думає зайти із своїми голосами модерне, поступове, ліберальне крило нинішнього жидівства.

Кінцевий висновок того повного значіння жидівського хору такий: сьвятим обовязком так осьвітених християн як і жидів є вирівнати ту прогалину, що ділить жидівський сьвіт від християнського, кинути міст понад тою пропастью і заключити вічний та трівкий союз між Старим і Новим Завітом. (стр. 27, 31).

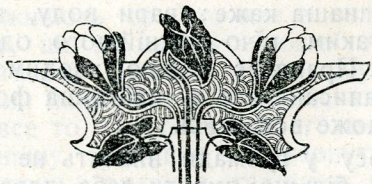
Розуміє ся само собою, що мостом тим може бути тільки Ісус так, як „Ісус мусить відзискати своє належне місце в хвальнім пантеоні старозавітних пророків“. (стр. 32).

Яка щаслива думка? Що за висока ідея? Який всехвальний гимн просьвівали хором в честь Христа самі Жиди і то учені, впливові?... подумає не один.

І справді — гармонійний сей, а для уха може навіть і милий хор ученого сьвіта жидівського треба приймати з відрадою і то великою відрадою особливо, коли пригадаємо собі, кілько то християнський сьвіт мусів витерпіти та які тяжкі обиди мусів від них самих до тепер зносити.

Та що иньше ухо, а що иньше розум і серце. Тут ходить не о матеріальний звук, не о слова, а о віру, о жите душі. Мусимо отже дати голос розумови, серцю і чувству віруючого християнина.

(Далі буде).

О. Евстахій Цурковский.

Про „Голос громади“.

(Д а л ь ш е).

Або приїзжаю на збори читальні в селі М. Застаю там делегата філії „Просьвіти“ в особі п. П. Має він слово. Говорить о рускій історії. Говорив добре, але заключене робить таке: Давно були люди темні, але тепер від літ 10 чи 12 сказав він, пійшло на лучше. Дату тую брав не від заложеня „Просьвіти“, якби сподіватись по делегатови „Просьвіти“, але від заложеня радикальної партії. На то забрав я слово і кажу: Все, що говорив вам сей пан з історії, єсть добре, іно не допасований кінець. Скажіть самі, чи можна називати тих темними, що давали душу, тіло і все своє майно за вітчину, а просьвіченими тих, що не потрафлять вибрати свого посла, своїх членів до повітової ради? Гадаю, чи не єсть се на виворіт. І був то також голос громади.

Придивім ся тепер нашим політичним вічам. Перед виборами до парламенту зібрало ся віче в місті П. і ухвалило однодушно кандидатуру одного з членів партії народно-демократичної. — Тимчасом приходить в округ сей самозванець соціаліст і виходить — і многі з тих, що були на вічу, агітували за тим другим. І маємо голос громади.

Мігби я напровадити таких случаїв без кінця, але тут не ходить о скількість а о характеристику.

Сказане вистарчить, щоби показати, що покладати на „голос громади“ в товпі, котра не має відомостей в правленю собою, або лиш слабе о нїм понятє, не може до ціли допровадити, бож вдїяти щось може не скількість а якість громади. Пословиця наша каже: вари воду, вода буде, тож як зійде ся Яким з таким, нічо путнійшого оден від другого видумати не може. Правленє собою зводимо до охльокрації, котра в історії записана все як найгірша форма управи, о якій нарід ніколи не може встоятись

Питати голосу у громади значить не тільки не осягати ціли, але ще щось більше, дурити себе, давати повагу нецтву, викохувати зарозумілість, давати кождому о собі безпідставно високо мислити, робити на почеканю великих людей і виплекувати в кождім вожда на свою руку, словом, культивувати роздор, котрий все єсть невідлучним від темноти і властивим єї хабаздом.

Здавати ся на голос громади значить тільки, що управляти забобон, шукати у громади способу в справах відносячих ся *ad salutem rei publicae*, значить тільки, що чоловікові хоро-му удавати ся за радою до знахора. Як лічене потребує ко-нечно знання організму, знання природи ліків і відношеня одного до другого, так і правлене собою, чуйність о добро народа потребують знання організму суспільного і обізнання з всіми апаратами, які до утримання, улічення і піднесеня его суть по-трібні.

Як лічене організму людського єсть відомостию належа-чою до штуки, котру набуває ся через науку і практику, так і відомість в утриманню організму суспільного належить до штуки, яку через глибоку науку і всесторонню практику також треба набувати.

А що не єсть се лиш гадка моя, послухаймо, що говорять в тій справі глибокі мислителі. Найбільше нам відомий Шілер каже в своїм драматичнім фрагменті під заг. „Не правдивий Димитрій“ в однім місци так: що єсть більшість, більшість єсть ні причім, розум даний лиш не многим. (*Was ist Mehrheit, Mehrheit ist Nichts, der Verstand ist nur Wenigen gegeben*). А і наш Шевченко каже: „громада, капустянна голова“.

З сего можна пізнати, що не єсть се гадка „клерикальна“, а загальна.

З огляду на то, що у нас єсть ґрунт на великих людей, то і маєм їх. Кождий письменний, хто уміє лиш як так читати, не кажучи вже кождий школяр, академик, суть то великі люди котрі чують ся управненими до провадження політики на власну руку — супротив чого нема у нас партії, котра чула би ся бути безпечною, бо щоби незнать яка була організація, захочуть того школярі, академики, підкопають її. Щоби не бути голо-словним, наведу оден відомий мені случай, як в однім місті академики ввійшли в конфлікт з членами „Бесіди“ і зараз на-злість їм завязали собі товариство і стали і словом і книж-ками ширити радикалізм.

Будучи великими людьми, хотять виріжнати ся від других, від старших, і виріжнатьо ся. Хто має в селі школярів і ака-демиків, знає добре, що не мають вони нічо пильнішого, як голосити будьто теорії Дарвіна. Кажу „будьо“, бо кождий знає, що вони его як найменше розуміють, але голосять, щоби побити старших і все то, що ті старші голосять і чого трима-ють ся, огидити нашу традицію і відвернути від всего, що своє. Тим входять вони в розріз з старшими. Старші не видять в молодих своїх синів, дітий матери України-Руси, не своїх епігонів, а антагоністів, видять провал, який ділить їх в ідео-логії. Коли старші вчисляючи чоловіка до антропологии, жа-дали від него ідеї і одвічальности за неї, молодші вчисляючи его до зоологии і рівняючи з звіром, чогось більше як від зві-

ря від него не вимагають і кплячи собі з хреста, котрий єсть наменем самовідречення і пожертвованя, ставлять горою матеріалізм, а з ним самолюбство і самоволлю, чи то, виражаючись одним словом, здичіне, отвираючи в сей спосіб для свого народа гороскоп в доли, яку моє зоологічна твар, що не творить свого царства, а мусить піддавати ся другим. Хоч єсть се хлопча іграшка і в іншій народі не булаб небезпечна, але у нас, де кождий, що верне з криміналу, принесе з собою троха гроша і перебере ся, уходить уже за інтелігента і нарід відносить ся до него з висшою пошаною, де яко висша істота уважає ся вернувший з войска, робітник з Америки або Прус, щож доперва казати о школяреви або академику, котрий ходить до школи, яку відчуває наш селянин на своїй кишени... О, се вже не аби який „голос громади“ а єще підпертий такою часописею, як „Громадский Голос“, котра бере собі привилей називати ся часописею хлопскою.

Не хочу говорити сего о всій молодези без виїмку, але говорю се о нашій молодези пересічно.

І сьмішно сказати, але признати ся треба, у нас школярі і академики се найважнійший елемент, котрий провадить політику і перед яким мусять уступати всі. Нагадаю чоловіка такої міри, як єсть Д-р. Євген Олесницький. Коли по звісній сецесії наших академиків лишили ся гроші, щось єще 16.000 злр., скликав Д-р. Олесницький збори дателів для ухваленя, що з тими грішми зробити. На збори ті поприходили також академики. Д-р. Олесницький запропонував, щоби ті гроші обернути на фундацію академічну, яко перший початок на побудованє дому для академиків або заведеня для них кухні. Всі дателі однодушно згодили ся на се внесєнє. Академики спротивились тому і поставили від себе внесєнє, щоби ті гроші роздати межи селян. І стало на їх, хоч они голосу ту найменше могли мати, бож не они ті гроші зложили, а дателі.

Для зілюстрованя голосу нашої громади хочу напровадити єще такі случаї. За дату перепрашаю, бо докладно спам'ятати собі годі, але будуть се случаї, котрі більше менше кождому єще памяті.

Хочу згадати за ту хвилю, коли то посол д-р. Окуневський визвав на двобій голосного рубаху посла Розвадовского за публичну єго обиду — Русинів в соймі і двобій виграв. Якже громада прийняла сей факт? З причини, що д-р. Окуневський відважив ся визвати шляхтича Розвадовского на двобій і сей двобій виграти, тож Полякам залежало на тім, щоби д-р. Окуневський при нових виборах не прийшов до сойму. І по розписаню виборів до сойму, був д-р. Трильовський перший, котрий виступив протиз кандидатури д-ра Окуневского, ставлячи проти єго кандидатури кандидатуру свою. Тимчасом не вийшов ні д-р. Окуневський, ні д-р. Трильовський, а вибраний остав Длужань-

ський, москвофіл, чоловік, котрого виборці навіть не знали, бо сидів у Відни, політикою ніякою не займав ся, був безбарвний а поставили его лиш тому, що колись то мав бути совітником суду в Коломиї. І се єсть голос громади за жертву житя за неї.

Другий случай хочу навести з хвилі, коли то посол на-сойм д-р. Дамян Савчак прилучив ся до сецесії Русинів з засі-дання соймового, коли Поляки не хотіли ухвалити отвореня гімназії рускої в Станиславові. Підношу ту д-ра Савчака для-того, що тойже був членом Виділу краєвого, тож резидував своєю посадою. І щож на то громада, як приняла сей герой-ський акт? Ото так, що при нових виборах не вийшов д-р. Сав-чак і Поляки мали добрий привід казати, що нарід не ба-жає собі сего, іно д-р. Савчак був авантюрик. І се голос гро-мади.

При тій самій нагоді прилучив ся до сецесії і Ексцеленція наш Митрополит, котрий перше горячо промовляв за отворе-ннє гімназії в Станиславові. Акт сей був високо патріотичний. Якже прийняла его громада? Ото на однім великім вічу в місті Т. виступив оден з виднійших радикалів проти Ексцеленції Митрополита. Правда, се обурило загал і д-р. Андронік Мо-гильницький, котрий був тогди послом на сойм і був сьвідком найкрасших заходів і приїхав на се віче яко референт, дав належи-у відправу сему радикалови, але єсть се характеристич-не, знайшов ся голос громади.

Супротив того чи значать у нас що жертви, геройство, найшляхотнійші подвиги і найсерйознійші почини? Чи авантура і завадияцтво не єсть єще тою могутною у нас филою, котра єсть в силі змити се все і взяти верх, тримати ся горою і зби-рати собі оплески і бути популярними?!

Або возьмім наші села. Всюди однаке населенє, однакі обставини, однакі условини, а маєм села москвофільські, ради-кальні, соціалістичні. Чи пізнати ту голос громади? Пізнати лиш роботу агітаторів, які агітатори, такі села.

Або подивім ся на нашу пресу, котра належить також до голосу громади.

Публика наша зглядно селяньство одного крою, а поди-вім ся на ті наші часописи о діаметрально протилежних ріж-ницях національних і релігійних, чи пізнаєм по них „голос гро-мади?“ Чи не єсть се безпримірне засадниче розсаджуванє в воздух громади? Навіть при партійности, чи ті часописи огля-дають ся на які програми і чи уважають на які взгляди тактич-ні? Подивім ся на „Діло“, котре єсть головним нашим органом і уважає ся органом партії національно демократичної. Що ор-ган сей єсть давний, то і не однаку має він історію. До спо-луки з радикалами заступав він належито сторонництво народ-не. По сполуці, взглядно пактах з радикалами, змінило ся і

„Діло“. О становищу „Діла“ до партії національно демократичної, виразився я уже попередно. Згадую ту лиш, що нерез цілий той час задачею „Діла“ було систематично дискредитувати народно демократичне сторонництво. Звісні нам суть бувші напади на нашу репрезентацію парламентарну і соймову, опісля на зверхника нашої церкви Митрополита Ексцеленцію гр. Шептицького з приводу виданого Ним обіжника, котрим зближав нас до Європи, вводив дисципліну, що мала на цілі збережи авторитет, повагу кождому належну і запобіжи заколоту і роздорови. За се назвало Єго „Діло“ Валєнродом, а нас, що стояли при своїй традиції, яка вяже нас з прочим культурним сьвітєм, назвало „назадницькими“, „заскоружлими“, „кле-рикальними“. Тим викликало у нас „Діло“ атмосферу неможливу, де заговорити мусіло против нему власне духовєньство на своїх соборчиках, а бороти ся з ним наша церковна преса і партія доходила до цілковитого банкруцтва, колиб не наступила зміна в редакції, котра стала ся щасливою при обняттю редакції д-ром Кушніром. І єсть то голос народу, чи відповідає він програмі? Д-р. Кушнір, котрий був поза межами нашого краю, обізнав ся з духом публіцистики, став ся тим муром, котрий уратував ситуацію, научив наших публіцистів засади, що не ніс для табаки, але табака для носа, що орган не має представляти співробітників редакційних, а сторонництво.

Гляньмо тепер на „Громадский Голос“, орган радикальної партії. Сей орган, признати треба, не кривить, не закрадає ся, не уживає критого штиху, а іде прямо, розв'язує дійсно по радикальному руску справу. Видячи, як руська справа стала брати ся і рости з руською інтелігенцією, особливо з вможєнем ся клиру, вони, щоби руська справа перестала бути такою, вдарили на ту інтелігенцію і поторгали ті звязи, які вязали її з народом. Щоби справа руська не справляла трудностей, на се не найшов ся доси ніякий політик і навіть п. Барвіньський не був ним, бо хоч був угодовцем, але все мав вимоги, тож був черваком, через якого руська справа ніколи не могла за-спокоїтись. На радикальне полагодженє знайшлося радикальне средство в радикальній партії, а ним гулюканє на руську інтелігенцію, представляване її в очах хлопів яко касту, що не має нічо спільного з ними; сим вбиваєсь клин в нашу суспільність, розлюзовуєсь її і не допускаєсь, щоби вона могла рухатись яко одна органічна цілість і в сей спосіб довершуєсь полагодженє руської справи після рецепти: *pal go maczuga, niech się nie męczy długo*.

Щоби не бути голословним, зверну увагу на рекляму, яку дає „Громадский Голос“ „Ділови“, чи то, як представляє „Гр. Г.“ очам народа „Діло“? Ото не інакше, як називає єго органом „попівско-урядничо-буржоазним“. Чи не проречисто?!

Під іншим взглядом висказав ся я уже переднійше, тож повтарятись не потребує.

І се єсть „голос громади“!

Правда, що виступи „Гр. Г.“ проти нашого духовенства принесли нам трохи користи, що трохи менше стала тепер займати ся нами „Gazeta Narodowa“, котрій честь народова наказувала давнійше пускати в світ на руське духовенство сплетні о нічлігах згінників у них, як съвященники в ночі мордували тих згінників і рабували їм гроші і т. і., від колиже „Гр. Г.“ обняв ту роллю, то „Gazeta Narodowa“ стала приличнійша. Єсть се вправді користь, але потіха невелика.

Або гляньмо на органи учительських наших організацій, як на перехрест ідуть одні другим і побачимо знов голос громади.

Або подивім ся на наших писателів, от прим. Коцюбинський, як в новелі своїй: „Той грядет“, обвиняє Христа без найменшої до того основи, тай будемо мали знов образець „голосу громади“.

Коли возьмемо на увагу „голос громади“, з яким приходить ся нам стрічатись на зборах, вічах, в пресі, творах писателів наших, організаціях наших, чи не уявляє він нам часи конфедерацій в історії польській, які віддала нам дуже влучно одна анегдота з тих часів, котра оповідає нам таке про долю одного Жида, котрий в тих часах вибрав ся був в дорогу. По дорозі здивав він оден гурток людей, котрий спинив его і питає: Жиде, з ким тримаєш? З А. каже Жид. Зле, кажуть, тримай з Б. і бий Жида. Іде Жид дальше, спиняє его другий гурток і питає: Жиде, з ким тримаєш? Розуміє ся з Б. каже Жид. Не добре, кажуть вони, бий Жида, тримай з В. кажуть. Іде Жид дальше, спиняє его третій гурток і питає: Жиде, з ким тримаєш? Жид гадаючи, що друга лекція була властива, відповідає сьміло: Як то з ким, та вжеж не з ким іншим, як з В. Бий Жида! кажуть, тримай з Г. Іде Жид дальше і спинає его четвертий гурток і питає: Жиде, з ким тримаєш? Жид нічо уже не відповідає на се, а коли поспитали знов: Жиде, з ким тримаєш? Жид не відповідаючи на се більше, гне спину і каже: ро со питає, на, bij!

Таке і наше з „голосом громади“, коли би его хто хотів доходити.

(Конець буде).

Небезпека православної пропаганди і як її протиділати.

*Реферат о. Теофіля Прийти пароха Дуліб, відчитаний на соборчику
деканальнім в Висні 7/3 1912.*

Припала мені в участі досить прикра, як на теперішні відносини в нашім народі, тема: небезпека православія і в який спосіб її протиділати? Кажу прикра, бо хочачи виказати гезу православногo руху в Галичині, мушу спімнути про деякі „прогрішення“ таки самого сьвященства і депо натякнути про відносини політичні нашого народу в Галичині з застереженем, що не буду розвивати якоїсь догми політичної, бо я не політик, тай не тая ціль нинішнього реферату, але буду старатись яко сьвященик католицький „sine ira et studio“ представити правдиві причини схизми і спосіб протиділаня її.

Першою і найголовнішою причиною нинішньої кривди і розбою нашого народу в виді схизми і взагалі всяких „ізмів“ є само сьвященство, котре кинувшись у вир нинішньої братоубійчої борби, забуває на своє поставлене і ціль свою і неперебираючи в средствах, дбає про все так для себе самого, як і для своїх парохіян, але лише не о то, о що наказав Г. Н. І. Христос: „Іщите прежде царствія небесного і правди его“... Забуваючи що не: „от міра ізбрані есте, но Аз ізбрах ви“, стараємо ся виробити собі марку добрих патріотів, і яко такі боремо ся навіть з пожертвованем свого життя і майна в рядах верховодів політичних, відказуючи навіть послуху присягою зложеного нашим правдивим верховодом т. є. нашим Владикам. Яко патріоти стараємо ся виробити з повірених нам людей сьвідомих патріархів, організаторів, купців, лише не правдивих учеників Христових, дітей католицької Церкви. Ми навчаємо народ всього, всякої суєти, стараємо ся вщипити в серця вірних всякі догми політичні, Бог відає, чи і правдиві, лише не догми католицької віри, уважаючи, що то за трудні річі для народу і через то стараємо ся утримати віру, але формальну — „я тобі кажу — а ти вір“ і наслідки того вже збираємо в виді „схизми“. Не хочу тим закидати сьвященикам бездільности — ні. Ми працюємо: і проповідаємо, але як і що? ми катехезуємо, але як? — сповідаємо, але як? посіщаємо вірних — але чому і коли?

Отже если нині наш нарід тратить віру, чого еще нема явних случаїв, або змінє, чого маємо на жаль явні докази, то робить се несвідомо, бо не об'учений в правдах віри, а передовсім в правді „католицької Церкви“. І нині вмiсто вдарити ся

в груди і сказати собі „врагу ісцїли ся сам“, ми гонимо за злодіями нинїшного злочину і шукаємо їх в Українцях, в ідеях Шевченка, а навіть в наших Владиках і пишемо навіть брошури такі і розкидаємо між народ, через що лихови не зарадити ся, але еще пособляєсь. (Книжочка про Шевченка о. Кобиляньського, слова о. Филиповського, пароха з Підкаміня, в дискусії над рефератом устним в справі схизми на соборчику).

Чому доперва в нинїшних часах почалась ширити схизма явно між нашим народом? Чи може свьятїйший Синод хоче повернути цілий свїт і починає в тїй цілі свої місії? Хто би був тої гадки, то дуже помиляв-би ся; ту не ходить о поверненє цілої Європи, лише східної Галичини т. зв. „Подяремной Руси“ і ту грає ролю не місія релїгійна, але політична — не цїль слави Бога, але білого царя. І та цїль використовує нинї першу причину!

Хто з нас займає ся долею нашого народу від 48 років, той знає, що тоді знайшли ся одні сини того народу, що заопікувались ним і повірили в его самостійне житє і ті назвались „народовцями“. Другі стратили віру в самостійне житє того темного, бідного, некультурного народу, і почали молити ся до білого царя, щоб прийшов і визволив їх і в тїй справі заявили свої услуги. І ті обі партії, що складали ся з малої горетки інтелїгентів, почали між собою боротись, стараючи ся чи то письмом чи бесїдами народ з'єднати для себе. Найбільший вплив мали на народ самі свьятиники, так що если доля дала якомусь селови свьятичника москвофіла або народовця, то таким, як его свьятиник, почував себе народ — але до явної борби між народом не приходило.

До більшої явної братоубійчої борби завдяки своїм верховодам кинувсь народ доперва, як в Галичинї заходами наукових товариств змінено правопись етимольогїчну на фонетичну і таку заведено в школах. Зміна правописи була для партії москвофільської великим ударом на єї істнованє, бо з одної сторони причинилась до скоршого просвїчення маси народної, а з другої сторони становила ріжницю між письмом російським а руським. Тодї то партія т. зв. тверда стараючись використати ту не милу для себе обставину — назвала деякі букви викинені свьятими — і щоби побожний народ приєднати до своєї партії, почала викрикувати і письмом і словом між анальфабетичним народом, що Українцї безбожники, бо викинули свьяті букви, Українцї то Поляки, бо прийняли польські букви, а себе представляли яко твердих Русинів. Однак то не зробило великого вражіння і тим меншу принесло користь. Тодї то з'їзджають ся до Львова і займають вже явне становище „русских“ — і православних по тихонько. А щоби їм Владика не контролював їх підпольної праці викидають Его зі становиска почетних протекторів деяких Інституцій а передовсім „Гал. русск. Матици“, звиняючись тим, що мусїли так зробити на підставі резолюції

ухваленої з'їздом „мужей довѣрія рускаго населенія Галичини вѣ Львовѣ 27/1 1900 года“, яка звучить :

„Существованіе, сила і величіе рускаго народа почивають на двухъ основнихъ началахъ : на сознаніи племеннаго і культурнаго единства всего рускаго народа и на неразторжимости русской народности отъ русской народной церкви“.

Отже вже р. 1900 партія москвофільська станула на становищі, що она жадна партія, жадні москвофіли, тверді Русини, але осібний народ „рускій“, і хотай народови явно не сказали, що они „рускіи“, котрих русскость полягає і на неразторжимости отъ русской народной Церкви, але поміж стрічками часописий як „Галичанинъ“ і „Русское Слово“ можна вже було вчитати. Там находились величезні шпальти з великими похвалами про русских епископів, православний Йордан, про руску віру, про русских крестян, а про Йордан у Львові або ніч або дуже коротко — а про католицку віру ані слівця, хиба що „католик“ то в знаках наведена і то від того часу, як „Галичанинъ“ і „Русское Слово“ в части, перестали писати руско-польско-німецько-церковно-славянсько-українським язичієм, а зачали писати ніби то „общелитературним“ язиком.

Однак з розцвітом просвіти тай усильної щирої праці на поли просвітнім і економічним верховодів українських, народ не дуже вже хоче вірити в ту борбу за свьяті букви, дальше довідав ся з преси і книжок, що там в Росії не такий рай для него, о яким говорили і писали, а противно, що там кнут і шибениця, що там Русинові не вільно визнавати своєї католицкої віри, пізнав, що тільки в власній силі і праці его будучність, проте взяв ся до самооборони, стратив надію на обіцяний „мід“ і жите українського народу піднеслось в мить ока на кождім полі.

Розумівсь, що розвій життя Українців не може лишитись без впливу на жите Українців за кордоном, а котрі по приміру Галичан беруть ся і собі до самооборони мимо страшних переслїдовань. Правительство російське пізнало, що не може спинити того просвітнього руху в себе, доки его не знищить в зародку а іменно в Галичині. Для того побільшило свою дозу рублів для русских в Галичині для закладаня шкіл, бурс, деби як найбільше могло виховуватись Москалів, щоби знищити просвітній рух Мазепинців.

Галицкі „рускіи“ знаючи, що наш народ не дуже то битий в догмах тай не знає ріжниць між католицкою церквою і вірою а схизмою, а знаючи, що він таки еще побожний, взяли ся до того послїднього средства. По виборах до парламенту зїхались у Львів, по довгих нарадах і сварнях (мимо протесту т. зв. старих Русинів, що то еще за скоро) скинули з себе маску старих і твердих, а оголосили вже явно, що в Галичині є лише рускій народ і в додатку і православний. Отже резолюцію

ухвалену в 1900 р. перевели в діло. Повстає нова чисто руска преса: „Прикарпатская Русь“ і „Голос Народу“, в котрих починає ся гоненіє католицької віри, вправді не впрост, лише щоби придбати більше одиниць — пишеш, що Ухраїньці то чисті Поляки, бо они прийняли польску віру (не католицьку), що Епископи, то „biskury“, що хотять златиньщити наш обряд, а правдива віра русского народу — то православна і накликуєсь народ до повороту до своєї прадідної віри. Щоби ослабити вплив Владик наших на народ і підкопати їх повагу — обезславлюєсь їх в очах народу некультурними, гідними лише такої преси, як „Пр. Русь“ і „Голос Народу“ епітетами, передовсім нашого Митрополита Їх Ексцеленцію Кир Андрея. Щоби нарід неначе заохотити до переходу на схизму і щоби єму показати тое величїє рускаго обряду — русских батюшок — устроювали богомольні путешествія до Почаєва, щоби і рівночасно утвердити правительство російське в тім що в Галичині дійсно самі рускї і православні. З Росії понавозувано різних антикатолицьких брошур, щоби розкинути поміж тих, що не були. Щоби народ відірвати від католицької Церкви, ризкидувано брошури против сьв. Йосафата, в нашім деканаті в Голдовичах, Лучанах, Стрілських Старих, Бенківцях і Підкамени, брошури против віри католицької „Гді іскати істини“, брошури против Їх Ексц. Митрополіти Кир Андрея „Сеник і граф Шептицький“. І той рух антикатолицький обхопив всі села руссофільскі, як показалось при послїдних виборах парламентарних.

Дуже великим розсадником православія суть бурси і пансіони руссофільскі — до котрих спроваджуєсь учителів і учителюк русских — котрі виціплюють в молоді серця наших дітий ненависть до всього, що католицьке і руське. Виховуєсь молодіж, котрі гірш янічарів бушують по селах і єдиною їх цілею нищити католицизм (акад. Павлов зі Стрілськ старих сказав до одной панни (Н. В.): а приїду до Вас і переведу всіх на православіє).

Вкінці спроваджуєсь навіть православних батюшок (галицьких апостатів) і закладаєсь православні парохії. І рух той не менчає, але постійно збільшаєсь, як се свідчать факти виспання хлопських дітий з повіту бобрецкого отцем Яворским, де би они виховувались на церковних апостатів і народних ренегатів.

(Конець буде).

Церковна літопись.

Руський єпископ для Канади. Як ми вже звичали в попереднім числі, Апостольська Столиця іменувала для гр. кат. Русинів в Канаді єпископа в особі Впр. о. *Микити Будки*. Урядове оголошене того іменування звучить так: „*Nominatio episcopi Brevis apostolico nominatus est 15. Julii 1912 Episcopus pro Ruthenis in Canadensi regione degentibus et Episcopus titularis Patarensis, Rmus D. Niceta Budka, Praefectus studiis in seminario archiepiscopali dioeceseos Leopolitanae, rutheni ritus*“. („*Acta Apostolicae Sedis*“, ч. 15, з 16 серпня).

Номінат роджений 7. червня 1877 р. в Добромірці Збаражського повіта в бідній селянській родині. До гімназії ходив в Тернополи, матуру зложив в р. 1897. В часі гімназіяльних студій удержував ся з приватних лекцій. По матурі записав ся на права і заробляв дальше лекціями на удержане своє і своєї бідної родини. Асентерований до війська, служив однорічним охотником у Відні. По офіцерськім іспиті записав ся на виділ богословський в Інсбруці. Висвячений в р. 1905 був якийсь час префектом в семінарі духовнім у Львові, відтак на студіях в Августинеум у Відні, а вкінці знов префектом у Львові. В хвилях вільних від станових обовязків займав ся організацією опіки над емігрантами і місіями. Серед такої роботи заскочило єго іменоване на єпископа.

Тут подаємо номінаційні декрети Сьвятійшого Вітця. Вони звучать:

I. Пій Папа Х. Любий сину, мир і апостольске благословенє. Щоби несправедливий зуб часу не затер памяти тих церков, що вже в християнських часах були дуже славними та непроглядним судом Божим стратили давну славу так, що ледви задержують імена, тому Папи Римські, наші попередники, звичайно поручали їх титул в дійсно розумній цілі тим церковним мужам, котрих покликали до виповнюваня тяжких сьвятих урядів, надаючи їм єпископський характер. Проте, коли тепер через смерть Всч. Брата Альойзія Канава, послідного єї Єпископа титулярно-єпископска церков патерска єсть вільною, дуаємо, що треба єї віддати Тобі, любий сину, котрого назначили ми першим єпископом руского обряду для руских вірних жиючих на Канадійській землі по законно відбутій нараді з Всч. Братами Нашими Кардиналами сьв. Римскої Церкви, настоятелями конгрегації Розширення віри для справ східного обряду, а саме за пороодою тих Братів. Длятого сим письмом властиво Нашою Апостольскою оголошуємо Тебе, що відповідаєш усім канонічним вимогам, єписко-

пом титулярної церкви патарскої і уділяємо тобі усіх властей конечних і потрібних до пожиточного сповнюваня єпископского уряду, маючи певну надію, що Ти визначений Нами єпископским характером всьо зробиш, що може вийти на більшу славу Божу і спасене народу. А що церков Патарска належить до чисто титулярних, звільняємо Тебе від обовязку єї посітити і особисто при ній перебувати. Крім того дозволяємо Тобі силою Нашої Апостольскої власти прийняти дозволеним способом посвячене від католицкого Архиерея, котрого собі вибереш, та котрий має ласку у Апостольскої Столиці і єсть з Нею з'єдинений, призвавши при с'їм ему ассистуючих двох єпископів, або коли не можна догідно їх найти, то двох пресвітерів на їх місце поставлених в церковній підности або уряді, що мають ту саму ласку і суть з'єдинені. А згаданому Архиєреєви даємо власть довершати дозволеним способом посвячене, однак наперед має прийняти від Тебе визнане католицкої віри після форми приписаної сею Апостольскою Столицею для Східних і подібно має в нашім імені і Римської Церкви відібрати звичайну присягу належної нам вірности. Однак слушно знов приказуємо, щоби, еслиби случайно Архиєрей поважив ся уділити Тобі посвячення, нім відібрав від Тебе висше згадане визнане віри і нім Ти себе звязав висше згаданою присягою, Архиєрей, як і Ти тим самим були би завішені в справованю понтифікального уряду і правління Церкви. Коли сему не стоять на перешкодї Конституції і розпорядження апостольскі і все инше, що заслугує на особлившу і поединчу згадку або обкроєне, що небудь противило би ся сему. Дано в Римі у сьв. Петра під перстеном Рибаря дня 15. липня 1912. девятого року Нашого Понтифікату.

Любому синові Никиті Будці сьвітському пресвітерови руского обряду в архидієцезії Львівській.

J. S.

R. Card. Mery del Val
секретар стану.

II. Пій Папа Х. Любий сину, мир і апостольске благословене. Ідучи слідом наших попередників, поручаємо претяжкий уряд пасти вівці Господнього стада тим церковним мужам, котрих поручають як тих, які попри се, що окрашені іншими чеснотами, відзначають ся передовсім цв'їтом побожності, силою таланту та славою поваги і благородумія. А якраз відбули ми наради з Всч. Братами Нашими Кардиналами сьв. Римської Церкви, настоятелями конгрегації Розширення віри для справ східного обряду і узнали потрібним вислати єпископа також руского обряду для духовної опіки над вірними руского обряду, жиючими на канадійській землі. Проте коли тепер розходить ся вибрати такого першого єпископа, по вислуханю тих самих Кардиналів і вглянувши в особливі окраси духа і природних прикмет, на підставі котрих Тебе поручають, звернули Ми ласкаво очі Нашого Духа, любий сину, на Тебе, що до нині в архієпископській семінарії богослов-

ській Львівській з найбільшою похвалою сповняв обов'язок префекта студій і відповідаєш усім канонічним вимогам, рішили Ми поручити Тобі той єпископський уряд в повній вірі, що Ти вповні відповіш нашим надіям. Дятого силою сего письма нашою Апостольскою власттю, Тебе, котрого подібним нашим письмом з того самого дня Ми оголосили єпископом титулярної Церкви Патарської, тепер знов робимо, вибираємо і оголошуємо єпископом для вірних руського обряду жиючих на канадійській землі і Тобі сим письмом уділяємо силою рівнож Апостольської власти всіх властей конечних і погрібних до виповнення тяжкого уряду. Дятого поручаємо всім і кождому з осібна, до кого належить, щоби Тебе яко єпископа для Русинів в Канаді прийняли та допустили до свободного виконування сего вельми високого уряду, та нехай Тобі ві всім обявлять свою жичливість, будуть до розпорядимости, повинують ся та нехай Твої спасенні перестороги і прикази з пошаною приймуть і дійсно сповнять і їм не перешкаджають, бо в противнім разі законно виданий Тобою суд на отягаючих ся від сего, нашою найвисшою власттю потвердимо. Коли повисше згаданому не стоїть на перешкодї щось противного. Дано в Римі під перстеном Рибаря, дня 15. липня 1912. Понтифікату Нашого року девятого.

Любому Синові Никиті Будці світському пресвітерови руського обряду в архиєпископстві львівській.

L. S.

R. Card. Mery del Val
секретар стзну.

XXIII. Евхаристийний міжнародний Конгрес у Відні.

Послідний Евхаристийний Конгрес в столиці нашої монархії випав найвеличавійше із всіх дотеперішних Конгресів. Учасників начисляють до 150 000, між тим до 15 000 духовенства. До величавости Конгресу причинила ся немало участь в нїм нашого цїсаря з цїлим его двором. Се був також перший Конгрес, в яким взяли громадну участь Українці, в числї до 4000.

Нині обмежимо ся лише до короткого хронологічного представлення Віденського Конгресу.

Віденський Конгрес розпочав ся властиво дня 10. вересня торжественним вїздом кардинала-легата папского Россума до Відня. В дальших днях 11, 12, 13 і 14 вересня відбували ся засідання торжественні і секційні. Процесійним походом в неділю дня 15. вересня закінчив ся Евхаристийний Конгрес.

Вїзд кардинала-легата папского Россума, що відбув ся дня 10. вересня, звершив ся надзвичайно величаво. До Відня наспіло вже було величезне число учасників, кардиналів, єпископів, священиків, а також безліч селян, міщан і світської інтелігенції. Місто, доми, палати і церкви були прикрашені флягами, диванами, цвїтами і фестонами, а по церквах і улицях роїло ся від приїздних.

Дня 11. вересня (в середу) відбуло ся перше торжественне засідане Евхаристийного Конгресу. Явило ся 9 кардиналів, 53 єпископів, багато членів цісарского Дому і до 20.000 прочих учасників. Засідання відбували ся в величезній ротунді в Пратері.

Точно о 4. годині прибув папський легат кардинал Россум, а за ним архикнязь, заступник цісаря. Після того заняв кардинал Віденський Д-р. Нагль місце предсідателя і уділив голосу єпископови з Намур (Бельгія) Т. Гайленови, яко предсідателеви сталого комітету світових Конгресів Евхаристийних. Єпископ Гайлен представив задачу і ціль сих конгресів і їх значіне для утвердження і поглиблення католицької віри і висловив признане кардиналови Наглеви і цілому комітетови за їх труди.

Тепер секретар кард. Нагля о. Мерінський відчитав *breve* святийшого Вітця Пія Х., почім промовив кард. Россум. Він по-витає учасників конгресу іменем Папи, вказав на католицьку віру, котра по словам Спасителя „най будуть одно“ лучить і зібрала всіх помімо ріжницї народностей, держав і частий світа до одного змагання, щоби тут прилюдно виявити ісповідане віри і віддати поклін в Найсв. Евхаристії утаєному Христови. З особливим признанем зазначив бесідник участь в Конгресі цісара і Габсбурского Дому.

Після кард. Россума виступив на мовницю міністер просвіти Гуссарек і повитає конгрес іменем правительства. Бесідник вказав на історичні події почавши від Кароля Великого, як краї винишньої Габсбурської монархії від довгих століть були пристановищем християнства і єго апостолів, як столицю християнства оборонили війська одушевлені Йоганом Капістраном перед турецькою навалюю. І тепер ся столиця пішла за покликом Святийшого Вітця: *restaurare omnia in Christo*.

Іменем краю і краєвого віділу привитає зібраних краєвий маршалок князь Ліхтенштайн і заявив, що населене краю і Відня не має нічого спільного з наємними ворогами Церкви і ворожим їй дневникарством і буде змагати до витвореня власного великого дневникарства християнського. Іменем столиці повитає Конгрес бурмістр Наймаєр, заявляючи, що Відень остане завсїгди християнським містом. Іменем бельгійских католиків промовив їх провідник Бріфо, вказуючи на світлий примір цісаря Франц Йосифа, як протектора конгресу. Вкінці промовляли еще: д-р. Свобода про заповідь Ісуса Христа і краєвий маршалок Країни д-р. Шустершіч про удержане Христової спадщини.

Дня 12. вересня рано відправляли ся в усіх церквах від 6—8 години Служби Божі, на котрих тисячі учасників приступали до св. Причастия. Відтак почали ся по церквах секційні наради. Вечером відбули ся другі торжественні збори Евхаристийного конгресу в присутности наслідника престоло Франца Фердинанда. На початку зборів ухвалено і вислано телеграму з висловами преданности і просьбою о апостольске благословене до-

Святейшого Вітця Пія Х. Відтак слідували реферати: радника намісництва Бугатта про о. Марка Авіяно; генерального вікарія Райнера про Тридентський собор; о. Андлява про Найсв. Евхаристію і Габсбурський Дім; о. д-ра Дондерса про земський і небесний хліб робітника.

Дня 13. вересня відбуло ся всьо в тім самім порядку, що й попереднього дня. О 5. годині по полудни отворено третє торжественне засіданє. Виголошено чотири реферати.

Дня 14. вересня перед полуднем відбуло ся в присутности поверх 20.000 учасників кінцеве торжественне засіданє Конгресу. Як головний звітник виступив пралат д-р. Бавмгартен. Він предложив резолюції, приняті секціями, між иншими резолюцію, висказуючу подяку Святейшому Вітцю за рішенє в справі св. Причастия. Відтак промовив кардинал Россум. Він заявив, що представив Папі величавий перебіг Конгреса, опісля подякував цісареві і Дворови і всім учасникам за приготування і участь в Конгресі. Вкінці єпископ Гайлен повідомив, що найблизший конгрес відбуде ся в 1913 р. на острові Мальті і сим замкнено конгрес.

Вечером відбуло ся прийняте на цісарскім дворі. Перед прийнятем удала ся руска депутация з чолобитною до кардинала Россума.

Дня 15. вересня в неділю відбула ся величава процесия з Найсв. Тайнами. В процесії взяв участь цісар з цілим Домом, всі присутні у Відни на Конгресі кардинали, архієпископи, єпископи і священники, множество свѣцкої інтелігенції, парламентарні послы (кромі руских), академічні товариства (також кромі руских) і до 150.000 вірних.

В рускій секції виголошено отсі реферати: о. Гургула про послідованє Евхаристії в гр. кат. обряді, о. Петрушевич про дбанє священника про Евхаристію, о. Садовский про значінє Евхаристії в житю християнина, о. Щепанюк про вихованє молодіжи а частє св. Причастіє, о. Дороцкий про реформу родини через Евхаристію, о. д-р. Дорожинський про св. Йоана Золотоустого, яко учителя Евхаристії і о. д-р. Малиняк про: Через Евхаристію до злуки церков.

Сподіємось запізнати вкоротці наших читачів з важнішими рефератами, для того не подаємо навіть їх змісту.

Бібліографічні записки.

З наших боїв і змагань. — Оповіданє *Кароліни Светлії*.
Перевід з чеського Ольги Д. Львів 1912 (Жіноча Бібліотека ч. 1. вид. Нат. Кобриньска).

Які бої і змагання суть предметом лектури в першім томі Жіночої Бібліотеки?

Не бої політичних авантюриць обчислені на таний ефект, не крикливі змагання до далеких блудних огників, не гонення за нездійсними — а певно ворожими нашому здоровому народному організмови — уроєнями, не бліхтр і бляга, але позитивна думка, яка при добрій волі одиниць дасть ся дуже скоро здійснити.

Якийсь висший патріотичний дух, якийсь здоровий подув народної думки віє з сего першого тому Жіночої Бібліотеки. Виплиси раз на чисту воду, усунути ворожий елемент з наших родин, сотворити свідому і патріотичну суспільність, отсе праця, в якій наше жіноцтво повинно відограти перворядну ролю. Відроджене нації мусить бути випереджене відродженем патріотичного духа в родинах, в тих природних клітинах народного організму. Зради свого народу dokonує кожда жінка, що захоплена фізичними прикметами мушину стає погноєм ворожої нам нації, „марнує свою кров, вбиває душу свого народа“. (Пер. Слово). Зради свого народу dokonує кожний мушина, що захоплений жіночою красою складає жертву зі своїх народних ідеалів на вівтарі гетери і вяжучи свою долю з нею впроваджує розкладовий фермент в жите родинне і народне

Загально признана засада, що на любов складають ся не лиш фізичні, але і психічні чинники, серед яких перше місце — займає любов до свого народу, перепроваджена в оповіданю Кароліни Светлії консеквентно аж до кінця. Любов до свого народу положила авторка як найважнійший чинник в основу цілого конфлікту між героєм оповідання Альбіном і его судженою Рудольфою. Конфлікт перепроваджений консеквентно, композиция одноцільна і доцільна, іменно практичні вказівки старої тети Альбіни (ст. 74, 75, 79) повинні бути вириті золотими буквами в серці українського жіноцтва.

Кажучи отверто перше число Жіночої Бібліотеки заслугує на се, щоби его горячо всім поручити. Бажати би лишень, щоб і дальші числа сего видавництва витривали на добре обраній дорозі і послаужили до підойму патріотичного духа серед нашого жіноцтва.

Замітити належить, що переклад також чистий і гладкий. Разять лиш слова „колега“ місто товариш (ст. 77) „всесожегаюча“ місто всепопалюча (ст. 80) і друкарська похибка „хабузе“ місто хабазе (ст. 89). — *A. I.*

Всячина.

Внесене в справі конґруи парохіяльного духовенства. Парляментарні послы съвщеники поставили в парляменті внесене такого змісту: „Взиває ся ц. к. правительство, щоби в найкоротшім часі предложило проект закона, який би урегулював побори римо- і греко-католицького духовенства в спосіб, що відповідає сучасним відносинам“. Се внесене підписало 200 послів. Підчас голосованя над бюджетовою провізорією прийнято се внесене яко резолюцію звичайною більшостію голосів. Булоби пожадане, щоби наші съвщеники поперли заходи послів численними петиціями. Петиції слід висилати на руки свого посла. Можна її уложити в рускій або німецькій мові, або й готову підписати, котру розсилає на жадане ческий: „Vestnik katolickeho duchovenstva“, Praha-Šmichov. Петиції слід висилати до Відня зараз по скликаню парламенту. В цілій сій справі розходить ся лише про тих парохіяльних съвщеників, котрі мають лихі посади, бо добре випосажені парохі не одержать нічого, а може навіть будуть мусіли платити збільшений податок. Жаданя духовенства суть зрештою так малі, що не йдуть дальше, як стараня і бажаня народного учительства. Ті жаданя в головній основи: Конґруа в усіх краях і місцевостях одна, в висоті кожодчасної платні чотирох найнижших ранґ державних урядників; та сама що у них система признаваня додатків, квінквеній та емеритури.

Про образ п. Івасюка: „В'їзд Хмельницького в Київ“.

Наш артист маляр п. Івасюк урядив в першій половині вересня с. р. в „Народнім Домі“ у Львові виставу своїх образів, якою хотів датись ближше пізнати своїй публиці і дати їй оглядати се, що найлюбівшим єсть в історії єї для єї ока, виставивши образ представляючий В'їзд Хмельницького в Київ. Образ сей стягнув і мене на виставу і я хочу сказати о нім моє слово. Образ єсть дійстно імпонуючий, образу о таких розмірах не дав нам доси ніякий наш маляр, по розмірах видко, що має представити він нам велику хвилю, але коли приступим до него ближше, зобачим, як далекий єсть від представлення тої великої і одушевляючої хвилі. По заложеню кождей сподівав би ся видіти щось громадного, що з одної сторони представляло би ту хмару войска, і ту силу, що справляла погроми, змітала з лиця землі і найлучше ошанцовані табори, а з другої знов тоє громадне спочуване в побіді силу силенну народа, котрий тиснув би ся оглядати своїх лицарів свободителів, радіти їм і віддати їм свій привіт, свій поклін. З того всего нема нічо. З одного, як другого боку видимо лиш ґрупи, не громади

і тому цілий образ представляє ефект не В'їзду Хмельницького в Київ, а радше якоїсь авдієнції, так в угрупованню, як і поставі дотичних лиць. Не одушевляє і не пориває ту нічого. Група женщин, котра дивить ся до публіки, а не вдивляє ся в вїзджаяючих, справляє вираз якогось нудного офіційального повитаня, в яким радіб вони заняті ся чимсь іншим, коли позиція хибля цілковитя своєї ціли Правда, всі особи і коні суть розмірів великих, але се не заступить враження громадности. Беручись до представлення такої сьвітлої для нас хвилі, повинен був п. Івасюк подивитись на твори інших артистів, котрі такі події представляли. Не знаю, як називає ся маляр, але я видів у Відни в артистичнім надворнім музею образ представляючий в'їзд у Відень архикнязя Леопольда з виправи хрестоносної. Сей образ мігби дуже послужити за взір, на яким видно як на долони, як громадна справа повинна громадно представлятись. Дальше запримітивбим брак перспективи, де образи, зглядно особи і коні не відривають ся від тла і не уненаглядняють ідучих собі на зустрічу, приміром женщины роблять вражінє, якби приходили вони з козаками, тимчасом коли вони ідуть їм на зустрічу.

Тільки іно що до самої композиції.

Щоже до виконання, то треба віддати п. Івасюкови повне признанє. Рисувати і малювати уміє і видно надзвичайну старанність і навіть скрупулятність. Приміром одежи суть якби правдиві, віддані дуже вірно.

Поза тим суть краєвиди і портрети.

В портретованню треба признати п. Івасюкови удатність.

Розглянувшись в виставі опустив я її під вражінєм, що п. Івасюк єсть добрим портретистою, а не компоїстою, і що в компонованню не єсть нічим більше, як портретистою, що дає нам видіти лиш добрі лица людей або фізіономію коний.

В'їзд Хмельницького в Київ після композиції п. Івасюка треба повітати нам лиш по єго добрій воли, а не перепровадженю заміру.

Гадаю, що ті слова не повинні би вміняти ся мені в зло, бо інакше гадаю поступу дочекати ся нам годі. Приплескуване не придасть ся на нічо, впрочім як милю ся, можна мене переконати. Я не іду за суггестією, а суджу як видять мої очі.

Евстахій Цурковский.

В справі віддання темпоралій.

В „Ниві“ ч. 2. з 1912 р. порушив о. Мел—ий справу віддання темпоралій. В тій дописи поданий дуже важний розпорядок Президії ц. к. Намісництва з 12. падолиста 1902 р. ч. 29335 до всіх староств, яким приказує ся, щоби віддаване ерекціональних ґрунтів перепроваджували на місци з означенєм катастральних парцель і фактичних границь — і т. д. приказано, що Всч. бенефіціяти будуть обовязані домага-

ти ся в кождім случаю передачі темпоралій на місци і в катастральних границях.

Вс. Дописуватель взиває, щоби духовенство підняло в тій справі конечно якусь акцію. На жаль сей зазив полишив ся без відгомону, бо аж до тепер якось ніхто не поспішив з ОО. подати, як поступають староства при віддачі темпоралій бенефіціатам.

Тож подаю до відома, в який спосіб я обняв темпоралія в посіданє в Лївинї малій. — В 1905 р. обняв я парохію Л. м. яко завідатель, — і в тїм разі, мені яко завідателеви віддало ц. к. Староство в Старім Самборі темпоралія в посіданє справді в Лїн. м., але лише устно — хотий я виразно жадав віддання через показанє парцель в фактичних границях. Комісар мого жадання не виконав, говорячи, що так ніде не віддає ся посіданя.

Не знаючи нічого о повисшім розпорядженю, прийняв я в посіданє, в прочім не яко парох, але яко завідатель. Доперва зіставши в Лїн м. парохом, думав, що принаймні тепер віддасть мені староство темпоралія в посіданє з показанєм їх парцель і границь. Але ц. к. Староство вже зовсім не віддавано мені в посіданє темпоралій, задовольючи ся відданєм мені яко завідателеви. Я вніс просьбу до ц. к. Намісництва 25/9 1905 р. (а парохію обняв 1/9 1905) о відданє темпоралій на місци з означенєм парцель і границь, — але ц. к. Намісництво рішенєм до Ч. 144539 з 17/X. 1905 р. відмовило моєму прошеню так:

„Ц. к. Намісництво не прихилє ся, понеже само означене границь геометрою без згоди інтересованих сторін, не віднесло би наміреної ціли; а если би Преподобний Отець переконав ся довідно, що гранніцї ґрунтів зістали через сусідів нарушені — винен віднести ся з просьбою до ц. к. Прокураторії Скарбу у Львові о ревіндикацію границь“.

Так обняв я парохію навіть без віддання мені темпоралій. — Чи належалось мені віддати темпоралія яко пароху, і чи слушно поступило ц. к. Намісництво, — прошу о вясненє сеї справи зі сторони правної.

Рівнож поручила мені ц. к. Прокуратория Скарбу веденє процесу о ерекц. ґрунт, — котрий трєвав від 1908 до 1910, несповна 3 роки. В тїм процесі я сгратив много і зазнав не мало клопоту. Прокуратория програла процес, але я не поносив жадних коштів, лише сама ц. к. Прокуратория понесла кошта щось понад 400 корон. — Ц. к. Прокуратория жадала наперед від мене коштів 300 корон на покритє сьвідків, але я відмовив а відтак сама ц. к. Прок. понесла ті кошта і то цілком слушно.

Если би ц. к. Староства хотїли при віддаваню темпоралій приноровитись до повисшого розпорядку, скілько через се оминуло би ся процесів, а скілько непотрібного непорозуміння між:

парохіянами, котрі нерозуміють сего, що священник є обов'язаний совістно боронити границі ерект.

Справа пекуча, варта почути від духовенства, як приноровились ц. к. Староства до повисшого розпорядку, — бенефіціяти знова знаючи о кориснім розпорядженю повинні всі без винятку поступати лише після вказівок поданих в дописи ч. 2 — з 1902 „Ниви“.

о. І. Шевчик.

Некультурне поведене львівського лікаря зглядом руського священника. В першій половині липня (12/7) збув ся такий випадок у Львові: Архікатедрального вікарія Впр. о. Т. Б. візвано до хорої Явдохи Шмирко, жінки Петра, возного при краєвім виділі. Візваний явив ся сейчас на місци і почав сповідати хору. В яких двацять минут, еще в часі сповіди, входить до кімнати молодий панок. Священик обертає ся до него і заявляє, що сповідь еще не скінчена, просить отже молодого панка аби зволив вийти з кімнати. Панок відповідає, що він є лікарем з ратункової стації і мусить сейчас забрати хору до шпиталю, бо вона в самовбійчім намірі випила отрую.

Священик просить знов заждати хвилику, аж скінчить сповідь, тим більше, що стан хорої не є зовсім грізний. Та лікар і не думає уступати. Тоді священник знов: „Прощу вийти, прощу уступити ся, прощу не перешкаджати“. Лікар зачинає іритувати ся і викрикує: „Wy księża wszyscy jesteście gbury“. Священик: „Помимо того прощу вийти і прощу не бути простаком“. Не помогли довго персвазіі і рефлектіване молоденького лікаріка, щоби гамував ся в присутности Найсвятійших Дарів; він викрикував дальше і авантував ся, аж мабуть обезсилений гнівом та криком вийшов за двері і відіхав. Священик аж тепер міг скінчити сповідь і запричащати хору. За яку годину доперва приїхала вдруге ратункова стація і забрала хору до шпиталю. Хора вневдовзі зовсім подужала. — Лікар, котрий має називати ся Курчинський, поспішив зараз до редакції „Kurjera lwowskiego“ і помістив в ній нотатку, де говорить між иншими що: 1) До хорої прибув священник і ратункове поготівле рівночасно; 2) священник домагав ся, щоби его вперед допущено до хорої; 3) священник посунув ся так далеко, що почав лікарєви виговорювати і кричати до него: *hołota, wynosić się, ja wam tu zęby rowubijam*; 4) отруя ділала і хора вила ся на постели з болю; 5) священник виніс ся остаточно з дому супроводжений окликами обурєня тих, що згромадили ся принажені брутальними криками священника; 6) по повороті ратункового поготівля стан хорої був безнадійний. — Тимчасом справа представляє ся так: ad 1) овященик прибув найменше о 20 минут скорше, чим лікар і через те ad 2) не потребував домагати ся впусєня его до хорої, бо він хору вже довший час сповідав; ad 3) священник слів наведених в дописи цілковито

не ужив і тут пан Курчинський допускає ся злобною і нечесною брехнію; ad 4) хора зовсім не вила ся з болю і якнайспокійніше сповідала ся; ad 5) не на священика були всі присутні обурені, а противно, на лікара, котрий своїм негактом і брусоватим поведенем викликав згіршене; вкінці ad 6) стан хорої зовсім не погіршив ся, але полишив ся незмінений. Се все може посвідчити вперед сама Явдоха Шмирко, її муж Петро, обоє найбільше обурені поведенем лікара, а дальше Іван Кобельник і всі присутні, яких імена знає Петро Шмирко. По появі повисшої дописи післав Впр. о. Б. спростоване до „Kurjera lwow.“, та редакция сего спростовання не хотіла помістити. Компетентні власти мали вже заняти ся сею справою. І справді слід привчити бутного панича, щоби инакше поводив ся супроти руского священика, коли сей з Найсвятішими Дарами знаходить ся при постелі хорої людини. Від культурного чоловіка домагає ся світ культурного поведеня навіть супроти руского священика...

Від Адміністрації.

Просимо наших посліплатників о ласкаве а скоре вирівнане всяких залеглостий. Не думавмо, щоби наші довжники бажали нам кривди: припускаємо, що тільки з неуваги не вислали нам еше доси посліплати. Та коли би ся неувага мала тревати дальше — ми мусіли би хиба здержати їм висилку часописи.

Видає „Редакційний Комітет“. — Редагує і за редакцію відповідає
свьящ. Ярослав Левицкий.

З друкарні Ставропигійської під упр. М. Рефця.

ЧАСОПИСЬ ПОСВЯЧЕНА СПРАВАМ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ.

Ч. 19 і 20. Львів, 1. падолиста 1912.

Рік IX.

о. М. Щепанюк.

Чи справді облатинищенє нашого обряду?

(Д а л ь ш е).

Із сказаного бачимо наглядно, що про якесь „облатиненіє“ нашого обряду нема бесіди, особливо, если возьмемо під увагу засадничі закони, на основі яких розвивав ся наш обряд і точне опреділенє ріжниць між його формою а змістом та практичне пристосовуванє його в душпастирстві. Тим однак не кажемо еще, що в нас обрядові справи стоять так сьвітло, що не підлягають ніякій критиці. Если що до облатинення обряду ми немаємо много закидів, то сьвідоме або несьвідоме псує обряду нашіми сьвящениками мусить бути нап'ятоване як найострійше. Розуміємо се, що в установі звязаній так тісно з релігійним житєм як обряд, мусять закрасти ся певні відміни і ріжниць; від тих ріжниць і чисто місцевих впливів не є свободний навіть обряд рим.-кат. Церкви, а се признаєть кождий, хто мав нагоду бути на вечірні або утрєні латинської Церкви прим. у Львові а Інсбруці; — зараз на вступі він зауважив иньший порядок поодиноких частий, иньший напів і т. п. Такі ріжниць навіть пожадані, бо вони сьвідчать про живогність даного обряду і вплив його на душі вірних, але такої мішанини, такого неладу як у нас не знайдеш на цілім сьвіті. В нас не знайдеш вже не то двох диєцезий не кажу церковних провінцій, але двох парохій, ме-

жуючих з собою, в яких богослуження навіть в суцільних їх частинах відправляювано би однаково. Для пересвідчення про те досить приглянути ся ріжним сьвященикам, як переїзджаючи через Львів правлять в св. Юрі Службу Божу. Для приміру возьмім великий вход з чесними дарами після херувимської пісні: одні накривають чашу диском і так роблять півколесо виголошуючи возглас Святїйшаго і т. д.; иньші беруть в одну руку чашу, а в другу дискос, не перекладаючи рук на вхрест, треті так само, але перекладають їх на вхрест. Такий вид представляєть ся очам, але і слух має чим любовати ся; одні відмовляють возглас Сьвятїйшаго... голосно, як належить ся, а одні тихо, мов би то була яка пантоміна; у перших знову зауважуєш якийсь потрійний метод, бо коли одні виголошують слова „православныхъ христїанъ“ правильно, другі заступають то слово через „правовірнихъ“ або його опускають.

Так само довша молитва перед херувимскою піснею дає справжній спектакль: одні розпростирають руки гейби хотіли престол обняти; иньші показують іно хребти долонь так, що дивлячи ся з задку маєш сьмішне вражінє якоїсь кертички, що станула на задних лапках, а передними хоче щось схопити; треті рук зовсім не підносять, і може ділають найліпше, бо принаймньше людей не побуджують до сьміху. Тих доказів „широкої руської вдачі“ без міри від самого початку аж до отпущу; чоловікови що мав нагоду хоч трохи придивити ся повазі і елегантїї рухів та зовнішних ознак скуплення латинських сьвящеників, від тої захвалюваної „вдачі“ в душі аж млосьно робить ся. А де нашим сьвященикам прийде ся правити соборну літургію, ту дійсну прикрасу нашого обряду, там густо-часто тій „вдачі“ нема вже границь: від часу до часу чуєш якесь глухе мурликанє всіх разом або тиху якусь суперечку, то знову наступає зловіща тиша, якій товаришить якесь невияснене замішанє, після чого мов грім з неба грякне десь з другого кінця престола голос котрогось з поміж співлітургізаючих — Отче Х. чи У. Мир всім — себ то наступає пригадка провідникови літургії, що має чинити. І чиж є чому дивувати ся, прецінь звісне: що попик — то типик — зійшли ся „типики“ до купи, тай тому не можуть погодити ся. Міг би хто мені закинути, що я пишучи се мачаю перо в жовчи хорого чоловіка, а воно радше вмочене в крови болючого від досади та журби серця. Наш прегарний обряд, той обряд Васи́лів і Золотоустих, що колись полонив і тепер полонить серця чужинців, готов стати ся в наших руках пародією обряду. Дійшло до того, що новий сьвященик прибуваючи до якоїсь місцевости мусить вперед випитувати місцевого дяка, як у вас править ся то або се, бо боїть ся стрінутись з доганою вірних, котрі ведені иньшим сьвящеником привикли до иньшого „типика“ і тому висказують ся, що „ті нові єгомость не вміють добре правити“. Та хочби навіть і вивчив на память „типик“ свого попередника,

то і се дуже часто мало йому помагає, бо все єще остануть якісь дрібниці, яких і дяк не второпав розповісти, а які відразу впадають в око вірного. А коли новий парох не мав щастя з'єднати собі парохіян, то се незнане „типика“ попередника стає ся в уяві його вірних дуже поважним мотивом, чому вони против нього виступають.

Якіж причини, поспитаємо, того сумного стану? Вони премногі, а на деякі з них вказує д. сс. хоч представляє їх в невірнім сьвітлі, а иньші, хоч важнійші, промовчує. „Перша і головна причина — се виховане нашого клиру“ (Ц. В. 1912 с. 121) — каже згідно з правдою Автор, але не зауважує того, що тим дає сьвідомство самому собі. Хто знає хоч поверховно історію нашого духовного семинара, тому відомо, що обрядове виховане нашого клиру оставало аж до послідних літ, бо до 1910 р., в руках одномишленників Автора, котрі в поглядах на обряд у всім з ним годять ся. Їх то спосіб научування був того рода, що не було там „ніякого оживлення“, навряд щось гейби „офіціальне, казенне“. На лекціях обрядів, які відбували ся два рази тижнево, а яких я яко наймолодший тої школи був учасником, говорено много про зовнішні форми обряду, але про його зміст і духа, його красу і в чім полягає та краса нечулисьмо на тих „уроках“ нічого. Коли приміром у латинників, всякий зворот, всякий жест, всяке слово Сл. Божої бувають точно вишколені, то у нас про Службу Божу нічого не говорило ся, бо учителі обрядів предпринимали з гори, що Сл. Божу може кождий навчити ся „сам з себе“, а як навчив ся, ми бачили. Говорено сухі приписи, як правити утрєню чи вечірню, тоді коли припадає сьвятий полиелейний, бдінний і т. п., але вказати на якусь орієнтаційну норму, якийсь закон, що рядить тим всім не було кому, а коли котрий цікавіший ученик осьмілив ся спитати, чому се так, то відповідь „обучителя“ обрядів звучала: так має бути.

По році такого учєня, оставав в голові ученика якийсь хаос всяких форм і формулок та приписів без ніякої звязи і суцільности, так, що іспити здавали за себе і других сумі „дяки“ себ то ті, що мали щастє вже дома від батька дяка або сьвященика увійти в таємниці обрядів, а для всіх прочих була то якась недосяжна вавилонська кабала, якої навіть не пробували слідити і тому яко „михалки“ відкладали на час практики в душпастирстві.

Се говорю не тому, щоби обжаловувати своїх учителів. Вони самі мало тому були винуваті; вони учили, як знали і уміли. Наш обряд в своїй цілости представляє олну суцільну, по мистецьки витончену в своїх поодиноких частях систему, се гейби якась прегарна середновічна сьвятиня готицкого стилю, якої творці на ціле житє лучили ся в осібні стоваришеня, аби тим лекше могли пізнати таємниці її повставаня. І думаю, що зовсім не переборшую, коли скажу, що на случай отворе-

ня нашого університету богословський факультет на тім університеті повинен мати катедру історії розвитку нашого обряду. Сим хочу сказати, що неможна назвати се знанєм нашого обряду, коли хтось пр. знає кілька разів поминаємо Богородицю в нашій літургії, як думає д. сс., або кілька стихир належить співати тому або сему святому, бо таке знанє має в своїй області кождий ремісник, що механічно виконує свою роботу. Обряд се не якесь ремесло, що має дати даній людині кусень хліба, але твір людського духа, се гейби отворена книга Божих правд, з котрої священик мусить уміти читати і других того навчити. А на се само пізнанє поодиноких форм обряду о стільки, о скільки се потрібне в практичнім житю священика зовсім не вистарчає. На се потреба пізнання основних законів, пізнанє духа, яким перейшов обряд. Може хтось знати на память усі приписи, як відправляти богослуження, однак буде допускав ся разячих похибок протів обряду, если не увійде в його суть, незрозуміє законів його розвитку. І як раз в останніх літах, від коли завдяки великодушности нашого Вспреосв. Митрополита, „часть наших студентів богословя посилаєть ся за преділи нашого краю в латинські заведеня особливо в Інсбрук, під руководство і вплив тамошних єзуїтів“ (Ц. В. 1912 с. 122), як нарікає д. сс. добачуючи в тім головну причину „латинщення“ нашого обряду, слідний зворот до лучшого. Під умілим проводом теперішних настоятелів семинара, вихованців заграничних університетів головно в Інсбруці, наші молоді священики починають глядіти на обряд ширшим зором. Нині вони мають вже нагоду почути в домашних викладах про обряд чогось більше, як ми, ученики старої школи; вони вже мають товчок інтересувати ся історією його розвитку, естетичним, етичним і догматичним його виглядом, а то все розбуджує любов до него. А вжеж найбільша користь нового вихованя, бо засада „що попик, то типик“ іде в кут, а натомість слідно більше однообразности, більше застанови над поодинокими обрядовими діями.

Вправді се щойно перші слабі початки, бо ще занадто сильні впливи давнішої школи, однак, дасть Бог, вони в короткім часі заволодіють умами всіх для добра нашої Церкви і обряду. Маємо повну надію, що під впливом нового „западного вихованя“ зістануть усунені з нашого обряду останки латинських налетіlostей, які протягом часу повводило у нас незнанє або легковаженє свого рідного обряду отак, як вже усунено приміром переносненє служебника в часі літургії з одного боку престолу на другий, тверді покровці на дискос зладжені в виді бурси, які ще досі покутують в многих наших церквах, латинські види деяких опростительних молитов як приміром латинський вид повного опрощеня*), уділюваного недужим в годині

*) Такого терміну уживаю, замість польонізму „отпуст“. Слово отпуст має в нашім обряді цілком иньше значінє, затеж „опростити когось“ в

смерти, хоч була на те своя східна молитва, перехована в евхологоні Гоара, венецького видання, якої уживанє щойно того року відновив у нас Вспр. Ординарият вводячи її на місце уживаної до тепер латинської.

Більше заінтересованя ся нашим історичним церковним малярством, якому дав почин наш Вспреосв. Митрополит, і його великодушне піклуванє ся нашими молодими артистами, дає запоруку, що вже недалеко той час, коли і в області церковного мистецтва устане у нас сліпе наслідуванє всього, що западне, а розвине ся своє рідне церковне мистецтво на основі законів старої візантійської малярської школи і приписів нашого обряду.

Другою причиною псованя нашого обряду се наша партійність, яка не устає навіть там, де йде о висші, духові справи, дотикаючі вічного спасеня повірених нам душ. Іно вузко-національні або партійні погляди спонукують многих наших сьвящеників свої партійні погляди зазначувати в церкві чи то в проповідальниці чи навіть в поодиноких дійствах обряду. — Се блудне розумінє сьвященичих обовязків, яким в останніх часах на велику шкоду наших вірних многі наші сьвященики заразили ся від сусідів Поляків, котрі, як відомо, зділали церков- средством своєї національної політики і боротьби против нашого народу.

І так нич иньше тільки партійну вузкоглядність добачую в тім, що многі наші сьвященики-націоналісти починають в часі великого входу пропускати слово „православныхъ“ або заступати його через „правовірних“ оправдуючи своє самовільне поступованє тим, що се потрібие для поборюваня схізми. В своїй ревности ті сьвященики однак не добачують того, що такий поступованєм віддають після вислову нашого Вспреосв. Митрополита „сумну услугу Христу“. (Посланиє, дане в день св. Ап. Якова 1906 р. стор. 4). Замість поучити своїх вірних о значіню слова „православний“ і о надуживаню його до схізматицьких цілій, як се поручають нам Отці Зібраня для розширеня віри для східних справ своїм рішенем з 16. мая 1887 р. забороняючи які небудь під тим зглядом обрядові зміни (гл. Додатокъ до чинностей и рѣшень руского пров. Собора въ Галичинѣ отб. ся въ Львовѣ въ р. 1891, Львовъ стор. 401 слід). Деякі наші ревнителі присвоюють собі в тім згляді такі права, яких не приписує собі навіть наш Вспреосв. Митрополит заявляючи виразно, що зміни в обряді може ввести іно провінціональний собор (цит. Посл. стор. 6). Змінюючи самовільно термін „право-

українській мові значить дарувати комусь провин увраз з карою. Наш на- рід висловлює польське „піти на відпуст“ через „піти на празник“ або „піти на прощу“. В виду того годжу ся з д. се. в осуді уживаня терміну „отпуст“ в значіню „indulgentia“.

славний“ наші отці духовні викликають серед нашого католицького народу недоуміння, як се дуже влучно зауважив один дописуватель „Ниви“ з російської України („Нива“ IX. стор. 377. слід.), бо спонукають нашого простолюдина до думання, що він на ділі був досі православний в змислі понять представителів російської схізми, коли отці духовні, що іменують себе католиками, так дуже заходять ся около усунення того терміну з богослуження, а в наслідок того стає ся упірний против католицької акції свогого душпастиря і податний агітації схізматикив. Рация о. М. Галищинського Ч. С. В. В., що той термін був в XVII. віці введений схізматиками для зазначення своєї відрубности від католиків (гл. „Нива“ VII. (1910) стор. 321. слід.) зовсім не промовляє за його усуненем, бо з тої самої причини можна би усунути з нашої літургії символ віри, що завдячує своє місце в літургії Монофізітам, або знести сорокднівний піст перед Воскресенем тому, що початок йому дали Монтаністи (гл. висше, стор. 465. слід.).

Колиб ми руководили ся більше любовю як партийними зглядами, наш нарід розумів би слово „православний“ в його властивім значіню, а обряд зискав би о один степенъ більше однообразности.

Іще більше партийними зглядами руководить ся духовенство русофільських пересьвідчень. Воно то боїть ся мов якої прокази прегарної благальної молитви перед Найсв. Тайнами, так дуже любленої нашими вірними, а навіть після самого д. сс не чужої своїм мотивом нашому обрядови (Ц. В. 1912. стр. 200. слід. увага), а замість неї вводить після вечірні всенародне відсьпіванє кінця молебна до Пресв. Діви починаючи від слів „За всѣхъ молиши ся благая“..., як се є в звичаю в одній з львівських церков, не добачуючи гаразд, що таке шматованє богослуження є більше шкідливе обрядови, як благальна молитва, яку воно в той спосіб намагаєть ся заступити*). Воно вводить самовільно російські обрядові звичаї як щось питоме грецькому обрядови або відновлює давні, у нас тепер не практиковані, як сего примір дає д. сс. вказуючи з очевидним вдоволенем на „чинное каженіє“ і „употребленіє рипиды“ духовенством львівської преображенської церкви**) (Ц. В. 1912 стр. 129).

*) Остаточнo само відсьпіванє народом якоїсь части публичного богослуження не є іще нагани достойне, радше пожадане. Тут п'януємо лише ціль, задля якої се ділаєть ся — іменнo, щоби уникнути публичного поклону народу Найсв. Тайнам через благальну молитву, що в уяві дотичних сьвящеників є „латинцненєм“ обряду.

**) Добр. сс. наводять сей факт „на доказ нелегковажання його одномишленниками обряду жалуеть ся, що якийсь сьвященик з того „насмѣхался въ львовскомъ Дѣлѣ“ (Ц. В. 1912 стор. 129). — На мою думку за мало що „насмѣхав ся“, але він повинен був навіть жаліти. Се очевидне, що духовенство преобр. церкви відновило в себе той прастарий звичай

Похваляючи самоволю духовенства преображенської церкви наш Автор не зглянув ся, як сам станув на тім партійнім становищу, так шкіднім нашому обрядови. Перед своїми читачами він хоче уходити за покровителя чистоти грецького обряду, тим часом він являєть ся іно пропагатором обрядових звичаїв, витворених в російській церкві, яка з своєю „чистотою обряду“ більше відступила від обряду і звичаїв первісного християнства ніж ми з нашими „облатинщеннями“.

На се служу доказами: Говорячи про потребу деяких звичаїв західної церкви „приняти і у нас, не трогаючи самого обряду“ згадує „часті проповіді“ так, якби се було особенностію іно західної церкви, а не східної (Ц. В. 1912 стор. 202). Автор очевидно має тут на увазі сучасні відносини в Росії, де вірні, в многих місцевостях цілими роками проповіді не чують або дуже рідко і тому забуває, що „часті проповіді“ у нас се тільки поворот до практики часів св. Ів. Золотоустого, коли вірні по кілька годин без перерви слухали проповіді наших золотоустих Іларіонів, Кирилів Турівських і иньших, проте ніяке уступство з нашої сторони, яке Автор великодушно робить латинській церкві. Виношене з церкви найсв. Тайн і причастіє вірних поза літургією може бути не знане в російській церкві, але знане і широко практиковане було в первісній грецькій церкві тим, що дякони заносили найсв. Тайни до домів неписругних на Сл. Божій, тому подібні звичаї у нас немають чого добр. сс. „обезпокоювати“. (Ц. В. 1912. стор. 202). То саме треба сказати про приватне уживанє нашими вірними вервиць (рожанців) і параманів (скаплірів), які так дуже перепудили нашого Автора, що аж закликав: „Ну, пожалуйста, этого всетаки ужь через чурь

без дозволу церковної Власти, бо-ж годі припустити, щоби Вона для його примхи схотіла зділати уступство від загальної засади. А коли так, то чому за його приміром не мавби піти який сьвященик з „Діла“ або „Ниви“ і відновити у себе приміром звичай причащати вірних без ложочки подаючи їм найсв. Тіло до рук а найсв. Кров з чаши. Вже і так д. сс. приписує тому сьвященикови „дурной мотивъ, презрѣніе къ своему обряду или къ частямъ его, какъ къ престарѣлому хлѣму“ (тамже стор. 129); тоді певно висловлював би ся про него прихильніше. Сьвященик з „Діла“ мав чого сьміяти ся. Рипіди, як звісно, служили для обгонення мух, які в горячих східних краях цілими роями обсідають всяку страву, зати і найсв. Тайни (гл. Theodor Schermann, Die Abendmahlsliturgie der Neophyten nach ägyptischen Quellen vom 2—6. Jahrhundert; Zeitschrift für kath. Theologie, Innsbruck 1912 стор. 482.), мали проте практичне значінє. З тої причини і наш Вєпреосв. Митрополит поручив був уживанє рипід на час українського паломництва до св. Землі. Якаж причина спонукала духовенство преображенської церкви уживати при літургії рипід, у нас, де мух нема? Хиба тільки та, щоби показати свою безмисльнєсть в обрядових справах не кажучи вже про легковаженє церковної Власти та дати нагоду другим з себе публично до часописях насьміхати ся.

много, это ужъ слишкомъ переусердствовано ! Уже и мало видно старой ризы посреди приставленій платовъ небѣлненныхъ (новыхъ), это настоящій синкретизмъ“ (Ч В. 1912 стор 207),

Для успокоєня Автора пригадую йому, що ні „рожанець“ ні „скаплір“ латинської церкви не завдячують свого початку западови, тільки сходови. Ідею вервиці дав аскетизм монахів єгипетських пустинь ; наших перших руських подвижників Антонія і Теодозія Печерських не можемо собі уявити без вервиці ; російські Старообрядці, котрі, як відомо, заховали много первісних звичаїв, уживають до нині так зв. „молебних лестовок“, які не є нічим иньшим, тільки відмінним видом латинських коронок. Ті „лестовкі“ можна побачити в Національнім музею ім. нашого Вспреосв. Митрополита, а виглядають вони так : Поміж двома пасками є поперешивані поперечні патички, на яких є виписані початкові слова Господньої молитви і ангельського привіту, зати́м ці́ль їх та сама, що латинської коронки чи там рожанця.

(Конець буде).

Об'яз. Стефан Білинський.

Модерний юдео-христіанізм або новий спосіб борби жидівства з Христом.

(Д а л ь ш е).

III.

Новий спосіб борби Жидівства з Христом.

Для нас віруючих христіан, що в нинішніх, так дуже ворожих для Христової Церкви і христіанського світогляду, часах дорожать іменем Христа як найбільшим скарбом, буде безперечно кождий проблиск, кожде опам'ятанє, кожде щире приз-

нане не то пожаданим, але дуже потішаючим моментом, як що воно на правду щире.

Та вслухуючи ся днесь в могучий і сильний хор реформованих, жидівських голосів, чомусь аж хочеть ся запитати: чи щирі вони? чи можна нам, христіянам, писати ся на них, не розібравши їх? чомуж то аж дві тисячки літ протекло, заки почувли їх?...

Дві тисячки літ!... легко сказати. Але подумати лиш, яку криваву, тернисту дорогу перейшов Христос і його сьв. Церков за той час. Яку скількість енергії виладували одні лишень Жиди на те, щоб знищити Христа і затерти по Нім усякий слід навіть на око в неприступних, горячих серцях Йому, Христови відданих і вірних ісповідників так, щоб зовсім здеправувати християнський сьвіт і християнські народи.

Страшно подумати: — жидівський нарід станувши раз богоубійцею на горі Голгофті, попав від тої нещасної і сумної хвилі в таке засліплене і розярене, що через весь довгий час треваня Христової Церкви і всіх християнських народів ніколи не жахав ся хопити хочби і найлютіїше і найстрашнійше оружє в свої руки на те, щоби стати до нерівної борби з Христом.

До тепер не було в житю жидівського народу одної яснійшої хвилі, коли-би він опрокинув ся, отямив ся, отверезив ся і бодай чим дав до пізнання, що хоче змити або бодай затерти страшне знамя Каїна на своїй душі.

Знав одно і для тої одної цілі працював горячо, ревно, пристрасно. А то: де лише міг, сїяз, ширив і плекав та роздував огонь ненависти до Христа гірш антихриста!... Неутомимо і безпереривно передавав ту лють „от рода в род“ в своїй крові немов віно яке своїм поколінням Лютю і ненавистю до Христа кормив — наповав свої діти, а коли підростали і тоді не лишав їх в спокою, а давав їм в руки... талмуд¹⁾.

Щож се таке — талмуд? Без обговореня сего питання не можливо ні дискутувати, ні писати, ні навіть доторкувати ся kwestії жидівства.

Вся колишня, славна минувшина-історія, релігія і віра жидівського, а зглядно юдейського чи ізраїльського народу, містила ся, як звісно, в одній книзі, Біблії. Ся книга то правдивий символ-сонце живої віри старозавітних жителів Юдеї, землі сьвятої, то документ так цінний, що стали ним дорожити не лиш Жиди, але і християни, а сьвятість і незаймавість така велика, що букви в ній почислено.

Зенд-Авеста Парсів, Веда брамінів, Коран Турків, Едда Скандинавців, максими Конфуція і санскрицкі поеми не можуть

---

*) Єсть два виданя талмуда, одно Єрусалимське, друге значно більше Вавилонське, яке числять на 2.500 аркушів. Жиди приймили талмуд Вавилонський.

навіть рівняти ся з Біблією, коли деїсти і атеїсти, які невірять в автентичність її, таки признають, бо мусять признати, що одна Біблія єсть підставою усякого поступу, наук і знання. Своєю оригінальністю, універсальністю, своїм змістом і формою перевистає усі людські твори, а своїми радами і науками стає для чоловіка пригожою і помічною у всіх случаях і безвихідних питаннях, у всіх нагодах і житєвих клопотах ¹⁾.

При тім простота, захована в описах і оповіданнях з одного боку, а високі, сьвяті, натхнені, пророчі гадки та глибоко релігійні, жаркі, чарівні, змістом і формою пориваючі поезії-псалми з другого, виказали вже стільки сили і примани, що в них загребували ся і шукали натхнення, потіхи і осолоди не лиш віруючі, але і невіруючі, не лиш прості неукі, але голосні поети, малярі, музики і иньші ²⁾.

Для нас, християн, найголовнійше і найважнійше се, що Біблія є не лиш власністю Жидів, але і нашою. Обявлене старозавітне, списане при помочи сьв. Духа в Біблії, і новозавітне в Євангеліях, — се два звена в однім ланцюху, так що в Церкві Христовій — Біблія і Євангеліє — одна повага і одна сьвятість !..

Не такої поваги зазнає днесь Біблія у Жидів. Після зруйнованя Єрусалима і занятя сьв. землі Римлянами мусіли Жиди — по пророчим словам Христа — опустити рідну свою. дорогу, хоч камінисту вітчину і розійти ся по сьвіті як розбиті вівці. Раз на всегда пропала і минула ся їх колишня слава. В серцях полонених і розігнаних, від рідного пня і вдови-землі відтятих, дітий Ізраїля загніздив ся сум і скептицизм. І ріс, вигрівав ся в міру того, як тимчасом по цілм сьвіті глибоко запускав своє коріне високоїдейний і етичний християнізм, в якім немов в потопі губило ся і замирало поганьство. Християнізм той був тим дивнійший, що початок свій виводив з одного жерела, з Біблії і юдаїзму. А мимо сего був сильнійший від свого жерела, бо тоді як юдаїзм ледви, ледви животів, християнізм без меча і огня з розмахом кинув ся на сьвіт і відгородив раз на все старинні, поганьські часи від нових, християнських, як сьвітло сонця відділяє день від ночі.

¹⁾ G. Ducoudray, *Historia cywilizacji powszechnej*, t. I. str. 76. Dodatki

²⁾ Dr. Joh. Döllner (кат. учений) проф. унів. в Відні, в своїм інавгураційнім відчиті, „Die Bedeutung des alttestamentlichen Bibelstudiums“, 1905, підносить, який величезний вплив мала Біблія на учених, малярів, музиків і поетів, як що сьвіт тішить ся нині такими операми як: „Das verlorene Paradies“, „Der Turm zu Babel“, „Die Makkabäer“, — Rubinstein-a, „Die Königin von Saba“ — Goldmark-a, Jeseoph Haydn склонував „Die Schöpfung“, Mozart „Davidde penitente“, Ludwig Spohr „Der Fall Babylons“, Adolf Bernh. Marx „Mose“. Mendelsohn „Elias“ Bossi „das Hohelied“, а так само черпали з неї Dante, Tasso, Milton, Calderon і ин.

Запримітили се рабіни, наслідники старозавітного священства, і знать — заболіло їх то дуже. Тому дали почин цікавому і дивному, літературному рухови, що виступив під назвою талмудичної школи. Себе оголосили за єдиних репрезентантів і сторожів традиції і віри і завели релігійні диспути по школах і синагогах. Всі ті диспути рабінсько-фарисейської школи, як і всілякі традиційні права зібрав около 150. р. по Христі великий і святий рабін, Юда, (Jehuda hanasi), а в 3. віці зложено з того цілий правний кодекс-закон, Mischnu

Mischna, Mischnajoth, Mischnajos або Tora Schenia значить тільки, що повторене право або другий, повторений закон в протиставленю до закона Мойсеевого.

Крім сеї назви уживає ся дуже часто ще і назву — Gemara. Се слово значить знова додаток, тому, що до Mischnu подавано пізнійше всілякі рабінські уваги, коментарі, пояснення, дискусії, виклади, навіть дивоглядні оповідання, байки, хули, перекручування, а густо-часто навіть і висміювання самих слів Бога, безсидні, грубі, недоладні недорічності, що нарушують повагу сьв. книг (біблії). Обі ці часті Mischna і Gemara становлять одну цілість і творять той чудесний і святий в очах нинішнього Жидовина талісман — книгу, що називають її талмудом. Цілий сей твір ділиться на 6. головних розділів (Sedarim) або частий. А ті знова часті на 60. трактатів (Massiktoth). Назви шести головних частий такі: Seraim про насінє і плоди землі, Moel про свята, Nesikim про шкоди, Naschim про жінки, Kodaschim про святости, Tohoroth Tohoros про очищенє. Ту книжку прийняли всі Жиди і uznали її за святую до того степєня, що закинули сьв. письмо-Біблію, а рабінське слово — Gemara — стали висше цїтити від слова пророків і Мойсея¹⁾.

Талмуд мимо свого дивоглядного розуміння науки про Бога, про сотворенє, про ангелів, людей і провидїне на спосіб найобскурантїйшого антропоморфїзму, мимо своїх погубних ідей і ширених наук, що не дають ся ніяк з ніякою в свїті етикою погодити, став для Жидів альфою і омеґою, а в житю Жидовина так конечним і необхідним, як для риби необхідною є вода, а для птиці крила і воздух. Талмуд — пише Hirsch — се одиноке жерело, з якого вийшло жидівство (роз.

¹⁾ Joh. And. Eisenmenger's, Entdecktes Judenthum, I. Trakt. Talmud. G. Ducoudray, Historya cywilizacyi powszechniej, t. I. str. 94. Dr. Franz Hettinger, Apologie des Christentums, B. II. S. 230, 291, 356, 366, 426; B. IV. 141; B. V. 526

Додаток: крім талмуда є у Жидів ще одна книга узнана за святую а названа Zohar — книгою блеску, або Кабалою. В книжї тій заховані тайни цілого сьвіта, а хто ті тайни відгадає, при помоча відповідно і уміло зложених букв назви Бога — En-Sof, Hotarikon або Gomatria або Zirufh, сей буде найбільшим ученим з цілого сьвіта.

нинішнє), се основа, на якій стоїть жидівство, се душа, що дає, формує і піддержує жите його. Одним словом; жидівство... се продукт талмудичної школи... її виховання і образования ¹⁾.

Як могло до сего дійти і яким робом талмуд (засада) став на правду засадою і сьвятостю у Жидів — се вже річ спеціалістів. Мені лишаєть ся лишень підчеркнути і ствердити факт, що рабіни відгородили Жидів від усього сьвіта, від всіх хочби і найідейніших кличів і впливів таким неперебитим муром, що говорити про якусь асиміляцію релігійну чи національну того рода, значить, переливати з порожного в пусте.

Загально звісною є річю, що Бог — після талмудного, рабінського мудрова́ня — думає, промишляє і опікує ся лишень Жидами, тому талмуд лишень в Жиді бачить ближнього. Всі інші то гоїми. А гої єсть кождий необрізаний. Отже дальше преміса така: всякі зносини Жиди з не-Жидом заборонені, щоби божий нарі́д не „стрефни́в ся“.

Щобиж кождий Жидовин присвоїв собі отсю науку, щоби з нею зживав ся і ніколи її не забував, хопили ся рабіни за терор. Так пр. R. Eleasar, що жив в 2. віці по Хр. такий дав наказ: „Невіжу (Am ha-arec) ²⁾ вільно навіть в судний день убити, нехай би сей день випав і в суботу!“ В подібний спосіб висловив ся R. Johanan: „Невіжу (Am ha-arec) треба як рибу роздерти!“

Того рода рабінські терористичні імперативи були як раз тими цеголками, з яких виріс непроглядний і височенний мур, що на все відділив обрізаних від необрізаних.

Найбільшеж відемною стороною талмуда є те, що в поясненнях місць сьв. письма так Ст. як і Нов. Завіта уживає раціоналістичної еґзегези і досягає іноді вершка в богохульствах. А що до Христа, то тут нема двох гадок. Дише такою ненавистю і таким завзятем, що на правду — тяжшої зневаги, більшого пониження, неа́виснійшої погорди не зазнав і не зазнає Христос певно до кінця сьвіта від всіх разом в один табір зібраних противників, ворогів і недругів.

В вавилоньскім талмуді, в трактаті Sanhedrin 43 а читаємо таке про Христа: „В передодень пасхи повішено Ісуса з Назарета. 40 днів ходив (улицями) перед ним мійський слуга і вигукував: Сей має бути укамінований, бо чарував, зводив і відвернув ся від Ізраїля. Хто має яке оправданє на оборону Його, нехай спішить ся і говорить за ним. Та ніхто не виправдував Його, тому повішено Його в передодень пасхи (am Rüsttage

¹⁾ Dr. Hermann Strack, Einleitung in den Talmud, Leipzig. 1908. S. 113.

²⁾ Сї цитати знаходять ся у Dr. H. Stracka, Einleitung in den Talmud. S. 11. у Dr. Erich-a Bischoff, Jesus und die Rabinen, Leipzig, 1905. S. 10. и і Dr. Fr. Hettinger-a, Apologie des Christentums, B. V. S. 527.

des Passa). Ulla ¹⁾ сказав: Думаєш може, що Він був гідний, щоб Його оправдувати ще? Таж Він прецінь був обманцем, а звісно, що сказав Наймилосердніший (Бог) (Deut 13, 9.): „Ти не сьмівш милосердитись і Його вину покривати!“

То одно місце, виняте з талмуда, от так собі лиш на показ. Мало буде, коли скажу, що воно ще дуже приличне в порівнянню з иньшими. Та наводити більше місць з тої матерії не хочу, бо се не лежить в моїй інтенції. Досить буде сказано-го. Цікавим запізнати ся з того рода літературою раджу спровадити собі письма „des Institutum Judaicum“ в Берліні, видавані під редакцією високо ученого і голосного нині мужа, професора, Dr. Hermann-a L. Strack-a.

Якеж заключене із тої всеї розправи про талмуд? Заключене зовсім не тяжке: Як тепер із повисше сказаного о талмуді возьмо під увагу усю мудрість і ненависть рабів не лиш до Христа, але і до всего, що не-жидівске з одного боку, а строгі накази рабів учти ся або — як у нас кажуть — на память бубнити ті мудрощі з другого боку, так вже певно, що тепер стане перед нашими очима зовсім вірний образ нинішньої, зіпсованої, жидівскої душі.

На правду — на дармо трудив би ся днесь той, хто би серед нинішного жидівства шукав і глядав за шляхотними, як хрусталь та роса чистими, ідейними та святими душами і характерами старозавітних праотців, пророків, Мойсея, Зоровавелів або Макавеїв, що вічно-вічно тужили і виглядали Христа-Месії, а не подавали ся ні перед Фараонами, ні перед Навуходонозорами, ні перед лютими Антіохами; на дармо шукав би днесь той за душами і новозавітних Жидів з часів Христа таких, якими були: — Сімеон — Петро, Савл — Павло, божий любимець Іван та й прочі апостоли, на голос яких цілий поганський сьвіт задрожав і захитав ся. Ті душі давно перевели ся, а на сьвітову арену вийшли иньші душі, иньші характери, а то душі фарисеїв, душі Юди, Іродів і їм подібні.

Бо чи-ж не дивно — нарід, якому Бог призначив найкращу і найщасливішу місію беречи чисто і свято монотеїзм перед поганським ідолопоклоньством, себе і других приготувити на прихід Месії, нарід, що для високої тої місії одержав особливше божє благословенство і божу поміч, нарід, що бачив хвалу Мойсея, вслухував ся в солодкі тони і звуки високо поетичних пісней і місійних псалмів Давида, що чув божі вислови святих, сьв. Духом натхнених пророків про Месію, що чотири тисяч літ йшов просто одинокою, вимощеною дорогою від

---

¹⁾ Ulla bar Jisma' el, Аморієць, жив на початку 4. в., переселивши ся з Палестини до Вавилону. Гл. Dr. H. Strack, Jesus, die Häretiker und die Christen, S. 18-7.

Авраама, а зглядно від воріт едема до Христа-Месії, що довгі віки — не спочиваючи — ковтав безвпинно до неба і слав свої просьби, благаючи те небо о зісланні Месії¹⁾, той нарід в хвили, коли прийшов вижиданий Месія, станув повперек дороги свого релігійного життя і застановив від разу на цілі віки, а може і раз на всегда, цілу свою історію. Вирік ся патріархів, Мойсея, пророків, вирік ся свого післанництва, своєї традиції, минувшини історії... месіанізму, а тим самим і віри своїх колишніх батьків-героїв.

Та коби то вирік ся лишень, але ми знаємо, що коли прийшов обіцяний і вижиданий Месія, нарід той убив Єго і сплямивши кровю Найневиннішої Жертви свої руки, свою душу і свою совість, загорів від тої хвилі такою сліпою ненавистю до Христа, що став ся другим сатаною на землі. Апостоли розійшли ся по цілїм сьвітї сіяти зерно здорової науки свого божественного Учителя, а Жиди розійшли ся по сьвітї сіяти кукіль. Апостоли, загіріті і натхнені сьв. Духом, розгоняли тьму і поганьску памороку, а Жиди за підшептами злого духа, а для убитя і приголомшєня докорів совісти засаджували на християнській почві — антихристиянїзм, безрелігійність і індиферентизм, і то з таким зайїм фанатизмом, що де лиш виростали вороги Христа, там зараз появляли ся, немов з землі виростали і до помочи їм ставали — Жиди.

Чи в таборі революционерів, чи соціал-демократів, чи масонів, чи иньших вольнодумців, все і усяди вміло і скрито всяким, ворожим Церкві рухом кермують Жиди. Самїй Франції кілька то лиха накоїла і католицизмови ще днесь коїть жидівска раса і жидівський гріш?...

На щастє відчув сю небезпеку і зрозумів вкінци, до чого йде і християнський сьвіт. Пізнав, що не йде воно до доброго, а противно до злого, бо повертають не на жарти а таки на правду перші часи християнства і часи Нерона. Тому подумав про оборонні средства. І так силою конечности з самого почутя самооборони виводив ся антисемітизм, а з ним разом і численні християнські організації. Де ті організації не повстають і не основують ся, усяди першою причиною їх повстаня є оборона Христових ідеалів, Христової науки, Христового сьвітогляду перед ворожими струями антихристиянїзму, безвірства і семітизму.

Бачать сей рух Жиди. О скільки він живійший, о стільки для жидів небезпечнійший. Перед очами жидів станув страшний опир в видї сильної на зверх і внутр христ. організації. Вони добре зрозуміли, що наколиб всі християнські народи станули з'єдинені під прапором Христа з окликом: „in hoc signo vinces“, тоді Жидам не було би що діяти, тому закликали: — бачність!

¹⁾ Ісаї, 45, 8.

І що роблять? Скостегілий талмудизм і рабінська казуїстика безперечно вже їм самим надоїла і пережила ся, потреба отже доконче шукати якогось виходу. Та — звісно — Жид найскорше радить собі в скрутнім положенню. А як се твердження приложимо до ученого Жида, то вже зрозуміємо, що розуму свого і учености він не змарнує.

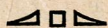
І дійсно учені Жиди, оглянувши ся навкруги і звітривши носом, що християнські народи могли би згуртувати всі свої засоби і сили для оборони себе перед ними і їх союзниками, вдарили цілою силою на талмуд, розторошили рабінські спекуляції, зірвали з закостеніlostю і жидівськими забобонними віруваннями і окричали себе — реформованими жидами (Reformjuden).
(Конець буде).

Антін Стельмах.

Бог у вселенній.

(Конець).

Науки природні ведуть до Бога.

Природа із всіми своїми проявами й чудами се книга найбільшої мудрости, що ві всіх трех світах як найяскравіше виступає. Тим пояснюють ся, що найбільші генії людства, найбільші дослідники природи, коли зглубили найбільші її тайни, доходили до узнання першої й найрозумнішої причини всего буття, а навіть, коли було треба, виступали із строгим критичним осудом проти матеріалістичних в філософії наук. Таж навіть сам Дарвін, котрого многі вважають несправедливо атеїстом, пише в р. 1879 до Mr. J. Fordyce, що навіть в найбільших хвилях сумніву не був він ніколи атеїстом в тім розуміню, щоб перечив істнуванє Бога¹⁾.

І се не дивно!

---

¹⁾ Гл. P. Martin Gander O. S. B.: Darwin und seine Schule (Benziger) Einsiedeln, Köln a. Rh 1907 ст. 7.

Бо коли візьмемо лиш під увагу астрономію, що стоїть на чолі наук природних, бачимо, що вона вдоволенем і одушевленням мусить наповати кожного неупередженого, коли він взнесеся на крилах своєї волі й сили образования в простори небесні, и стараєсь мірити їх. Мірить скількість звiзд, доходить до 150 до 200 мiлiонiв, при помочи найсильнiйших телескопiв, а навiть i бiльше ¹⁾, i стає далiше безрадний, бо знає, що сунть ще сьвiти, але їх вже небачить. Мірить взаїмні віддалення тiл небесних, але не звичайною земною мірою, а літами світляними²⁾ й доходить до 30.000 літ, так що чоловік по просту стовпiє перед такими розмірами майже безмежних просторiв³⁾. Обчислює далiше обєми звiзд, i находити між ними Арктура, якого містимість мабуть є мiлiон разiв бiльша, чим нашого сонця, якого обєм доходить до 1,419.175 трiлiонiв кубiчних кiльометрiв, так що уява людска признаючи свою слабосильність, гне колiчо перед Розумом, що видумав так непонятні величини⁴⁾.

Розбираючи закон всесьвітної гравітації, доходить неупереджений а скромний ум до першої причини, що той закон добути покликала, i йому надала єдність i загальність. Перед тою консеквенцією не цофнув ся навiть гєній самого Кепплєра, бо зрозумiв, що без прийнята личного Бога, сьвiта пояснити не в силі. За ним йде й теперiшний Фляммаріон, котрого закон гравітації вчить, що сьвiтом править загальний лад, який все голосить славу Творця.

„Таємниче імя незнаного Бєства—так пише сей астроном⁵⁾—якого нїяке створiнє предчути навiть не в силі, виписуєте ви на небі. Ви звiзди, з вашими страшними рухами, великанські огнища загального житя, ви що розсилаєте лучі по небі, ви гнетєсь як діти перед волею Бога, а ваші легенькі колиски з вірністю колишуть ся перед лицем Найвисшого“.

Закон гравітації хоче славний астроном зложити в руки розумного Бєства i на се кладе велику вагу. Так стає ясним, що не лиш упасти мусить шопенгаверівський погляд на вселенну й Бога, але що бiльше, астрономія чим далiшi й глибшi робить відкритя, тим бiльше зближуєсь до Бога-Творця i славить Його велiч. Над тою предивною будовою всесьвiта застановляв

¹⁾ Пор. X. Dr. Kaz. Weis: Kosmologia czyli filozofia przyrody, Warszawa 1907. ст. 44-45.

²⁾ Роком світляним називаєсь в астрономії віддаль, яку зможе перебiгти світло в протягу одного року, перебігаючи з одностайною шкiрiстю 300.000 km. на секунду.

³⁾ Пор. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody, Kraków-Warszawa 1910. ст. 21.

⁴⁾ Гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Op. cit. ст. 14 з под. жер.

⁵⁾ Гл. Camille Flammarion: Gott in der Natur Halle a. S. ст. 35.

ся також недавно змерлий письменник Прус (Гловацкий)¹⁾. Розважаєне відбуваючих ся після розумного пляну явищ вселенної довело його до переконання, що плян сей могла начеркнути лиш Найвисша Мудрість злучена з Найвисшою Силою і нескінченим треванєм.

Чиж отже не мусуть ся — пише Фляммаріон²⁾ — перед такою величию гнути й кликати з царским пророком: Небеса повідають славу Богу?

За астрономією слідує біологія. Ся передовсім заповнена найцікавішими примірами доцільної стремимости, які як раз вказують на правдиву мудрість, а які у многих є провідною ниткою ві всіх біологічних дослідах.

„Біологія — пише Dr. J. Reinke³⁾ — так є ціла заповнена доцільністю живучої природи, що щось доцільного в устроєнію організму ми вважаємо майже чимсь самозрозумілим“. І дійсно так є, бо під сю галузь людської умітності підпадають найбільші дива в природі живій, не виключаючи навіть природи неорганічної. Біологія голосить славу Сотворителя на кождім кроці, вона як з того слідує, не лиш не дає вислідів противних теологічним наукам, але навіть підносить їх на вищий ступень розвитку. „В католицькій університеті в Lovanium¹⁾ є одинокий може в своїм роді на цілім сьвіті курс загальної біології. Величезна лабораторія, в якій сей курс відбуваєть ся, має 28 метрів довжини; 150 учеників уживає в ній нараз по черзі 75 мікроскопів. Професор крилошанин Carnou видав кайстерський твір про клітинну біологію. Се все доказує що найменше, що християнська наука не боїть ся досліджувань, які входять аж в глибину кожного питання, і що вона з'уміє здати справу із своєї віри.

Те саме значіне в теїстичнім сьвітогляді заховує й ботаніка. Розглядаючи доцільний устрій рости, мусимо прийняти ділаючі закони природи, а ті конечно домагають ся розумного законодавця. Ось що каже Dr. Lorinser⁴⁾ в передмові до третього тому свого знаменитого діла: „Книга природи“: „Головна вага лежить ту, як всюди, в науках природних, на вказаню виразно й явно виступаючої телеології, а се задача, що передовсім є легка в ботаніці, і на основі строго льогічних евідентних заключень, позволяє створіням пізнавати Творця. Ту без сумнів

1) Гл. Bolesław Prus: Najogólniejsze ideały życiowe. 2. Wydanie. Warszawa 1905. ст. 118-121.

2) Op. cit. ст. 30.

3) J. Reinke: Die Welt als Tat, Berlin 1903, гл. T. Pesch: Die grossen Welträtsel 3. Aufl. Freiburg 1907. Bd. I. ст 772.

4) Гл. Duilhé de Saint Projet: Наукова аполлогія християнської віри Львів 1905. ст. 190. прим.

сьмію сподіватись, що лектура отсего тому може допомогти кождому неупередженому умови до евідентного пізнання Бога“.

Ботаніка протє, уважана в загальнім своїм виді, веде конечно до Бога й тому не дивно, що появляєть ся досить творів з тої области, яких цілю є виказати явно виступаючу доцільну стремимість і мудрість Найвисшого, у свьіті рости́ним.

Теїзм находить дальше своє ствердженє в фізиці. Ту глядимо все на незмінні закони, а коли робимо який експеримент, ми певні, що станеть ся так а не інакше. Возьмім лиш під увагу примір повстання води. Коли змішаємо 8 кі́льограмів квасороду з 1 кі́льограмом водороду, і пустимо крізь ту мішанину електричну іскру, повстане із спаленого змішаного газу 9 кі́льограмів води, разом з величезним вистрі́лом і великою скількістю тепла, що вивязуєть ся в наслідок удару о себе атомів газу. Повстане тільки тепла, кі́лько повсталоб, колиб впав на землю тягар важкий на 26 міліонів кі́льограмів з висоти одного метра, або тягар, що важить 260.000 кі́льоґр. з висоти 100 метрів¹⁾. І в тім або подібнім експерименті ви́мка ніколи нема, і то під жадним інтеґральним зглядом. Висліди фізичних дослідів є все ті самі, без згляду на місце й пору, так що очевидно насуваєть ся питанє, звідки походять ті сталі незмінні тепер закони, коли вони від віків не істнують?

А що дійсно їм вічності приписувати не можна, виходить хочби з того, що майже всі ті закони пр. закон притягання магнетів ріжноіменними бігунами, право зношеня електричності додатної й відємної, право вартостевости в хемії, відносять ся до матерії в нинішнім виді, а знаємо, що після найбільшої імовірності вона повстала в часі з мраковини, або навіть з одного якогось первня.

Тому справедливо пише вчений фізик Ernest Naville²⁾, що: „Фізика не належить виключно до жадної Церкви; не є вислідом ні ствердженем жадного символа доґматичного; але є вона теїстичною в своїх початках історичних і теїстичною в своїх провідних засадах. Такою вже є у мислителів грецьких, що менше або більше голосять єдиньство боже, проти многобожества; але не є вона єще тоді такою цілковито, як і теїзм тих філософів; в свьіті новітнім є вона цілковито й стало теїстичною“.

Славу Божу голосить також лад, який пробиваєть ся в геології. Се понятє ладу було для славного геолоґа Lapparent'a провідною ниткою, навколо котрої ґрупував він всі спостережи-

¹⁾ Гл. Dr. Ed. Rentz: Die Naturwissenschaften im Dienste der Theologie. --- Quartalschrift Linz, 1898. ст. 812.

²⁾ Гл. Др. Іван Пулюй: Непропаща сила (Вид Спіл.) Львів 1911. ст 14.

³⁾ Гл. Ernest Naville: O Fizyce nowożytniej (з франц.) Kraków 1885. ст. 111.

мі факти. „Річ певна — пише він¹⁾ — не такою є доктрина позитивістів, але наша кермуєсь цілком иншим духом і вона одна може кинути належне світло на те понятє ладу, на яким, як ми переконані, все основуєсь“.

Науки природні отже й теологія, се дві галузи знання, що взаїмно доповняють ся й стверджують згідно найважніші тайни життя, стверджують на основі наглядних і неоспоримих фактів істнуванє Бога, Сили всім правлячої й все удержуючої.

Є отже справедливо вірити — каже славний зоолог Лінней²⁾ — що є сильний, вічний Бог, котрого ніяке єство не створило, нічо до бутя не покликала, що без нічого те загальне діло створив і впорядкував. Він втікає перед нашими очима, хоч їх наповнює своїм світлом; лиш думка розуміє Його; в тій глибокій святощі укриваєть ся сей маєстат“. А на иншім знова місці на вступі до уступа „*Imperium naturae*“ таке містить сей геній реченє: „*Deum sempiternum, immensum, omniscium, omnipotentem expergefactus a tergo transeuntem vidi et obstupui! Legi aliquot eius vestigia per creata rerum, in quibus omnibus etiam in minimis ut fere nullis, quae vis! quanta sapientia! quam inextricabilis perfectio!*“³⁾

Науки проте природні не виступають проти світогляду теїстичного, навіть одної його точки не потраплять повалити, і тому мильно деякі думають, що з поступом наук, мусить робити регрес погляд теїзму. О тім впевнює нас славний астроном Herschel⁴⁾, коли каже: „Чим більше розширюєть ся поле науки, тим численніші й більше вільні від замітів стають докази вічного істнуваня творчого всемогучого Розуму. теології, математики, астрономії, дослідники природи, всі вони своєю цеглою причинилися до тої великої святині науки, до святині тої, що стала збудована для самого Бога“.

Сего рода висказ доказує, що науки природні ведуть не упереджену людину до Бога і байкою є — як висловлюєть ся нинішний палеонтолог Branca⁵⁾, — щоб дослідник природи мусів конечно бути атеїстом.

Що проте можна погодити релігію із знанем наук природних і пильним слідженем єї явищ, виходить се недвозначно із знаменитого письма нинішного вченого й заслуженого німецького ботаніка Dr. J. Reinke-ого „*Naturwissenschaft und Religion*“.

¹⁾ Гл. Duilhé de Saint Projet. Наукова апологія християнської віри, Львів 1905. ст. 195.

²⁾ Гл. C. Flammarion: Op. cit. ст. 49.

³⁾ Гл. Eryk Wasmann T. J. Dawne i nowe badania Haeckla nad zagadnieniem o człowieku. (з нїм.) („Prąd“) Warszawa 1911. ст. 83.

⁴⁾ Гл. C. Flammarion: Op. cit. ст. 276.

⁵⁾ Pop. Stimmen aus Maria-Laach, Freiburg 1911. Heft III. ст. 302.

Остаточний вислід цілої своєї наукової дотеперішньої праці містить він в слідуючих трех реченнях: 1. Die Gottesidee widerspricht nirgends den Naturgesetzen. 2. Die Naturerscheinungen weisen immer wieder über sich hinaus auf eine im Hintergrunde stehende Gottheit. 3. Die in den lebendigen Geschöpfen hervortretende Zweckmässigkeit der Organisation und die auf dem Gipfel des Lebens erscheinende Intelligenz sind nur als Ausfluss einer schaffenden Gottheit begreiflich⁴. І тому вчений сей доходить до заключення, що так як початком філософії вже за Сократа було, знати, що ми нічого не знаємо, так кінцем філософії є знати, що ми вірити мусимо. Се незмінна судьба людської мудрости¹).

Природа результатом Духа.

Реасумпція всего до тепер сказаного ясна і несумнівна. На кожній майже карті великої книги природи, записаний один факт, доказуючий доцільного устроєня річий в природі. Всі вони разом взяті вказують на певний лад, на докладність пропорції й одвітність средств до означених цілій. Се є повним доказом якогось розумного пляну й істнованя Творця вселенної; бо вже великий Ньютон²) сказав, що требаб бути сліпим, щоб з устроєня річий не пізнати безконечної Мудрости всемогучого Творця, а сьміхунчиком, щоб не хотіти єї узнати. — Бо коли не можемо згодитись на случайне повстанє й уложене колісцят і пружин годинника, коли се для нас видаєть ся прямо сьмішним і недорічним, бо ту маємо до діла із вишколеною людською технікою, то як припустити, щоб згаданий случай був початком і творцем так правильно відбуваючих ся явищ природи, де тільки є доцільної стремимости й краси, так що найдоскональша навіть людська штука полягає лиш на зрозуміню й правдивім відтвореню краси в природі. Случай ту виключений, бо в устроєню всесвіта бачимо строгі незмінні закони, а їх лучити із случаем се льогічний абсурд, навіть тоді, колиб прийнялось, що матеріяльні первні є вічні, що знова не годить ся з дійсністю.

Etwas Haltloseres als diese Zufallshypothese — пише до того місця Reinke³) — gibt es nach meiner Überzeugung nicht.

Саміж закони як такі пречудної гармонії в природі втворити не могли. Бо звідки приходить сліпа сила давати лю-

¹) Prof. Dr. J. Reinke: Naturwissenschaft und Religion München 1907. ст. 8.

²) ibidem ст. 18.

³) Pop. Prof. Dr. J. Reinke: Op. cit. ст. 7.

дині розум і волю свободну, якої сама не має? Аксіом *nemo dat, quod non habet* має ту повне своє примінене.

Природний добір Дарвіна зовсім не пояснює доцільної стремимости в природі. Він найвище може її скріпляти, але витворити її не міг. Доцільність, як цілком справедливо зазначає Dr. J. Reinke¹⁾, не буде досягнена через усунення того, що не є доцільне. Впрочім, як знаменито зазначає Dr. Engert, доцільність не могла появи́ти ся, коли її перед тим не було. Так отже сам Дарвін мусить перед діланем селекції припустити вже існуючу доцільність, а сеї першої його теорія не поясняє. І тому не дивно, що повстане доцільного з недоцільного дорогою природного добору в борбі за існування зве згаданий Reinke²⁾ „ein Ding der Unmöglichkeit“.

Так проте жерелом першим установленної доцільної стремимости й ладу у всесвіті є дух. Розуміється, сам він безпосередно в явища природи не мішаєсь, бо на се має створені собою закони й сили. А що ті механічні сили не можуть, як сліпі, творити так гармонійно построних царств, тому можна припустити з вченим Reinke-м, що ті сили підпорядковані є иншим, що зве їх він домінантами, які рядять першими доцільно й розумно, хоч несвідомо. А що й ті послідні сили, що їх приймають неовіталісти, не дають ще повної й остаточної розв'язки появи в природі ціли й розуму, тому мусимо її шукати в першій жерелі всего буття, в якому міститься повня розуму й сили.

Щоб знова тою послідною основою всего життя були самі згадані закони, на се згодиться годі. Се лиш забаганки многих моністів, а се головно з табору натуралістичного. Проти них власне говорить ся доцільна стремимість в природі, якої ніхто заперечити не в силі. Бо як каже Фляммаріон³⁾, кожда ціль припускає замір, кождий замір свідомість; кожда свідомість особу. — Чиж отже тою особою малаб бути несвідомо сліпа природа, закони, що без розуму й свободи творять всі річи, їх не хотять, а навіть їх не пізнають, аж вкінці являєсь в людині розум, на те, щоб прислухуватись тій гармонії світів, якої він не створив, а яка мільони літ старша від нього? Ні, ті закони Богом бути не можуть, а коли вони є й ділають після пляну, то конечно домагаються ся й ведуть до Розуму, від якого вийшли.

Доцільний устрій природи вказує, що вона раціонально повстала, що є ділом Бства свідомого й розумного. Ся інтел-

1) Гл. Prof. Dr. J. Reinke: Op. cit. ст. 12.

2) Гл. Dr. Joseph Engert: Der naturalistische Monismus Haeckels, Wien 1907. ст. 51-52. з под. жер.

3) Op. cit. ст. 13.

4) Гл. C. Flammaron: Op. cit. ст. 304.

лектуальна могутність представляється неупередженому умови людському тим яснійше, чим він більше вглублюється в тайни природи, чим більше й виразнійше відрізняє себе від всеї іншої частини природи нерозумної, чим простійше розуміє механічні закони всесвітньої.

Тоді зрозуміє, що природа — як красю пише проф. Моравський¹⁾ — фактами перечить матеріалістам, заперечуючим їй доцільної думки — і перечить також пантеїстам осаджуючим сю думку в ній самій. З одної сторони оказується надто доцільною й мудрою в своїх устроях, щоб могла бути сутічню случаю, результатом без думки — з другої сторони являється за мало доцільною, досить не мудрою в частнім діланю, щоб могла бути розумом, еством думающим. Отже на кождий спосіб і з непобідимою очевидністю природа являється нам як твір ріжної від себе розумної могутности — оповідає нам думку матеріально в ній виражену, але почату в Дусі.

По віках дослідів над природою ум людський затверджує уміло те, що в першій з нею стрічи інстинктивно відгадав, що *vous πάντα διακρίετε*.

о. Евстахій Цурковский.

Про „Голос громади“.

(К о н е ц ь).

І чи така дійсність годить ся з тим, що кажуть наші історики, що ми з огляду на правлене голосом громади єсьмо народом *per excellence* свободолюбним і демократичним? Нї одно, нї друге. Якби єсьмо були свободолюбні, то яко 30 міліоновий народ не ходилиб віками в чужім ярмі. Причину того бачу не в ворогах, бо який же нарід їх не має, але як раз у тім „голосі громади“, котрий не має свого строю, а відзиває ся, як его хто настрійть і робить прислугу не цілости, а гуртам. Історія виказує нам доволі, що крім руху Хмельницького, руху за цілу вітчину не

¹⁾ Гл. X. Maryan Morawski T. J. Celowość w naturze, Studium przyrodniczo-filozoficzne. Wyd. 2. 1891. ст. 145.

було, а в діяльності за вітчину маємо партизантку, якою в діяльності тій себе параліжуєм або себе не слухаєм.

Якбисьмо були свободолюбні, малибисьмо не іно все на оці цілість своєї вітчизни, але добирали і доріг, які до свободи ведуть і стерегли, укріпляли і поширяли ті кріпости, які стоять на сторожи сеї свободи. Тимчасом діє ся у нас інакше, щось противного.

На хвилю відступлю від минувшини, а возьму наші часи найновіші, хвилю нашої консолідації, де то всі партії підпорядковуючи свої партійні інтереси злучили ся з собою, щоби громадно забрати голос в загальній своїй справі. І коли булисьмо близькі свободи, тогди розбили нас радикали. І деж ми свободолюбні? Кріпостями нашими, котрі стоять на сторожи нашої свободи, суть Народність і Церков. Радикали розбивши консолідацію, не мали нічо пильнійшого, як вдарити на ті кріпости. Близше сказав я о тім переднійше. Вернім тепер до минувшини. Усобиці наших князів війшли вже в пословицю, але і за часів козацких, винявши Хмельниччину, не було лучше, дарма, що історики наші знають їх лиш ідеалізувати. Знаменне єсть, що „Січ“ ішла на „Гетманшину“ в часі визвольних єї рухів і тим утрудняла або ударемняла борбу о свободу. Коли зважим дальше, що „Січ“ допустила до поставлення „Кодака“ у себе і терпла єго під своїм боком, то і та свободолюбність виглядає дивно. А коли приглянем ся діяльності нашої „Січі“ і радикалів, чи не добачим в них давний „Кодак“, котрий має за задачу пильнувати наших рухів. Їх ударемняти і ціляти на наші кріпости, стелити дорогу нашим ворогам? І дійсно, латинізація, а з тим польонізація йдуть тепер гладше, як коли небудь. Ідучи так на руку нашим ворогам, чи можна сказати, що єсьмо свободолюбні? Тепер возьмім другу партію, котра називає ся свободолюбною, партію соціалістичну, котра рука в руку іде з радикалами. Партія та називає наших хлопів буржуями і як показало ся при дебаті трактатовій іде против селян, а зваживши становище, яке заняла наша партія соціалістична в справі холмській, де Поляки не обстали за унією і користаючи з гнету російського златинізували і затим спольонізували тільки соток тисяч наших селян і де противити ся виділеню Холмщини, значить тільки, що обставати за возом ягайлоньским, чи крутячи добровольно на себе бич, добираючи самохіть погубних для нас доріг сказати можем, що ми єсьмо свободолюбні?

Колиб так звершили ся ідеали наших партій поступових, належить запитати, де була би наша Русь?

При згубних дорогах не може обійтись без згубних наслідків.

Колись то нападали Запорожці на двори і пускали їх з огнем та допровадили до того, що відчужили до нас панів. Поминаючи страту моральну, яку поносим з того приводу, ба-

чимо, як мстить ся то тепер на нас на переводженю парцеляцій панських обшарів, при якій форсує ся з цілою силою Ма-зурів.

Тепер академіки під проводом д-ра Трильовського бють на духовенство, чи лихі наслідки моральні і матеріяльні, як згадав я о тім попередно, не показують ся наглядно уже тепер? І ті убійчі обяви можуть нам казати, що ми є свободолюбні?

Коли можна говорити о якій *Ausrottungspolitik*, то перші єсьмо як раз ми, котрі сеї політики до себе тримаєм ся.

Нарід свободолюбний не буде добирати доріг, які ведуть нас на поражене, а на виграну, не буде побивати а гуртовати ся, не буде нападати на свої кріпости і бурити, а боронити і поширяти їх.

А чи єсьмо ми демократи, за яких кладем ся, за яких хочемо уходити і з того хвалити ся?

Не будучи свободолюбними, не можна сказати, щобисьмо були демократами, позаяк в парі іде одно з другим і одно без другого представити собі не можна, если під демократизмом розуміти будем змаганє до зрівняня і збратаня усіх верстов суспільности, щоби хоч ріжнородні, представляли одну свідому своїх цілий громаду, щоби не було пануючих і невольних, а всі чули ся свободними горожанами вітчизни. Правда, маєм в тім напрямі так великий рух, яким єсть козащина і яким ніякий інший нарід виказати ся не може, правда, був се рух великанський, але по при всім тім іно механічний і пасивний. Пасивний, бо викликаний гнетом Поляків, від якого утікали угнетені, а на що поспріяло положене географічне і відносини міждержавні, де в сусідстві були такі заборчі держави, як Туреччина і Татари. Механічний, бо підтримуваний іно оружєм і то на стільки, щоби та їх утеча була забезпечена без засадничої жури о долю своїх покинутих братів. Правда, були оружні виправи в край, але виправи ті уважати належить більше за своєвільні наживні, як плянову роботу визвольну. Одним одиноким народним рухом був рух Хмельницького, але як показалось, піднятий первісно без пляну визволення цілої України-Руси, а який зужитковало Запороже лиш для власної сатисфакції чисто в душі рецепти короля Володислава, маєте шаблі і гаківниці, дайте ради собі самі. Дальші рухи Запорожа чи то „Січи“ бачимо яко рухи противні рухам визвольним гетьманщини. Навіть при так великанським русі належить спитати ся, чи був се „голос громади?“

Як з сего видно, дух демократичний механічно, хочби з яким накладом, не дасть ся перевести. На то потрібно праці просвітної, культури, науки.

До такого оружя взяли ся ми (під австрійським панованєм) доперва по цілковитім нашім упадку.

Наслідки сеї праці показали ся в тім, що здобулисьмо

майже страчену уже Русь і булиśmy близькі свободи, згідно національної автономії, як говорив я о тім передше.

За те, що се оружє було чисто європейске та нехибне і робота правдиво демократична, названо ті часи, колисьмо були близькі побіди, „клєрикальними“, „назадницькими“, „заскорузлими“ і знайшла ся партія, котра розбила нашу організацію, а з нею і той принцип, якого трималиśmy ся, спроваджуючи громаду на інший шлях, шлях новий, як казали, до „поступу“.

Оружє партій попередних, хоч і як показало ся певне, але все повільне, не могло вдоволити партії радикальної і побіда, яка мала вінчати дло, не могла відповідати чести народа, бо мала спливати все з рук уряду і будьто з ласки наших противників. В тій справі, щоби зрівнанє наше пійшло скоро і не діставалось від нікого, мав наступити поступ, партія рішила полагодити ту справу скоро і незалежно від нікого. Плян сей рішила перепровадити в спосіб механічний. Партія постановила зробити панами усіх, признаючи від себе кождому необмежену свободу. Щоби не було ріжниці межі хлопами а панами, кажуть хлопам перебирати ся по паньски, а щоби не було ріжниці в провадженю житя, кажуть єму з аскити стати ся сибаритою, перебрати і давні манєри паньські: їсти, пити, бавити ся, до схочу гуляти, нікого не слухати, відкидати все, що нагадувало би на якийсь гамулець або норму житя, їхати на всяку мораль, закидати усе, що творило доси єго цїху і громадянську відзнаку і було єго звичаєвим кодексом, відступати від своєї традиції, словом, не зважати на нікого і на ніщо і так поставитись над всіх і в тім видіти свою побіду. А щоби і наука не робила ріжниці в зрівнаню, постановляють не визнавати інтелігенції і против неї виступати. А коли припадає в якихсь відомостях забрати слово, на то встановляє ся віче або збори, котрі чують ся в компетенції орікати на кождім поли науки, як знаєм то від п. Будзиновского, як зібрались були на збори радикали і ухвалили, щоби на теології впроваджено раціоналізм. Як з теологією, так справитись можуть збори і з філософією, о котрій свого часу писали, що она непотрібна, о праві, медицині... Бути паном і опановувати все, вистарчить, належати до партії і бути єї членом, котра дає своїм членам в обильности все, як тая зачарована скатерть з казки, скоро промовити до неї відомі слова і сипатись з неї буде, чого запрагне іно душа.

Програма дійсно поступова, принадна з якого небудь боку і не диво, що підбила собі громаду і розбила давнішу організацію, котра в поступах своїх приоставала від партії поступової і була „назадницькою“.

Хоч на зверх виглядає все по паньски і бучно, але придивім ся, чи така механічна робота придаєсь на що, чи приводить до паньства, чи до зовсім чогось противного?

Чи бачимо може, щоби такий новоупечений пан постояв

за своїм правом, яке має признане для себе і користав би з него, скоро тільки упігнув би ся о него?

Як з практики видим, польонізація іде тепер на ширшу скалю, як попередно, гляньмо лиш на ширенє шкіл T. S. L.

Та не іно се, але попри виписаню програми поступової, видимо, як ідемо в зад на кождім поли, як програми такої не годна витримати ніяка родина, ніяка інституція, ні завід, ні громадянство. Програми такої не могли витримати пани, котрі мали обшари і всілякі іше інші жерела доходу, щож доперва казати о наших людях? Риси в нашім організмі видимо страшні і захитанє наглядне. Бубен починає уже тепер робити своє, але то суть доперва початки. А що значить наша ціла еміграція? Чи не утеча то банкрутів або загрожених і що на ділі приносить она нам? Сама собою свідчить о нездорових відносинах і не була би еще зла, колиби та Америка була дійсно тою дошкою ратунку. На разі, доки нарід не був заражений еще радикалізмом, Америка була по правді великою для нас помочію, але, коли радикалізм робив своє і перейшов з нашими на другий бік, Америка стає що раз менше приносити добра, а більше лиха. Поступові дбаючи о своє я, знайшовши там красші умови до житя, а радше ужитя, починають що раз менше журити ся своїми родинами, а дбати лиш о своє я, про угодженє собі. Грошій стає розмірно впливати менше, а вдоволюване ся панованєм там що раз більше. З того боку стає Америка нам навіть страшна. Люди сидять там що раз довше, а що раз менше користи з них для родин. Вернувши, не хотять працювати на своїм, а тратячи гріш, вертають до Америки назад, іно щоби попанувати собі, по праці мати свій випочинок, мясо і пиво. За ними іде вся молодіж, до праці знеохота що раз більша, а що раз більша охота до уживаня. Тепер бачимо уже не еміграцію, а формальне вилюденє. Чи єсть нам чим тішитись? Під такою тенденцією стає Америка для нас тим самим, чим яка пошесть. Крім розстрою в краю, бачимо менше ідейности, розстрій в Америці.

Що не можуть прозябати наші інституції і витримати радикалізму, сего не треба доказувати, бо кождий здорово знає се сам. А що тяжко витримати і заводам, поспитати на то наших адвокатів, нотарів, парохів... що сходять ся з нашими поступовцями, а богато моглиб они нам сказати.

А що не годно витримати і громадянство, можемо пере-свідчити ся на тім, що при виборах водиреї не хотять уступати і на случай непринятя їх, переходять без найменшого намислу на інший бік і голосують против народовців.

Бачимо, до чого доводить принцип аристократичний, а коли возьмем до того, що радикалізм поробивши механічно хлопів панами і виступаючи против інтелігенції єсть противний

демократії, творить охльокрацію і загвожджує загальний рух до подвигнення.

А що загальна справа народна не єсть партії радикальній програмова, бачимо з того, як партія та підкладає ногу своїм. Знаю случай, де оден посол радикальний, котрий зачисляє ся в тій партії до джентельменів, приїхав раз з далекої від него сторони в округ виборчий посла народовця, щоби єму кири-нити і стелити собі дорогу. Приїхав на письмо одного акаде-мика. А що п. посол не встидав ся свого кроку, встидались за него селяни і мимо агітації, розсилання за людьми на всі боки, не прийшов з людей ніхто і по чеканю яких 6—7 годин п. посол радикал джентельмен відїхав з нічим назад.

Або возьмім хвилю виборів. Зважмо, коли против наро-довців виступають водиреї радикалів і нуж не голосують за ними народовці, відкидають ся від всего і безсоромно переходять на бік противний. І єсть се демократизм, єсть ту на меті справа загальна?

І як у внутр, так розкладом ідуть на зверх. Гляньмо, що роблять послі ридикальні в парляменті, чи входять в оден клуб ставлячись яко партія, як видимо се у Поляків, чи виокремлю-ють ся і творять табор? І робить ся се супротив партії, котра називає ся „народно-демократичною“! Супротив того можна казати, що ми є демократи? А сих послів до голосу громади вчисляти треба, бож вибрані они народом.

Підчеркнім тепер сказане, гляньмо на сей голос громади, і скажім собі, чи не бачим ті самі колоди і то саме клине, яке кидалисьмо і вбивали собі на дорозі нашого публичного життя через весь час нашої історії? Чи не скажем собі на ухо, бодай чи не було то причиною, що в так важній і рішачій хвили, якою було заворушене за Хмельницького, Хмельницький поклик-кав на поміч Татарів, не так против противника, бож де брало за оруже все, там о побіду не було страху, як більше для за-безпеченя ся від своїх, від тих колод і клиня, якого побоюва-тись міг на кождім кроці і кожного часу і задля яких мимо моря пролітої крови, не прийшло до визвольної години, бо на перешкодї стояли не так противники, як власні усобиці, від яких кишло з якими найбільші голови, найширіші, найенер-гічніші, найпатріотичніші душі, як Хмельницький, Дорошенко, Мазепа, не могли дати собі ради і нічого не могли вдїяти. Таку тактику бороздження переняли тeler на себе радикали, назива-ючи її „поступовою“. Чиж таких кличів не мали їх попередні партії? Питаємось іно, звідки зачерпуємо ми такого поступу і з ким вяже він нас, а то, чи то з Заходу і вяже нас з прочим цивілізованим сьвітом, чи може від Кафрів або їм подібних, і вяже нас з людьми природи, званими дикунами? З заходу по-ступу такого черпати не можем, бо там видимо поспільну ро-боту, гармонію і лад, високе піднесене ідеї державної, суспіль-ної, підпорядковане їй, ставлене загального по над партійне, що

все відкидає партія радикальна, а зближає нас до дикунів, котрим ціла їх історія сходить на вічних війнах домашних, племен з племенами, якими поглочують і гублять ся самі і на кождий случай стелять дорогу чужинцям, до опанованя їх. Узнаючи лиш силу, силою воюють, від сили гинуть і корять ся їй.

Підносячи се, не хочу винити наших радикалів, бож они виводячи вола гагілчаного, не роблять нічо нового, а суть консерватистами. Побачивши єдність між нами і те, що та єдність може зробити нас панами, забанували за давними практиками і вступили в сліди своїх попередників, розбили і розбивають нас, хочу припустити, не знаючи, що творять. Кажучи се, не хочу винити і тих їх попередників, рівних їм що до вдачі. Цілу вину складаю на нашу історію, котра зложила ся так, що недовго по впровадженю християнства упала наша держава і Церков не мала коли розвинути свого благодатного впливу на нашу суспільність так під взглядом своєї науки, як і своєї організації, а ще гірше, що опісля знайшла ся в таких прикрих для себе умовах, що розвинути сего впливу не мала змоги, а під взглядом своєї організації видала навіть вплив шкідливий, коли возьмемо на увагу той час, коли то за схизми патріярхат грецький видячись спонуканим перепровадити реформу в церкві, перепровадив її так, що духовенство віддав під надзір брацтв церковних і осягнув реформою тою то, що висказує німецька пословиця: *Das Kind mit dem Bade ausgiessen*, де не церков мала провадити своє стадо, а на відворіть, мала бути провадженою через своє стадо. Реформата впроваджала анархію стала ся підвалиною нашого безголовя, бож кождий чув ся компетентним втиркнути своїх три гроші, почувати ся якимсь старшим над власттю духовною, виробляти собі як найдивніші погляди в своїй власті над власттю духовною і своїм відношенню до неї, що дало опісля на довгі літа товчок до оскаржування своїх духовних, до поступованя з ними невідповідно, а що найгірше, до витвореня лібералізму, який запанував у нас, робить ті звязи з Церквою дуже крихкі і з свого заложеня має уже то до себе, що відкидаючи або бодай не цілком годячи ся на все, що єсть натури загальної, єсть Боже, робить з кожного чоловіка божка і справляє розбите людства на атоми, зводить на таке явище, що голова, то розум, а з тим провадить до найкрайнішого егоїзму, котрий в своїх наслідках доводить нас до здичиня, до такої точки, на якій стоять дикуни, хоч в іншій формі, але мотиви будуть все одні, як зарозумілість, зависть, ненависть.

Під тим взглядом не є ми однак відокремлені, те саме видимо в цілій Славянщині, крім одних Поляків, те саме видимо у тих племен, де панував восточний обряд, зглядно у тих, що тримали ся восточної Церкви, котра через свій розділ знайшла ся під невластивою власттю. Що у нас єсть єще гірше, тому вина се, що з одної сторони наша Церков стояла за схизми в

еще менше сприяючих, сказати, виїмкових обставинах, а з другої сторони, коли вернула через унію до католицької Церкви назад, вернула лиш її часть. Прѣча, більша часть нашого народа лишила ся в схизматичкій Церкві, котра не могла розвинути такого благодатного впливу, якби могла се зробити Церква католицька. Коли у нас рух народний набрав ширшого розгону і Церков була тим могутнім середником, який відродив нас, підплекав і зближив до визволу, тогди то прибув в преділи наші з закордонної України наш земляк Драгоманів. Він ідучи традиційним звичаєм яко син Церкви, що не маючи природного осередка єсть розсадником сектанства, ввійшов в зносини з нашою молодежію, перетворив її в демонів, котрі мали звязатись в партію, розбити нашу єдність, ширити ворожнечу проти наших найлучших діячів, — представляти їх роботу яко марну без глибокого значіння, а навіть шкідливу, бо не посуваючу справу на перед, а взад, „назадничку“, — судити їх діяльність, що прикладаючи вагу до лучшої части чоловіка, до душі і числячись з її потребами, старались підносити нарід душевно осьвідомлюючи его, просьвічаючи і научуючи провадитись законами, почутєм обовязку, — називати діяльність ту „клерикальною“, — а хоч практика в тім напрямі єсть згідна з практикою цілого культурного сьвіта, називаючи її „заскорузлою“, себ то такою, з якої нічо путьного вийти не може — а пускати натомисть до ущасливлення народа кличі інші, противні попереднім, а то: нема душі, нема нічо сьвятого, єсть лиш сила фізична і матерія, а за тим наступає новий лад в культурі, не потреба розвою душевного, бо сей єсть „назадницький“, „клерикальний“, „заскорузлий“, а поступ пійде дорогою механічною, не потреба ніяких стіснень якихсь законів, бож матерія горою, най жие житє, уживанє.

Як з сего бачимо, партія радикальна не вивела ся на нашім ґрунті сама і не єсть плодом нашим, а початок свій взяла з за кордону. Творцем єї єсть Драгоманов. Д-р. Франко назвав Драгоманова анархістом, я назвав би его нігілістом, думаючи, що назва та буде властивіша, позаяк вийшов він з просторів, де бушував нігілізм, з яким по неволі зріс ся він і по свому сьвітоглядові хочачи ущасливити нас, приніс його до нас.

Чи з такою пропагандою годить ся дійсність, правда історична і культурна, се полишаю до осуду кождому. Думаю, що правду сказаного мною не повинен би ніхто лучше розвязати, як ми, котрі перейшли такі експерименти, щоби долю народа порішати способом механічним. Приклади такого експерименту малисьмо на велику скалю на подвигах нашого Запорожа чи то Запорожської Січи. Чи зайшлисьмо далеко з тим? А наслідків політики чи то господарованя партії радикальної не відчуваєм тяжко на своїй шкірі усі?

Россія будучи великою державою може і дасть собі якось раду з своїми поступовцями, але що зробимо ми лишені самим собі?

Для зілнострованя, до чоґо допровадила у нас партія радикальна, — щоби не бавитись в ніякі абстракції, напроваджу ось такий конкретний живий факт. Будучи сего року в Трускавці, мав я там на торжество св. Апостолів Петра і Павла вечірню. Вийшовши з вечірні, zobачив я на дорозі перед церквою спорий гурток людей і питаю ся їх, куда пійдете тепер? Оден з них відповідає мені з тяжкою іронією: А деж? до корчми. Питаю: А не маєте де інде піти, не маєте читальні? Кажуть мені: Чому, маєм читальню, але она іно на папери. Питаю: чому іно на папери? Кажуть: бо ніхто не ходить до неї. А чому не ходять до неї, питаю дальше. Кажуть: Бо як зійдуть ся, то іно неприємність, ідуть одні на других. Питаю: як то ідуть одні на других? Кажуть: у нас є партії і як зійдуть ся, находять одні на других. Питаю дальше: Які партії? Кажуть мені: Є радикали, що йдуть на Пана Бога і є наші народні-демократи, тай сваруть ся з собою. Кажу: то зле. Они відповідають: та зле. Кажу: то на такий спосіб нема у вас ніякої організації, якже ви годні так жити? Они кажуть на се: та нема ніякої організації і біда нам, бо хоч село наше руске і Поляків лиш кілька, Поляки проводять нами, начальник громади єсть Поляк. Чи не проречисто? А чи кудась інде лучше і чи Трускавець не пересічне тепер у нас село?

Коли додамо до того ту дезорганізацію і розлюзованє в родині, в домах, громадї і загально суспільнім житю, як згадував я попередно, додамо, як при кличу „най жие жите“, розповсюднює ся себаритизм, росте охота до уживаня, а устає що раз більше охота до праці і на тім підкладі бачимо щораз гірший наш занепад економічний, задовжуванє і руйнованє, як за тим іде еміґрація, котра прибирає що раз гірші розміри і грозить нам вилюдненєм, коли зважим, що і та еміґрація перестає що раз більше бути для нас середником зарадчим, а через себаритизм чи і не середником убійчим і чи за ті зиски, які з разу малисьмо, не поплатимось нашим гараздом, чи не пійде всьо наше? А до того чи не видим признаков? Чи не видим, як гроша що раз менче приходить з Америки, а йде на власне уживанє? Чи не видим, як вертаючі з Америки не годні всидіти дома а тягне їх до Америки назад, і що тим маґнесом єсть уживанє? Чи не видим, як і ті привезені гроші не йдуть на пожиток, а в великій часті розлазять ся і повернувши з грошем, не розрабляють ся, падають в єще гірші довги, зариваючи нераз своїх найблизших і валячи їх в біду, як опісля з конечности іде не іно він, але і зарвані ним найблизші до Америки назад? Чи невидим, як усе, що іно годно, йшло би до Алерики, як на спиненю сего руху стоїть на заваді іно справа фінансова, а сего року особливо стагнація банкова? Чи не видим, як молодїж не хоче іти десь до ремесла, або якогось

промислу, а шукає іно легкої наживи? Чи не видим, як і старші стають що раз менче журити ся своїми родинами, з легким серцем покидають свої родини і газдівства і мислячи лиш о собі, журять ся лиш о шіфкарти? Чиж не страшна то перспектива дивитись, як радикали доходять що раз ближше до заложеної собі ціли, до сполетаризованя? Коли зважимо дальше такі відносини наші суспільні, як показав я на Трускавці, які в діяльності нашої громадянській суть тим, чим в війні загвожджене гармати, коли подивим ся на такі поступи п. д-ра Трильовского в справах характеру загально-народного, як абстиненція „Січий“ при здвизі „Соколів“ і „Січий“ у Львові, заказуване брати офіційально участь в маніфестаціях сьвяточних Маркіянових, чи не єсть се загальна деморалізація народна а фабрикація інтернаціоналу? Коли подивим ся на сепаратизм радикалів в парламентах і у всіх наших рухах політичних, а за тим ідуче що раз гірше ослаблене, понижене наше політичне, чи можна казати, що єсть то партія демократична або яка небудь своя і чи не мав я рачії говорячи о партії радикальній, що нанесла она нам більше лиха, як усі відомі нам історично вороги наші до купи разом?

На наших радикалах маємо, на жаль, добру науку, до яких наслідків доходимо при ширеню лібералізму, видимо як на долони, що хочаючи стояти понад Церков, попадаєм в заборону, як роблять то радикали, хочаючи доходити до поступу механічно, і в ідолопоклонство, віруючи в Драгоманова і д-ра Трильовского.

„Дух єсть Бог“ сказав Христос і „духом і істиною належить поклонятися єму“. Як з сего бачим, підносити і розвивати ся можемо іно духово, не способом механічним і істиною то єсть після відвічних обявлених нам правд Божих, отже не самими вічами і голосом громади. Голос громади буде іно тогди мав своє значінє, як буде з него говорити дух Божий, як буде горою дух, а не само тіло і авторитетом буде правда найвисша, яка стоїть над всіми, а не Драгоманів або д-р Трильовский. Духа нашого строїть Церков, котра єсть храмом св. Духа. Безкарно воювати з нею не можна, бо слухаймо, що говорить Апостол народів св. Павло кажучи: Хто розтлить (зруйнує) храм св. Духа, розтлить (зруйнує) того Бог.

Гляньмо на наше положенє, куди ми загнали ся і застановім ся. Радикалізм стоїть під настроєм доктрин Драгоманова які є нігілістичні. Теорії ті витворились на ґрунті російським в часі передконституційнім, які мали за задачу зревольтувати цілу російську суспільність до стероризованя правительства до наданя конституції. Приготоване таке мусіло бути загальне, а не партійне, приложене до якогось народу, отже мусіло мати характер інтернаціональний. Тим і добили ся народи Росії конституції. Акція та була вимірена против правительства і сфер,

які підтримували правительство. Спустошення, знаєм, були страшні, але Россія єсть держава, по впровадженю конституції може і дасть собі раду з збуреними умами і розкладовими елементами, маючи на се усі середники в своїх руках. Що зробимо ми против тої революції, яку копіюючи нащепив Драгоманів у нас, звернувши її одиноко против нам самим? Наслідки уже бачим, які в мисль поступу радикалів зводять нас до канібалів, але не небезпечних для других, іно пожираючих самих себе. Россія по части дала собі раду з розкладовими своїми елементами, як знаєм з стичок правительства з молодіжю академічною і деякими її професорами, та іншими репресіями, але що зробимо ми, де той дух попроваджений єсть аналогічно як в Россії? На се хотіби я почути голосу громади. А поки що, що така радикальна робота поступова з одної сторони точить нас, а з другої ставить нас в опінії яко елемент розкладовий і дає притоку до нашого поборювання і ставлення нам трудностей з сторони властей до нашого розвитку, питаю, яку ціль має досягнути така тактика радикальна у нас? Громадо, де ти?

Небезпека православної пропаганди і як її противділати.

Реферат о. Теофіля Прийми пароха Дуліб, відчитаний на соборчику деканальнім в Висні 7/3 1912.

(К о н е ц ь).

Ціль того руху схизматицького не є инша, як лише чисто політична, а іменно та, щоби з одної сторони змусити австрійське правительство ніби то до переслідування русских православних крестян „оскорблених в їх сьвятійших чувствах“, а з другої сторони змусити російське правительство обстати за русскими православними крестянами в Галичині. А хто знає, чиби наші русофіли не хотіли, щоби цар батюшка прийшов „походом крестоносним за православную віру“ і визволив їх з під австрійсько-польского іга, а там вже правительство російське потрафить при помочи шибениць і Сибіру знищити Українців і присоединити до русского моря, як то І. І. Гумецкий в своїй брошурі: „Тайна примиренія наречій русскаго языка“ по-

тішає „подяремних земляков“, що в невдовзі прийде час : „когда Россія волей-неволей будет заставлена не только обратить свое внимание на эту неспокойную страну, доставлявшую ей постоянно лиш столько хлопот — но даже просто будет принуждена вмішати ся в ея внутреннія діла, чтобы раз на всегда положить конец этой крамолі“. А щож як не оборона схизми може краще причинитись до того, щоби Россія могла мішатись.

Я зазначив на початку, що я не є політик, для того може деякі справи політичні не докладно представив і описав, однак девіза, яку собі поставила фракція руссофільска вказує на то, що хто є руссофілом, той мусить ширити і православє і сам бути схизмофілом. Доказом сего суть навіть сьвященники руссофільські, головно в свободній Америці, як о. Крохмальний і інші. Нема сумніву, що майже всі сьвященники руссофіли належать до всіх організацій політичних і просьвітних, котрі стараються резолюцію ухвалену в 1900. перевести в діло, через що і ті сьвященники годять ся на то, бо не видимо з їх сторони жадної реакції, хотяй в тій резолюції суть сильно покривджені в чувствах релігійних, ба що більше, навіть своїм захованєм похваляють справді *tacite* той рух, предплачуючи противні духови католицької релігії часописи, книжочки і календарі, а навіть самі їх розпродуючи. Ба що більше, навіть сьвященники на висшій степені єрархії пишуть явно, що волять православє як безвірство*); чиж то не є похвалюване переходу на схизму, бож о безвірстві нема бесіди, щоби якісь села хотіли перейти або перейшли. Скаже може хто, що сьвященники руссофіли мають своє католицке общество : Іоанна Златоустого, свої органи католицькі : „Восток“, а від недавна „Християньскій Голос“. Та се всьо є хиба лише на те, щоби щось було, бо праці того товариства і тих часописий против ширеня схизми не видно. Чиж то общество видало які брошури против акатолицьких брошур, чиж члени того общества поборюють пресу, котра ображає наші чувства релігійні і збещує в очах народа наших Владик? Прецінь „Восток“ і „Християньскій Голос“ еще самі без нашої реакції нічого не зроблять, бо они або дійдуть до села, або й ні, але навіть як і дійдуть, то народ научений, що релігія, то „обрядова справа“, не дуже еще переймесь тим мертвим письмом, тим менше, если він бачить сьвященників на різних зборах і вічах, на котрих апотеозуєсь апостатів, як Наумовича — ухваляєсь резолюції против Владик, бачить сьвященників займаючих місце голови або члена виділу бурси, в котрім єго сина навчають в історії православної церкви. В чімже властиво полягає тая праця? Чи може в розкидуваню „Народного Голосу“ і Календара общ. Качковского? І можна вже видіти наслідки,

*) Се слова о. прелата Кобилянського, — Редакція.

„Нива“ ч. 19 і 20.

але хіба не праці, але російської пословиці: „капітал преобріла і ціломудріє соблюла“, бо от на пр. селяни з Беньковець в млині в Бенькові так оповідали: „Ми лише зверха католики, а в середині то ми православні“. Або одна жінка сьвященика сказала: „Тому всьому (себто ширеню схизми) винен Шептицький, бо він таких мудрих людей, як Сенік, то переслідує — а иньших батярів (с е!) протегує“. Селяни з Чех, бродського деканата, вертаючи з якогось „собранія“ в 1910 році зі Львова в потягу виговорювали неможливі ту до писаня річі на Папу римського, з чого пізнати, чим їх на тім собранію живили.

Та досить того доброго. Факт є, що православє ширить ся і то на підкладі політичнім. Настали люди, що хочуть Божу єдність св. Церкви розривати, до стада овець Христових зближають ся лжепророки і вовки в овечих шкірах, що хотять „разхитити і разпудити овци“.

Отже в тім случаю, ми, яко сьвященики католицькі, не стараймо ся еще дальше роздмухувати огонь православя, шукаючи его причин в Українїзмі, в бездільності українских сьвящеників („Галичанин“ з 5. марта), в ідеях Шевченка, не доказуймо, що ліпше, а що гірше, чи православє чи безвірство — але ідїм в народ і проповідуймо Євангеліє „всей твари“. Стараймо ся в першій мірі самі себе вилічити, єсли хочемо лічити других. Не ставмо висше догми політичнї, Бог відає чи правдиві, над Богом об'явлені. Не будьмо наємниками, але правдивими пастирями, котрі маємо „душу положити за овци своя“. Для того мусимо обучати народ весь, а передовсім там, де того потреба вимагає, в правді „Єдиної, сьвятої Церкви католицької“, обучати о начальстві „Папи римського“, ознакомити народ з ріжницями між католицькою церквою а иньшими церквами, передовсім схизматичкою. Се задача далеко далекша, як проповідувати земські правди, оперті на людській філософії, бо не „ви будете глаголющі, но Дух св. іже во вас“.

Найкрасшим средством до того суть катехизації і то як в школі, так і в церкві — дальше проповіді а позаяк тепер на часі схизма, то навіть розговори приватні, як по читальнях, так і при иньших нагодах.

Закупити хотяй би коштом церкви (бібліотека церковна) брошури, от дуже добру і до розуму простого народа промовляючи і на основі книг церковних і сьв. Письма написану брошуру Впр. о. Лежогубского „Де знайти правду“.

Дальше треба піднести житє релігійно-моральне в нашім народі через закладанє ріжних брацтв церковних і товариств, через заохочуванє народу до частїшого приймає сьв. Тайн Покаяня і Евхаристії. Вкінці там, де того потреба вимагає, відбувати місії, на котрих обучовало би ся лише о католицькій церкві — а також дуже добрі і менше кошовні суть реколекції.

Вкінці, щоби не виглядало, що маємо два язики — про що иньшого думаємо, а що иньше говоримо — повинні ми,

св'ященники, або виступити з таких організацій, котрі ширять схизму, або що найменше, маючи вплив в даній організації, старати ся той злий і погубний напрям усунути, дальше побороймо рівнож і пресу, котра нарушає наші найсв'ятійші переконання, бо щож за користь, если ми й запровадимо народ в російське море, але заразом і в неволю гріха — „схизми“. „Кая польза чоловіку, аще мір весь приобретаєт, а душу свою отщєтит“.

Участь Українців в євхаристийнім з'їзді у Відни.

Минули гарні дні євхаристийного св'ята у Відни. В душах учасників оставили вони милий спомин чогось св'ітлого, неземного, що не часто переживаєть ся на сій землі; оставили то радісне чувство, яке мали Апостоли в часі переображення Господа нашого Ісуса Христа на Таворській горі. Тому без сумніву кождому з учасників насували ся слова св. Апостола Петра: „Господи, добре нам тут бути“; добре нам, коли ми злучені з Тобою в найсв. Тайні Євхаристії. То саме чувство, яке ворушило душу кождої одиниці, без сумніву перейшло душі тих численних народностей, що з цілої австрійської держави вислали своїх представителів поклонити ся Ісусу Христу в Євхаристії та упросити для себе лучшої долі.

І мала частина українського народу, що заселює Галичину, не остала позаду иньших народностей. І з під наших низоньких селянських стріх поспішили численні паломники до столиці держави, щоби переблагати Ісуса за свої провини. А поспішили вони тим охотнійше, бо вони є св'ідомі, що їм треба дуже много молити ся: молити ся за себе, щоби Христос зглянув на їх щирі св'яті змаганя до лучшої долі, до відродження в духовім житю, щоби Своєю всемогучою волею спинив ріжних їх опікунів від змагань відорвати їх від Ісуса і Його свв. католицької Церкви, в котрій Він найкрасше є почитаний, і в котрій спочиває дочасне і вічне щастє народів; помолити ся за своїх закордонних братів, щоби вони проз іли та також схотіли поклонити ся Йому духом і правдою; помолити ся вкінци за своїх сусід сердешних, аби вони зрозуміли науку, голошену Ним в Євхаристії, та не надуживали її до своїх вузко-національних цілій на шкоду нашого народу, а ще більше католицької Цер-

кви. Оттому то учасників-Українців було надсподівано багато ; помимо знаних невідрадних материяльних відносин нашого селянина а навіть інтелігента, помимо ніякої агітації з боку нашого Евхаристийного Комітету в тім напрямі було наших людей на Евхаристийнім сьвяті понад дві тисячі, хоч віденська часопись Reichspost начислила їх аж чотири тисячі. Ми опираємо своє число на тім, що до Евхаристийного Комітету у Львові зголосило ся було вже давніше 1300 осіб, зате в самім дні відізду зголошувало ся еще дуже много людей, яких комітет вже не числив тому, що для них в послідній хвилі годі було постарати ся у Відні о які небудь улегчення що до нічлігу, харчу та подорожи желізничею, проте мусів їх відправити з нічим ; однак, що вони помимо того не зрезигнували з участі в з'їзді, сьвідчить те, що зараз першого дня після приїзду наших паломників до Відня, розпродано в Уряді парохіяльнім сьв. Варвари 2000 українських відзнак, а ще продавано їх в меншій кількості другого і третього дня.

Специяльно замовлений у Львові поїзд вирушив з нашими паломниками у второк себто 10 вересня с. р. по полудни. З початку була в возах третьої кляси велика глота тому, що львівська Дирекция желізниць числячи очевидно на більшу участь інтелігенції ніж селян постарала ся о більше число возів другої кляси, а менше третьої кляси. В дорозі всі вигідно порозміщували ся, а селяни хвалили собі, що „мягко їхати“. В часі подорожи балакано много то о тім то о сім, все-ж найживіші були розмови про пекучі народні потреби. За границями Шлезка селяни подивляли ліс фабричних коминів та поля, гарно пообсаджувані овочевими деревами, а старенький Смаль-Стоцький з Каміначини, батько черновецького професора, мріяв голосно про ті часи, коли так само буде у нас. Розмови сі переривала на хвилю дівчина патрийотка, наша знана пропагаторка Рідної Школи у Львові, що любо і покірно просила о лепту на Рідну Школу та о закуплене книжочки Видавництва Тов. сьв. Ап. Павла під заголовком „Христос між нами“, пояснюючої ціль нашої подорожи до Відня. Народ, хоч був приготований на різні непредвиджені видатки в дорозі, радо спішив на візване любої дівчини, виймав зза пазух і холяв свої узлики та уділяв якусь частину своєї мізерії на згадані ціли.

Так минав нам скоро і непомітно час і не зглянулисьмо ся, як минула доба і наш поїзд станув на двірці північної желізниці в середу о третій годині з полудня. З очевидною радостію і зворушенем мов рої летючих в поле пшіїл висипали ся наші прочани з возів довгої желізниці, щоби зілляти ся в одну велику, ріжноманітну, своїми народними ношами мов поле від маків та волошок цьвітисту юрбу людей.

На пероні вже чекали нас відзначені синьо жовтими лентами відпоручники Евхаристийного Комітету. Винесли і Поляки свою біло-червону хоругов багато прикрашену золотими напи-

сами, але з наших ніхто не звертав на неї уваги, тільки всі ішли юрбою за своїми провідниками на бічне подвір'є двірця, на яке комітет від Дирекції дістав дозволене виводити людей, щоби роздати білети на хату і харч тим, котрі задля пізнього зголошення ся не могли вчас їх дістати. Тут на хвилю наступило замішанє. Євхаристійний Комітет не міг предвидіти, що до послідної хвилі будуть зголошувати ся до участі в з'їзді; ізза тої причини не міг завчасу замовити помешкань в однім місци, іно там, де дало ся. Тревало може з пів години, заким учасники устали ся в поодинокі відділи, щоби удати ся до призначених для себе хат. Нагадують ся слова нашої знаної вояцької поеми: „І розбігли ся по місті мов по плаю вівці“. Одні відійшли до другої дільниці, одні до третьої, а жіноцтво в дев'яту дільницю; многі однак єще пізно в ніч блукали ся по місті, бо не маючи білетів на помешканя, не знали, куди кинути ся. Так були укарані за те, що придержували ся немудрої засади „пізнього Русина“. І се повинні були зважити декотрі наші сьвященники, що задля того нарікали на Комітет, а вже коли хотіли дійсно помочи своїм вірним, повині були піти слідом декотрих отців, як прим. о. Патрила з Тернополя або о. Плакиди з Калуша, котрі до пізна ходили по місті в тій цілі, щоби заблудшим показати дорогу. На щастє то замішанє тревало не довго; вже другого дня знайшло ся много добровольців особливо з поміж нашої університетської молодіжи, що зголосили ся за провідників, а третього дня нарід вже може лучше орієнтував ся ніж не один інтелігент.

Вість, розпущена деякими польськими часописями, що велика часть наших учасників задля браку приміщення ще того самого дня вернула домів, є неправдива.

Помимо умученя далекою дорогою ще того самого дня себто в середу вечером зібрали ся наші учасники дуже численно в церкві сьв. Варвари, де відсьпівали молебен до Пресьв. Діви і благальну молитву перед Найсьв. Тайнами та вислухали проповіді, виголошеної Ексцеленцією Вспреосьв. Епископом Чеховичем. На слідуючі дні Комітет видав точно уложену програму богослужень і дійств в церкві сьв. Варвари укладаючи її так, щоби не колідувала з загальною програмою З'їзду та повідомляючи в ній про те, що могло нас цікавити, як приміром наради в Ротунді та Архиерейські Служби Божі після вірменського, румунського і нашого обряду, що в таким-же порядку були відсьпівані в четвер, п'ятницю і суботу о 8-ій годині в церкві „Am Hof“ Порядок для дійств нашої секції був такий: в четвер і п'ятницю від 6—8 години Соборні Служби Божі, від 8—10 Архиерейська Служба Божа і причастіє вірних, від 10—12 рано і від 2—4 год. пополудни реферати на євхаристійні теми, дискусія і резолюції, о 8-ій год. вечером молебен, проповідь і благальна молитва з благословенєм Найсьв. Тайнами; в суботу від 5½—7 год. Соборні Служби Божі, а опісля о 8-ій годині

наша Архиєрейська Сл. Божа в церкві „Am Hof“, від 4—5½ загальна сповідь, о 5½ після молебня і благальної молитви посвячене прапора віденських Українців-католиків; в неділю від 5—6½ Соборні Сл. Божі, а о 7-й Архиєрейська Служба Божа. На сповідь вірних був призначений час крім згаданого в суботу, в четвер і п'ятницю від 6½—8½ години рано та в неділю від 5—7½ рано.

Так виглядала програма української секції, як її уложив Евхар. Комітет. Тимчасом показало ся, що наш народ мав свою програму іменно, щоби бути на празнику пресв. Евхаристії у Відні, висповідати ся, запричащати ся і вислухати проповідий, і ту свою простійшу і менше вибагливу програму перевів консеквентно до кінця. І так сповіди протягнули ся поза означений Комітетом час, а до сьвятого Причастия всі учасники особливо з поміж селянства приступали кожного дня так численно, що Архиєрейські Служби Божі протягнули ся за кожним разом навіть поза одинацяту годину. Через те мусів відпасти час призначений на ранішні реферати, а остав ся іно час між другою а четвертою годиною пополудни в четвер і п'ятницю.

Говорячи про ревність нашого селянства в приймаю св. Тайн годі на сім місци не піднести не одної гарної прикмети душі нашого селянина. О скільки я се міг зауважити, майже всі приступали до св. Сповіді, а ще більше до св. Причастия з незвичайним зворушенєм; були хвилі, що каянник задля сліз, як се опісля оповідали многі наші сьвященники, не міг слова промовити; то зворушене уділяло ся сповідникови так, що оба плакали... Так сповняло ся горяче бажанє Господа нашого Ісуса Христа, висказане ним до Апостолів в часі Тайної вечери іменно з'єдиненє всіх в любови, найніжнійша сполука сердець між душ-пастирами а їх вірними — образ католицької церкви в мініятурі. Друга гарна прикмета, яку наше селянство виявило в часі евхаристийного сьвята, се та його жажда молитви і слуханя Божого Слова. Заледви раненько о п'ятій годині отворено церков, а вже товпи народа наповнюють її по самі береги, а ті, що немогли помістити ся, залягають улицю перед церквою так, що комунікація стаєть ся неможлива. Помимо духоти, вижидають до кінця всіх богослужень; навіть пополудни не кортить їх піти собі трохи по місті та оглянути його особенности — де там; вони чули, що о другій годині мають розпочати ся реферати, тому вже перед другою добивають ся до дверей церкви так, що Комітет є примушений покинути свою первісну гадку відбувати наради при замкнених дверях і на інтервенцію Ексцеленції Чеховича каже отворити церковні двері, аби могли бути присутними і вірні.

В протягу кількох хвиль наповнює ся церков вірними, а се спонукує Комітет змінити первісний цялєн нарад в тім напрямі, щоби і присутне селянство винесло з них якусь користь. Отож

в першій мірі відпадає дискусія, яка, як відомо, розпалює уми і неодному бесідникови може вимусити яке непотрібне слово згіршуюче для простолюдина, хоч воно булоб зрозуміле а навіть пожадане серед самої інтелігенції. А коли нема дискусії то і прийняте яких небудь резолюцій немислиме, проте Комітет поручив референтам пропустити резолюції*), а реферати не читати, іно по можности говорити з пам'яті, щоби в той спосіб уникнути можливого наукового баясту, а учинити їх популярними викладами чи науками для народа або „духовними вправами“, як висловив ся Ексцеленція Вспреосв. Єпископ Чехович в Своїй короткій інавгураційній промові.

Стосуючи ся до тих вказівок, даних в останній хвили Комітетом, ОО. Референти в розмірно короткім часі змогли виголосити сім рефератів, якими, можна сказати, зістали порушені найпекучіші справи нашого церковно-релігійного життя. І так о. Волод. Гургула в своїм рефераті „Послідуванє Євхаристії в гр.-кат. обряді“ вказував присутним на перлини високого почитання пресв. Євхаристії в нашій обряді попираючи свої висновки численними цитатами з церковних книг; слухаючи сего реферату доходило ся до пересвідчення, що наша Церков висше почитає пресв. Євхаристию ніж Церков римокатолицького обряду.

---

*) При тій нагоді нехай мені буде вільно виправдати Комітет за резолюцію, що появилася в „Reichspost“ дня 18 вересня, за яку „Руслан“ з 27 вересня с. р. звинувачив Комітет кажучи, що він в той спосіб хоче „закривати свою нездарність і ратувати свою честь“ оголошуючи резолюцію, що не була ухвалена, тільки „зладжена доривочно одною особою, і то за кулісами“.

Отож, щоби від Комітету відвернути того рода підозріння, мушу призвати ся, що винувником в тім разі був я. Виготовляючи поручений мені Комітетом реферат на тему „Євхаристія яко осередок вихованя“ (die hl. Eucharistie als Strahlpunkt der Erziehungsweisheit, в наших програмах „Євхаристія, а педагогіка“) не „Вихованє молодіжи, а частє св. Причастіє“, як невірно подав був „Руслан“, зладив я відповідно до моєї теми отсю резолюцію, яка є найкоротшим змістом всього реферату. Сеї резолюції я справді не читав, іно перепоїв її в формі бажання, щоби катехити і родичі більше дбали про злуку молодіжи з євхаристійним Ісусом, а особливо, щоби Духовенство лучило ся в „Брацтво Євхаристинів“ та відносило ся приязно до народного учительства і приєднувало його до тої справи.

Після виголошеня мною реферату репортер „Reichspost“-у п. Козловський просив мене, щоби я дав йому рукопись або короткий її зміст, бо він хотівби трохи ширше подати до „Reichspost“ звістку про мій „актуальний реферат“. Я дав йому дві картки моєї резолюції кажучи: От вам найкоротший зміст мого реферату; доповніть його тим, що чулисте, а буде досить, зовсім не думаючи о тім, щоби він схотів помістити її дослівно яко резолюцію. Видно однак, що навіть репортера „Reichspost“-у вразила від-

Практичним доповненням того першого реферату показався другий з ряду реферат о. Стефана Петрушевича на тему „Дбалість сьвященика про найсв. Евхаристію“ (церковна окраса, церковний причет). О. Референт теплими словами закріплював слухачів до розуміння естеичних почувань нашого народу і використання їх до практичного піднесення культу пресв. Евхаристії, особливо велику схильність його прикрашувати образи сьвятих цвітами, вказуючи яко взір до наслідування першу християнську суспільність.

Реферат о. М. Садовського під заголовком „Значінє Н. Т. Евхаристії в життю християнина“ викликав серед присутніх загальне одушевлення. Бесідник доказував пориваючими словами, що житє Божою ласкою, житє надприродне не дасть подумати ся без життя в Ісуса і для Ісуса згідно з Його бажанням: „Идѣй мою плоть и пїй мою кровь имате жикотъ вѣчный и азъ воскресю его къ послѣдний день“. Свої вискази зілюстрував гарним приміром поганої жінки, що вдивляючи ся в лице Ісуса-Дитяти стала сама красною, Йому подібною і епізодом з життя сьв. Панталеймона, котрий утікаючи перед маревом смерті зайшов на афонську гору, де монахи його навчили, що безсмертність може знайти іно в пресв. Евхаристії.

Четвертий реферат був на тему „Евхаристія яко осередок вихованя“, виголошений пишучим сї стрічки. Бесідник намагався вказати, що основою суспільного ладу і щастя є добре вихованє молодіжи, котре під сучасну хвилю дуже зійшло на бездорожжя задля занепаду християнської семі і хибних поглядів сучасних педагогів на ціль і средства вихованя. Основою доброго вихованя може бути іно релігія, а осередком практичне приміненє пресв. Евхаристії в життю молодіжи. Докази того дають: 1) християнська суспільність перших віків, якій Евхаристія була хлібом насущним. 2) Через Евхаристію дадуться найлекше здійснити досвід і домагання многих педагогів як Руссо, Пестальоцці, Гербарт, а з новіших Ферстер, Вільман

сутність резолюцій в нашій секції і тому на власну руку бажав се направити оголошуючи мою резолюцію яко ухвалену Духовенством хоч, як відомо, сего не було. При тім перекладаючи її на німецьку мову в трох місцях її поспував прим. в третій точці зовсім того не видно, що я бажаю злуки Духовенства в „Брацтво Евхаристинів“, в точці під с) часопис „Церковний Востокъ“ переложив через „der orientalen Kirche“, а „Ниву“ пропустив; при самім кінці переставив порядок Товариств, які після мене малиб перевести мою резолюцію в житє очевидно думаючи, що для нас яко католиків східного обряду найповажнійше Тов. ім. Золотоустого. В моїй резолюції було на першій місци Тов. Катехитів, а на посліднім Тов. св. Ів. Золотоустого. — Ся ціла афера показує іно, як великі шкоди поносимо ми самі, коли наших справ самі не допильнуємо. —

і інші. Вона самотня хоронить учителя перед його станом недуги, розстрою нервів, і розв'язує найкраще проблем полового освідомлення, естетичного виховання і самовиховання молоді, які запрягають уми сучасних виховавців. В закінченню референт домагався злуки всіх з Ісусом в Євхаристії, а особливо молодіжці через приєднування нашого учительства до тої самої святої справи і поширюване серед молодіжці ідеї щоденного сьв. Причастия, адорації найсьв. Тайн і лучення ся в церковних євхаристійних брацтвах в змислі слів Господа нашого Ісуса Христа: „Останьте дѣтей приходити ко мнѣ“.

Після того виголосив свій реферат: „Сьв. Іван Золотоустий як учитель Євхаристії“ о. д-р. Д. Дорожинський. Реферат зібраному Духовенству а навіть вірним дуже сподобався, хоч після „Руслана (з 18. вересня с. р.) він „був лише млавим переписанєм цитатів з письм великого учителя Євхаристії, більш нічого“. Через такий осуд стала ся референтови велика кривда. Передовсім реферат не міг бути „млавий“ хочби тому, що складався з самих високо-реторичних висказів такого проповідника як сьв. Іван Золотоустий, а по друге з огляду на короткий час годі було в тім случаю поступити инакше. Се і референт зазначив на самім вступі кажучи, що, аби незатратила ся характеристична закреска поглядів Золотоустого, він найвідповіднійше представить їх його власними словами. І дійсно мов в кіноматографі пересували ся перед очима душі присутних чудові образи, які великий ісповідник Євхаристії оставив в своїх численних творах. Під їх електризуючим впливом ми мимохіть переносили ся уявою в ті світлі часи первісного християнства, коли тисячі народа цілими годинами вижидали свого дорогого Проповідника, щоби від него почути слова потіхи, а нераз гіркої хоч повної любови догани за їх численні проступки та заохоти глядіти ліку, що „зможє вилічити всяку хворобу“, то „жерело духовного вогню“, яке „з тої ось трапези впливає“ іменно Ісуса в Євхаристії, котрий „з кождим вірним з осібна лучить ся“ і своєю любовю перевисшає навіть матір, що нерідко свої діти дає мамкам на прокормленє, коли Він живить їх своїм власним тілом і кровю. Я не знаю, як хто, але я чую для о. референта дуже велику вдячність за те, що своїм рефератом вказав мені чудові перлини, розсипані в творах Золотоустого.

Слідував реферат о. М. Дороцького на тему „Реформа родини через найсьв. Євхаристию“. Референт ясно і гарною українською мовою, покликуючи ся місцями на вискази наших письменників як Шевченко, вказав, що родина є Божою установою, проте про ню не має права ніхто инший рішати, тільки інституція, рівнож Божого походження, якою є католицька Церков. Вказавши на велике значінє родини для

добра і дочасного та вічного щастя суспільности референт доходить до пересвідчення, що ідеал християнської родини дасться досягнути іно при помочи пресв. Евхаристії.

(Конець буде).

Всячина.

Перехід з православля на католицизм.

Краківський „Czas“ ч. 371 з р. 1912 подає цифри, які подав „Przegląd katolicki“ що до перейшовших в Росії в р. 1905—1909 з православля на католицизм. Цифри ті взяті з урядових виказів, але суть фактично нижші від дійсних цифр, понеже урядові цифри виказують тільки тих, котрі доповнили при переході всіх формальностей вимаганих правительством російським; тих, що перейшли з прав. на кат. але не доповнили формальностей урядових — нема тут поданих і они суть уважані через рос. правительство за православних. В губернії люблинській перейшло з православля на католицизм :

1905 р.	. . .	40.859 осіб;	1906 . . .	6 688
1907 „	. . .	1.983 »	1908 . . .	716
1909 „	. . .	442, разом в 5 роках	повисших	
[50.688 осіб.				

В губ. сідлецькій	1905 р.		93.124
1906 р.	4.459	1907	1.613
1908 „	862	1909	693

разом в 5 роках **100.751 осіб.**

В губ. сувальській	за 5 літ тих	. . . .	14.308 осіб
„ „ варшавській	„ 5 „ „	. . . .	590
„ „ гродненській	„ „ „	. . . .	4 668
„ „ миньській	„ „ „	. . . .	15.556
„ „ могилівській	„ „ „	. . . .	1530
„ „ вильненській	„ „ „	. . . .	26.700
„ „ витебській	„ „ „	. . . .	4.486
„ „ ковнецькій	„ „ „	. . . .	1.160
„ „ київській	„ „ „	. . . .	1.982
„ „ подільській	„ „ „	. . . .	5.774
„ „ волинській	„ „ „	. . . .	5.358

Разом перейшло в р. 1905, 1906, 1907, 1908, 1909 у всіх згаданих губерніях (вчисляючи люблинську і сідлецьку) **232.851**

осіб, отже близько чверть мільйона. Найбільше перейшло зараз пооголошенню маніфесту з 30 (17) цвітня 1905 р. —

о. Йос. Ганк.

Congreg. de propag. fide pro neg. ritus orient видала 1. січня 1912 дуже важне заряджене що до сьвящеників-колектантів зі сходу. Хочби такий сьвященик мав автентичне сьвідощтво свого єпископа, не сьміє однак збирати складок, доки не викаже ся письмом Пропаганди, 1) що єму вільно з власної єпархії виїхати і 2) що вільно єму збирати складки. Дозвіл від Пропаганди мусить бути найновішої дати. Бели би сьвященик зі сходу в Європі збирав складки без найновішого дозволу Пропаганди, єпископ місцевости європейської має єму пригадати тую заборону і не дозволити правити Служби Б., а в случаю упертости повинен єпископ перестережи перед такою колектою сьвященьство і нарід, навіть газетами. В квартальнику, що виходить в Лінцу, Theol. Pract. Quartalschrift I. випуск за 1905 р. (стор. 292), пише князь о. Макс Саксонський так: *Vor allen Dingen soll man nie reisenden orient Priestern oder Bischöfen etwas geben, denn hier riskiert man in vielen Fällen, dass es nichts weiter als wandernde Juden sind... wenn man Geld für die orient. Angelegenheit gibt, muss man sehr vorsichtig sein. Schon viel Geld ist für den Orient gegeben worden und nicht zur seiner Bestimmung gelangt*“. Сего року видала поліція краківська з Кракова мнимих сьвящеників халдейських за недозволене збиранє складок, а як німецькі газети перед євхаристійним конгресом писали, то віденьська поліція ще острійше поступила, бо арештувала і відставила до карного краєвого суду; видно, що то не були сьвященики, але якісь обманці.

о. Йос. Ганк.

Папська конституція в справі сьв. Причастия. Недавно видав Сьвятійший Отець розпорядженє отсего змісту:

I. Не вільно сьвященикам правити Службу Божу раз в однім, другий раз в другім обряді: для того най кождий звершає і подає Тайну Тіла Господнього після свого власного обряду.

II. Де вимагала би конечність, а не було сьвященика другого обряду, там може східний сьвященик, котрий уживає квашеного хліба, подавати Євхаристию, осьвячену на пріснім хлібі, а знов латинському сьвященикови або і східному, котрий однак уживає прісного, вільно подавати на кваснім: але обряд подавання має кождий заховати свій власний.

III. Всім вірним якогобудь обряду дозволяє ся задля побожности приймати Тайну Євхаристії осьвячену в якімнебудь обряді.

IV. Кождий вірний тоді виповнить свій обовязок пасхального Причастия, коли прийме єго в своїм обряді і то від свого власного пароха, котрому розуміє ся має піднягати в сповнюваню прочих релігійних обовязків.

V. Напутє мають умираючі приймати в своїм власнім обряді з рук свого власного пароха: але в наглім випадку можна его прийняти від якогобудь сьвященника, котрий однак буде обов'язаний подавати его після свого обряду.

VI. Кождий позістане в своїм ріднім обряді, хочби навіть не знати як довго причащав ся в чужім обряді: а знов нікому не вільно зміняти обряд, хиба що будуть за ним промовляти поважні і слушні причини, які оцінить сьвята Рада розширення Віри для справ східних. Між тими однак причинами зовсім не буде узглядняти ся хочби не знати як довголітна практика причащання в чужім обряді.

Такий текст Папської конституції. Які наслідки для нас, як слабших, буде мати трета постанова, се кождому аж надто ясно... Ясно також кождому, як польські духовні власти латинської Церкви поставлять ся супроти постанови шестої...

„Рідний Край“ про галицьке проповідництво і проповідників.

Київська літературна часопись „Рідний Край“ випечатала в випусках ч. 10. і 11. за червень с. р. рецензію проповідей ОО. Д-ра І. Бартошевського, Юліяна Дзеровича, Максима Кинаша і Петра Білинського, зладжену В. Крижановським. Рецензія написана прихильно для авторів, але з цілюю, вже з гори означеною. Перед очима рецензента стоїть сумний образ релігійного і морального занепаду українського народу в Росії, він бачить малий вплив православного духовенства на той нарід, та проповідей, виголошуваних в незрозумілій, чужій, російській мові і тому кличе до тямущих сьвящеників Українців, щоби рідним словом промовили до народу в церкві, а тоді найдуть шлях до душі і серця народу. На сю мету вказують слова, якими закінчив свою статтю: »Отакі-то отці проповідачі в Галичині, такий їх хист. Що до великої сили рідного слова, то українські сьвященики в Галичині зрозуміли її давно, через те слово знайшли вже шлях до душі і серця нашого народу і можуть тішити ся успіхом: — сьвященик в Галичині в значній мірі „persona grata“, дуже поважана, люблена. А у нас?... чи багато таких сьвящеників?“

Та рівночасно вказує він на підручники до проповідей, написані католицькими сьвящениками Українцями в Галичині, якими можуть користувати ся з хісном і православні сьвященики за кордоном, та вичисливши всі твори висше згаданих отців звертає увагу своїх собратів на проповіді ще й отців Евг. Гузара, Савойки, Пл. Карпинського, Бодревича, Бобикевича, Даниловича, Здерковського, а при кінці подає адреси авторів, у котрих можна одержати згадані книжки.

Сама рецензія написана об'єктивно і фахово. Оцінивши належно проповіді о. Д-ра Бартошевського, рецензент задержує ся

довше на Богородичних проповідях о. Дзеровича „Цариця мая Марія“ і з натиском підкреслює, що „навіть богата гомілетична російська література не має в собі чогось рівного утворіві о. Дзеровича“.

Яко характерню відзнаку „Практичних проповідей“ о. М. Кинаша підносить їх патриотичність, художність і популярність викладу та гарню, народну мову.

„Проповіди на неділі і свята цілого року“ о. П. Білинського, написані з глибокою ерудицією — деякі се гарно опрацьовані апольоґетичві проповіді — появили ся як раз в пору і були дійсно потрібні, бо у нас „одкриває ся широкий простір для проповіді инакомислящих“. Проповіди о. Білинського, може і недоцінені у нас, рецензент ставить дуже високо та висказує ся про них так: „Коли поглянути на Проповіди, яко на збірник матеріалу, що ним має користувати ся новий проповідник відповідно місцевим умовам і приспособити його до розвитку своїх парохвіян, то з сього погляду „Проповіді на неділі і свята“ о. Білинського не замінимі. Проповіді його се справжня енциклопедія, особливо для починаючого проповідника. Сливе на всі духовні запити парохвіян св'ященик знайде одповідь у о. Білинського, і то одповідь не поверховну, а ґрунтовну, що вичерпує річ, мовляв, до краю... Хочете промовляти проти пьянства, що розідає душу й тіло нашого народа, знайдіть „Проповідь на Рождество св. Іоана Крестителя“ і.. „погрожуйте й благайте“! Хочете розтлумачити вірним о. Св. Тайні Хрещеня, — дивіть ся „Проповідь на Богоявлення“. Одно слово, проповіді о. Білинського — багате джерело, — аби тільки була охота та добрая воля черпати з його!“

Вірадна се поява, многозначучий се голос людини, яку може й по неволі держать в тенетах цареславія. Лиш троха більше ідейної, реальної праці у нас, скріплюймо живу віру і привязанє до св. католицької Церкви, будуймо серце шире українське, будім живу душу українську в народі, а в недовзі загляне св'ітляний луч Божої ласки і між наших братів, замкнених в тюрму народів.

о. І. Р.

Добрі ради та під кепскою адресою.

Недавно помістив п. Ріпецький в „Ділі“ довжезну статю в якій дає ріжні, дуже гарні ради питомцям рускої духовної семинарії. Як сказано, ради дуже гарні і ми під ними пишемо ся обома руками. Але нам видить ся, що п. Ріпецький повинен був ті ради заадресувати в першій мірі до кого иншого, а не відразу до духовної семинарії. Щоби наші богослови були ідеальні, сего не кажемо, але що вони в даних услівях роблять немало для народної справи, хочби те, що працюють в львівських читальнях, сего ніхто не стане перечити, хто лише трошки обізнаний з предметом, про котрий бесіда. Але зате що роблять

наші сьвіцкі академики, котрих є ціла тисячка, котрі живуть на сьвітї, на свободї? Не гогоримо про тих нещасливців, що ради хліба стали білими невільниками по різних бюрах, але тих численних паничків, що гуляють без роботи або по містах або „відпочивають“ цілими роками по селах. Чому до них не пише п. Ріпєцький моралів? П. Ріпєцький невдоволений і з духовенства. А прецінь коли йде яка народна робота на селї то майже виключно роблять її наші сьвященники. Тих, що за студєнцких часів багато говорили, при жадній роботї не видно. А їх є преції що найменше в пятеро стільки, що сьвященників. Де вони? Може вже й не признають ся до хлопского народа. — Ба, що більше, сьвященники не лише мусять працювати над селянами, але мусять єще оборонювати їх та перестерігати перед тими крикунами-академиками. Бо наші академики се переважно або радикали, або соціялісти. Вони не йдуть на село просьвічати народ, але йдуть робити кириню та підкопувати повагу сьвященника. Се їх одинока робота. Коби не та кириня академиків по селах, народна справа стояла би куди ліпше, як вона тепер стоїть. А треба єще й се додати, що наші „поступові“ не йдуть ніколи в село русофільске, але з засади лише в село, де працює сьвященик Українець.

Така робота наших академиків. До них отже повинен був в першій мірі звернути ся п. Ріпєцький, а не до богословів. За богословів будьте, панове, спокійні. Ви зверніть свою увагу передовсім на деяких на жаль численних сьвіцких академиків, відучіть одних від кирині і навчіть їх культурности, на других впливайте, щоби не дармували, а бодай складали іспити а третих охоронюйте перед хруївством (головно тих, що вступають до урядів).

Сьвященик.

Українська фабрика виробів масарських. Від Краєвого Союзу для збуту худоби одержуємо отсей комунікат: Маємо честь повідомити, що з днем 15. жовтня отвираємо у Львові першу в Галичині електричну фабрику перворядних гігієнічних виробів масарських, які продавати муть в наших двох склепах в Ринку в домі Товариства „Просьвіта“ і при ул. Сикстуській в домі „Народної Гостинниці“. На отворене тих наших склепів звертаємо увагу не лише львівської української громади, але цілої української суспільности у Львові і в краю, а передовсім наших купців, торговель та крамниць, які від сего дня почавши, мають за обовязок масарські вироби лише з нашої фабрики спроваджувати. Сповняючи бажанє нашої суспільности, яка від давна домогала ся у нас отвореня такої фабрики і склепів, не щадив Краєвий Союз для збуту худоби ні гроша, ні накладу праці, щоби сю нову і першу в Галичині фабрику поставити на рівні з заграничними того рода фабриками а консументам дати як найліпші гігієнічні вироби. Першорядні машини, найліпші сили робучі, безпроволочне полагоджуванє всяких замовлень, чесність

і солідність в інтересі дають запоруку, що ся нова інституція як найгарнійше розвивати ся ме, коли суспільність наша попре як слід товариство в його змаганнях численними замовленнями і покупнями. Фабрика містить ся при вул. Павлінів ч. 16 ч. тел. 1596 куди просимо замовлення гуртовні надсилати.

Під розвагу львівської гр. к. Консистерії. Під таким заголовком помістив „Руслан“ в ч. 246 з 31. жовтня с. р. новинку, в котрій читаємо: „Доносять нам, що в школі Марії Магдалини у Львові від початку шкільного року доси була всего два рази наука релігії для рускої дітвори. Дітьми нашими тут ніхто не інтересує ся, ані до церкви в свята не водить, а через те йде латинізація на велику скалю. Здає ся, що катехит о. Щепанюк зайнятий писанем нової статі для „Ниви“ в обороні катехитів і для того зредукував двогодинну науку на одногодинну і школою єму ніколи займати ся. „Quousque tandem!“ — Отся напасть на співробітника „Ниви“ о. Щепанюка є зовсім безпідставна. Він має в згаданій школі (женьській) 13 годин тижнево і до дня 31. жовтня не опустив там ані одної години, як також не було доси випадку, аби коли редукував двогодинну науку на одногодинну. Що неділі і що свята ходять діти з єго школи правильно до церкви. Закид, будьтоби о. Щепанюк школою не займав ся — тим самим відпадає. Ціла новинка „Руслана“ викликана мабуть якимсь фатальним непорозумінєм.

Від Адміністрації.

Зближає ся кінець року, а з ним зближає ся час, коли треба вирівнати **конечно** всі рахунки в **друкарни** за печатанє „Ниви“. Тимчасом наша каса **порожня**, бо Впр. Отці-предплатники не спішать ся з надсиланєм передплати. Наші довги великі, але претенсії до Предплатників єще більші. **Крайна пора** вирівнати ті претенсії. Сподіємось, що нинішня пригадка не буде безуспішна.

Запросини до предплати !

З 1. січня 1913 р. розпочинає „Нива“ десятий рік свого видавництва.

В р. 1913 буде „Нива“ виходити, як і доси, два рази в місяць, в ціні 8 корон річно.

Як премію дістануть ті Вп. Предплатники, що вирівнають всі свої довги і пришлють предплату за цілий р. 1913. ювілейний додаток в честь Іпатія Потія.

В р. 1913 вийдуть також накладом „Ниви“ **значені місійні проповіді Тусена**, які незадовжені Вп. Предплатники дістануть по значно зниженій ціні.

В тімже році видасть „Нива“ в додатку інтересну працю **про Апологет в перших віків**.

До співробітництва упросила Редакція всі найліпші наші богословські сили.

Адреса Редакції: Львів, ул. Куркова, 37.

Видав „Редакційний Комітет“. — Редагує і за редакцію відповідає
св'ящ. Ярослав Левицький.

З друкарні Ставропігійської під упр. М. Рефця.

ЧАСОПИСЬ ПОСВЯЧЕНА СПРАВАМ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ.

Ч. 21 і 22. Львів, 15. падолиста 1912.

Рік IX.

о. М. Щепанюк.

Чи справді облатинщенє нашого обряду?

(К о н е ц ь).

Скаплір представляє після символіки латинської церкви одержу Пресв. Діви, яку грецька церков почитала вже в п'ятій віці построюючи для її збереження на Влахернах осібну церков і установляючи празник „Положеніє честныя Ризы пресвятыя Богородицы“ на день другого липня, який колись съвяткували у нас величаво а тепер про него забули.

А що латинська церков від того празника взяла ідею своїх скаплірів съвідчить те, що съвято Матери Божої Скаплірної припадає у латинників зараз слідууючого дня після нашого празника себ то третого липня старого стилю або 16 липня нов. стилю. Се съвідчить, що скаплір не є нич нового або чужого нашому обрядови, се виразно старий параман наших східних монахів з'ображуючий на грудях образ Матери Божої. Навіть західна легенда виводить скаплір зі Сходу оповідаючи, що скаплір передала Симеонові Штокови, основателеви чина Кармелітанів, сама Богородиця в часі його молитви на горі Карміль — обіцяючи всім тим, що його будуть носити, щасливу смерть в Божій ласці.

Додаймо до того иньші наші празники подібного характеру як „Положеніє честнаго Пояса Пресвятыя Богородицы“ дня

31. серпня ст. стилю або „Поклоненіє веригамаъ Апостола Петра“ дня 16. січня, а стане нам ясно, що навіть ідея таких новіших латинських практик як ношенє „пояса св. Йосифа“ не є чужа нашому обрядови.

Таж сама партійність д. сс. визирає з його ворожого становища против „нових западных церковних брацтв, як брацтва св. Тайн, або Серця Ісусового“ (Ц. В. 1912 стор. 207), домагаючи ся „братств самостійних“, які не булиб „буквальним наслідуванєм Заходу“, ані „з тими самими формами і обрядами“ як на Заході, а які поборювали би всякого рода пороки у нас як: „злоба, ненависть, клевета, побої, убійства, обманства, крадежи, всі головні гріхи і т. п.“ (Ц. В. 1912 стор. 206 увага 1).

Партійність так дуже засліпила Автора, що він брацтва Найсв. Тайн і Найсв. Серця не може собі ніяк инакше у нас уявити, як з западними „формами і обрядами“; на діліж вони у нас гарненько розвивають ся в формах, питомих нашому обрядови. Причина того є його хибний погляд на обряди, яким він утотожнює зовнішні обряди з їх змістом, на що ми вже вказували.

Нам цікаво далі знати, як то наш Автор представляє собі ті „самостійні брацтва“, що з виключенем Найсв. Тайн змоглиб згадувані ним пороки викоринити. Мені здаєть ся, добродію сс., що Ви над тим зовсім незастановляли ся, бо инакше Ви були би се зрозуміли, що згадувані Вами пороки зможуть викоринити іно такі брацтва, котрих основою і осередком є Господь наш Ісус Христос, у всім нашім житю-бутю альфа і омега, путь, истина і живот, а такими брацтвами є ті, против котрих Ви виступаєте. Колиб Ви в Ваших судах руководили ся більше християнською любовю ніж партійними зглядами, Ви розозумілиби ся, що введженє брацтв Найсв. Тайн і Найсв. Серця Ісусового се змаганє завернути людство до тих сьвітлих і гарних часів первісного християнства, коли по словам Апостола всі християни „трєвали в науці апостолів і в спільности і в ломаню хліба і в молитвах“ (Діян II. 42), коли їх хлібом насущним був „хліб Ангелів, що сходить з небес“ (св. Кирило Александрийський; Migne P. gr. 72. стор. 693.), коли всі християни вважали себе за одну Христову родину, одно брацтво Найсв. Тайн... — Якби Ви були се розважили, Ви булиб в брацтві Найсв. Тайн не бачили „буквальное (розб. Автора) подражаніє Западу“ і не плели теревенів про „какія-то отвѣтныя самобытныя братсва церковныя отвѣтсвующыя нашимъ настоящимъ нуждамъ“ і т. п. та не гіршили своїх собратів а може навіть учеників. Більше об'єктивне становиско і трохи більше любови булиб Вас навчили повздержнійше висказувати ся про брацтва і культ Найсв. Серця у нас, а може навіть пригадалиби Вам на одно місце в проскомидії нашої літургії, де сьвященик прободжує лівий бік жертвенного агняця висказуючи слова: „единъ ѿ коинихъ копѣемъ рѣбра егѡ прободе“, а потім додає: „и зѣбе ѡзѡде“.

крок і коді“, що рівночасно представляє відповідними обрядовими діями. Не заперечите мені, що римський жовнір хочаби пересвідчити ся про смерть Господа нашого Ісуса Христа проколів Його божественне Серце, котрому ізза тої причини ми віддаємо честь від непамятних літ згаданим дієм нашої проскомідії. Ви булиби може пізнали ту головну засаду всіх Вітців нашої східної Церкви і характеристичну ціху католицької Церкви взагалі, без ріжниць обрядів, відріжняючи її від всяких інших віроісповідних Зборів, що Вона від перших днів Свого істновання дуже високо цінила і цінить всьо то, що стоїть в якім небудь безпосереднім зношеню з Ісусом Христом не виключаючи з того почитання навіть чисто материяльних предметів (почитанє св. хреста в нашім обряді), а тоді певно були би Ви не взяли за зле тим душпастирям, що з любови до Ісуса Христа і Його Матери віддають честь Його опікунови а її мужови св. Йосифови, що своєю сьвятостию і подвигами і чеснотами нічим не уступає ні св. Іванови Предтечі ні св. Николаєви і др., ані Його почитанє не уймає їх почитаню, не „мѣшаєт“, як Ви думаєте, духу нашого обряду“ і не „стоїть вь протіворѣчьи съ нашими церковными книгами“ (Ц. В. 1912 і стор. 203. замітка 1.), бо їх ані не змінює ані віддавану св. Іванови Предтечі честь не зменьшає.

Коли вглянемо в історію тих часів, як повставав наш обряд, побачимо, що культ св. Івана Предтечи був поставлений в нашім обряді на першім місци не без узглядненя відносин сучасного релігійного життя. Се були часи загального самовідречення, утечі від гамору сьвіта, аскетичних подвигів тисячів пустиножителів, що в молитві, постах і умертвленю на взір першого християнського пустиножителя св. Ів. Предтечи заселяли пустині. На се натякає в одній своїй гомілії св. Іван Золотоустий, коли так каже: „Вправді се було першєнство Палєстини, але він (Єгипет) був горячийший від неї (в прийнятю Ісуса Христа). І тепер, коли прийдеши на пустиню Єгипту, побачиши, що та пустиня краснійшою стала ся над всі огороди, побачиши нечислені хори ангелів в людських видах, товпи мучеників, зібраня дівичь, всяку силу диявола поборену, царство Христа яснійоче... Не так яснє небо, украшенє числом звїд, як пустиня в Єгипті, містяча всюди хатки пустинників“ (гом. VIII. 4 на Єв. Матея). Та склонність до аскези і контемплційного життя не перевела ся навіть пізнійше, в перших часах християнства у нас на Руси — згадатиб іно ту обставину, що на перший поклик св. Теодозія явило ся у него понад сто молодців навіть з визначних боярських родів готових до строгого, безженного (се нехай собі д. сс., котрого так дуже гніває „возня съ безбрачіємъ бѣлого духовенства“ у нас, добре затьмить) відосібненого життя, що майже кожла більше відлюдна місцевість мала свою обитель. Щож дивного, що Церков яко добра і печалива Мати числила ся з потребами і бажаннями своїх вірних і тому ставля-

ла їм перед очі високий взір до наслідування в аскетичнім житю і в витревалости, яким був св. Ів. Предтеча тим більше, що він стояв в так близьких зносинах з найвисшим взором духового житя в кождім напрямі, Ісусом Христом так само, як невістам ставляла взором Пресв. Діву Марію.

Та нині часи змінили ся. Нинішні християни для так високих подвигів не мають розуміння, а ставлені їм взори пустиножителів, тих „юродивих“ Христа ради, збуджують у многих з них згірдливу усмішку на устах, або що найбільше співчуте для них, що не уміли користати з благ сьвіта. А корінь того знечулення для Божих справ лежить в тім, що не стало тих сьвятих родин первісного християнства як приміром сім'я св. Емелії, на котрої лоні зростали високі християнські чесноти, з котрої виходили ті тисячі мучеників, пустиножителів, ісповідників і т. п. Нині християнська родина зістала мнимим поступом часу розбита, тому опустіли монаші обителі, але так само пустіють, вилюднують ся міста, ті головні осередки новачасного поступу. І чиж Церков має на те все глядіти з заложеними руками або може промовляти до зблуканого людства твердою і не зрозумілою вже для него мовою самовідречення і покути палестинських чи єгипетських пустиножителів? Ні, вона мусить вести його до того поступенно, подавати вперед харч м'якший а опісля твердший; вона мусить вперед привернути давню повагу і сьвятість християнській сім'ї, а щойно тоді може думати про залюднене пустинь аскетами і про зріст иньших християнських чеснот; вперед мусить поставити християнським мужам яко взір до наслідування св. Йосифа, ідеал доброго мужа, вітця і голови родини, що для добра її був готов перенести всякі прикrostи а навіть смерть, недосяжний ідеал супружчої вірності, ангелської чистоти, невинності і простоти серця та виrozumілости, словом ідеал всіх чеснот так дуже потрібних в семейнім житю, а на жаль нині так рідких, які у св. Йосифа в цілій повноті і красі подивляє св. Ів. Золотоустий (гл. Гом. на Єв. Мат. IV. 4; Гом. VIII. 3) — а щойно опісля може мати надію при помочи обновленої християнської родини виховати поспішників св. Ів. Предтечі.

І Ви, добр. сс., вдивлені в букву церковних книг і обрядів не зауважуєте того, що вартість тій букві дає не безмисльне, ремісничне виконуванє її приписів, але уміле пристосованє її в реальнім житю, і тому уявляє собі, що почитанє св. Йосифа Обручника „мѣшаєть духу нашего обряда и стоитъ въ противорѣчьи съ нашими церковными книгами“ (Ц. В. 1912 стор. 203 замітка 1.) тимчасом, коли на ділі дух нашого обряду зглядно нашої Церкви (до часів Фотія, не після него) його домагаєть ся і прекрасно гармонізує з почитанєм св. Ів. Предтечі. Ви собі уявляєте сьвятих католицької Церкви мов яких заздрих поганських фетишів, котрим їх поклонники в певні дні року складали жертвенні данини і то в приписаній мірі, аби ті послідні,

хрань Боже, на них не мстили ся, а поза тим з них собі нічого не робили. Тому Вас так занепокоює „поставленіє почитанія св. Іосифа Обручника на первомъ мѣстѣ (?!) передъ св. Іоанномъ Предтечею, св. Николаемъ и др. съ попыткою даже (!) поставити особый праздникъ въ честь его на мѣстѣ Собора Пресв. Дѣвы“ (Ц. В. 1912 стор. 202 слѣд.). Не бійте ся, — св. Іван Предтеча, св. Отець Николай і другі святи не є так дуже самолюбні; їх бажанє є не так бути почитаними на престолах і в церковних обрядах, як радше в людських серцях через плежанє чеснот, якими вони визначали ся, тому радо відступлять місця кождому иньшому святаму, коли зауважать, що чеснота ним головно полюблена упадає: тепер св. Ів. Предтеча і св. Николай уступають місця св. Іосифови Обручникови, щоби по якімсь часі на приготованє для них тим послѣдним місце з тим більшою славою вернути а коли буде треба — нашим вірним віддати жите за св. віру, то всі Вони радо уступають перед св. Іосафатом. Отсе є правдивий дух нашого обряду, цїха католицької Церкви, а не ваші якісь заскоружлі, вузкоглядні погляди не маючі нічого спільного ні з нашим обрядом ні з духовим християнським житєм. Не нате-ж та Церков так много віків трудила ся над уложенєм тих численних похвальних пісень святим кождого дня, величаючи їх чесноти і подвиги, тих прегарних служб, щоби їх консервувати в церковних книгах, але на те, щоби в міру духових потреб вірних служили для їх збудованя та були средством ширеня Божого царства на землі не на те Вона проголошує своїх вірних святими, щоби їх імена свѣтили по календарях, але щоби вірні вдивляли ся в їх свѣтлі характери і наслідували їх чесноти, якими вони визначили ся за житя.

А що Вас вкінці лякає велика ріжниця обрядів „между нашимъ и подлиннымъ восточнымъ, какимъ онъ соблюдается внѣ уніи въ Россіи“ (Ц. В. 1912 стор. 208) — то годі на то пора, дити. Ріжнимо ся вірою, то і мусимо ріжнити ся обрядом яко зовнішним виразом віри. На кождий случай меньше ріжнимо ся в обрядах і звичаях від грецької Церкви до часів її схізми як від сучасної російської церкви, проте що до чистоти нашого обряду можемо бути супокійні. Ми признаємо, що в російській церкві зберегли ся многі старинні обрядові звичаї, які може затратили ся у нас, затеж наша церков зберегла скарб ціннійший над всі зовнішні обряди, іменно духа Вітців і подвижників первісної грецької Церкви, якого слѣд вони полишили в обрядах, а якого в нинішній російській церкві нема що шукати. Годи-мо ся на те, що нинішній православний Схід змігби заясніти гарнійшим релігійним житєм ніж ми так, що і ми булиби спонукані його наслідувати і стреміти до обрядової з ним єдності, але на Бога, се може стати ся не зараз, як Ви того домагаєте ся, іно тоді, коли той Схід знайде ся у стіп Христового Намісника, котрий одинокий має право рішати про нашу віру,

затим впливати на витворенє обрядів яко зовнішний вислів віри. Поки-ж що ми можемо іно молити ся, щоби між нами а ними устала ненависть, а її місце заняла любов та виrozumінне так конечні до зросту всякого доброго діла.

В тісній злучі з тою другою причиною псованя нашого обряду є трета причина іменно велике розлюзнєне церковної дисципліни серед нашого духовенства русофільських пересьвідчень. Під тим зглядом справді здало би ся нам більше „облатинєня“. Коли на Заході, а навіть беред духовенства наших сусідів Поляків, воля єпископа є сьвята, то у нас перший лїпший сьвященик чує ся в праві критикувати розпоряджєня своїх єпископів і то не тільки яко горожан чи політиків, але яко своїх настоятелїв. Де инде, коли духовенство відносить ся до свого єпископа не досить з довірєм і любовю, то принаймєнше тим публично не чванить ся. У нас противно — вже не кажу сьвітські люди, не обізнані з духом Христової науки, але таки самі сьвященики і то чільні сьвященики вважають собі за честь публично виписувати: „въ отношеніи къ верховному Начальству ми будемъ сдержаны и осматрительны“ і т. п. мудроші (гл. Ц. В. 1911. вип. 1) — або в церковнім своїм органі хитро обіцувати своему Єпископови любов „въ умѣ“ (тамже), за теж в політичнім дневнику „Галичанинъ“, якого видавничий комітет складаєть ся з тихже самих сьвящеників, уїдати на Него яко „мазепинця“ і т. п. за те, що Він згідно з бажанєм Ісуса Христа і св. Церкви полюбив цілою душею нарід, над котрим поставило Його Боже Провидїне.

Ті сьвященики не зауважують того, як противні того рода заяви духови первісної грецької Церкви, котрої обрядів і установ вони беруть ся боронити, а котрої ідеалом була християнська суспільність, звязана як найтіснїйшими узами любови і почитаня народа і духовенства з єпископами а через них з Ісусом Христом; для приміру згадаємо іно обопільні відносини св. Ігнатія Богоносця а Його коринтської пастви або св. Івана Золотоустого до своїх вірних і на відворот. Вони не хотять того бачити, що тим своїм поступованєм вони прямо зносять заповіт Господа нашого Ісуса Христа, котрий перед своєю смертю молив ся до Свогого Вітця: „да вѣдѣтъ єдино, ѡкоже мѣ єдино єсма“ (Ів. XVII. 22) та шкодять обрядовому ділу найбільше, бо учать загал духовенства легковажити собі розпоряджєня Вспреосв. Єпископів в тім згляді. Словом вони забувають на те, що було засадою первісної грецької Церкви до часів її схізми, що є основою процвітання і сили католицької церкви до нині, а що так виразно висловлюють вже в третім віці „Постанови Апостолів“ (II. 4): „Ані також не лицює, єпископе, щоби ти, котрий є головою послїдував хвостови себ то ляїкови (простому клирикови), іно Самому Богу. Ти-ж повинен підвладними управляти, а не бути від них правлєним, бо після розуму син не розказує

вітцєви“ (пор. св. Августин, *De anima et ejus orig.* l. 3. c. 12. n 18 і св. Григорий Наз. *or.* 32. n 11 слїд.).

Та добра і розумна засада первісного християнства у нас на жаль забуваєть ся на превелику шкоду нашої Церкви і чистоти її обрядів, а перший примір того дає згадувана група сьвящеників, котра видає навіть особний орган з виразними і нетасними стремліннями в противлежний бік від тої засади. З уваги на то нема чого дивувати ся, що загал русофільського духовенства з своїми єпископами майже не числить ся а в обрядових справах дозволеними і недозволеними средствами стремить до зближення нашого обряду через так звану „очистку оть облатинищєній“ до обряду російської синодальної церкви мимо того, що ті „облатинищєнія“ зістали у нас осьвячені рішеннями наших провінціональних Соборів і св. Апостольського Престола, що здобули собі право горожанства їх пристосованєм до духа і чистоти нашого східного обряду, а навіть своїми слїдами в обрядах і звичаях нашого східного первісного християнства і догматичною традицією.

Навіть хочби показала ся потреба яких небудь реформ в нашій обрядї, то сьвященик не має права сего рішати; найвище може свої сумніви предложити своїй Власти в видї синівської просьби і чекати її остаточного рішення, а не виступати з формальною жалобою і лайками против Неї.

Істория релігійних практик, а навіть істория догм учить, що в католицькій церкві майже нич не вводило ся з гори від начальства, тільки все з долу; духові потреби вірних спонукували церковне начальство певні практики, що розвивали ся з долу з початку позволяти, а опісля по випробованю їх корисности і потреби обовязково вводити. Так повстав на Заходї культ Найсв. Серця, так майські богослужєня, так многі инші релігійні звичаї — навіть в первісній грецькій церкві. Як раз тим ріжнить ся католицька церков від синодальної церкви. В першій рядить св. Отець яко намісник Ісуса Христа, в другій синодальний оберпрокурор яко урядник „августійшаго“ царя; в першій числять ся з духовими потребами вірних, в другій всім і вся є воля начальства, а ти вірний з твоїми потребами душі „малчи“; за теж в першій маємо по всі часи найкрасший розвій духового житя і чудову гармонію волї начальства з особистою свободою кожного вірного, в другій найвище невдоволенє з своєї церковної власти доходяче аж до елементарної ненависти, а спинюване духове житє знаходить свій вислів в нелегальних проявах побожности як штунда, молоканство, духоборство, хлистоскопчество і тим подібні вицьвіти накидуваня вірним релігійних практик начальством з гори. Начальство католицької церкви по всі часи вважало за свій обовязок не розказувати, а служити, не бути наставником, а хоронителем науки повіреної Йому Ісусом Христом, не судією, а повірником і лікарем язв болїючого людства. І в тім власне одна з тайн

могучости і необмеженої влади католицької церкви над людськими душами — ціха, яка думаючого її вірного приневолює за Ню і жите віддати. Если-ж д. сс. прояви того рода широти погляду знаходить у нашого начальства, хоч очевидно його не розуміє, коли думає, що Воно „сображается съ совершивимся фактомъ (поступу в релігійнім житю з низу), или доброохотно, или поневолѣ“ (Ц. В. 1912 стор. 210) — то повинен пересвідчити ся, що наша Церков живе католицьким житем, що не відступила від засад первісної грецької церкви.

Отсе і причина, чому „мы любимъ нашъ (розб. Автора) обрядъ съ его многочисленными, настоящими и ожидаемыми въ будущемъ, западными заимствованиями“ (Ц. В. 1912. стор. 209). Любимо їх тому, що вони дають нам спроможність жити самостійним духовим житем, а при тім хоронять нас від збочень і поблуджень, які поза католицькою Церквою з тою самостійністю йдуть в парі; любимо їх тому, що вони лучать нас тіснійше з жерелом правдивої віри, св. Апостольським Престолом; любимо їх тому, що їх сліди, а навіть вже готові форми знаходимо в обрядах і звичаях первісної грецької церкви, а не розвинули ся в повні іно тому, що та церков занадто скоро відорвала ся від жерела правдивого посупу в вірі, католицької Церкви.

Вони нам дорогі і сьвяті, бо вони дали нашій Церкві в Холмщині тисячі мучеників за Христа і Його науку, вони і тепер хоронять наших вірних від затій російського православя. Тому з найбільшим недовірем — ба навіть ворожо глядімо і будемо гляділи на всіх тих, — що приймуть ся „по своему почину, снизу, безъ препорученія начальства, за очистку нашего обряда“ (Ц. В. 1902 стор. 210), хох для добр. сс. се „останется непоследовательностию“ (тамже) навчені історією нашої Сградальниці — Церкви, що від тої „очистки“ розпочинало ся „навертане“ наших католиків грецького обряду на „отечественное православие“. (Гл. Стефан Білинський, Доля руских уніятів в Холмщині; Католицкий Всихід 1905 стор. 161 слід пор. о. М. Галушинський Ч. С. В. В., Пробудім ся зі сну; „Нива“ IX (1912) стор. 33 слід.).

Отсе і причини, ізза яких ми підняли ся тої полеміки, а задля яких Автор за наш може за острій виступ против него нам мусить простити.

Об'яз. Стефан Білинський.

Модерний юдео-християнізм

або

новий спосіб борби жидівства з Христом.

(К о н е ц ь).

Та реформа проявила ся ще і в тім, що вже нас найбільше обходить, що реформовані або модерні учені Жиди перевернули до гори дном цілу науку талмуда про Христа до того степеня, що Христос в їх очах не обманець вже, а правдивий пророк в Ізраїли, найвисший геній сьвіта і т. д. А все те робить ся в тій хитро обдуманій цілі, щоб християнський сьвіт оголомшити, притуманити і знова до сну заколисати та до ніякої організації не допустити.

Що так воно є, постараю ся доказати.

Ми чули, як то учені Жиди цілого цивілізованого сьвіта стали подивляти у Ісуса: лагідність, покору, простоту серця, надлюдську любов до всіх і повагу, та як стали голосити перед сьвітом, що Ісус се „божий основатель християнства, який під словом „добре“ не розумів щось земске, матеріяльне, переминаюче, а щось висше, небесне“; (стр. 19.)*) далше стали називати Ісуса „найвисшим релігійним героєм по Мойсею“, (стр. 19.) „последним і правдивим пророком в Ізраїли“, (стр. 21.) „свѣточем народів“ (стр. 22.), який міліонам подав мораль, віру, закон і карність, правдивим „цвѣтом Ізраїля“, (стр. 41.) „великим учителем, (навіть рабіном) з Назарета“ (стр. 42.), „ідеалом життя“, „найвисшим генієм сьвіта“, „мучеником за любов по всі часи“, „святим подвижником з Голгофти, з золотим вінцем на чолі“ (стр. 42).

І на що то все? Чи може — на правду — для звеличення Христа? Чи може для спокутованя або для змитя давних, страшних і грубих провин?...

Даремне питанє. Нинішня, жидівська душа, нехай і цивілізована, не спосібна ні до жалю, ні до поправи, а вже найменче до покути.

*) Слова цитовані за Lic. Joh. de le Roi, Neujudische Stimmen über Jesum Ch.

По щож вдарено в сильний і великий дзвін? Чи може від 20. віків не чув ніхто або не знав, хто Христос? Але деж там! Знали дуже добре, хто Христос, самі Жиди і то не лиш з талмуда, але і з иньших історичних жерел. Згадатиб лише їх одновірця, славного історика, Йосифа Флявія, що уродив ся в 3 році по Христі, зн. що писав, те міг або сам бачити, або чути від тих, що бачили. Той жидівський писатель 1. віку описує в той спосіб жите Ісуса: >В тім часі жив Ісус, мудрий муж, коли мужем можна Єго назвати, бо він творив надзвичайні діла, учитель людей, що з розкішю прислухував ся (голошеній) правді. Він мав велике число учеників так з Жидів як і з Греків, що йшли в слід за ним. Був се Христос. Колиж Пілат на підставі ореченя старійшини нашого народа засудив єго на крестну смерть, то і се не відстрашило учеників дальше як до тепер любити Єго, бо Він з'явив ся їм живий третого дня по своїй смерті так, як се і многі иньші дива предсказали були про Нього божі пророки. І тепер маємо той нарід християн, що носить назву від него“ *).

Що значать усі голоси модерного жидівства о Ісусі супроти того одного автентичного голосу і так важного свідощтва з 1. віку? Сеж клясичний жид-свідок старини, який під впливом могутчої і цвигучої культури грецкої отряс ся із вузко національного, сліпого, жидівського партикуляризму, шовінізму і фанатизму і як правдомовний історик дав свідощтво правді, признавши, що Христос „творив надзвичайні діла“, отже чуда, що учив, що за се жидівска старійшина очернила Христа, а Пілат видав Його на крестну смерть, та що Христос помер, але третого дня воскрес!

Порівняйте лиш всі голоси нинішних учених жидів з тим одним глосом Йосифа Флявія, а відразу прошепче вам ухо, серце і розум, по чийй стороні правда і щирість. Йосиф Флявій сказав коротко, але щиро і річево, противно нинішні просьвічені Жиди — пишуть много, шумно, але блудно.

В хорі їх голосів не дослухає ся ніхто ні мельодії, ні правди, а за те усякий — хочби навіть і без слуху — підхопить грубий дісонанс і пізнає, що музика та то одна комедия, відограна перед світом для інтересу.

*) *Γίνεται δε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνὴρ, εἶχε ἀνδρα αὐτὸν λέγειν χρῆ. ἦν γὰρ παραδύξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν σὺν ἡδονῇ τὴ ἀληθῇ δεχομένων. Καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῶν σταυρῷ ἐπιτετιμηκὸς Πιλάτου οὐκ ἐξεπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μύρια θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Εἶδετε τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῶλον. Hettinger, Apologie des Christ. Bd. II. S. 229.*

Величають Христа, підносять ціби надлюдські черти Єго характеру та все робить ся лиш для того, бо так велить їх расовий інтерес. Зробити Христа голосним жидівським націоналістом і в той спосіб обнижити культ Єго поміж християнами — отсе єдина ціль усього величання.

В розгарі найдовшої, найтяжшої і найбогатшої в жертви і кров борби висохла вже жовч ненависти у них до Христа, тому суху губку наводняють оцтом, щоби подати її на жердці Росп'ятому на горі Голгофті, коли почують на ново стогін Єго: „жажду“. Або иньшими словами — Жиди змінили дотеперішній спосіб борби о стільки, що хопили за инше і небезпечніше оружие. Розпочали справді дуже небезпечну гру так для себе самих, як і для християн, гру, якої цілю є ще грубше і єще страшніше обезхристиянене сьвіта.

Мало їм того лиха, яке накоїли. Мало їм того отруйного впливу, яким заразили всю нинішну, псевдо-поступову пресу і літературу, мало їм єще того нещастя, яке спричинило — ними нащіплене безвірство. Нині вони підкрадають ся і підсують ся з облесними та фарисейськими словами і до християнського табору. Зірвавши з голови Христа корону божого Синівства, величають Єго, Найсьвятійшого, за те, що був жидівським патріотом, що був найславнішим жидівським реформатором, що як Мойсей і Ілія був великим жидівським пророком. І тому — на їх погляд — Ісус повинен стати поміж двома ворожими сьвітами — жидівським і християнським — і зближити їх до себе.

Для пропаганди отсего приманчивого кличу завязали модерні Жиди навіть союз під назвою Eliahab-Bund *), щоби мовляв — назад до життя привернути колишнє юдео-християнство. На взір богослужень по наших церквах заводять спільні молитви, хоральний спів, органи, проповіді, яких темою є дуже часто і Христос, рід миропомазаня, одним словом наслідують культ християнізму, як я се вже перед тим згадував.

Та як би нам повитати те модне юдео-християнство? А вжеж, що так щиро, як щиро воно заафішувало ся. Після статутів Eliahab-bund-a жид мусить лишити ся на все жидом, мусить твердо придержувати ся мозаїзму і не сьміє вступити ніколи до християнської церкви або громади, бо Христос стоїть близьше до юдаїзму чим до християнізму і тому, если християни бажають щиро бути учениками Христа і ісповідниками Єго релігії, мусять згодити ся з Жидами на те, щоб юдаїзм не християнізм був пануючою в цілім сьвіті релігією.

Так з великим трудом дзбили ся ми і причалили до берега.

*) Stimmen aus Maria-Laach, Jahrgang 1911, 3. H. S. 360.

**) Hettinger, Apologie d. Ch. Bd. V. S. 529.

Тому, що Христос після відвічних божих плянів вийшов з жидівського народу, тому загорілі жидівські фанатики хотіли би бачити християнство на службі юдаїзму і тому так радо закидають на Христа свій націоналістичний костіюм.

Та дарма! Не їм величати призабутий і ними самими покинутий юдаїзм. Для їх іродіянських і фарисейських душ лишилася в спадку одна роля, а то роля гонення і убивання Христа, а ми вже хіба позістанемо і на даліше як одинокі репрезентанти, ісповідники і сини не лиш Христа, але і Мойсея, не лиш Євангелія, а то і Біблії.

Для нас не те важне, чи Хаистос бул „Юдей“, чи „Еллін“, а те, чи Христос є правдивим Сином Божим! Сеж корінь нашої віри! На сій вірі і на тій догмі основує ся ціле жите і то жите нашої душі... Тут починає і звідси родить ся весь пієтизм нашого серця! Хто нам се перечить, хто нам се рабує, або насильно відбирає, той нас із всего обкрадає і обдирає, той нас убиває, ні, мало... той нас на віки унещасливляє!

На жаль мусимо сконстатувати, що після жидівського, раціоналістичного сьвітогляду і розумованя Христос єсть всім: єсть ідеалом, єсть генієм, єсть пророком. єсть законодавцем, основателем віри, і чим самі хочете.. навіть патріотом, лиш не Богом, лиш не Сином Божим! В своїм заслїпленню загнали ся Жиди, як бачимо, так далеко, що відмавляють нам навіть право називати ся правдивими учениками Христа, а радять нам по дружному йти до них учити ся пізнати Христа і тоді вже — розумієть ся само собою — буде закинений міст понад пропастью, яка розділює жидівський елемент від християнського, бо сьвіт християнський зближив би ся до сьвіта жидівського, вдалив би перед ідолом низкий поклін і став би на віки вірним Єго гоїмом-слугою зовсім так, як учить талмуд.

Та ми поки що дякуємо за ширю раду і не припускаємо, щоби християнський сьвіт вирік ся до тої міри Христа — мимо очевидного упадку віри і зануку Христового духа в суспільно-стях — хочби тому лише, що сему противить ся розум.

Бо розсудім самі: Мойсей був прецінь особливим — *par excellence* — висланником Бога, у ізраїльського народу тішив ся дуже високим поважанєм, бо був його вождом, провідником та національним освободителем, що більше — творив великі чуда, говорив на горі Сінай з самим Єговою, а мимо свого так поважного становища в народі не посьмів ніколи сказати про себе, що він післаний Месія, що він Син Божий, податель життя, рівний Богу Отцю, що був перед всіми віками, ні — мимо своїх великих чудес, які творив в Єгипті та в пустини — не вимагав від народа віри в себе як в Бога так, як сего під утратою вічного життя домагав ся і домагає ся від нас Христос.

Щож се значить? А значить се, що Христос або говорив о собі правду і був дійсно не лиш правдивим чоловіком, але

і правдивим *חַי וְקַי* Сином Божим, або *sit venia verbo* говорив неправду, значить був обманцем, а в такім разі виношене Христа по під небеса єсть без значіння і без змісту, бо обманець не може бути ні „ідеалом сьвіта“, (стр. 24.) ні „найвисшим генієм“, (стр. 29.) ні „правдивим пророком“, (стр. 21. і 32.) ні „свьіточем народів“, (стр. 22.) ні „великим учителем з Назарета“, (стр. 33. і 42.) ні „цвѣтом Ізраїля“, (стр. 41.) ні „свьятим мучеником з Голгофти з золотим вінцем-авреолею на чолі“, (стр. 42.)* і т. д. і т. д. *A tertium non datur*. Виходить отже на те, що ясна, рішуча, торжественна і коротка відповідь, дана архієреєви Христом в трех словах „*ты рекал еси*“, єсть сьвятою і правдивою, бо вийшла з уст Найвисшого генія, правдивого Пророка, Великого Учителя з Назарета і Сьвятого Мученика з Голгофти, Христа-Бога.

Що повисша аргументація є дуже великої ваги, сьвідчить о тім Noah, якого голос про Ісуса заховав я навмисне до отсего місця, раз тому, що вийшов з уст Жида, а по друге, що служить нам як сильний, догматичний аргумент і доказовий матеріал, якого не постидав ся би і кожний апольогет християнський.

Він пише: „Я ніколи не уважав Ісуса з Назарета обманцем. Обманець намагає ся заєдно дійти до сьвітської власти тому замість слабих побирає сильних і окружає ся впливовими дорадниками, яким би міг повелівати. Тимчасом Ісус був свободний від всякого фанатизму, а віра Його була спокійна, тиха, уединена. Він йшов лиш між убогих, вишукував грішників, уникав богатих, а ганив жадних слави. В тишині ночі перебував в віддаленім огороді олівнім або спішив задуманий на береги галилейского озера. Він вірив сильно в своє післанництво, не убігав ся о ніщо і нікому не підлещував ся.. А се хіба ніякі ознаки, що вказували би на обманця. Можна всіляко — як до тепер бувало — думати о Його місії та таки: 150. міліонів*) вірять в Його божество, всюди навкруги нас бачимо багато слідів — доказів (того) щастя, справедливости і лагідного володарства та приязного успособленя, що випливає з Його релігії — так яким же правом сьміємо Ісуса називати обманцем? Релігія, яка стремить до тої цілі, щоби людий зробити добрими і щасливими, не може полягати (спочивати) на обмані“***).

Безперечно! І тому маємо право домагати ся від модерних, жидівських учених щирійшого вислову і яснійшого становища в тій так жизненній квестії від сего, яке заняли в своїх виводах.

*) Цитовані слова подано знова за *Lic. Joh. de le Roi*.

**) Число се не відповідає зовсім правдивому станови річи, бо віроісповідників -- християн єсть значно більше.

***) *Joh. de le Roi*. 38.

Еще менше поможе Жидам змаганє вмовити і переконати цілий культурний сьвіт, що „Христос стоїть по стороні юдаїзму а не по стороні християнізму“ (стор. 15) і тому є виключною власністю їх раси, бо своїм походженєм і духом більше підходить і належить до Жидів чим до християн.

На се ми відповімо так: Хто добре перестудіював жите Ісуса Христа і пізнав Його характер, той мусить признати і згодити ся в тім, що характер Ісуса, хоч як людський і природний, нескінчено перевищає усяку людську міру і природу. Бо як неможливою річю є віднайти границю моральної сили, краси та совершенства Його сьвятого, духового житя, так ще тяжше підглянути границю Його чоловічої індивідуальности та національної окремішности або приналежности.

Людска індивідуальність зависить від часу, місця і раси. Кождий чоловік, нехай і геній, улягає духови часу, впливам раси і місця. Відносить ся се до голосних політиків, реформаторів, законодавців, вождів, відносить ся се і до художників, поетів, філософів зн. тих, що ціле своє жите принесли в жертву в ім'я поступу, культури і науки, або зложили на жертівнику культ ідеалу і краси. Загляньмо в твори тих, що як божі вибранці станули на самім вершку недосяжного для звичайних смертельників землі та щасливого Парнасу і вслухаймо ся, чи в творах їх не брешуть таки голос їх народа, їх часу, їх духа, їх землі, ба навіть голос їх родинного гнізда: міста чи села?...

Хтож то ті найбільші з геніїв: Мойсей, Йов, Ісає, Гомер, Сократ, Плято, Віргіль, Тацит, Данте, Михайло-Ангел, Шекспір, Мільтон, Corneille, Bousset, Racine?... Чи не представителі се лиш Юдеї, Арабії, Греції, поганьского Риму, християньскої Італії, Іспанії, Франції та Англії? Гомер, Сократ, Плято — славні Греки, Йов — безсмертний Араб, Мойсей, Ісає — вибрані сини ізраїльського народа, Віргіль, Тацит — голосні Римляни, Данте — незрівняний Італієць, Шекспір — Англік, Bousset — Француз і т. д.

А хтож Христос? Ми знаємо, що на се питанє відповів іменем всіх апостолів найстарший апостол, Петро, та для Жидів се невивистарчає; тому залишім сьв. письмо, а до особи Христа приложім чисто людську міру.

По 20. століттях від того часу, як Христос жив, ходив і учив, констатуємо, що Христос по нинішній день остав в очах цілого сьвіта, всіх генерацій і по всі часи той сам, все один, ні старинний ні сучасний, не уляг ніяким впливам, не стісняв ся ніякими границями ні що до часу, ні що до місця, в собі індивідуальний, а всьму людству як загальний, але й найкращий взір до наслідуваня на всі часи і віки Богом з небес даний, отже ні Юдеєць, ні Грек, ні Римлянин,... лише Бог!

Як колись Юліян Відступник, так днесь весь модерний поступ і цивілізація спрягли ся до одного воза з Жидами, що-

би з світової арени усунути Христа і Його науку, а за те дати світові нову, афішовану науку голосних акторів. Та даремні з'усилия. Вони не заступлять Христа, бо люди не заступлять Бога.

Ісус єсть для всіх народів, часів і місць однаково близький, однаково рідний і всі горнуть ся до Него з вірою, чи то буде дитя, чи молодець, чи муж, чи невіста, чи батько, чи мати, чи убогий, чи богатир, чи вязень-невільник в своїм льоху, чи цар-можновладець на своїм троні, чи Грек, чи Римлянин, чи варвар з IV. в., чи дикий Мурин з XIX. в., чи білий Європейець, чи червоноскірий Американець, чи темний анальфабет, чи представитель модерного поступу XIX. і XX. віку *).

А коли Жиди не признають і сеї так ясної правди, то хиба тому, щоби і ми, та й наші потомки, були наочними сьвідками того, що на них сповнило ся пророцтво Ісаї, на яке і Христос покликував ся: „Осліпив їх очи, і окамінив їх серця, щоби не виділи очима, і не розуміли серцем і не навернули ся, щоби я їх уздоровив“ **).

IV.

Закінченє.

Можна би закінчити вже цілу отсю розправу, колиб не те, що так важний її предмет. В розговорах Великого Наполеона з генералом Bertrand-ом на острові св. Елени подибуємо таке місце: „Запалюємо ся, коли слухаємо про побіди Александра, тут же — на наших очах — стоїть вожд, що підбиває і асімілює не якийсь там один нарід, але усі людські племена. А людська душа зі всіма своїми силами стає ся доцільною частиною Христового єства, тому вірте мені, Христос єсть висший як чоловік!“

Подібне місце знаходимо у Pascal-a (Pensces II. а 13.): „Кождий чоловік потрафить то, чого доконав Магомед, бож він не творив ніяких чудес, ні був предвіщений. Магомед основав державу в той спосіб, що мордував, Христос тому, що сам себе дав замучити. Магомед видумував такі средства і способи, що по людским думкам мусіли принестм йому побіду, Христа же средства і способи на тих самих засадах льогіки могли довести хиба до руїни. І як що магомеданізм (на якийсь час) побідив, то се лиш скріплює наш погляд, що християнство без помочи висших сил булоби мусіло упасти!“

Так! На колиб Христос не був Богом, лиш чоловіком, як сего хотять Жиди, тоді на правду нерозвязаною загадкою лишило ся би не лиш ціле житє Ісуса на землі, повне чудес, але

*) Bougaud, Jesus Christus, str. 371—375.

**) Гб. 12, 40.

еще більшою загадкою була би отся незвичайна в світі поява, як прості неукі, апостоли-рибаки потрапили перейти цілий світ, як мимо державної переваги, мимо високо розвинених філософічних систем і сільогоїзмів, мимо погорди маси, проти права, крізь тортури і шафот а з порожніми руками змогли довершити надлюдське діло, а то: повалили поганьство, скинули з римського Капітолю могутого Юпітера, а з Олімпу безсмертного — чудо твір Фідія — громовладного Зевеса, та упорили на пів божків на землі, римських цезарів, перед якими цілий світ дрожав, а у ногах яких невільники в поросі качалися.

Якоїж надлюдської відваги і сили потреба було на се, що-би серед таких обставин піднести в гору хрест, то нещасне, огидне дерево (*infelix arbor, infelix lignum*) і не задрожати перед цезарами?

Архімед говорив: „дайте мені точку опертя, а я вам світ рушу“, а тут бачимо, як кількох зовсім не геніяльних, а простих і необразованих рибаків на правду світ двинули.

Правда — не пішло їм ні легко, ні гладко. Коштувало то не мало жертв і крові. Одно місто Рим замінило ся в кузню мордів, мук і тортур, одним сковом стало другою Голгофою!

Від диких борб нещасних глядіаторів з розбісненими звірятами в амфітеатрах і кольосою, від стону, мук і зойків невинно катованих жертв від живих смолоскипів, четвертовань і иньшого рода тортур та катовань через цілих триста літ земля дрожала, а нова віра в власній крові купала ся, та таки людська перевага не знищила її, а навпаки ще скріпила.

В 69. р. упала святина Юпітера на Капітолю, в 70. р. по Хр. зруйновано старозавітну святиню в Єрусалимі, так отже в однім майже часі упали дві найголовніші і найбільші святині старинного світа на знак, що Старий Завіт і поганський світ скінчив ся, а Найсвятійшою Кров'ю Христа запечатаний і затверджений, Новий Завіт, зачав ся.

Впрочім сам талмуд признає, що месійний період вже минув ся, коли Мойсей Маймонід, (1135—1204.) сей великий муж і жидівський реформатор з II. в. писав: „Честь нашим мудрцям за се, що заборонили нам числити час приходу Месії, бо вже і простий народ гіршить ся, що часи минули, а він еще не з'явив ся. Дятого мудрці кажуть: нехай душі тих розпадуть ся, котрі часи (месійні) числять, бо вони дають згіршене народови“ *)

Бачимо отже, що модерний юдаїзм, або як ми назвали його модерний юдеохристиянізм, є се будова, що в своїм почині вже від разу валить ся. На око ніби нахиляє ся і мирить

*) Hettlinger, Apologie des Christentums, II. Bd. S. 366. Anm.

ся з християнством, а по правді як відвічний його ворог і напасник наступає на него, щоб тим злобнійше і доскульнійше здавити і зогидити його. Єсть се чистої крови натуралістична поява, яка погодила і зілляла в собі закостенілий тальмудизм і ліберальний раціоналізм в одно і тому не дивуймо ся, що рабін Д-р. Guttmanн важить ся писати таке: „кождий чоловік може і мусить бути для себе своїм спасителем, тому ми не потребуємо ніякого посередника, ні земского, ні надземского, щоб поєднати ся з нашим Богом“... (стр. 17.)*) Так!

Хто в духовій сліпоті і закамєнілости свого серця не може в ніякий спосіб зробити із собою обрахунку, ні перевести ревізії в своїй совісті, хто на цілі віки завязав собі очі, щоби не дивити ся на геройську ролю своїх давніх патріархів, пророків і всіх тих, що вийшли „з роду Давидового“, хто не бачить, як серед моря сліз виглядають Месії, не лиш покутники, але й святі душі старозавітних мужів, той може легко в своїй зарозумілості і гордості зрезигнувати з посередництва Месії між Богом, а людьми.

Але ніякого права не мають того рода учені Жиди і рабіни голосити перед світом, що „лише справедливо понятє юдео-християнське, як давнійше, так і тепер голошене в Ізраїлі Евангеліє, принесе світови нову, релігійну добу і культуру“ **).

Ми вже днесь бачимо і можемо напевно відгадати, яку то „релігійну добу і культуру“ мають на думці модерні юдео-християни.

Приновивши ся зовсім до нинішнього ультрапоступового духа часу, забули передовсім на те, що Законодателем і Основателем так Старого як і Нового Завіта є один Бог. Але коли старозавітний закон-право нормувало житє, і відносини одного лиш народа і то що йно в його дитиннім і нерозвиненім стані, то закон Нового Завіта, даний Христом в проповіді на горі, вийшов з волі того самого одного Бога як розширене і пояснене Сінайского, Мойсеевого закона в тій цілі, щоб став ідейним, совершеним, абсолютним, конечним і універсальним, не партикулярним законом. А з тої причини не християнство до юдаїзму, а юдаїзм до християнізму мусить по волі чи невелі не лиш наближати ся, а то і зілляти з ним, як що дійсно хоче стати релігією цілого світа.

Безперечно далекий се час, та всеж познаки якісь вже слідно, по яких можна би вносити, сподівати ся, що многі з партії модерних юдео-християн дійшли би до правди, на колиб

*) Lic. de le Roi.

**) Die hundertjährige Religionskrise im Judentume, in ihrer Bedeutung für das jüden-christliche Problem. S. 32.

не по верха брали християнство, але вдумали ся поважно і вглянули в саме ядро і суть його.

Більша же часть, скинувши з себе маску юдео-християнїзму, опинить ся з часом в антихристиянськїм таборі, щоби стати до борби з Христом як отвертий ворог під назвою „Rationalismus vulgaris“.

Антін Стельмах.

Початок всесвіта.

Чи матерія існує від віків?

Вічність матерії в філософії виступала вже в старині у Греків та Римлян. В Греції атомісти як Анаксагор, Емпедокль, Левцій і ин. голосили, що атоми є вічні, а рїзнять ся між собою тягарем і існують в нескінченій дійсній просторони¹⁾.

Тими то їх поглядами бавить ся еще тепер новітна філософія, хоч того рода наука все находила в історії розвою людського ума своїх приклонників. З початком 19 ст. боронили вічності матерії скрайні матеріялісти, як Віхнер, що вчили, що матерія й сила є несотворені й вічні, а в послїдних часах першою догмою є натуралїстичного монїзму, що свїт є витвором етеру космічного, сил фізичних і хемічних, які існують від віків без початку й кінця.

Не менше аподиктично від Гекля голосять сю науку Dr. Emil Koenig²⁾ словами: „Stoff und Kraft sind immer gewesen und werden immer sein, sie sind ewig und unendlich. Ihre Ursache haben sie in sich selbst“.

Тої самої опинії боронять Карло дю Прель, W. Siemens, A. Schmidt, Mach, шведський хемик Svante Arhenius, Oswald

¹⁾ Пор. X. Jan Bączek: Zarys historyi filozofii, Warszawa 1910, ст. 30—32 і 106—110.

²⁾ Dr. E. Koenig: Das Leben, sein Ursprung und seine Entwicklung auf der Erde. Berlin 1905. ст. 19. гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody. Kraków-Warszawa 1910, ст. 68.

Koehler (1902), Newcomb-Engelmann, A. Schroot, а у нас побіч інших з останніх літ можна згадати Івана Галуциньського¹⁾ а навіть молодого українського письменника Михайла Яцкова, що свій на сю справу погляд зазначив в збірці „Казка про перстенъ“ (Львів 1907, ст. 13).

Погляд знова про існуванє матерії від віків приманчивий тому, що усуває Бога й Творця всесвіта, якого новітня генерация за всяку ціну хоче оминати.

Питанє проте заходить, чи справді матерія є вічна, чи може треба виступити проти пануючим днесь поглядам і сказати, що вона повстала в часі.

Зазначити на тім місци належить, що розв'язка того пита-ня належить до найтяжших проблемів буття, й переходить в область метафізики, бо досвід ту майже мовчить. І тому хто знає, чи питанє те буде колись рішене так, щоб дискусія над ним вже була виключена. В кождім разі, коли застановляємось над сим так важним а трудним проблемом і хочемо видати безсторонній, о скільки се можливе осуд, мусимо стати в опозиції до нинішніх поглядів, і визнати, що розум як і дослід (о скільки се лиш підлягає дослідю) говорять проти вічності матерії.

До того проте, що вже про вічність матерії сказане було деінде додати ту треба тих кілька уваг.

1. Колиб матерія була вічна, їй тоді прислугувалаб кінче-ність. Матерія, що існує від віків, мусить бути кінечною, значить, вона мусить існувати а не може неіснувати, а що так дійсно мусілоб бути, на се вказував би як раз факт, що вона від віків безпроривно існує. Що знова матерія складаєть ся з атомів, отже консеквентно й ті маючи свійство вічного існу-вання, мусілиб бути кінчними, знатить вони мусілиб існувати, а навіть не можнаб було собі подумати, щоб той або сей атом не існував. Тимчасом се кождий дуже добре знає, що в тім нема ніякої внутрішньої суперечности, а навіть се можна собі дуже легко уявити, що той або инший атом, або електрон зов-сім не існує. А коли так, то з того слідує заключенє, що атом або електрон не є кінчний, отже не вічний, а такою самою є й ціла матерія. —

2. Послухаймо тепер в тій справі нинішнього краківського філософа Габриля²⁾. Після нього матерія вічна, значить така, що сама собі дала існуванє в вічності, отже не в часі, мусіла собі його дати з досконалістю прямо беззглядною, бо існувати з себе може тільки те, що від нічого й від нічого від ніяким

¹⁾ Пор. Іван Галуциньский: Дарвінізм або наука о походженю. Вап-ківці н. Ч. 1907. ст. 6.

²⁾ Гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody ст. 74=75.

зглядом не є зависиме. З тим абсолютно не дасть ся погодити та ціха, що матерія є поділена на части й що нігде не існує ціла а лиш існують її части ту й там розпорошені. Бути проте поділеним в просторах не є ціхою додатною єства, лиш відємною, бо се виражає зависимість цілості від істновання частий, менше або більше досконалого. Таке отже буде з частий зложене ніколи не може статись бутем беззглядним, бутем так досконалим, щоб нікому й нічому не завдячувало свого істновання й поділу свого на части. Таке свідощтво проти вічності матерії виставляє компетентний в тій справі вчений.

3. В дальшій розважаню того питання допоможе нам порівняне з колом. Округлість кола впливає з його сути, так що коло неокругле се абсурд.

Те що випливає з сути якоїсь річи не допускає в собі ніяких змін, значить коло в своїй округлости виключає всякі зміни, на що кожний згодить ся, бо колиб поробив хто в округлости кола які зміни, тоді воно пересталоб бути округлим, а тим самим не булоб вже геометричним колом. Коротко кажучи, те що випливає з сути річи не допускає в собі ніяких змін.

А тепер пригляньмось матерії. Коли вона є вічна, тоді те істноване від віків випливає з її сути, то значить, що говорити тоді о матерії як такій, що повстала в часі є абсурдом. Вирочім як вже було висше зазначено, факт що вона вже існує від віків і того бутя їй ніхто не прірве, доказує, що се свійство звязане із її сутію. А що те, чого основою бутя є сама суть, не позваляє на ніякі зміни, отже так як коло геометричне не допускає ніяких змін в своїй округлости, так також і матерія не моглаб допустити ніяких змін в вічності, значить в часі відвічного свого істновання. Іншими словами вічна матерія має бути незмінна та не має піддаватись ніяким впливам.

Матерія, що немає ні початку ні кінця має, бути лиш або в безнастаннім руху або в вічному спокою, і в такій а не иншій величині, формі, твердоті, лиш в стані сціненілості або сталім або плиннім або газовім.

Миж знова глядимо якраз на щось противного. Бачимо, що матерія рівнодушно заховуєть ся зглядом всіх можливих способів бутя, і існує раз в тім виді, иншим разом в другім. Матерія в одній хвилі є в руху, а в другій сей рух тратить та прибирає вид мертвої непорушної маси. Раз є тої краски, а за хвилю має иншу, раз як вода є в стані плиннім, другим разом сталім, а иншим газовім. Колиж так, коли матерія так великим і ріжнородним може улягати змінам то се конечно свідчить проти її вічності.

Але замітить ту семі-пантеїст Фіхте¹⁾ молодший, що ма-

---

¹⁾ Гл. Dr. M. Esser: Die Schöpfung aus Nichts gegenüber dem Materialismus, Pantheismus und Semipanteismus. (Philos. Jahrbuch, Bd. 22. Heft 1. Fulda 1909. ст. 49).

терія в тім виді, в яким днесь виступає, не існувала від віків, був лиш етер космічний, він носить в собі зародки всіх річий і з нього витворилась матерія в нинішнім виді. Етер сей динамічний принцип, чи властива енергія є творчим божеством, він є вічний.

Ся наука виступає також в натуралістичнім монізмі.

Заміт має може признаки поважнішого, але сейчас тратить своє значінє, коли йому близше приглянемось¹⁾.

Питанє ту насуваєть ся поважне, з якої рації приходять частинки чи атоми етеру космічного все і стало лучитись в матеріяльні так ріжні від себе первні? Видно вони улягають якимсь зелізним законам, а ті колиб були вічні, так як етер космічний, то як пояснити нинішню еше еманацію первнів? Один родить ся з другого. На основі вічних законів, ся еманація давно вже повиннаб була скінчитись, бо ті закони малиб вже були цілу вічність до створення чи виділення первнів нових. А що таку ема-

¹⁾ Не можна забувати сего, що гіпотеза етеру космічного питання про вічність матерії не розв'язує, тому що сей послідний і сам є свого рода матерією, так що проти нього значать також дальше аргументи наведені проти вічності матерії взагалі. Згадаю на тім місци, що заміт проти сотворення матерії може бути й в инший спосіб поставлений, хоч аналгоічний. Тому що матерія вже днесь складаєть ся з частинок, ті з атомів, а атоми з електронів, можна проте обставати при тім, що власне електрони є вічні й вони є творчим божеством. Але в тім місци в подібний спосіб доказуємо, що і електрони не можуть існувати від віків. Фізика вчить, що матерії прислугує безвладність, значить вона сама із себе без виішньої причини не може перейти з спочинку в рух, ні з руху в спочинок, ані не може змінити напрям руху. Коли се є кінечне свійство матерії, то вона належить ся і частинам і атомам і електронам, з яких матерія складаєть ся. Електрон проте також є безвладний. Безвладність се знова зависимість від якихнебудь впливів. Те що зависиме немає рації свого істнованя само в собі, лиш десь поза собою. А те знова, що не походить само від себе, не є вічне. А — коли так, то і електрони мусіли повстати в часі. — Колиж електрони самі (если будемо їх брати матеріяльно) не можуть бути вічні, то може вічними їх робить та сила чи енергія, яка в них сидить і все творить, може електрони з тою енергією разом взяті є вічні? І то ні. Бо колиб сила чи як хто хоче енергія обьявлялась сама й не була звязана з електронами, тоді можнаб припустити скорше, що вона існує від віків. Але коли та сила, енергія, так звязана з матерією електронами, що навіть трудно собі єї без неї представити, коли ся енергія зависима, то очевидна річ, що ся зависимість свідчить, що і матерія і енергія повстали в часі. — Щоб знова, як деякі хотять, лиш існувала енергія і ся була вічна, так що матерія се бувби лиш инший єї об'яв, на се також писатись не можна, бо знова та змінячивість енергії в видах і рухах говорить проти єї істнованя від віків.

націю і днесь ще о скільки дасть ся можна обсервувати¹⁾, і що ся еманация первнів в нескінченість відбуватись не буде, тому закони вічні бути не можуть, могли вони лиш в часі злучитись з матерією, що знова коли вони вічні, є абсурдом, бо закон передтим як злучив ся з матерією мусів би істнувати, що знова неможливе. Колиж проте закон мусів повстати в часі і рівночасно мав бути злучений з матерією (в якімнебудь виді), то й ся послідна разом з законом мусіла повстати в часі, а тим самим від віків не існує.

Впрочім не можна так великої ваги класти на гіпотезу етеру космічного, бо вона все таки лиш гіпотезою, через що раз на все проблему світа розв'язати неможе, тим більше, коли зважить ся і се, що самі навіть вчені не можуть погодити ся що до прикмет тої космічної матерії²⁾, а навіть декотрі суть її здеklarованими противниками³⁾.

Так проте не маємо ніяких даних до того, щоб приймати вічність матерії й її законів, розум радше промавляє за тим, що вона повсталала в часі.

Розходить ся тепер о те, чи ся матерія, що повсталала в часі, взялась сама від себе, чи може хто инший покликав її до буття. Питанє те вже майже само розв'язуєть ся.

Сама із себе повстати не могла, хочби з того згляду, що початок свій взяла в часі, а впрочім коли її передтим не було а була нічєвісьгь, як без внїшної вистарчаючої причини з нічого могла повстати матерія? Ех *nihil* *nihil*. Се булоб запереченєм засади причиновости.

¹⁾ Петро і Марія Curie в р. 1900 з руди уранової виділили новий первень рад (radium), а в 1904 доказали Ramsay і Soddy, що одним з продуктів, на які розпадаєть ся рад є гелі.

²⁾ Гекель подає, що після Sir W. Thomson'a густота етеру космічного є така, що куля етеру о обемі нашої землі важилаб 250 фунтів. (Гл. Ern Haeckel, Monizm jako węzeł między religią a wiedzą, Kraków 1906. стр. 62). А віденьський Rudolf Pozdêra пише о етері космічним слїдуюче: „Ob der Äther etwas Materielles, oder aber etwas Nichtmaterielles ist, ist schwer zu sagen. Auch wie derselbe anzunehmen ist, ist noch recht zweifelhaft. Mit einer Flüssigkeit oder Luft kann er nicht viel Ähnlichkeit haben. Mit Glas oder Gelatine ist die Ähnlichkeit, wie man sie aus den Erscheinungen schliessen kann, grösser. Ob er ein Gewicht hat, ist noch nicht entschieden. Kohäsion besitzt er keine. Jedenfalls ist eines sicher, dass er etwas vom rein Materiellen sehr Verschiedenes ist. Jedenfalls berechtigt die Erscheinungsgruppe an den radioaktiven Substanzen zu der noch ungelösten höchst merkwürdigen Frage: „Ist die Materie oder die Energie das eigentlich Existierende?“ (Гл. Ing. Rudolf Pozdêra: Über die atomistische Theorie der Elektrizität. Nat. u. Offenb. Bd. LI. Münster i W. 1905. стр. 98).

³⁾ Поп. Ksawery Sporzyński: Dziwy elektryczności, Warszawa 1905 стр. 198.

Колиб матерія існувала сама із себе, мусілаб існувати коначно, а що вона підлягає безнастанним змінам і мала початок, тому існує не коначно а лиш принагідно (*contingenter*), а як така, не може мати вистарчаючої причини сама в собі, ся мусить находити ся поза нею, в якімсь иншій естії.

Матерія зачала існувати, те що в своїм істнованю виходить від якогось моменту, не існує коначно, значить може бути, а може й не бути, є проте із своєї суті в істнованю індіферентним, а як таке, немає її сили, її нагоди до покликання себе до буття ¹⁾.

З того виходить, що матерія, з якої розвинув ся всесвіт ні не є вічна, ні також не повстала сама із себе. З'явилась в часі, а що сама собі істноване дати не могла, тому мусимо жерела її істнованя шукати поза нею, в причині розумній й всемогучій, бо ся створити її мала з нічого, і її то звуть теїсти Богом.

Ентропія а початок сьвіта.

З того, що сказано о матерії, много можна віднести до цілого всесвіта. Коли матерія не є вічна, а з'явилась в часі, тим самим і космос цілий так гармонійно устроений мав хвилю свого початку, час народин. Колиж знова А. Schroot ²⁾ пише, що новіші погляди на сьвіт, а передовсім природничі створеня сьвіта не знають, і переходячи від одної причини до другої так аж в нескінченість кінця чи радше початку всесвіта годі доглянути, то мусимо таких торговщиків науки — як його зве проф. Габриль — виперти ся, бо вони продають товар лихий й фалшований, закриваючи під плащик науки свої ложні погляди.

Дотеперішні висліди позитивної науки вчать нас, що будова всесвіта не є відвічна, а також в віки не буде тревати. А що акт повстаня цілої вселенної треба вивести від якогось початкового моменту, о тім свідчить природний кінець сьвіта. Що дійсно наспіє колись хвиля зимного нічного сну для велитакосмосу, се немивуча консеквенція закона ентропії.

Р. Клявзій (1850) виказав, що тепло, яке переходить в мехавічну роботу, при повонній переміні тої в енергію тепла, не вертаєть ся цілковито, бо частина його пропадає, тому що слу-

¹⁾ Поп. Dr Seb. Reinstadler: *Elementa philosophiae scholasticae*. Vol. II. Ed. 4. Friburgi 1909, ст. 227—229, також X. Dr. Kazimierz Wais: *Kosmologia czyli filozofia przyrody* (Bibl. dz. chrześć.) Warszawa 1907. ст. 82—84, і Dr. Albert Stöckl: *Lehrbuch der Philosophie* Aufl. 6. Mainz 1887. Bd. II. ст. 188.

²⁾ A. Schroot: *Populäre Entwicklungsgeschichte der Erde*. Bamberg 1905 ст. 10. гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl, *Filozofia przyrody* ст. 43—44.

жить до вирівняння ріжниць в температурі, і став вже неспосібною до виконання дальшої роботи. І сю безслідно майже пропадаючу енергію назвав Клявзій „ентропією“. Доказавши той закон математично, сформулював реченє, що ентропія в сьєх світа стремить до певного максимум. Ціле отже увіверсум зближаєть ся до цілковитого вирівняння температури, до неминучої зимної смерти. Те саме ствердив William Thomson (1852) і Helmholtz.

Се відкрите закона ентропії є так великої ваги, що славний петербурский фізик О. Д. Хвольсон¹⁾ так виразивсь: „Я тверджу, що відкрите закона ентропії є чимсь найвисшим, що людський дух ві всіх областях знаня й сили до тепер створив“.

Глянутиж тепер належить, чого вчить нас сей закон. Звернімсь вперед у нашу систему. Земля одержує від сонця щорічно таку скількість енергії тепла, що ся моглаб стопити на 30 метрів грубу поволоку леду окриваючу цілий наш іглоб. Але мимо того, коли надійде осінь, а не говорити вже о зимі, лиш один зимний день або ніч вистарчить, щоб ми той холод добре відчули. Чомуж се так? Де подіваєть ся те тепло, яким дарить нашу землю сонце? Воно не доходить до нутра землі, бо вже 20 метрів під поверхнею єї нема в температурі ніякої ріжниць літом а зимою. Температура там вже майже сгала. Та енергія тепла розходить ся у простори всєхсвіта й там вирівнуєть ся з температурою зимних сфер²⁾. Так гине майже безслідно ся енергія, на яку ми на землі лиш глянули.

А коли ми дальше перенесем ся у ті простори небесні, то скажемо, що й там не всюди температура є однака, в одних місцях висока, в других низша, а є і такі, що своєю теплою зближають ся до абсолютного зєра³⁾ (— 273° с). Взявши лиш під увагу одно таке місце, скажемо після того, як вчить нас наука о теплі, що тепло з того місця вже перейти на инше (теплійше) не може, але противно тепло з сфер теплійших доходить до того одного з найзимнійших, і тому що з температурою його вирівнуєсь, не може вже перемінитись в енергію руху, через що раз на все безкорисно пропадає. А коли додаєть ся, що таких місць в безмежній майже вселенній є дуже много, і що все вирівнуєть ся їх температура з околицями теплійшими, то кожний зрозуміє, що температура тих послідних обнижуєть ся, а енергія тепла стає тим самим неспосібною до дальшої переміни в енергію руху. А тому, що скількість тепла в цілім кос-

1) *Pop. Dr. Alois Konrad: Entropie, Weltanfang, Gott. Ein physikalischer Gottesbeweis. Graz (Moser) 1912. ст. 9, з под. жєр.*

2) *Pop. Dr. Alois Konrad: Op. cit. ст. 16—17.*

3) Чим висша температура, тим скорійші є дрогання атомів, натомість при температурі абсолютного зєра (— 273° С), найменший навіть рух атомів устає, і тому находять ся вони тоді в стані спочинку.

моєї є означена, а нескінчене горячо неможливе¹⁾, тому всякий рух перейде в енергію тепла, се вирівнаєсь з абсолютним зимном всесвіта, і настане тоді мертвий стан зимної тихої ночі. Се станеть ся тим певнійше, бо доказано²⁾, що сили природи (електричні, хемічні, і ин.) легко переходять цілковито або в часті в тепло, яке в цілости в ті сили назад перемінитись не може³⁾.

„Коли всесвіт — пише Гельмгольц⁴⁾ — буде лишений без перешкоди бігови його фізичних процесів, то остаточно всякий запас сили перейде в тепло а воно в температурі зрівнаєть ся. Тоді нема можливости якої небудь дальшої зміни, тоді настати мусить цілковитий застій всіх процесів природи... Коротко, від того часу ся вселенна засуджена буде на вічний спочинок“.

Ясно тепер, що в віднесеню до нашого питання початку світа, колиб сей був вічний, бувби вже давно те максимум осягнув, бо на се мавби був цілу вічність, і днесь повинен би вже спати у мертвій глибокій тишині, а тому, що так не є, бо світ той нині є в повні свого пречудного розвою, то ясный доказ, що не вічність він має за собою, а лиш певний означений період. А коли так, то вже не треба доводити, що ціла вселенна як така повстала в часі й мала початок.

Се послідовний результат закона ентропії; бо коли всесвіт зближаєть ся неспинно до хвилі, де різниці в температурі зведуть ся до мінімум а навіть до „0“ нулі, то се тільки свідчить, що мусіла бути колись хвиля, де ті різниці були можливо найбільші, де напруженє сил було найсильнійше, значить де був початок розвою.

І тому йдучи дальше дуже льогічно й на місци питає Dr. Alois Konrad⁵⁾: „Хтож ввів матерію в стан найвисшого напру-

¹⁾ Нескінчене горячо значилоб те саме, що нескінчене скорє дроганє атомів. Тому що скорість $v = \frac{s}{t}$ де „s“ означає простір, а „t“ час, про те атоми, дрогаючи з нескінченою скорістю мусілиб (що очевидно є недорічне) в часі 0, відбути певну дорогу. Бо лиш тоді $\frac{s}{0} = v = \infty$ (Гл. X. Dr. Kaz. Wais, Kosmologia czyli filozofia przyrody, ст. 88).

²⁾ Гл. Dr. Alois Konrad: Op. cit. ст. 41.

³⁾ Коли впаде камінь на землю, тоді енергія руху переміняєть ся в тепло, яке повстає в наслідок удару каміня о землю, але навідворот ніколи ся енергія тепла не перемінить ся в енергію руху, так щоб знова відкинула камінь в гору до такої самої висоти, з якої він впав, і з такою самою силою.

⁴⁾ Helmholtz, Vorträge über die Wechselwirkung der Naturkräfte, Königsberg 1854. наведене у Dr. Alois Konrad-a: Entropie, Weltanfang, Gott. Graz 1912, ст. 18—19.

⁵⁾ Op. cit. ст. 44.

ження сил? Або хто спричинив розвій сьвіта? Природа — відповідає він — як ми чули стремить до того, щоб напняти сил зменшувати; і тому вона сама немогла себе поставити в стан найвисшого напняти сил; початок далше розвою не міг вийти від самої матерії; бо нею рядить закон безвладности.

І тому не остаєть ся нам нич иншого, як прийняти могуче взагалі Ёство, що не складаєть ся з матерії і яке не підлягає законам природи, що матерією володіють. Лиш се сильне Ёство могло поставити сьвіт в стан найвисшого сил напняти й спричинити розвій. А те могуче Ёство зовемо Богом“.

Одначе, щоб оминути чи радше не дійти до того для многих так невідгідного закінчення, проф. Гекль, дю Прель, Фальб і инші знають дорогу виходу. У всесьвітї після них панує вічний круговорот. Планети разом із нашою землею через опір, який їм ставить етер космічний опізнюють ся в своїм бігу, через що доосередна сила сонця зростає коштом ослаблюючої ся сили відосередної. Наслідком того дороги планет щсраз більше звужують ся, так що прийде колись хвиля, коли всі планети вдарять о сонце, а ся космічна катастрофа видасть таке горячо, що ціла маса перемінить ся відразу в мраковину, з якої на основі теорії Канта Ляплєса уформуєть ся новий сьвіт. Такі процеси космічні мали місце перед повстанєм нашої системи, так буде й по нас в вічність. Сьвіт проте як немав початку (бо матерія є вічна), так також не буде мати кінця, він є свого рода *perpetuum mobile*.

Що до квестії, чи планети зближають ся до сонця чи ні, і чи етер космічний опізнює їх скорість, то Д-р. К. Гасерт¹⁾ свідчить, що астрономія на се не має ніякого позитивного доказу, а досьїд сего не ствердив, хоч знова вчерий Гандер²⁾ годить ся на те, і природний кінець сьвіта лучить із взаїмним ударом планет.

Але якнебудь річ має ся, в кождім разі, колиб подібно катастрофа у вселенній зайшла (що є можливе), то вона може довго повтарятись та цілком певно не в вічність, а лиш до певного означеного часу. Бо друга вже мраковина, якаб з тої катастрофи повстала, не буде вже мати тільки енергії тепла, кільки перша, з якої розвинув ся наш космос, бо частину того тепла, яке повстане в наслідок удару планет о сонце, пожирає раз на все етер космічний, а й решта енергії не переміняєть ся еше в рух в цілости, лиш одна єї частина. З тої причини згаданий космічний процес може повтарятись лиш до певної границі, бо

¹⁾ Гл. Constantin Hasert: Antworten der Natur auf die Fragen: Woher die Welt? Woher das Leben? Tier und Mensch, Seele. 4. Aufl. Graz 1898. стр. 39,

²⁾ Гл. P. Martin Gander O. S. B. Naturwissenschaft und Glaube 2. Aufl. (Benzinger) Einsiedeln 1910. стр. 51

кожда слідуєча мраковина, через частинну утрату тепла, яке забирають зимні небесні простори, буде вже мати менше тої енергії так, що послідна, коли зовсім її не стратить, то буде мала за мало до того, щоб сотворити новий сьвіт і виправити його в рух.

І тому справедливо пише Кнауер¹⁾: „Вічний круговорот в природі — то гіпотеза, яка остаточно дає ся льогічно подумати, але фізично є неможлива; а тої фізичної неможливости довела сама фізика“.

Случай в повстаню космосу виключений.

Як висше вже се було зазначено, бузівельний матеріал до створеня так величного діла, яким є нинішній всесвіт, мусів бути приготований зн. створений в часі й то силою Бства розумного й всемогучого. Воно навіть виправило матерію в рух і надало їй закони, після яких відбуваєть ся ротація тіл небесних. Що дійсно й причини першого руху належить шукати поза матерією, о тім буде бесіда низше.

На тім місци застановитись еще коротко треба над питанням, чи случай міг бути причиною повстаня так доцільного й розумного устрєєня сьвіта. А не можна того поминути з того згляду, що від найдавніших часів находять ся такі, що вводять у вселенну случай, відкидаючи натомість в єї створеню всякий з гори установлений плян.

Вже Демокрит (V. ст. перед Хр.) славний старинний лікар і дослідник природи, на якого навіть новіші атомісти так люблять покликуватись, каже, що в сьвіті нічого нема доцільного, нам лиш так видаєть ся, тому що все недоцільне гине. Місто нашої ціли Демокрит підставляє там користь, яка лиш случайно повстає, бо держить ся він по більшій часті старинного епікурейского матеріалізму і голосить разом із ним, що не на те є око щоб видіти, лиш тому ми бачимо, бо маємо очі, тому ходимо, бо маємо ноги. Їх одержав чоловік случаєм а тому, що вмів їх використати, для того опісля здавалось йому, що він їх нарочно в тій ціли отримав а не в иншій.

Такі погляди, яких відгомін і о наші еще уши відбиваєть ся, голосив також колись Люкрецій²⁾, а по 20 віках плеяда енциклопедистів; діланє случаю не лиш добачувано в творах на

¹⁾ Knauer: Die Hauptprobleme der Philosophie, Wien, Leipzig 1892, ст. 158, наведене у проф. Д-р. Каз. Байца: Kosmologia czyli filozofia przyrody, ст. 90.

²⁾ Поп. X. Maryan Morawski T. J. Celowość w naturze, Studium przyrodniczo-filozoficzne. Wyd. 2. Kraków 1891. ст. 79.

нашій землі, змішанєм щасливого случаю хотів прямо Дідеро і його товариші пояснити повстанє сьвіта, подібно якби впали на землю черенки друкарські моглиб щасливо зложитись в другу гомерівську Іліяду.

Тому дуже розумно питано тих всіх: Чомуж в такім разі не думаєте на серію, що й перша Іліяда подібним случаєм без нічієї думки повстала? Прецінь не більше розуму являється ся в одній Іліяді, як в цілім сьвіті — до котрого і мозок Гомера належить.

Але пригляньмось ближше тому случаєви, а покажесть ся, що він не видержує критики.

„Через случай розуміємо в сфері чинностей людських факт, або сутіч фактів, незамірений; „случаєм стовк я лампу“¹⁾.

Розумієсь, що й в случаю не можна виключати причин дійствующих (efficiens), бо тихі нігде не сміє бракувати; в случаю виключаєть ся лиш причину доцільну, замір.

Коли ми в великім гористім лісі найдемо лиш одну лавку — пише Гасер²⁾ — то чи будемо вірити, що вона случайно повстала, що случайно буря відломала чотири колики однаково довгі, й случайно хробаки обгризли пень дерева аж в дошку, і ся дошка случайно впала на ті чотири колики? А лавка є дуже проста.

А коли хто стару підкову на дорозі найде, чиж буде вірити, що вона случайно повстала, що атоми заліза самі так уложились? Певно, ту ніхто не признаєть місця случаєви, і хоч, причини, яка все те зробила не бачить, але найпевніше є переконаний, що чи лавка, чи підкова все те зроблене з заміром рукою розумного сотворія.

Фільософ Кант ось як виражаєсь в тій справі³⁾: „лиш повстанє одного листка трави хотіти пояснити сліпим случаєм, є се прямо неможливе, і є воно соромом для людини, яка так поступає“.

І тому вже Вольтер⁴⁾ дотепно висмівав сей абсурд, коли казав: „Возьміть мішок повний пороху, висипте його до бочки, опісля довго обертайте тою бочкою — а побачите, що з неї вийдуть ростики, звірята і образи“. І тому той сам писатель красно й розумно виразив ся в слідуючім віршу:

„Всесвіт мене оточує і думати не можу,
Щоб той годинник величний, не знав годинника“.

1) Гл. X. Maryan Morawski T. J. Celowość w naturze str. 82.

2) Pop. Constantin Hasert: Der Mensch, woher er kommt, wohin er geht. 2. Aufl. Graz und Leipzig 1907. str. 11.

3) Kant: Kritik der Urteilskraft, §§. 75. неведене у Гандера: Naturwissenschaft und Glaube str. 181.

4) Попів. I. Guibert: Wiara a nauki przyrodnicze (z franc.), Wilno 1909. str. 61.-62.

Лучитись може, що случай у спосібної людини може вплинути на який винахід, що вінчатись може нераз г'еніяльним успіхом, але все таки не случай був причиною славного винаходу, лиш сам чоловік, а случай грає ту лиш роль сильної понуки.

Про італійського маляра славного Рафаеля ¹⁾ оповідають, що він раз в часі одної прогульки, побачив в селі при дорозі сидячу матір з діточками. Сей образ впав йому в око й дав почин до сотворення славного зовісного образа *Madonna della Sedia*. Хтож отже, питає Д-р. Меферт, був творцем образа? Маляр Рафаель, чи случай, що завів його на місце, де сиділа та матір? Глупотою тому булоб говорити, що случай є творцем образа.

Наведений примір ілюструє нам наглядно, що навіть там, де входити може в гру случай, не має він такої вартости, яку хочать йому неодні приписувати в повстаню сьвіта. Коли являється де, то все яко понука, а ніколи яко причина.

Від коли людскість існує, а ніколи ще вона не бачила правильного кола, утвореного случайно вітром із дрібного пороку, чи піску.

А прецінь в такий, а навіть ще досаднійший спосіб повстане сьвіта многі приймають.

Але ще кілька послідних слів о тій можливости повстаня вселенної случайно. Вернім до згадуваного вже инде приміру з буквами, на який звертав вже увагу старинний Цицеро. Кілька букв моглиб случайно утворити якесь слово, але чим більше скількість букв, тим слабне можливість случаю ²⁾. 5 букв може мати 120 ріжних уложень, 10 букв. $3\frac{1}{2}$ міліона, 20 букв 2 квадриліони. А що говорити, коли буде букв 100? А коли тих букв буде 100.000, то хто повірить, що з них случайно повстав „Кобзар“ Шевченка або яке инше знамените діло тоді, коли вже не можна собі навіть представити, а що більше й назви нема на так велике число ріжних уложень?

А тепер зазначити ту треба, що коли сьвіт формував ся то атомів не було 100, ані 100 000, але нескінчене майже число. Чому з них повстав так чудний сьвіт, такий а не инший, коли при нескінченій скількості атомів, було нескінчене число найрізнороднійших комбінацій, і була можливість повстаня нескінчено ріжних сьвітів?

Що значіне случаю при повстаню вселенної зводить ся до minimum, а навіть до нулі ³⁾ (О.)покаже слідуючий примір. Коли я маю кістку, котрої стіни означені числами 1—6, а хочу, щоб

¹⁾ Пор. Dr. Franz Meffert: *Apologetische Vorträge* 2. Heft. M. Gladbach 1907. ст. 67.

²⁾ Гл. Constantin Hasert: *Antworten der Natur*, 4 Aufl. Graz 1898. ст. 80.

³⁾ Пор. Constantin Hasert: *Antworten der Natur* Graz 1898. ст. 80—81. також X. Dr. Kaz. Wais *Kosmologia* ст. 210—211.

при викиненню кістки вона впала на землю на трійку (3) то можливостей є 6, бо є 6 стін. Можливість отже впаду кістки на трійку є одна шеста $\frac{1}{6}$, бо се один впад із шістьох. Коли я маю дві кістки, а хочу щоб обі впали знова на трійку рівночасно, тоді різних комбінацій є 36, а можливість бажаного впаду виносить $\frac{1}{36}$. Коли є 3 кістки можливість тоді представляєсь як $\frac{1}{216}$. Бачимо, що чим більше кісток, чим більше складів, тим менша правдоподібність. Атомів є нескінчене число, отже можливість повстання світа із них представляє дріб, якого чисельником є 1, а знаменником нескінченість ∞ , бо тільки можливих є різних комбінацій атомів. Позаяк дріб $\frac{1}{\infty}$ представляє вартість нулі 0, тому жадної нема імовірности случайного повстання космосу.

Скаже може хто: щож з того, як з одної сторони видаєсь неможливим случайне повстане вселенної, так знова з другої сторони се дуже можливе, а навіть дуже імовірне. Бо власне комбінація атомів, що витворила ся з неї наша земля, сонце й інші всі планети, се була перша лучша із тих, які могли повстати.

Колиб так дійсно було, наколиб світ теперішній був лиш продуктом першого лучшого случайного змішання атомів, тоді цілком справедливо сі атоми моглиб прибирати і інші види, і творити нові комбінації, а чомуж сего не бачимо? „Звідки се походить — питає вже Ляктанцій ¹⁾ — що ті случаєм до купи скинені атоми заховаля теперішній лад, а жадної нової комбінації до тепер не пробували?“ Наколиб вселенна була витвором першого лучшого змішання атомів, то щож стоялоб їм тепер на перешкоді утворити якусь нову комбінацію? А коли такої нема, видно, щє атоми не мішались без всякого ладу, а лиш лучились разом, після з гори уложеного розумного пляну.

Колиж отже хоче ся пояснити повстане світа, случай належить виключити, бо хто його приймає, той попадає в суперечність із здоровим розумом.

Тому справедливо фізик Навіль ²⁾ узнаючи засаду причиновости як фундаментальну основу науки виражаєсь в тій справі так: „Прийняти діланє нічєвости, або що на одно виходить, вмішувати до виясненя явищ случай, як причину творчу, значить перетяти головну артерію людської думки“.

Світ сотворений Богом з нічого.

Коли матерія, із якої розвинулась прекрасна вселенна, не є вічна, а сама із себе взятись не могла, то річ очевидна, що му-

¹⁾ Lactantius: Div. Instit. Lib. II. 11. наведене у Fr. Hettinger'a: Apologie des Christentums I. Bd. 5. Aufl. Freiburg 1875. ст. 202.

²⁾ Ernest Naville: O fizyce nowożytniej (z franc.). Kraków 1885. ст. 115.

сіла повстати в часі, і то волею вічного, розумного, всемогучого бства. Іншими словами доходимо ту послідовно до сотворення Богом. Але тому, що многі сеї правди узнати не хотять, хочби вона ще раз так ясною була як є, проте заслонюючись вченим Du Bois Reymond'ом кличуть з ним, що в kwestії початку матерії нічого не знаємо; *ignoramus et ignorabimus*. Розумієть ся, грає ту роль лиш зла воля, яка в разі прийняття сотворення, мусіла жахатись вже перед небажаними собі з'обовязаннями, так що справедливо сказав Де Бональд¹⁾, що наколиб з тої геометричної засади, що три кути трикутника рівняють ся двом прямим (180°), впливав який обовязок, тоб й сю старано ся подати в сумнів.

Пояснювати отже собі, що в kwestії про початок матерії нічо не знаємо й знати не будем, тоді коли стоїмо перед одною лиш розвязкою, є виповідженем послуху здоровій думці і конклюдії.

Du Bois Reymond знав добре, що остаєсь лиш сотворенє, але позаяк воно не годилось із його поглядами, тому поставив засаду — *ignoramus et ignorabimus* — яка лиш є цофненем ся із великого клопоту, Такого виясненя річи прийняти не можемо, бо воно не має в собі нічо об'єктивного й не має ніякої промовляючої за собою рації.

Одна лишаєсь в тім проблемі вихідна точка, одну лиш маємо дорогу, яка веде до розвязки так важного питання. Сей гордийський узол розвизує розумно лиш сотворенє. І цілком справедливо; бо коли матерія не є вічна а повсталала в часі, коли вона не є сама від себе, мусіла отже в часі бути покликана кимсь до бутя, а тому, що еманация єї з божества виключена, остаєть ся отже тому лиш сотворенє.

Перед єї появою не було нічого. Але Бог актом своєї волі покликає єї до бутя. Повстає перша матерія *ex nihilo sui, et subiecti*. Значить перед сотворенєм єї не було ні матерії, ні якогось найменшого субстрату, із якогоб вона могла повстати.

З тої ділемми, або вічність матерії, або сотворенє, виходить вже, що мусимо прийняти те друге, коли вічність матерії, супроти критики остоятись не може.

Сотворенє отже з нічого тим більше є можливе. До сего веде й розум. На сьвіті бачимо, що кожда річ є неконечна й змінна, а тим самим причину свого бутя має не в собі а поза собою. Колиж проте ціла вселенна із таких частинок складаєсь, то коли частини мають причину свого істнованя поза собою, річ очевидна, що й сума їх також не може причини свого бутя мати в собі, лиш поза собою.

¹⁾ Гл. X. Józef Pelczar: Konferencye apologetyczne o przyczynach niedowiarstwa w naszych czasach i o potrzebie religii. 2. Wyd. Kraków 1890. ст. 17.

Але „через перехід від причини до причини — каже Давид Штраус — не виходить ся поза світ; тому що кожда річ має свою причину в нутр у світї, то й причина цілого світа мусить також в світї самім лежати; а причина взагалі не може бути иншого рода, як лиш ділане¹⁾“.

„Дійсно — відповідає на се Д-р. Гасерт²⁾ — всі річи держать ся внутр світа, але кожда річ має причину поза собою, й тому мусить також причина цілого світа бути поза світом. В системі бальків можуть поодинокі члени о себе опирати, але цілість не може сама себе піддержувати, зн. в воздуху висіти, лиш ціла будова мусить мати точку опертя поза собою на внї. А чи не мусимо ми причини повстаня й руху машини кождої поза машиною шукати? А коли ми цілком справедливо з годинника заключаємо на годинникаря, чиж не виходимо тоді поза годинник, на причину цілком иншого рода?

Впрочім можливість сотвореня може бути внутрішня й внішня. Внутрішня полягає на тім, що ціхи даної річи дають ся з собою погодити без найменшої контрадикції. Внішня можливість є тоді, коли є причина внішня, яка може дану річ зробити. Світ отже сотворений є можливий й внутрішньо й внішно. Хтож добачить противенство в тім, що якась річ, якої перед тим не було, по часі являєть ся? На такі факти кождий у світї глядить й вони йому суперечними не видають ся. Одно повстає, инше гине й так на переміну. Внутрішньо отже світ можливий, щоб був сотворений, а внішно тим більше, бо є розумне і всемогуче Бство, Бог, що своєю волею все може зділати.

Сотворенє отже було можливе й дійсно зайшло. Бог сотворив світ з нічого. Але днесь многі сю правду відкидують яко недорічну.

1) *Ex nihilo nihil fit*, а позаяк сотворити значить щось з нічого зробити, отже сотворенє є неможливе. Так каже Люкрецій, Спіноза і инші.

Се лиш штучка, що полягає на нерозумівю слів. Двоєко можна се пояснювати. З нічого не може бути нічо, значить, що „нічо“ не може бути причиною дійствующою, ні матерією, із якої щось повстати має. Коли теїсти кажуть „світ сотворений з нічого“ розуміють, що був всемогучий Бог, а не було ніякого субстрату, із якого мала матерія зродитись, і ту нема ніякої суперечности, бо зрозуміле, що Богови такої лиш сили, яку чоловік має, приписувати не можна, Він є всемогучий, й тому й з нічого може якусь субстанцію створити, актом лиш своєї волі.

¹⁾ Гл. P. Martin Gander O. S. B. *Naturwissenschaft und Glaube*. 2. Aufl. (Benziger) Einsiedeln 1910. ст. 124.

²⁾ C. Hasert: *Antworten der Natur* 6. Aufl. ст. 15. гл. P. Martin Gander: *Op. cit.* ст. 12.

2) Перехід з небутя до істнованя є непонятний й тому неможливий, так, що хоч ми вічності матерії й руху доказати не можемо, мимо того треба прийняти, що світ стоїть від віків.

Правда, що сотворення з нічого, обмежений наш ум поняття не в силі, бо з щоденного досвіду знаємо, що все, що повстає в природі, повстає, із другої матерії. Одначе цілковитого непонимання сего не можна приписувати нашому розумови. Він сотворенє розуміє, а лиш недокладно. Впрочім хочби й цілком не розумів (а так не є) чиж з сего виходить, що те, що непонятне, те вже неможливе? Хто з математиків розуміє добре, що є нескінченість, хто з біологів, що живе, хто з філософів, що матерія, хто з фізиків, що електрична струя, хто з хеміків, що рух атомів в молекулі? А чиж се не існує? Вачимо, що непонятне а можливе. Gaudin¹⁾ на основі мікроскопових дослідів дійшов до заключеня, що віддаленя між атомами не перевищають $\frac{1}{10,000,000}$ десятих мільйонної частини міліметра, так що чоловік потрібувавби після нього 250.000 літ, щоби счислити атоми, які містять ся в головці від шпильки. Се непонятне, а мимо того можливе. В виду того заміт другий упадає.

3.) Сила й матерія суть незнищимі²⁾, отже через сотворенє повстати не могли.

„Безперечно, досвід нічого нам не говорить о тім, будь-тоби матерія улягала аннігіляції. З того однак не слідує, що матерія є беззглядно не знищима. Хоч ніяка сила її знищити (annihilare) не потрафить, може її, абсолютно говорячи, знівечити нескінченна сила першої причини“³⁾.

4.) Англійський філософ Герберт Спенсер каже, що сотворенє матерії є непонятне, бо вимагає поставленя в думці реляції між нічим а чимсь, відношеня такого, в яким бракує одного члена, отже відношеня неможливого⁴⁾.

¹⁾ Гл. N. Iwanow: Uwagi o chrystyanizmie i nauce Wedl. Bettex'a. Tłum. J. Tyszkiewicz. Lwów 190. ст. 48–59.

²⁾ Галушчинський Ів. в своїй невеликій праці пише: „Само вже сотворенє з нічого щось матеріяльного є діаметрально противним винишній науці о захованю матерії, яка виразно каже, що матерія є вічна, її скількість є сталою, що найменший її атом не може в природі з нічого сотворити ся ані безслідно загинути“ (Дарвінізм, або наука о походженю, Вашингтн н. Ч. 1907. ст. 6.)

„Наука виразно каже, що матерія є вічна“ се лиш повторюване пустої фрази за матеріялістами й моїстами, у яких вічність матерії є догмою, хоч на се не дають ніякого розумного доказу. Вічності матерії наука не доказала! А що скількість матерії є сталою, що чоловік ні одного атома більше сотворити не в силі, з того не виходить, щоб відмовляти всемогучости силі творчій!

³⁾ Пор. X. Dr. Kaz. Wais: Kosmologia, czyli filozofia przyrody ст. 100.

⁴⁾ Гл. P. Peter Nilkes S. J. Schutz- und Trutzwaffen im Kampfe gegen Unglauben und Irrglauben. 14. Aufl. T. I. (Kevelaer) ст. 52.

Реляції такої, яку поставив Спенсер, нема в дійсности й ніхто між нічим а чимсь ніколи не добачував якогось відношення, воно існує лиш між світом вже сотвореним а Творцем. Впрочім треба розуміти, чому такий заміт ставить сей вчений. Він не вірить в Бога позасвітового значить від світа ріжного, а коли нема позасвітової вистарчаючої причини, яка моглаб покликати матерію до істновани, тоді розумієсь саометне повстане матерії з нічого, значить без ніякого перед нею існуючого субстрату, і без дійствующої причини, непонятне. Але коли хто приймає істноване личного Бога, тоді все зрозуміле.

5.) В останніх знова часах острій критиці піддали науку креаціоністів о початку світа Франц Мах (1904) а перед ним проф. Гідеон Шпікер¹⁾. Після того останнього Бог теїстів еше менше відповідає вимогам людського ума, чим Бог пантеїстів, бо сей дух мав створити матерію, ество в нічім до духа не подібне, а в додатку мав його створити з нічого. „Wenn aber — пише він — nach Annahme der Theisten Gott unendlich ist, wo war denn dieses Nichts? War es in, oder ausser Ihm? Das eine wie das Andere führt zu den grössten Absurditäten“.

І що ж скажемо на сю лиш гру слів? Шпікер не розуміє, як дух міг створити матерію, ество до себе в нічім не подібне. Таж люди навіть самі смертні, а творять діла безсмертні, і то ві всіх областях знання, чи в культурі духовній чи матеріяльній; а впрочім який би се був всемогучий дух, що не мігби створити ества собі не подібного, а що мусів його створити з нічого, сего домагалась його всемогучість і логічна консеквенція. Дивне лиш те, що в своїм пристрастнім критикованю так далеко загнав ся Шпікер, що допустив ся наукового гріха, се є олицетворення нічевости, бо інакше не бувби ся питав, чи була вона в Бозі чи поза Ням.

Питаюж накінець, чи можливе було повстане Ілїади? Коли вона є, видно, що можливе. А прецінь вона повсталала майже з нічого. Бо був час, коли її еше не було, отже повсталала майже з нічого, але лиш тому, бо була внїшна вистарчаюча причина, яка на її повстане вплинула, був Гомер. Так само річ має ся із світом. Коли є Бог всемогучий, тоді зрозуміле, що так як Гомер з немногих лиш пісень створив Ілїаду, так також і Бог тим більше міг з нічого створити світ. Чим доскональша причина, тим менше досконалого потрібує матеріялу до твореня, а тому що Бог се найдоскональше Ество, тому при твореню чогось вистарчить Йому можливо найбільше недосконалий матеріял, а тим є „нічевість“ (nihilum).

(Конець буде).

¹⁾ Prof. Dr. Gideon Spicker: Der Kampf der zweier Weltanschauungen, Stuttgart 1898. ст. 249 і сл. гляди Prof. Dr. X. Gr. Gabryl: Filozofia przyrody, Kraków, Warszawa 1910. ст. 90—91.

Як вбирало ся в старовину українське духовенство.

Зовнішній вигляд духовенства на Україні, рахуючи може всього з півтори сотні років тому назад, був зовсім відмінний від теперішнього. А саме, духовенство наше носило тоді на своїх уборах традиції старохристиянських часів, — ниніж московська церква прищепила на Україні свої одержі, забрані нею від нових греків, а греками взяті від мусульманських духовних особ, як про то зовсім отверто говорять і форми самих одерж, і навіть російські богослови, як от Еп. Порфирий Успенський в своїй „Книгѣ бытія моего“.

В правдивости того, що духовенство на Україні вбирало ся колись инакше аніж тепер, переконують посвідки літературні, а, головним чином, пам'ятники старої штуки.

Самий старий образ священика християнського маємо ми в катакомбах Калліста в Римі на найдавнішій іконі Евхаристії. Там съвященик вбраний в одержу філософів, що підтверджує ся житєписами св. Отців: Арістїда Атенського, Григорія Чудотворця й инш. (див. Н. Покровський Очерки християнської иконографії, рис. 23). Знов аналогічний образ знаходимо в мальовилах теж ранньої церкви св. Юрія в Солуні (Кондаковъ Н. „Македонія“ СП. 1909. рис. на ст. 83—84). Инші пам'ятки старохристиянської штуки дають ще багато других образів, де виступають християнські священики і єпископи, — тільки не в звичайних убраннях, а в церковних (мозаїки й фрески церк. Равенських, Римських і т. д.).

Одержу, змальовану на „Евхаристії“ з катакомб Калліста, затвердили для священих особ канони церковні (27 правило Трулльського Собору, р. 691), а в подробности її описав Семен Солунський в своєму: „De Sacris ordinationibus“ (у Міня в „Патрольоїї“ т. 155, ст. 336)

Спершу се був звичайний античний гіматій, що закривав собою усе тіло. Пізніше в Візантії і західній Імперії його прозвали „каввадієм“ і став вже він подібним до дияконського стихаря, лиш без прорізу на переді; післяж, через прорізання переду, він дістав поли, які застібали ся на гудзики від гори аж до споду.

Отсей то кафтан з додатком ще верхнього убрання для урочистих випадків був прийнятий для духовенства у християн всіх східних і західних церков, і від них занесений був на Русь. А що справді духовенство Сходу й Заходу не знало тоді різниці в убраннях, про то свідчать вже й руські джерела, з яких

видно, що руські миряни не відрізняють греків від латинів, і звертають ся в своїй релігійних потребах і до грецьких священників і до латинських (пор. „Вопросы Кирика „Лулитты“, шлюби руських з латинами й т. п.).

В ту пору як Русь хрестила ся, Схід і Захід ще являли з себе „Єдину соборну й апостольську церкву“; через те вплив Заходу на Руси був такий засильний як і грецькі впливи.

Як би там не було, а руське духовенство вбирало ся тоді так само як Греки, як і латини і затримувало ще ту свою первохристиянську одержу цілі віки до XVI в на Московщині й XVIII в. на Україні, від коли (після остаточного поділу Церков і зрабовання Царграда Турками) Русь, замішана до суперечок між Греками й Римом, солідаризувала ся більше з першими, забравши від них широкорукавні „одежди по подобію (греческихъ) рясь“ (Постановл. Московск. Собора 1675 при патр. Іахимі).

Як виглядала на Руси одержа духовних особ перед тим, можна бачити з мініاتور старих літописів (див. „Радзивилловская или Кенигсбергская лѣтопись“ л. 111, с. 1 д.), з Житий святих („Лицевое житіе Сергія Радонежскаго конца XVI в. М. 1853), та західних гравюр, вибитих з приводу Фльорентинської унії р. 1439. (в *Elucidarium* Сакрана; див. у Д. Ровинського в „Русскихъ народныхъ картинкахъ“), де теж були й руські духовники з московським митроп. Ізидором на чолі.

Там всюди бачимо довгу одержу з маленьким комірцем, вузькими рукавами, застібнуту на довгий ряд гудзиків, акурат таку, як носить тепер католицьке духовенство.

Цілком однаково вбрані з римським духовенством були й українські православні та уніятські духовники XVI—XVIII вв., — що, уважаючи на тодішню страшенну боротьбу з латинством, можна з'ясувати лише традицією; інакше — як би руське духовенство могло вбрати ся в одержу своїх противників?

Що се, справді, було так, послухаймо, як описує вигляд нашого духовенства в XVII в. Павло Алєнський — чужоземець араб, котрого зовнішність українських пастирів дуже вражала, бо тут в православної стороні, в дієцезії східного патріарха він сподівався зустріти щось інше.

Про черців Печерського монастиря в Києві сей подорожник пише: „всі вони носять чорні суконні ковпаки з чорним міхом виробленим наче оксамит. Крепи у них дуже великі, спускають ся на очі й застягають ся гудзиками під бородою; коли при службі вони скидають з голови клобуки, то вони висять у них за плечима, як у капуцинів, тільки краще як у них (капуцинів) і єзуїтів, хоч, правда, їх убрання і мантиї схожі. Так само вбирають ся їхні (козацькі) архимандрити, митрополит і єпископи“ (Путешествіє Антіохійск. патр. Макарія въ XVII в. въ Москву. Архид. П. Алєнскаго. ст. 44.).

Як видко, Павло Аленський зазначає тут близькість убрання сучасного єму українського духовенства до убрання єзуїтів і капуцинів.

Можна булоб і не повірити сему свідкови, як би не була відома його правдивість, але крім того його слова підтверджують ся сучасною штукою і не тільки українською.

Перш за все в західних одежах представлені руські духовники на медалі вибитім папою на памятку прилученя української церкви до унії з Римом р. 1595 (див. в „Ілюстров. історії України“ М. Грушевського рис. 205), а коли би хто схотів сей образок, роблений католиками тлумачити на той лад, що тут представлені не православні, а уніятські особи, то на се відповісти треба поперше тим, що уніяти, приставши до Риму, заховували свій обряд і зовнішність цілковито, а по друге — правдивість такого зображення руських особ духовних підтвержують і другі сучасники зовсім католицько православними змаганнями не заінтересовані.

Таким був голяндський (голендерський) художник XVII. в. Абрагам Вестерфельд, котрий, відвідавши Україну при Богдані Хмельницькому, зробив був ряд рисунків сучасного Києва і київських святинь, де є представлені й православні духовні особи — в щоденних і святочних убранях — довгих мантиях, реверендах з запиналами, поясах і з голеними лицами та гуменцями на головах (див. М. Смирновъ. „Рисунки старого Києва“ тб. I. р. 2, тб. II. р. 2, тб. IV. р. 2; тб. V. р. 1; тб. VIII. р. 2; тб. XIII. р. 1—4. Теж в „Історії України“ М. Грушевського К. 1910 р. 229—232).

Вестерфельд робив свої рисунки з натури і їх правдивість визнають такі авторитетні знавці, як проф. Н. Петров („Ново-открытый альбом видовъ и рисунковъ достопримѣчательностейъ Кіева“ в „Тр. Кіевск. Дух. Акад.“ 1905 № 7.). Однаково Вестерфельд малює своїх духовних персонажів не тільки в Київі, а й по других місцях (Смирновъ табл. IV. 2; V. 1; VIII. 2; і тд.). Справедливість образів Вестерфельда підтверджуєть ся також сучасними портретами: На однім рисунку Вестерфельда виступає напр. митр. Сильвестер Косів — там його малює художник без бороди, в мангії й з жезлом (тб. IV. рис. 2) А що справді се митрополит, то видно по одежі митрополита Петра Могили на портреті в книзі Яблоновського „Akademia Kijowsko-Mohilańska“ (Kraków 1899—1900 ст. 126).

Нарешті, памятки української штуки: Пройняті впливами заходу майстрі українські-гравери й майярі, малюючі преподобних отців на стінах церков і на рухомих образах, одягають їх в звичайні убраня сучасного духовенства і тим самим дають можливість перевірити посвідки других памяток, що йно були тут згадані.

Такі перш за все деякі образи святих в роботах Леонт. Тарасевича, відомого українського гравера XVII. в., першого

офортиста на цілій Руси (див. його Нестора Літописця в „Патерику Київопечерському“ р. 1702. Є вид. в „Народныхъ картинкахъ“ Д. Ровинського ч. I.), далі образи з початку XVIII. в. св. Івана, Сільвестра, Василя, Філарета и др. архимандритів Печерських в великій церкві Київської Лаври (див. фотографії в журн. „Искусство и художественная промышленность“ за р. 1900 № 7. рис. 11—13); образок „Благодаті Божа“ з книжки: „Иѡѡка ієрополітика символами и приподобленіи изъяснена“ (Київ 1712 р. СП. 1724. Львів 1760 р., л. 18 об.), де Дух святий сходить на священника убраного по капуцинському, а також другий образок з тоїж книжки: „Честь сину духовному“, де священник представлений сидячим на березі річки з вудкою в тійж одежі (л. кє об.), далі ритовини в „Патерику Печерському“ 1661 р. (л. 14, 15), в „Требнику“ Петра Могили 1648 р. (л. тѣз, цѣи священник з голоною бородою), давні портрети (нпр. портрет о. Андрія Самборського при плузі, виданий в „Альбомі выставки Харьковского Археологического съѣзда (Харковъ 1902 тб. XXX) й т. и.

Всюди тут здибаємо на православних і уніятських духовниках мантиї, як у капуцинів, реверенди, часом голені лиця й вистрижене гуменце (*στεργανος*).

Придивляючись ближче до сих убрень, треба сказати за них ось що: Мантиї були не тільки иншого крою аніж тепер, а ще й мали „істочники“, як про то сповіщає Павло Аленський („Мантиї їхні мають сині пасма на грудех і коло ніг, як то звичайно буває на мантиях архереїв“, ст. 44); инші одежі були довгі „до глезна“ як заповіщено в „Поученіи святительскомъ къ новопоставленному іерею (в „Типиконі“ а також у Сільвестра Косова: „о хиротоніи, сирѣчь о рукоположеніи святительскомъ на новопоставленномъ іереи“ 1652 р. видрук. в „Зорі Галицькій“ за 1884 р.) з вузькими рукавами і на гудзиках (таку довгу одержу застрібнуту на гудзиках носив в Соловеському монастирі останній Кошовий Запорозький Петро Кальнишевський); теперішньої ряси (лат. *Vado-vasus*) в поясненню „рясний“ (рясні поли й рукави) не було, а звала ся тим іменем римська реверенда, котру Іван Вишенський прирівнював до міха (Огоновский. Історія літерат. рускої I. 14), і котра, справді, на сучасних малюнках виглядає мішковатою з крилами або з запиналом. Сю одержу, до речі мовити, досі ще зберігають старовіри-великороси, котрі відстоюють її укупі з иншою до Никонівською старовиною (пор портр. протоп. Аввакума, або одержу на „Страннику“ Нестерова).

На головах духовенство носило в старовину капелюх, в краї котрого протягували ся шнури, що коло шиї зшивали ся до купи кінцями, від яких звисала китиця. Під капелюхом священник завше мав шапочку, що вкривала собою гуменце (як у католицьких святих і черців) і уважала ся найпершою приналежністю духовної особи („кто ударить попа и попадетъ

по шапочкѣ, тотъ подвергнется большому взысканію и долженъ заплатить попу безчестіе“ Чт. О. Ист. и Древн. 1864. Апр. 351). Іван Вишенський звав сю, здасть ся, шапочку у черців „каптуром ілі страшилом“ (Огоновскій. Історія літератури рускої ч. I, ст. 141), а Павло Алєнський — „ковпаком“ (Путеш. Патр. Антіох. Макарія, ст. 16—17, 44), при чім сей зазначив, що його дядько-патріярх уважав такий убор непідходящим для себе (бо на сході архереї повязували свої голови хусткою як чалмою).

Судячи по картинах Вестерфельда й инш., стародавні українські св'ященники не були подібні на нинішніх і зачісами своїх кіс. Вони застригали свою голову, часом полишаючи кругом голови волося тільки пальців з на два, так, щоб з них вийшов вінець на згадку тернового вінка на Христі. У Греків й на Русі північній сей звичай тримав ся до XVIII. в. (як каже Голубинський. „Істор. Церкв“ ч. I. 417.), а на Заході заховав ся до нині. Образи таких зачісів на Русі див. в фресках Спасо-Нередицької церкви в Новгороді (XII в.).

Так само і давня загально-християнська іконографія давала своїх св'ятих без борід. Є ся риса й на деяких пам'ятках старої української штуки („Требник“ П. Могили 1646 р. Патерик Печерський 1661), які треба розуміти так, що ношене борода було тоді для духовенства не обов'язковим, як не є се зараз обов'язковим в церквах південно слов'янських, або як не вимагає обов'язкового голєння лиця від свого клиру східнього обряду церква Римська.

Треба ще згадати у старого українського духовенства хрести, про які допоминаєть ся Павло Алєнський, і котрі є на стародавніх портретах (пор. численні портрети в Музеї Київської Духовної Академії). Про них згадує й Лазар Баранович в своїй „Книзі смерті“ (*Księga śmierci*, Київск. Стар. 1898 VIII, 229). Митрополити київські окрім того мали аж дві панагії на грудях відповідно до тодішнього свого титулу: „Митрополита Київського і усеї Руси“.

Були ще пояси та св'ященницькі жезли (п'атериці). Пояси є на картинах Вестерфельда, Тарасевича й инш. Їх досі носить Московське духовенство і уніятські св'ященники Галицької України. Про жезли ієрейські згадує Павло Алєнський (ст. 14. 44), вказуючи, що вони були бамбусові з срібними верхами і з острими кінцями на взір списа. Треба додати до сего всього, що в старовину, як і тепер ще, по тим п'атерицям св'ященницьким люде вгадували про житє чи про смерть слабого, коли до него св'ященик приходив у духовній потребі. (Подольск. Епарх. Вѣдом., 1884. № 34).

Зо всього приведеного дізнаємо ся, що духовенство наше в старовину вбирало ся таки не так, як теперішнє, бо зовнішній вигляд його був близький до духовенства Церкви римо-

католицької, і то було наслідуванем первісних християнських часів, затриманим досі московськими старовірами, а почасти й українськими уніятами в Галичині, у яких стара Русь жиє ще не лише в обрядах, а й в дусі.

К. Широцький.

С. Петербург 10/X. 1912.

Участь Українців в євхаристийнім з'їзді у Відні.

(Ю не ц ь).

Ярким контрастом до всіх рефератів показав ся реферат о. д-ра Малиняка „Через Евхаристию до злуки церков“, виголошений такою дивною мовою, що не тільки селяни, але навіть інтелігенція не могла його зрозуміти. Та може добре стало ся, що референт нехотючи заховав *disciplinam arcani*, бо охоронив численно зібраний нарід від згіршення. Замість вказати слухачам на Евхаристию яко найуспішніше средство злуки церков а особливо на молитву в тім намірі до Ісуса в Евхаристії отак, як се учинили усі референти німецької уніоністичної секції, наш референт розводив ся з видимим восторгом про обрядові звичаї „восточної православної Церкви“ так, що хвилями могло здаваги ся, що то якийсь „православний“ піп говорить проповідь в ціли наVERTаня на схізму. Справді, дуже добре стало ся що народ його не розумів. Своім рефератом дав шан. прелегент іно поучуючий доказ, що як його реферат, так взагалі проблем злуки Церков буде нам незрозумілий так довго, як довго будемо на него глядіти з погляду вузких партийних або національних інтересів, а не з висоти любови, подиктованої нам Ісусом Христом, і інтересів католицької Церкви.

От і всі реферати, виголошені в українській секції. На відчитане прочих рефератів, обнятих програмою, не стало часу. Ми бачимо однак, що ті, які зістали виголошені, порушували усі найважніші питання нашого релігійно-морального життя. Шкода іно, що задля досить слабої участі нашого духовенства на тих рефератах, помимо того, що у Відні було його около 500 осіб, Комітет не мав спроможности уложити і уха-

ити відповідних резолюцій. На кождий случай для людей доброї волі, котрі хотіли з них користати, сі реферати не устануть без моральної користи і без впливу на їх дальшу душпастирську діяльність. Маємо також надію, що Всч. ОО. Референти познакомлять загал нашого Духовенства з змістом своїх рефератів печатаючи їх, если не в „Ниві“ то бодай в „Церковн-ім Востоц-ї“.

В часі голошення рефератів предсїдав в четвер о. крил. Волошинський з Перемишля, котрий обняв був пред ідательство після короткої, але заохочуючої промови Високопреосв. Ексц. Чеховича. В п'ятницю вів наради о. М. Садовський. Він старав ся навіть навязати дискусію запримічуючи прим. до реферату о. д-ра Дорожинського. що так само, як за часів св. Ів. Золотоустого, і в нашій славній Україні за княжих часів вірні дуже часто приступали до св. Причастія. Про се сьвідчить розпоряджене київського Митрополита Георгія в XI. віці, в яким той ерарх пригадує, що „достойним подобаєть“ приймати св. Причастіє в усі важніші сьвята і неділі року так, що наші предки причащали ся річно понад двацять разів. При кінці рефератів той же бесідник згадав про славу оборону Відня королем Собеским, при чім головні услуги віддали наші козаки. На тім реферати покінчено.

Коли вже о тім бесіда, то годить ся підчеркнути реферат о. д-ра О. Боцяна на тему „Потреба конкорданції грецького і латинського обряду“, виголошений німецькою мовою на засіданю секції „Уніоністичні змагання“ в четвер (12 IX). Знаний наш ритуаліст виказав з питомою собі ерудицією, що між нашою а західною літургією в сушних частях нема ріжниць, іно царить найкрасша згода. Особливо прелегент клав вагу на те, що Греки від найдавніших часів вірили в пересуществленє хліба і вина в найсв. Тіло і Кров зраз після виголошення священником слів Господа нашого Ісуса Христа „Сіє єсть тїло моє, сія єсть кровъ моя“ а не шойно після виголошення епїклези, як починають тепер учити многі сучасні російські богослови. Свій гарний виклад закінчив поставленєм резолюції, щоби богослови обох сторін так католицькі, як православні старали ся більше себе зрозуміти через студіюване всім нам спільних жерел правдивої науки обрядів Церков і через зближенє до себе любовю і молитвою о пізнанє правди.

Реферат викликав серед присутних бурю оплесків і велике заінтересованє серед Німців нашими церковними справами. „Чому про себе не пишете, чому сьвіта не інформує про ваші релігійні потреби“ залунали з усіх боків питання звернені до присутних на тім зібраню Українців. А що се добре вражінє не було удане, сьвідчить то, що ще слідуючого дня о. Д-р. Геллер (Höller), Редемпторист, маючи на засіданю тоїж секції говорити про епїклезу навязав свою бесіду до реферату о. д-ра

Боцяна. Так що не удалось у нас задля партийности такого Малипяка, се найкрасше було нагороджене там, де партийність уступила перед любовю і виrozumіlostю.

Чужинці заінтересували ся еше більше нами в суботу підчас велачавої нашої Архирейської Служби Божої в Церкві „Am Hof“, відправленої Вспреосв. Митрополитом при співучасті обох Вспреосв. єпископів, крилошан і великого числа духовенства. Добре дібрані диякони, архирейська асиста, а особливо хор, злсжений з найзнаменитших сьпіваків з поміж Духовенства і питомців духовного Семинара під батуту о. катехита Евгена Турули додавали їй величавости. Тому проявам подиву і запитаням серед чужої публики, що ще перед осьмою годинсю битьком виповнила церков, не було кінця і сьвященники мусли стати ся формальними товмачами кожної пісні і кожного обрядового дійства. А що наші вірні і тут приступили численно до св. Причастия, то чужинці мали також нагоду пізнати спосіб нашого Причастия. З початку підносили сумніви, чи хліб в вині не розійде ся, треба проте було пояснювати, що у нас хліб не прасований, як у латинників, іно печений, а до того ще квашений. Се дуже їх дибувало — доказ, як мало захід обізнаний з нашими обрядовими звичаями. Опісля заявили, що у них той спосіб причастия був би немислимий, а доказ того, що, коли в многих місцевостях дітям після першого св. Причастия подавано для покріплення вино з одної чаши, многие діти не могли сего знести. Пояснилисьмо їм, що у нас сьвященники як вірні вже до того призвичаєні, а спільна чаша лучить їх тіснійше в любови між собою і Ісусом Христом, а перед проказами, які по думці многих моглиб в той спосіб ширити ся, якось нас досі хоронив Ісус Христис, утаєний в Евхаристії і того рода случаїв у нас не знають помимо того, що на прazниках тисячі людей приступають до св. Причастия. Признали нам слухність і подивляли красу ідеї, яку криє в собі спільна чаша. Многие були красою наших обрядів так зворушені, що формально плакали.

Бернім на хвилю до Церкви св. Варвари. В четвер вечером Вспреосв. Митрополит зробив нам милу несподіванку. Іменно після молебня промовив до зібраних теплими словами, оповіщуючи, що Бог вислухав горячих молитов народу даючи для канадійських Українців, яких можна було вважати вже за пропаших, єпископа, яким зістав іменований св. Отцем о. Н. Будка, котрий промовить до зібраних. Тремтячим із зворушення голосом достойний Номінат промовив до зібраних вірних і Духовенства вказуючи на жите перших християн в катакомбах, де їх одинокою потіхою була пресв. Евхаристия. До такої самої лучности з Ісусом наклонював присутних вказуючи на многие місця нашої літургії, які нас накликають до такого життя. Своєю промовою дав присутним до пізнання, що взором Його апостольської праці в далекій Канаді буде ідеал християнської

суспільности перших віків. Щирим бажанням і тяжкій апостольській праці Боже допоможи!

В суботу по полудни, як було зазначено в програмі, в Церкві св. Варвари, на час конгресу прибраної в цвіт і чудові гірлянди та відновленої в іконостасі, зістав посьвячений Вспреосв. Митрополитом при співучасті двох других Архирей і множества Духовенства прапор віденських Українців. Після промови нашого найдорозшого Архипастиря, в якій закріплював наших заточенців на далекій чужині до єдності, любови до свого рідного обряду і народности, та до щирої праці над своїм відродженням після засад, голошених Ісусом в Євхаристії, вбивно в держак прапора пам'яткові цвяшки.

На ці слова заохоти наші віденські поселенці знову заступували. Помимо того, що се самі робітники, матеріяльно і морально зависимі від моря Німців, серед котрих живуть, вони встигли заховати свою національну окремішність і свідомість ба, що більше, послідніми часами навіть виявили сильне бажання плекання своєї народної культури. Їх діти, хоч ходять до німецьких шкіл, не винародовлюють ся, а великою підмогою в тім потішуючим прояві є їх обрядова окремішність. Пишучий ці стрічки мав нагоду про се сам пересвідчити ся маючи щастя в четвер себто в дни св. Причастія всіх віденських дітей сповідати дітий наших поселенців. Всі вони чи великі чи малі уміють добре щоденні молитви в рідній мові, хоч в розмові їм вже дуже часто бракує українських слів так, що мусіли помагати собі німецькими.. В часі Євхаристійного сьвята віденські Українці доложили всіх старань, щоби уприємнити побут своїх земляків з Галичини у Відні, чи то вказівками чи радами чи добровільним провідом по місті вони старали ся їм послужити. Щоби почитати наших Архирейів і иньших визначніших Українців, що прибули до Відня, видали они прошений галевий обід, який відбув ся в четвер (12/IX) в помешканю о. д-ра Амзр. Редкевича, завідателя парохії св. Варвари для 25 осіб. О. Завідатель привитав достойних гостей іменем віденської кольонії, а їх Ексц. Митрополит відповів на се щирою подякою за сердечне прийняте. В неділю рано малисьмо нагоду любити ся їх гарним хором, який співав в Церкві св. Варвари підчас Архирейської Служби Божої. В часі євхаристійного походу віденські Українці творили особну групу, уставляючи ся під своїм прапором на „Judenplatz“.

Побажати би іно, щоби ті гарні зносини між нашими поселенцями у Відні, а старим краєм, навізані за посередництвом Ісуса Христа в найсв. Євхаристії, не устали, але більше скріпили ся. Здійснене думки, підданої в „Ділі“ д. С. Бриттаном, урядником „Дністра“, щоби наша суспільність з нагоди євхаристичного сьвята подумала о „Народнім домі“ для віденських Українців, булоб першим позитивним кроком до того. В тім пішли би ми слідом наших славянських братів Чехів,

котрі на засіданню чеської секції в п'ятницю (13/IX) устами її председателя о. Стояна, посла до сойму і державної ради, могли похвалити ся, що закупили для чеських Братів третого чина св. Францішка у Відні при „Pulverturmstrasse“ дім за 150.000 корон, в якім ті послідні добре розв'язують всякі суспільні питання. Такий народ у світі певно не загине; звідси нема чому дивувати ся, що навіть головніші ulиці Відня в часі конгресу побіч жовто-білих папських і чорно-жовтих красок були прикрашені народними чеськими красками так, що малисьмо вражінє чеського міста, а в конгресі взяло участь понад 10.000 Чехів.

Загальне вражінє конгресу прямо величає. На ulицях панус по всі дні незвичайний рух, а найбільше людий товпить ся на площі св. Стефана і около цісарського замку — знак, що ті два місця побіч великанської Ротунди в Прагері є осередком сьвяточних дійств. Помимо зливного дощу рух не устає, цілі групи ріжних, особливо гірських і славянських народностей, виріжняючих ся від темно-сірого тла щоденної публики своїми цвітистими, нерідко фантастичними ношами, протягають раз по раз широкі вулиці міста. Від часу до часу перериває оту пестру хвилю людий довгий ключ автомобілів, електричних і кінних возів, які спинені, особливо на скрутах і перехрестних дорогах, спритною і надзвичайно ввічливою поліцією діждали ся своєї черги переїзду, коли за той час піша публика мусить пождати на свою чергу переходу. Такий взірцевий порядок охоронює людий перед неминучими в таких случаях ушкодженнями на здоровлю і майні.

Посуваючи ся стихійною філею людий, що чомусь прямує постійно в тім самім напрямі, стаємо перед величезною округлою будівлею, положеною серед гарних плянтацій і розлогих дерев. Довідуємо ся, що се Ротунда, місце пленарних нарад конгресу, а, як видно з безчисленних автомобілів і возів, що загачують по обох боках Ротунди широчезну площу, оставляючи по середині не меньше широке місце для піших людий, мета зібраня тисячної публики. Яко учасники конгресу входимо і ми до середини. По зложеню верхньої одежи в шатні вступаємо на уряджену амфитеатральну трибуну. І тут представляє ся нашим очам вид, якого, здаєть ся не забудемо до смерти; перед нами розпростирає ся великанське лійковате вглублене, вимощене аж по сам берег, на якім і ми знайшли ся, головами двацять-тисячної товпи людий. На противлежнім до нас боці бачимо малий островець, відокремлюючий ся від окруження багрянницями і фіолетами церковних достойників, а висше понад ним зносить ся рід проповідальниць, на якій якийсь бесідник промовляє з великою силою і одушевленем до зібраних. З далека чуєш громові звуки бесіди, з модуляції голосу розпізнаєш настрій бесідника, але змісту його промови задля великого віддаленя вже годі схопити, догадуєш ся іно, що мусить бути гарний, бо стоячі близше що раз нагороджу-

ють бесідника бурею оплесків і притакувань, що мов переко-типоле несене вітром доходять аж до нас. Та чи потрібне нам знати, що говорять? Чи та двадцять-тисячна товпа, що зібрала ся отут, не говорить до нашої душі більше чим найздібнійший у світі бесідник? Мимохить пригадують ся нам описи крова-вих забав римських Неронів, що колись в великанському кольо-сею зтягали тисячі кровавих видовищ розніжнених Римлян. Нині римський кольосей спочиває на руїнах своєї колишньої слави, затеж новий християнський кольосей на ново збирає тисячі людей без ріжниць станів і народностей, але не на те, щоби їх слух наповняти диким ревом розлючених звірів та розшалілої кровавим видовищем товпи, а любими, лагідними, успокоюючими зболілу душу звуками благальної пісні перед найсв. Тайнами, упрощуючої Царя царів не о смерть невинних жертв під кігтями диких бестій пустині, а о охорону від „на-глої а несподіваної смерти“, від „повітря, глада, огня і війни“ для всіх без виїмки: Елінів і варвар, друзів і ворогів, щоби на-поїти їх кровію, але не глядителя невольника, іно Самого Ца-ря чудесним способом в Євхаристії.

Словом тут на очах сповнюєть ся „слово нове“ Шевченкових Неофітів іменно „любов і правда і добро, добро найкращеє на світі, то братолюбіє“ так, що „і ситий і козлоногий сивий фавн, і син Алкід твій і гетери, всі, всі упали до землі“... У стіп пресв. Євхаристії уступили усі національні антагонізми, усі партійні свари в змислі мирної ектенії нашої літургії, якою Подателя мира і супокою просимо „омирѣ всего міра, благостояніисвятыхъ Бо-жихъ церквей, и соединеніи всѣхъ“; тут не було Поляків а Укра-їнців, Чехів а Німців, русофілів а мазепинців, іно братя в Христі. Давби то милосердний Бог, щоби та гарна наука, яку всі народи землі в часі євхаристійного съята чули з уст Ісуса Христа укрито-го в Євхаристії, остала на все глибоко в їх серцях. Давби Бог, щоби гарна молитва, якою на третім съвяточнім зібраню в Ро-тунді граф Альфред Re-ségner закінчив свою промову на тему „Мир народів перед кивотом“ була висловом загаль-них почувань і бажань: „І так ми стоїмо перед Тобою, Спаси-телю і Господи, в навечеріє Твогого триумфального походу через отсе місто. Ми, що зійшли ся сюди з усіх осель, з усіх держав, усіх частий світа, просимо Тебе о мир народів. Дай всім народам мир перед Твоїм съвятим кивотом. Подай його передовсім нашій дорогій Австрії і її народам“.

Настала неділя, найгарнійший день цілого євхаристійного съята. Вже від пятої години рано наш народ почав збирати ся спершу в церкві св. Варвари, а коли і тут не стало місця, на улиці перед церквою. Кождий трівожним оком споглядав на захмарене небо, бо від него залежало, чи буде нині похід мі-стом з найсв. Тайнами чи ні. Заповіджена наперед поява чоти-рох білих хоругв на вежі св. Стефана між $\frac{1}{2}7$ а $\frac{1}{2}8$ годиною рано мала бути даним знаком, що задля непогоди похід від-

кликано. Хоч небо від рана захмарене, а навіть почав падати дощ з початку дрібніший — зловіщі білі хоругви не показали ся; народ повеселішав — значить, відбудеть ся процесія, яку він дуже любить. Около девятої години наші міряни відійшли на місце свого призначення, а духовенство з фелонами під пахами на площу св. Стефана, з відки мав вирушити похід. По відправленю понтифікального богослуження рушив серед гомону звонів о $1\frac{1}{2}$ 12 години. Перед дуже численно зібраного Духовенства, прибраного в короткі латинські стихари творили около 500 наших съвященників, з котрих більша половина була в нових гарних фелонах золотистої або білої краски, а решта в епетрахілях так, що серед стотисячної публіки зібраної по обох боках довгої Ringstrasse, через котру переходив похід, той перед звертав на себе загальну увагу. З площі св. Стефана йшов похід кільометровою дорогою, складаючою ся з Rorturmstrasse, Franz Josefs Quai, Stubenring і Ringstrasse. Тепер дощ падав на добре, а деякі съвященники почали гризти ся, що знищать ся фелони; потішив їх о. катехит Юр. Кміть кажучи: На те ми їх купили, щоби знищили ся — і навіть не розтворив парасоля упевняючи, що съвященникови в фелоні, як жовнірови в уніформі, не лицює нести над собою парасоля. По дорозі латинське духовенство співало ріжні пісні евхаристийного змісту. І наші съвященники не хотіли остати по заду, тому залунали і наші пісні, як „Назарета любий цвѣте“, „Свят“, і многі иньші, а вжеж найчастійше „Пречистая Діво, Мати руського краю“, яка повтаряла ся так часто, що творила до иньших пісень гарний рефрен. При звуках рідної пісні якось живійше йшло ся, в груди вступала якась не вияснена завзятість і певність себе, съвідомість святости своєї справи.

Фелони зробили нам не малу прислугу, бо, коли перейшлисьмо Heldenplatz і через гарно прибрану в кипарисові стовпи і листе замкову браму вступилисьмо на широке подвірє перед цісарською палатою, аранжери походу не забрали нас на місце призначене для всього духовенства, іно завели нас в гору близше палати, де опісля появили ся єпископи і пралати. Се дало нам можливість зблизька бачити похід в цілій його красі. І так похід випереджували верхом цісарські пажі, шамбеляни і тайні радники, а за ними в цісарських повозах їхали архієпископи і кардинали. Осередок походу творив величавий віз запряжений осминою коний, в якім папський легат кардинал Вільгельм ван Россум і кардинал д р. Нагль держали дароносицю з найсв. Тайнами і благословили ними нарід. За зближенем ся небесного Гостя, Ісуса в найсв. Тайнах народ падав на коліна, а не одному з присутних скотила ся слеза радості. Якийсь французький старенький пралат, що стояв близько нас, не міг вже довше видержати своїх чувств, і тому ломаною німецькою мовою почав жалити ся, чому то подібне свято не може відбути ся в його вітчизні. Потішилисьмо старого, що за молитвами св. католицької Цер-

кви євхаристійне сонце теплим і животворним лучем ще колись освітить і його рідну землю. Щире і дружнє стиснене руки було подякою симпатичного старця за наші потіхи.

За найсвятішими Тайнами їхали повозом запряженим рівнож осминою коний Его Вел. Цісар і наслідник престола архикнязь Франц Фердинанд. Найяснійший Монарх, білий як голуб хоч ще черствий на лиці, на радісні привітання товпи окликами і маянєм хусток відповідав уклонами лагідною мов у дитини усьмішкою... І знову линула несупокійна думка, але вже не в замерклі часи римських цезарів, іно в сучасність там за наші Карпати, в широко країні білого царя і ще дальше аж поза Ураль ген ген, далеко в глибину ледяної Сибірі... Перед очима душі станули ті народи, що заселяють великанську сусідню державу, так ніжні глибиною своїх релігійних почувань, так гарні високими прикметами своєї народної душі а так бідні в щоденнім житю-бутю, так нещасливі у відношенню до своєї влади... Мимохить насуває ся на думку порівнанє: тут народ веселий і щасливий, що може бачити свого дорогого Монарха, там переляканий і гейби занімілий вже самою вістю про його приїзд; тут пануючий іде собі без ніякої боязни поміж підвладних мов батько між своїх дітий певний, що йому ніч не може стати ся, там він заслонює ся перед ними стіною жандармських багнетів, сіттю тайних шпівнів, а замість лагідного мов у дитини усьміху на погіднім лиці у него грізний марс тирана а може прикра черта глибоких терпів мученика свого високого становиска, тут лунають слідом його слова вдячности любови і благословеня, там стони страшних мук і терпів та зойки проклонів, ненависти... Дійсно, іно Евхаристія так понятя і почитана, як її розуміє і почитає католицька Церква, може дати народам правдиве щастє і вдоволенє, може навязати дружні зносини любови і високого почитаня між пануючим а його підвладними.

В дальших повозах їхали архикнязі і німецька дружина, а замикали похід кінна гвардія і відділ гузарів.

Задля зливного дощу, неустаючого через цілий час походу, Служба Божа на замковій брамі, як було пляновано, не відбула ся. Тому кардинали з найсв. Тайнами враз з Є. В. Цісарем і його родиною і прочою дружиною світських і духовних достойників удали ся до замкової Церкви, де віддано поклін найсв. Тайнам, а опісля уділено апостольского благословеня. Около пів до другої години було вже по всім і народ почав розходити ся домів. Перед відходом подивляв групу Тирольців в ширококрисих зелених капелюхах, з довгими когутячими перами, які обносили старий, зморшавілий великанський хрест з Розп'ятєм, поржавілі коси поставлені на шторц, патеріці набивані кремінцями, граблі і тим подібні знаряди. Се оружє, яким патріотичний і релігійний тирольський нарід під проводом Андрея Гофера боронив своєї незалежності в часі

наполеонських воєн — найбільші народні святащі, якими оті хлопці прийшли почванити ся перед світом, а нам дати взір, як ми повинні зберігати і цінити свої, у нас на жаль густо-часто дуже легковажені, пам'ятки нашої славної бувальщини.

Аж тепер хмари почали скоро розпливати ся, а на небі показало ся ясне, усміхнене сонце. Здавало ся, що сама природа почала відчувати почування зібраних отут людей і забажала посвідчити, що ті численні тисячі людей зібрала на сім місці не проста цікавість, а дійсна любов для Ісуса Христа і то любов, що не знає перешкод, не знає границь.

Ще того самого дня о одинацятій годині в ночі наш поїзд вирушив з Відня, щоби завезти наших путників домів. Наші селяни, хоч в часі походу помокли до нитки, хоч потерпіли неодну невгоду, були прямо одушевлені. Хвалили собі велику чемність Німців; оповідали, що вистарчило першому ліпшому показати картку на помешканє, а в тій хвили покидав все і спішив з всказівкою, а нерідко проводив на само місце. Дивували ся, що за одну корону діставали три рази денно добрий харч; деякі заощадили собі свої вечери, що складали ся з ковбасок і булки на дорогу. Як довідуємо ся з часописий конгресовий комітет прохарчовував в ратуші і людській кухні денно вісім тисяч осіб. Помимо того оставало ще 2000 порцій, які комітет відступив інфантеристам 99-ого полку, котрі usługували гостям в часі обідів. Се мусіла признати навіть часопись „Arbeiter-Zeitung“ дивуючись обильности і добірности харчів і смішно низьким їх цінам. Нам сей прояв зрозумілий; молитва, яку відмовляємо всенародно на литії просячи, аби Господь наш Ісус Христос, „благословивий пять хлѣбовъ и пять тысящъ насытивый“, і нині благословив „хлѣбы сія, пшеницу, вино и елей“ і умножив їх „во г адѣ сѣмъ и во всемъ мірѣ“ та освятив „ѿ нѣхъ квѣщающихъ кѣрнѣхъ“, в часі евхаристийного свята була подвійно вислухана.

Многі побіч релігійно-духовних вправ знайшли еще досить часу звідувати особенности Відня. І так були в Шенбруні і в Пратері, де оглядали місто з пташиного лету на великанським колесі, а також спосіб життя нашого цїсаря в часі його побуту в Ішлю при помочи кінематографу, їздили „карколомною колійкою“, були в „світї чудів“ і т. подібних місцях людських забав, від яких в Пратері аж гуділо. Всеж найгарніший спомин остав ся з евхаристийного походу в неділю; згадуючи про нього наші селяни не могли укрити свого зворушення і слюзи щастя спливали по їх покритім зморщинами лиця.

За те будь Господи Ісусе благословений, в найсв. Тайні утаєній! Евхаристийний конгрес видимо стїснив узи любови між нашим народом а Ісусом Христом та Його св. Церквою, чого висловом була наша делегация до кардинала-легата В. ван Росум під проводом нашого Вспросв. Митрополита, в я-

кій і наші селяни мали нагоду заявити свою вірну преданність св. Вітцєви. Достойний Представитель Апостолського Престола зворушений до глибини, особливо присутністю наших селян, іменем св. Вітця дякував Українцям за заяву любови і обіцяв донести о тім папі. Дай Боже, щоби ті гарні хвилі, які ми пережили в часі євхаристійних днів, оставили в нашім народі трівкий сльід, щоби то папське благословенє, яке св. Отець дня 13 вересня переслав на руки Свого легата для всіх учасників конгресу, ще більше з'єднало нас з католицькою Церквою. А Ти, Ісусе в найсв. Тайнах, будь во віки благословений! Позволь нам всім з'єдинити ся в Твоїй св. Церкві, понад котру нема нічого красшого на світі, позволь нам стати одним народом, одним живою католицькою вірою і християнською культурою. „Сподови Господи кх кечерх сей везх грѣхх сохранигиса намх“, щоби в дня Твого світлого приходу на землю, в ранішну зірницю Твого найбільшого Євхаристійного сьвята ми яко нарід могли стати по Твоїй прависи.

о. М. Щепанюк

Бібліографічні записки.

Проповіді на підставі науки Церкви християнсько-католицької написав *Николай Теодорович*, парох в Пробіжній. Жовква, Печатня ОО. Василян, 1912, ст. 351.

Перед нами перший том місійних проповідей о. Н. Теодоровича. Ціла праця обдумана на більше томів. В першім томі знаходимо 20 проповідей, а саме:

1) Проповідь вступна. 2) О цілі чоловіка. 3) О безсмертності душі. 4) О грісі. 5) О вірі. 6) О прикметах віри. 7) О потребі віри. 8) О Бозі. 9) І. О Ісусі Христі. 10) II. О Ісусі Христі. 11) О св. Дусі. 12) О ласках св. Духа. 13) О сімох дарах св. Духа. 14) I. О Церкві. 15) II. О церкві. 16) О знаках Церкви. 17) Церков Христова є сьвята. 18) Церков Христова є соборна. 19) Церков Христова є апостольська і 20) О гріхах проти віри.

Про порядок своїх проповідей говорить сам о. автор в „Переднім слові“ так: „В уложеню порядку проповідей не йшов я за приміром проповідників, що тримають ся звичайно порядку катехизмового, але уложив їх після пляну місійного, що здавав

ся мені практичнішим. Тому розпочинаю проповіді наукою о цілі сотворення чоловіка, переходжу до науки о безсмертності душі, о грісі, даліше подрібно о обов'язках, які вкладає на нас кожда заповідь Божа, як і о тім, що кожда заповідь з осібна заказує. По тих науках посліднують науки о послідних річах, о сповіді, о Найсв. Евхаристії, о Преч. Діви Марії і о головнійших чеснотах моральних“.

Кожда проповідь становить відрубну цілість, через що проповіді о. Теодоровича надають ся рівнож добре на проповіді недільні і святотчні.

До прикмет отсих проповідей належить в першій мірі їх незрівнана популярність, живий і принадний спосіб представлення найбільш сухого предмету, солідне опрацьоване і повне опановане матеріялу. Одним словом, в авторі „Проповідей“ зискує наша проповіднича література одну з найліпших сил.

Зверхна форма проповідей відповідає також всяким вимогам. Стиль легкий і простий, а мова чиста, народна. По декуди лише разять такі вислови: „понеже але“, „щоби але“, „спасительна наука“, „ложе смертельне“, „вістхнене“ і т. д. Се правда, дрібниці, але треба й їх вистерігати ся, бо вони псують загальний настрій, коли не у слухача, то бодай у читача, а треба додати, що проповіді о. Теодоровича (се можна сказати про рідко котрі проповіді, не лише наші) надають ся не лише як знаменитий підручник для проповідників і катехитів, але також як дуже мила й интересна для кожного лектура. Кожду проповідь, переплітану дібраними і гарними та поучаючими примірами, читає ся як найкрасшу повісточку.

Не оправдана отже обава о. автора, висловлена при кінці „Передного слова“, що проти его проповідей підійме ся „остра критика“. Ми певні, що „Проповіді“ о. Теодоровича подобають ся всім і весь наш загаль буде дуже вдячний о. авторови, коли він доведе своє діло до щасливого кінця.

Німецько-український словар зладили *В. Кміцикевич і Спілка*. Ціна з оправою 10. кор. Чернівці, 1912. Накладом „Української Накладні“. Комісійний склад у книгарні С. Равха, Чернівці, ул. Ратушева, ч. 4. Ст. XXXVIII+672.

Крім виданого еще в р. 1867, а тепер вже вичерпаного словара німецько руского О. Партицкого, у нас доси німецько-українського словара так якби не було. Сій недостачі зараджує тепер словар В. Кміцикевича. Не єсть се словар цілковито повний та строго науковий, (такий, як запевняє нас автор в „Передмові“, приготовляє ся вже від довшого часу), але й він до звичайного ужитку цілковито вистарчає. Автор, відомий вже з свого перекладу Шілерового „Вільгельма Теля“ (р. 1887), зробив сим словарем, одиноким на разі німецько-українським

словарем, немалу прислугу не тільки учачій ся молодіжи, але також на ш о м у д у х о в е н ь с т в у. Неговоримо вже про звичайну лектуру на німецькій мові, при котрій без словаря (з'огляду на теперішню шкільну науку німецького язика) не обійти ся, але наші св'ященники користають переважно з німецьких проповідей та катехизмів, а тут словарь вже конечно потрібний. Бо не досить проповідь чи катехизм розуміти, але треба прочитане подати також вірним в відповідній формі. А до сего словарь В. Кміцикевича надає ся дуже добре. З огляду на се мусимо нашому духовенству німецько-український словарь В. Кміцикевича поручити якнайгорячіше.

Ілюстрований народний Календар товариства „Просвіта“ на звичайний рік 1913. Львів, 1913, ціна 1 кор., ст. XXXII +208+64.

Найновіший календар товариства „Просвіти“ зладжений зовсім виразно під знаменем ідей Драгоманова. Драгоманов се „розум України“, се „дуже великий учений“, що не лише „писав історичні твори, але й сам творив історію“, він „увіковічив своє ім'я... науковими заслугами на полі історії, літератури, фольклору“. (ст. XIX) Справдешне прославлене Драгоманова й его ідей знаходимо в статі М. Возняка: „Іван Франко, з нагоди ювілею сороклітньої літературної праці“ (ст. 49—67). Ось кілька цвіток з тої статі: „Довершив сеї переміни великий український учений, історик, що не тільки писав, але й творив історію, і незвичайно бистроумний політик М Драгоманів“ (ст. 51). „Розумні і дуже переконуючі листи Драгоманова не могли не зробити Франка одним із найкрасших його учеників“ (ст. 52). Людий, що не годились з соціалізмом Франка зове автор насмішливо „чесними“ і „порядними“ (знаки наведення автора), а соціалізм іменує правдою... (ст. 53) Радикальну часопись „Народ“, видавану Франком і Павликом називає автор „дуже гарною часописию“ (ст. 58). Людий, як Драгоманів, зове автор дійсними людьми, в протиставленю до противників его, які, розумієсь, будуть людьми недійсними... (ст. 61). Франка хвалить ся за се, що в творах наукових „став дійсним учеником Драгоманова під тим зглядом, що так само, як і Драгоманів, старав ся поставити наші наукові змагання на рівени європейської науки“ (ст. 67).

В таких дусі виданій сегорічний календар товариства „Просвіти“. Наведені нами уступи се для нашого простолюдина нічо иншого, як реклямоване всіх брошурок Драгоманова, припоручуваних развраз „Громадским Голосом“, як „Рай і поступ“, „Про заздрих богів“ і т. п.

З огляду на то перестерігаємо наше Духовенство перед сегорічним календарем „Просвіти“ і радимо замість него ширити між народ знамнитий під кожним зглядом календар „Місіонара“.

Два важниі додатки кь брошюрѣ „Шевченко и публичниі торжества в честь его“. Написав *Йосиф Кобилянський*, відбитка з „Галичанина“, Львів 1912, ст. 15.

Автор, звісний вже з кількох брошур проти Шевченка, видав отсе нову публікацію про українського кобзаря, в якій говорить о ворожнечі Шевченка до християнської віри, а передовсім о его поемі „Іван Гус“. Брошура о. пралата Кобилянського не надаєсь зовсім до поважного трактованя; ми проте й не згадували би про неї, колиб не одно. Автор брошури, крилошанин і пралат нашої львівської гр. католицької Капітули, друкує свої писаня в явно вже тепер схизматицкім „Галичанині... Се аномалія, якої член так поважної нашої церковної інституції, хочби для устереження молодшої братії від згіршеня, повинен рішучо вистерігатись..

Gospodu pomolimsja, molitvenik za grkokatolike, уложив о. *Д-р. Діонізій Цяраї*, друге видане, ціна 1 К. 60 сот., Жовква, 1912, ст. 783.

Молитвенник о. Д-ра Нярадіого (Українця, ректора гр. кат. духов. семинарії в Загребі), призначений для гр. кат. Хорватів і виданий по хорвацкі. Лише щоденні молитви, відтак Служби Божі і Акафисти подані в мові старославянській і кирилицею. Не бракує однак перекладу на хорвацке, як щоденних молитов, так і Акафистів. Момитвослов попереджає короткий катехизм, де між иншими знаходимо питання про ріжницю між гр. католиками і „православними“ та питає, чи вільно гр. кат. ходити до церкви незєдинених. Такі питання повинні увійти і до наших катехизмів та молитвословів. Між численними молитвами знаходимо також гарні молитва до св. Йосафата. Молитвослов попереплітаний гарними образами.

Всячина.

Загальні Збори „Достави“. Дня 18. с. м. відбулись в кімнатах „Рускої Бесіди“ у Львові Загальні Збори „Достави“. Членів

явилося до 40. Предсідателем був о. Лежогубський. Сконстатовано загально і з вдовolenем, що „Достава“ станула вже на сильних ногах, а то головню завдяки безвинній і повній пожертвованя та запалу праці о. сов. Стефановича. „Достава“ у своїй праці має на оці не лише ціль чисто торговельно промислову, але дбає також щиро про рідну церковну штуку (малярську, різьбарську і т. д.). Навіть чужі признають „Доставі“ великі заслуги під сям посліднім зглядом (на виставі в Одесі). При виборі до Надзорної Ради увійшли з малими виїмками давніші члени, а до дирекції: о. Лежогубський, о. Лициняк і п. Петрушевич.

Видавництва Товариства сьв. Ап. Павла. Від одного сьвященника дістаємо такі уваги: В 16 ч. „Ниви“ з 15. вересня 1912 р. в статі „Бібліографічні записки“ говорить ся між иншими також про дві брошури видані Товариством сьв. Ап. Павла, а се про: „Житєві питання“ і про „Христос між нами“. Автор записок, обговорюючи першу брошуру, звертає увагу на деякі хиби перекладу і на коректу, яка мала випасти не дуже то „коректно“. Думаю, що так зле не є, як се представлено в 16 ч. „Ниви“ і що через те заподіяно Товариству, зглядно перекладчикови чи коректорови згаданої брошури, маленьку кривду. Автор записок повинен був узгляднити, що оригінал „Житєвих питань“ написаний таким стилем, зовсім не буденним, який приходить ся на нашу мову віддати дуже тяжко. Що до деяких друкарських похибок, то справедливість каже ствердити, що стрічаємо їх лише на перших сторінках брошури, а дальше йде все гладко. Читачі „Ниви“ не повинні отже зовсім після згаданих „Записок“ зражуватись до брошури „Житєві питання“, а противно, численними замовленнями уможливити Товариству виданє дальших випусків тої корисної аполоґетичної студії. Вкінці що до брошури „Христос між нами“, то вже зовсім автор „Біб. записок“ ошитає ся, коли називає її „муштардою по обіді“. Вперше ся брошура вийшла еще в липни, отже далеко перед евхаристийним Конґресом. Вдруге, вона не мала виключно на цілі приготувити вірних до того Конґресу, а головна її задача поучити нарід про Найсьв. Евхаристию. Через те брошура „Христос між нами“ не стратила й тепер своєї актуальности, а противно, з якнайбільшим пожитком може бути читана в кождім часі. — С.

З нашої преси. Як доносять деякі часописи, орґан радикальної партії, „Громадский Голос“, мав перестати виходити задля недостатчі фондів. Чи ся вістка правдива, не знати, бо вправді посліднє число „Гр. Голосу“ вийшло еще 7. падолиста, але в нїм не говорить ся нічого про звинене видавництва. Можливе, що видавництво спивене на якийсь час. В кождім разі вийшло на яв, що „Громадский Голос“ не має між нашим селяньством сильної опори, а клигає лише завдяки щедрим субвенциям „бідних“ радикальних меценасів, послів, то що. — Коли головний орґан

націонал-демократів, „Діло“, редагований тепер, під управою п. В. Панейка, в спосіб культурний і не обиджаючий, як се було колись, релігійних чувств своїх читачів, то про додажок до „Діла“, про „Неділю“, не можна сего сказати. В однім з останніх чисел подала „Неділя“ розвідку Івана Франка: „Пісня Дебори“, написану за диктатом протестанських богословів. Після сих богословів, а розумієсь, і після нашого „богослова“ п. Франка, Пятикниже Мойсея, се твір не Мойсея, се твір, що походить з далеко пізнійших часів. Вільно п. Франкови знати або не знати цілої літератури про Пятикниже, але не повинна редакція „Неділі“ поміщувати таких „наукових“ розвідок на своїх шпальтах, розвідок, що не годять ся я виразною наукою християнської Церкви, до котрої належать також читачі „Неділі“. — Те саме треба також сказати про число „Неділі“ посвячене пам'яті М. Лисенка (ч. 42), а саме про перекладену статтю Чарговця „М. В. Лисенко і його пісня“. У сій статі таке читаємо: „Його композиція до теми Шевченка повна глибокої натхненої поезії, поезії мрачного середновіччя, якого темряву озарив костир Івана Гуса, а від него запалило свої промінні сонце визволення народів від релігійного угніту середновічного папства“. — Помістити статтю з таким уступом в часописи призначеній для схизматиків, вихованих в фанатизмі до католицизму і папства, се була би річ зрозуміла, але в „Неділі“ вона зовсім не на місці. Миж історії Церкви не вчилось з підручників різних російських Свистунів, Пелехів, Луциків та Мончаловських. — Жадна мабуть у нас часопись не дійшла до того степеня совершенства в зражуванню до себе людей, що „Руслан“. Розуміємо, що з явними та здеклярованими, а до того еще засадничими ворогами ніхто не буде бавити ся в якісь любові Колиби отже й „Руслан“ так поступав, то се нікого не дивувало би. Тимчасом „Руслан“ зражує собі всіх і вся, навіть своїх прихильників. А бодай з сьвященниками повинен би він инакше обходити ся, хочби навіть противними его політиці. „Руслан“ воліє, видно, бути прибічним органом кількох одиниць, чим дбати про симпатії загалу. Брати в оборону нещасного автора брошури „В ім'я правди“, поміщувати їдкі дописи проти націонал-демократичного духовенства і его культурної праці кількох загадочних людців з східних окраїн нашого краю, нападати неслухно на львівське українське духовенство, з осіб на катехитів і т. д. і т. д. — отсе зміст роботи „Руслана“, якою зражує собі весь загал нашого духовенства, між яким є много й таких, у котрих політика не грає великої ролі. Своєї тактики не покинув „Руслан“ і доси. Недавно, про що ми вже згадували, накинув ся зовсім неслухно на нашого співробітника о. Щепанюка. В останніх знов числах помістив, дуже добру і хосенну під иншим зглядом, статтю о. Фацєвича про Феррера, в якій автор зовсім не

двозначно виступає проти наших приватних шкіл, кажучи на ст. 2. в ч. 259 з 16 листопада: „Се тії конгресисти (вільнодумці) рознесли у нас той клич за вільними, та рідними школами, котрі лише до часу носять таку скромну назву“. Що се значить? Чи сих абсурдних слів не завважала редакція, що їх не пропустила? Чи сим не зражує до себе „Руслан“ всіх чесних людей? Коли автор помішав школу „вільну“ з „рідною“, то се еще можна ему простити, алеж преці в „Руслані“ розуміють ся на таких річах і „Руслан“ в своїх редакційних статях навіть дуже прихильно відносить ся до нашого рідного шкільництва. По щож отже те вічне зражуванє собі людей задля кількох одиниць?

Не пишемо сих слів, дотично „Руслана“, з якоїсь злоби, аао може з якогось менторства, але просто для того, бо будь що будь „Руслан“, яко християнський деньник, має для нас свій інтерес...

Байки про Галичину. В 43 ч. петербургським „Церковним Вістнику“ читаємо таке: „Тяжко живе ся славянам в Австрії, а особливо „руському“ народови в Галичині. Гнет славян з боку Малярів і Німців звисний вже від давна. Та „руський“ нарід живе еще в Галичині, як показує діяльність симпатичного просвітного товариства ім. М. Качковского у Львові“. Далше говорить ся про послідні загальні збори сего товариства, на яких мало бути 3.000 (!!) членів, а наради велись „при бодромъ и приподнятомъ настроєніи“... „Заходи правительственного комісара ріжними шиканами розбити і закрити Збори — остались без успіху. Збори перемінились в великий загальнонародний празник“... Тепер трохи... статистики: Товариство має 30 філій з 10.395 (!!) членами. Доси має воно 1.225 (!!) читалень, яких число членів досягає 50.000 (!!). Відтак читаємо про відмову краєвим виділом субвенції, про видавництва Товариства, про економічну роботу і т. д. Статя кінчить ся словами: „Завдяки невсипучій праці управи, значіне товариства ім. М. Качковского для руского снлявства все більше й більше росте і є надія, що з часом здоліє воно зібрати кругом себе все галицко-руське селянство“ (!!).

Так писати вірно й правдомовно потрафить хіба один Москаль!

Етика польского Єзуїта.

Сего року вийшла в двох брошурах 14-аркушева книжка під титулом: „Unter uns — ohne Maske“. Eine Antwort auf die Ruthenenfrage, von den Ruthenen selbst gegeben. Книжка написана А. v. Rädltz-ом.

Ціль книжки — здискредитувати Русинів перед Німцями. Безпосередна причина появи книжки — апель Монарха до Русинів, дальша і властива: злоба і просто нелюдська ненависть автора до Русинів.

Щоби свою ціль досягнути, ходить автор від одного Русина до другого, а властиво від „Руслана“ до „Ниви“, від „Ниви“ до брошури: „В ім'я правди“, звідси до „Діла“, відтак до „Місіонара“, „Громадського Голосу“, „Землі і Волі“, „Галичанина“, „Прикарпатської Руси“ і т. д., вибирає з того всього, що лише може найгіршого, найчорвійшого, найнерозважнішого, клеїть то разом своїми увагами і в той спосіб дає: „Eine Antwort auf die Ruthenenfrage, von den Ruthenen selbst gegeben“. Отже у нас нема нічого доброго, нічого гарного, нічого ясного, у нас тільки погань, гниль грязь... Чи де хто сказав що, не подумавши гаразд, чи кому вирвалося яке слово з огірчення, чи з хвилевого подражнення, чи хто висказав яке терпке слово з розпуки — все те автор гарненько зібрав і після того дає характеристику Русинів.

Читаєш книжку і думаєш собі: „Кажуть, що все, що Бог сотворив і підтримує, має якусь свою ціль і то ціль добру, назначену Богом; аж тут маєш нове відкриття: цїла нація із всіма своїми партіями, із всіма своїми змаганнями, одним словом все, що тільки є у Русинів, все, чим вони є, все те така погань, що хіба не може бути твором рук Божих, а лише якоїсь нечислої сили.

Але таке представлення Русинів занадто пахне польським гевієм, а занадто чуже німецькій душі, щоби ми могли в A. von Rädltz припускати Німця. Ми, що знаємо „Записки“ Земляковського, що чули про ріжних Голуховських і Залеских, що читаємо польські часописи від соціялістичних і „Słowa Polskiego“ почавши, а на будім то католицьких і „Przegląd“ скінчивши, знаємо дуже добре того польського гевія, котрий так гевіяльно вміє з Русинами обходити ся і „представляти“ їх там, де треба.

Для того д. Alexander von Rädltz не Німець, тільки Поляк, бо лише Поляк може мати таку нелюдсько-дику ненависть до всього, що руске.

З книжки видно, що автор спеціально интересує ся нашими справами церковними і відносинами Росії до нашої Церкви.

І якраз та обставина каже нам догадувати ся, хто може бути автором сего пашквілю.

Єго автор належить до кругів духовних і живе в мурах єзуїтського монастиря в Кракові.

Спосіб аргументованя пригадує нам полеміку, яку свого часу вів о. **Александр v. Mühl**, польський Єзуїт з Кракова, з Palmier-ом по причині твору „Chiesa Russa“, в якій сей послідний відважив ся сказати Полякам і їх духовенству кілька слів правди. Дух пашквіля „Unter uns — ohne Maske“ надто схожий з духом згаданої полеміки, а саме з брошурами: „Polacy przeszkoda do unii Wschodu z Zachodem“ і „Potwarz czy nieporozumienie“.

І якраз о. А. v. Mohl є тим, що займає ся живо нашими справами церковними і національними, а притім належить до наших найзавзятійших ворогів. У него в бюрку переховують ся стоси відтинків із всіх існуючих наших часописей, в яких щонебудь коли написано некорисного для нас. Він радо і запопадливо нотує і збирає всі неприхильні нам вискази чи то чужих, чи своїх. І на що се? Сего ніхто не робить без ціли. Матеріяли збирає ся на те, щоби ними колись покористати ся. І ось появилася книжка: „Unter uns — ohne Maske“. Досить сего!

Католицька етика каже, що тяжким гріхом є обмовляти ближнього. Тут маємо до діла не з обмовою, але з чорною клеветою, і то не одного ближнього, але цілої, бідної, поневоленої нації, в намірі, щоби їй пошкодити. А се намір не людський, а просто диявольський!

О. Alexander v. Mohl хоч має німецьке назвисько, є шовіністом польським першої кляси. Уродив ся поза Галичиною, на півночі, що годилоби ся з висказом v. Rädltza, що его вітчизна далеко поза Галичиною.

Автором отже книжки: „Unter uns — ohne Maske“ не є „Szwabisko poczciwe“, як сего хоче „Słowo polskie“ в ч. 525 з д. 7/XI 1912, але рідний, найрідніший его брат.

Коли так, то справа ясна і нема потреби тратити більше слів задля неї.

А чиниomi польських Єзуїтів іратулюємо так високо-етичної сили, якою є о. Mohl. Одна хиба Ченстохова моглаб дорівняти Краковови..

Братство Чесного Покрова Пресв. Богородиці в Сокалі. Від року 1911 існує в Сокалі товариство під іменем: „Братство Чесного Покрова Пресвятої Богородиці“. Генезу і ціль сего Товариства пояснює Виділ в „Відозві“, що попереджає Статут „Братства“. Ось важніші уступи з неї: „В пам'ять 25-літнього ювілею руского Товариства педагогічного, відбутого в Сокалі дня 10. січня 1907. запала на зборах его Філії в Сокалі однодушно ухвала оснувати для землі Сокальської і Белзької „Інститут дівочий“, в яким би рускі дівчата, учащуючі до школи народної, виділової, або семинарії учительської знайшли приличне уміщене, батьківський нагляд і взірцеве виховане в своїм народнім дусі під умною управою СС. Служебників або Василянков-Фонд церкви сокальської, товариство „Бурса св. о. Николая“ і Філія руского Товариства педагогічного в Сокалі для успішнішого введення в жите сеї нової рускої інституції оснували спільними силами нове товариство під іменем: „Братство Чесн. Покрова Пресвятої Богородиці“, яке вже від 20 літ єстувало в Сокалі незорганізоване і обіймало доси все тямуче міщанство руске. По затвердженю статутів сего Братства через гр. кат. Еп. Ординарият і ц. к. На-

містництво впровадив в жите перший виділ сего товариства першу руску захоронку в ново-вибудованім, 6 комнат обіймаючім домі, в середині міста, під управою СС. Службениць і умним наглядом товариства „Жіноча Громада“, а з новим шкільним роком 1912/12. отвирає „Інститут“ і зміряти буде поступовно до будови і отвореня виділової, евентуально і приватної семінарії учительської з руским язиком викладовим. Братства церковно-народні відіграли на Руси в минувших віках непослідну ролю: своя церков утримувала нарід не тільки при вірі і обряді батьків своїх, але і в свідомості національній, а то осьвідомлене взаїмно підтримувало членів Церкви при їх обряді і хоронило перед ренегатством. В нинішних часах занепаду нашого, колись багатого і могучого міщанства, виставленого нині в східній Галичині на велику небезпеку засимільованя з нашими сусідами під зглядом обрядовим, а вслід за тим і народним, здеморалізованих духово 500-літною неволею в чужій службі, позбавленою традиції світих хвиль своєї минуштини, а гіпнотизованого неустанно чужою славою і величчю, Братства церковно-народні по містах наших, зорганізовані в здоровім напрямі, одинокі можуть стати могутчою підмогою нашого славного міщанства, попри релігійно-церковнім, також на народнопросвітнім полі.“

Статут „Брацтва“, лотверджений духовною і світською властью, звучить в своїх головних точках так :

Ціль Брацтва.

§. 1.

„Братство Чесного Покрова Пресвятої Богородиці“ є церковним товариством священиків і мірян, маючих право австрійского горожанства без ріжниць пола і віку, а принадлежних до греко-католицької церкви, а малоруської (української) народности, замешкалих в повіті сокальськім і має на ціли: піднесенє слави Божої, умноженє чеснот християнських взагалі, а моральности, тверезости і милосердя в особенности, укріпленє чести, краси і величавости греко-католицького обряду, утримуванє порядку і чистоти в новозбудованій церкві свв. Апп. Петра і Павла, стреміти до єї украшеня за відомостию властивого папроха, удержанє порядку при богослуженях і других торжествах і походах церковних, як і ширенє просвіти межі вірними греко-католицької церкви, утримуванє захоронки для їх дітий, а Інституту виховавчого для їх дівчат“.

Средства.

§. 3.

„До осягнення повисшої ціли служатъ :

- а) молитви і богослуженя, духовні вправи і практики релігійні ;

- б) участь в церковних торжествах і походах;
  - в) заповидагане бідної учачої ся молодежи, учащаючої до шкіл в Сокалі, а то з фонду шкільного (§ 5. уст. II.) і уділяне позичок, безповоротних заповидаг підупавшим членам (§ 12 з.);
  - д) утримуване школи для анальфабетів і слуг;
  - г) засноване в Сокалі захоронок, (приютів) бурс і інтернатів;
  - ж) утримуване шкіл приватних;
  - з) заложене і утримуване бібліотеки для членів.
- Средства під в) і з) входять в жите в міру фондів“.

Фонди.

§ 5.

„Фонди ділять ся на два відділи відповідно до двох головних цілей товариства §§. 1. і 3., а іменно:

I. Фонд церковний на внутрішнє украшенє церкви, на закупно сьвітла, звярядів і на всякі потреби церковні;

II. Фонд шкільний на підмогу для молодежи шкільної, основане і утримуване приютів, захоронок, бурс, інтернатів і шкіл.

Рахунки тих двох фондів ведуть ся окремо, а гроші їх перховують ся в окремих касах під управою двох осібних касирів.

Членські вкладки розділюють ся по половині межі оба фонди. Жертви, зібрані в гр.-катол. церкві на ціли Братства впливають всі до відділу церковного. Всі другі жертви і записи впливають після волі жертводавців до дотичного відділу, а коли би жертводавець не виразив свого желаня, то впливають до фонду шкільного.

Обома фондами завідує управа товариства“.

Права і обовзки членів.

§. 6.

„Членом Братства може бути кожда особ, відзначаюча ся поведенєм моральним, без ріжниці стану, віку і пола, *малорускої (української) народности*, приналежна до греко-католицької церкви, замешкала в повіті сокальським, а також особа моральна без згляду на місце побуту.“

§. 12.

Члени дійсні обовязані:

- а) „вести жите бездоганне в любови до свого обряду греко-католицького;
- б) брати по можности участь у всіх богослуженнях церковних, процесиях, вправах духовних і т. п.;“

- в) приступати до сьв. сновіди і сьв. Причастия 4 рази в році, з того по можности раз около Покрова Пресвятої Богородиці;
- г) брати участь в Богослуженню за упокій душ померших членів Братства, яке відправляти ся буде слідуячого дня по празнику Покрова Пресвятої Богородиці;
- д) що дня, а по крайній мірі кожної неділі по Службі Божій змовити побожно три рази „Отче наш“, три рази „Богородице Діво“ і раз „Под Твою милость на інтенцію всіх живих і умерших членів Братства.

Сей припис однак не обовязує під гріхом.

- е) брати участь в похоронах померших членів. Братства і відпровадити їх зі сьвітлом на місце вічного спочинку;
- ж) віру, обряд, бесіду і християнські звичаї своїх предків так в своїй родині, як і цілій суспільности старанно хоронити, діти свої в тім дусі виховати і других до їх заховання на-кланяти;
- з) в потребі, нещастю або слабост спішити з християнською помочию діткненим членам;
- і) дбати про захоронки (приюти), бурси і школи, утримувані Братством і спомагати їх розвій і добробут материяльно і морально після сил своїх;
- к) причиняти ся по можности до чистоти, порядку і украшеня греко-католицької церкви сьв. Ап. Петра і Павла в Сокалі за відомостию місцевого пароха;
- л) платити до каси Братства вписового при вступленю 1 К і що року нараз, або довільними ратами по 2 К, не обмежуючи нічим жертволюбивости. Так вписове, як і членські вкладки може Виділ поодиноким членам обмежити або опустити.
- м) приймати обовязки через управу Братства вложені так у відділі церковнім, як і шкільоім;
- н) позискувати Братству нових членів“.

Виділ.

§. 19.

Виділ складає ся з 12 членів і 6 заступників, а іменно: 6 членів до Виділу і 3 заступників вибирають Загальні Збори товариства, а других 6 членів і 3 заступників висилають яко своїх делегатів і то по двох виділових і одного заступника сліду-ючі три товариства, а зглядно тіла виборчі: 1) заряд маєтку гр.-катол. церкви сьв. Апп. Петра і Павла в Сокалі 2) Філія русько-го Товариства педагогічного в Сокалі, і 3) товариство „Бурса сьв. о. Николая“ в Сокалі, а то з причини їх поважної участі в закладовім маєтку Братства і покликаню до сповнення шкіль-них цілій в §§. 1. і 3. статута означених. Членами виділу мо-

жуть бути лише особи гр.-католицького віроісповідання і *малоруської (української)* народности.“

§ 21.

Виховуване молодіжи в захоронках, бурсах, інститутах і школах Брацтва має вестись „строго в дусі науки християнсько-католицької і опиратись на наукових засадах о національній і літературній відрубности *малоруської (української)* народности від великоруської або російської і польської, в любови і привязаню до свого греко-католицького обряду, вкінци має плекати ідеали самостійности свого малоруського народу в межах австрійського правління (держави)“.

Ми навели нарочно дослівно і обширнійше деякі параграфи статута сего Брацтва, бо уважаємо такі брацтва дуже потрібними і кінчними. У нас багато вже писало ся про організацію церковних Брацтв, та крім Сокаля, нічо доси не зробило ся. Маємо тепер взорець статута такого зорганізованого Брацтва, отже може бодай вже тепер справа піде трохи вперед.

Українські псевдокатолики. Наші русофіли, що видають церковний журнал ніби на російській мові під заг. „Церковний Восток“, помістили в посліднім его випуску (V. і VI.) статю: „Українські псевдокатолики“, в якій силкують ся на дотепи. Дотепи виходять вельми анемічні і до решти компромітуючі всехвальну редакцію „Церковного Востока“. Дійсно, аж жаль бере тих наших русофільських редакторів, між котрими є і професори університету, що вони не в силі видумати навіть порядного дотепу. А вжеж хто, як хто, а університетський професор, котрий крім відчитання передпотопових шпаргалів нічим иншим поважнішим не займає ся, повинен здобути ся на гарні дотепи навіть до „Страхопуда“, не то до „Востока“. Та годі, з порожнього не налиєш. Треба приймати те, що дають. Отже що дали? А ось що: „Українці дорікають русофілам, що обожають православного агітатора Мончаловського, що зробили ему парадний похорон з каноніками на чолі, а тут самі Українці не ліпші, бо ось Українець М. Грушевський видав „Історію України“, в якій зовсім непідхлібно виражає ся про Унію“. Таке мудроване „Церковного Востока“. Забувають „професори“, що Мончаловський був з роду гр. католиком, а Грушевський є з роду православним, забувають і те, що Мончаловський був російським агітатором, а Грушевський є ученим професором. Зрештою закид мавби сяку таку силу, коли би Українці приймали напасти Грушевського на нашу Церкву з такою резервою, з якою приймали русофіли напасти Мончаловського. Тимчасом проти Грушевського виступала вже свого часу хочби „Нива“, а зрештою і що до інших гріхів сего ученого історика ніхто не бере его

в оборону. Шевченка почитаємо генієм, а таки уміємо відрізнити в нім добре від злого, не то що до Грушевського. А русофіли як поступають? Не тільки що беруть в горячу і безглядну оборону всяких а постатів (Наумовича), але навіть звісному голосному схізмофільському агітаторови, (який крім російської агітації нічим иншим не заслужив ся), роблять церковну параду з своїми крилошанами на чолі.. Чи може тут бути яке порівнянє? Назву „псевдокатоликів“ повинні редактори „Церковного Востока“ звернути до кого иншого. Вона якби вроджена для тих, що суть католиками лише „в умі“, що виступають проти католицьких релігійних практик під покришкою „обрядовщини“, що оправдують перехід на схізму, що засідають в виділах явно схізматицких товариств, що суть членами редакційних комітетів явно схізматицких часописий, що викидають на вулицю і очернюють католицькі монахині, що ширять між народ схізматицкі брошури і газети, що іздіять переклані до Почаєва, що не називають инакше всіх своїх єпископів, як мазепинцями, що уряджують єпископови в часі візитації демонстрації, що роблять церковні паради російським і схізматицким агітаторам, що в Америці переходять на схізму і т. д. і т. д. До сих звервіть назву „псевдокатоликів“, а Українців лишіть в супокою. Холмщина, а в посліднім часі Лемківщина, повинна вам замкнути раз на все ваші лицемірні уста. Ваш католицизм припечатаний так твердо, що не обороните его вже нічим иншим, хиба противними ділами. А коли покищо ви не в силі ними виказати ся, так мовчіть і не тягніть нас за язик. —

Лемко.

Ститистика висших шкіл в Австро-Угорщині виказує, що Славяни мають в тих школах перевагу над Німцями. І так на основі виказу за р. 1907/8 було на австро-угорських університетах між 24.597 слухачами Чехів 17·5%, Поляків (враз, очевидно, з Жидами) 23·4%, Українців 4·8%, полудневих Славян 5·1% — разом отже 50·8%, між тим коли Німців було лише 42% (решта припадала на Італійців, Румунів і инші народности). На політехніках було 10.018 слухачів, з того Чехів 30·1%, Поляків (з Жидами) 16·8%, Українців 1·0%, полудневих Славян 3·1% — разом Славян 51%, а Німців 43·8%. В рільничій Академії у Відни було 772 слухачів, між ними Чехів 18·6%, Поляків 17·6%, Українців 3·4%, полудневих Славян 7·5% — отже Славян 47%, Німців 46·5%. На ветеринарії у Відни і Львові було слухачів 499, з того Чехів 23·8%, Поляків 15·1%, Українців 3·9%, полудневих Славян 14·0%, всіх Славян 56·8%, Німців 39·4%. Вкінці в гірничих академіях на 450 слухачів було Чехів 18·0%, Поляків 19·6%, Українців 13%, полудневих Славян 27·0% — отже Славян 41·6%, а Німців 45·1%. На всіх отже висших школах Австро Угорщини було слухачів 36.329, з того Славян

18.450 (50.78%), Німців 15.484 (42.62%). Між Славянами було 7.658 (41.50%) Чехів, 7.749 (42%) Поляків, 1.344 (7.29%) Українців і 1.699 (9.20%) полудневих Славян.

О парохіяльний хроніці.

Між іншими парохіяльними обов'язками спочиває на Душпастирі тож обов'язок провадити парохіяльну хроніку. Чи сей обов'язок все і всюди єсть належито зрозумлений, не беруся про се судити. Хочу тут лише пригадати, що веденє парох. хроніки єсть дуже корисною річю, і то з премногих зглядів, а противно, занедбанє сего обов'язку потягає за собою багато шкоди, ба навіть здержує правильний розвій парохії.

Поминаю вже се, що з таких парох. хронік моглиби наші історики пребогато черпати до своїх наукових праць, зливаючи ті всі жерела в одну глибоку й величаву цілість, в правдиву історію народа, а вкажу лише на те, який вплив малиби подібні хроніки на розвиток парохії під кождим зглядом.

Не буду знов довго аргументувати; подам лише приміри. Дістаю парохію (хоч се не так то легко йде, як пишесь). Приходжу чужий між чужих. Інші звичаї і обичаї. Та треба братись до роботи. Але як, звідки зачинати? Втім неясним положенню паде мій зір на красно виписану регістратуру. Між іншим читаю тут: „парох. хроніка“ під тим а тим числом. Красно! Беру, читаю й оживаю. Пізнаю людей; знаю, що доси зроблено, що треба зробити в найблизшій часі, як, з ким маю зачинати, і т. д. Прекрасно! Чим скорше розпізнаюсь з парохіянами лично, та не тратячи дорогого часу, засукавши рукави, забираємося спільно до роботи. Чи єсть зиск і хосен? Єсть, бо мусить бути! Зиск на часі, хосен з обопільної спільної, згідливої праці душпастиря з вірними. Чому? Бо оден душпастир викорчував ниву людських сердець, другий по нім спрятав хабазе, заорав, инший справив, децо й засіяв, а тепер то вже й Божу красну пшеничку можна сіяти, не то овес. А головна річ, що душпастирска праця не переривалась, нива не пустіла, не заростала хабазем ані при зміні парохів, ані в часі адміністрацій, бо кождий душпастир з парох. хроніки довідався, яка праця єго чекає, та в який спосіб має сю ниву управляти. Тож і не диво, що розвій такої парохії гарний, очевидний, такий що найважнійше, тревалий.

Чи не гарний хосен з парох. хроніки?

Та возьмім инший примір. В парохії були добрі св'ященники. Кождий працював, що сил стало. Але по парохії сего якось не видко, або не так, як можна було надіятись по вложеній там енергії. Чому? Бо от приходить св'яжий парох. Бачить, в житю церковнім і громадянським нема сего, того. Стараєся запровадити. Не йде, або так тяжко, що годі. І кілько то часу мине, заки щось роз'яснить ся, представить ся, прийме ся. А чому? Тому, бо над вірними не було ніколи систематичної і постійної праці, але все доривочно, без ладу і порядку, без пляну. А чому? Бо ніхто не знав, ані не міг знати чи дізнатись, звідки працю зачинати, як вести, з ким до праці забиратись, бо не було парох. хроніки.

І коли ми днесь маємо часто густо перед собою християн не то неутверджених в католицькій вірі, але взагалі майже на пів поган, не маючих сякого-такого поняття о Христовій церкві, то сему причина: брак парох. хроніки, де би та вся діяльність в парохії була списана і грядучим поколінням передана.

Може се комусь видасть ся перецінюванем впливу парох. хронік, та мені таки видить ся, що маю рацию. Правда, конкретних примірів тут не наводжу, та се, на жаль, не все дасть ся зробити.

Проте нехай не буде мені в гріх, в ім'я успішного душпастирського отсими рядками пригадати Веч. Собратам сей вельми рентовний обов'язок в нашім тяжкім та так одвічальнім душпастирстві. — *Свящ. М. Дороцький*, Матієва в падолисті 1912.

Від Адміністрації.

Зближає ся кінець року, а з ним зближає ся час, коли треба вирівнати **конечно** всі рахунки в **друкарні** за печатанє „**Ниви**“. Тимчасом наша каса **порожня**, бо Впр. Отці-предплатники не спішать ся з надсилянєм передплати. Наші довги великі, але претенсії до Предплатників єще більші. **Крайна пора** вирівнати ті претенсії. Сподіємось, що нинішня пригадка не буде безуспішна.

Запросини до предплати!

З 1. січня 1913 р. розпочинає „**Нива**“ **десятий рік** свого видавництва.

В р. 1913 буде „**Нива**“ виходити, як і доси, два рази в місяць, в ціні 8 корон річно.

Як премію дістануть ті Вп. Предплатники, що вирівнають всі свої довги і пришлють предплату за цілий р. 1913. ювілейний додаток в честь Іпатія Потія.

В р. 1913 вийдуть також накладом „**Ниви**“ **значені місійні проповіді Тусена**, які незадовжені Вп. Предплатники дістануть по значно зниженій ціні.

В тімже році видасть **„Нива“** в додатку інтересну працю **про Апольоґетів** перших віків.

До співробітництва упросила Редакція всі найліпші наші богословські сили.

Адреса Редакції: Львів, ул. Куркова, 37.

Видає „Редакційний Комітет“. — Редагує і за редакцію відповідає

св'ящ. Ярослав Левицький.

З друкарні Ставропигійської під упр. М. Рефця.

ЧАСОПИСЬ ПОСВЯЧЕНА СПРАВАМ ЦЕРКОВНИМ І СУСПІЛЬНИМ.

Ч. 23 і 24.

Львів, 15. грудня 1912.

Рік IX.

Бен-Хефез.

~~~~~

Знов на історичнім становищі.

Ой Іване Іваночку
Житний колосочку
Ні по чім тя не пізнаю
Лиш по голосочку.
(Нар. пісня).

Повисші слова народної пісні приходять мені на думку по прочитаню книжки п. з. Unter uns ohne Maske. Eine Antwort auf die Ruthenenfrage von den Ruthenen selbst gegeben. Wien 1912, I—II. Ся книжка се ново сконструована армата, вимірена з польського табору на цілу нашу суспільність. Автор єї А. v. Rädltitz (псевдонім) очевидно Поляк і ще до того сьвяшеник*) з табору вшехпольскої фронди має на ціли „здерти маску“ з Русинів перед міродатними віденьськими кругами і подати їм радикальне средство на полагоджене руско-українського питання. Наколиби А. v. Rädltitz був на правду політиком і подавав свої політичні ради в важній і пекучій справі — то не потребувалибсьмо в „Ниви“ і словом згадувати про єго публікацію. Але... але автор двотомового памфлету виляв тільки їди на цілу нашу суспільність, а передовсім в другій части брошури на наше духовенство взагалі а на редакцію „Ниви“, єї „духовний“ комітет і єї

---

*) Ми вже писали в попереднім числі, що се добродій Alexander von Mohl, Єзуїт з Кракова. — Редак.

дописувателів спеціально, що перевисшив без сумніву всі уїдання польської католицької і некаатолицької преси. Не маєм заміру в розгарі полеміки убігати ся з Вп. А. v. Rädltz'ом о надгороду першєнства за форму, зміст, за силу висказу і за інші „культурні“ признаки его стилю — але нехай нам буде вільно зреферувати погляди, становище і метод автора та запізнати наших читачів з тими „геніяльними“ радами, які раз на все мають вилічити нашу суспільність з „неулічимої“ хвороби і ухоронити від напасти зі сторони Rädltz'ів et tutti quanti. І хоть нерадо приступаєм до виконання нашої задачі, знаючи, що простувати хибні погляди наших „приятелів“ значить кидати горохом в стїну... однак робим се більше з публіцистичного обовязку.

I.

В ухах читачів „Ниви“ ще не перегомонїла тота чудова пісенька, яку виспївав нашому Духовєнству польський трубадур з Росїї Borodziez в своїх двох брошурах п. з. Pod wozem i na wozie і Na Rusi galicyjskiej schyzma się gotuje, дехто очікує також кінця другої подібної пісеньки, яку співає нам Gazeta Kościelna в статї: Podłoże prawosławia w Galicyi, дехто може вже й забув про ті „теплі спомини“, які ту і там присвячує нам ся церковна *κατ' ἀντίφρασιν* — як казав А. Пальмієрі*) — часопись. Наколи додамо до всіх згаданих „праць“ еще той крик, який свого часу підніс був в краківськїм місячнику „Świat Słowiański“ Воронєцкі проти „велиградских утопій“, що грозять цілому заходови заливом варварства і візантинїзму, наколи узгляднимо понадто сей цікавий „Standpunkt“ многих з польского духовєнства, якому дав був вираз о. Моль в полемічних брошурах звернених проти дослїдника російської церкви о. А. Пальмієрія, що католицизм і польскість то синоніма, що більше: польскість то зерно, а католицизм то неначе скорупа, що его хоронить — наколи — кажу — все те зберем до купи, то маєм в цілости зміст двотомової брошури закаптуреного автора. Але мало сего. Так висмажену в вшехпольській ретортї „католицку“ ідею, треба було заправити сосом „обективности“, бож се має бути для німецкого сьвіта eine Antwort von Ruthenen selbst gegeben. Отже тут наш автор „seit Jugend den Ruthenen immer sehr freundlich gesinnt“ і наколи єму вірити „weit von Ostgalizien in ganz anderen Verhältnissen geboren und erzogen **)“ нуж потити ся з подиву гідним німецьким Sitzfleisch'ом над цитатами з „Руслана“, „Mіc-

*) А. Пальмієрі, автор книжки La Chiesa russa і Theologia orthodoxa полемізуючи з о. Мольом і вшехпольськими католиками називає їх орган Gazeta *κατ' ἀντίφρασιν* kościelna.

**) Unter uns — ohne Maske I. ст. V (Vorwort).

сіонара“, з брошури о. Щепковича: „В ім'я правди“ а передовсім з „Ниви“ р. 1912. І розсілись немов чорні галки по поли довгими рядами цитати і посипались за ними в формі конклюдентних смертельні кулі більшого і меншого калібру. Як в старопольських „zajazdach“ не дарувалось нікому, чи пан чи Іван. Дісталось редакторам, дісталось і дописувателям, ніхто не зазнав помилювання, *hejże na Sapliców*.

Дісталось п. радникови Барвінському як шефредакторови „Руслана“, бо він „*tat das Faustrecht verherrlichen*“ (I, 37), коли стає в обороні наших послів в справі університетській. На іншому місці уневиннюючи перед п. Барвінським вшехпольські демонстрації „платонічної“ переважно натури, окрашує его епітетом „*Gemeinheit, welche die Ruthenen manchmal nachahmen*“ (I, 101), хоть закид вшехпольській політиці робив не п. Барвінський а дописуватель з Сокальщини. Не зазнав помилювання також о. Фещак, Ч. С. В. В. за те, що оправдує обструкцію українських соймових послів за виборчу реформу (I. 37) та за те, що розширюване схизматичкої пропаганди в Галичині приписує між іншими повільности польських властей (I, 9). Не минула і о. Щепковича зі сторони *von Rädltza* научка за те, що посьмів „посудити“ польське духовенство о надуживане церкви до національних цілій (I, 15). А що вже дісталось редакції „Ниви“, кілька її небозі наляв *Ritter A. von Rädltz* горячого сала за обшівку — то ліпше не говорити: *nemo iudex in sua causa*. Зате варто замітити, що о. Галушинський Ч. С. В. В., якого статтю „Пробудім ся зі сну“ наш закаптурений лицар залюбки цитує, паде від одного удару вшехпольської історичної правди (Vorwort V—VI) — а о. Цурковский*). . . . ой ой буде мусів зложити на старість перед *Ritter-ом von* католицьке віроісповіданє за свої погляди на консолідацію, бо тяжить на нім як на приятелеви пок. о. Качали найменше закид схизмофільства (I. 89).

Одно лиш дивно, що *rysers srogі*, проти доброї засади: *de mortuis nil, nisi bene* не щадить навіть покійників. В ім'я посьловиці: *calumniare audacter semper aliquid haeret* пише він ось як: *Der Pfarrer Kaczala war ein national gesinnter Ukrainer, wie Pfarrer Curkowskyj, sein Freund; aber obwohl er nie in seinen zahlreichen Schriften nach dem Beispiel des Pfarrers Naumowicz, das Volk zu grossrussischen Orthodoxie unter der Peterburger Synode hinzuführen suchte, so waren dieselben doch immer von einem antikatholischen Geiste erfüllt. Es unterliegt gar keinem Zweifel (се є доказ!), dass er die Union mit dem lateinischen Rom brechen wollte, ohne die mit Peterburg zu vollbringen; jedenfalls war er einer der eifrigsten „Säuberer des griechisch-*

---

*) На однім місці II. 61, стоїть *Dziurkowskyj*, що є тим інтереснійше, що сей блуд поповнила також *Gazeta kościelna* № 46. Чи обі помилки не вказують на тотожність автора *Podłoże prawosławia* з *A. v. Rädltz-ом*.

katholischen Ritus“ und dass dies gleichbedeutend ist mit Vorbereitung zum formellen Schisma, das werden wir in der Folge zu beweisen suchen (I. 89).

Здержуючи на хвильку перо, сказалибисьмо: Faveas Domine Riter von probare, але щож... автор належить до сих, що в них методом брехня а доказом фраза: „ohne Zweifel“ або „jedenfalls“. Понадто нехай дарує закаптурений автор, що супроти повисше наведених „доказів“ випадем з тону і відчуваючи „лицарский“ копняк, даний покійному о. Качалі скажем: Дістати копняк від ослячого копита, се таки болить.. На сім кінчимо наші уваги про особу автора і про иньші особи авторової брошури а перейдем до самої річі

II.

Хто винен, що в Галичині ширить ся схизма?

На се питанє ріжні ріжно відповідають. І читалисьмо відповідь на се питанє на сторінках „Ниви“, „Міссіонара“, „Руслана“, писану людьми о ріжних становищах і поглядах. Малисьмо также нагоду читати може найбільше обективну і спокійну статю про причини православя в краківскім Przegląd-i powszechny-м, писану чоловіком, що далеко стоїть від наших політичних спорів ВПр. о. Урбаном, Т. І., який в тій цілі перебував через довший час в східній Галичині, щоби як наочний сьвідок придивитись цілій справі. Всі годять ся в тім, що причини православної агітації лежать поза границями краю в Америці і Росії, звідки іде літературна, моральна і грошева поміч, всі стверджують се, що небезпека православя грозить передовсім парохіям обсадженим москвофільськими сьвященниками*), всі без виїмку навіть москвофіли признають за малу интензивність праці в напрямі зазначування ріжниць між церквою католицкою а православною, але автор памфлету Unter uns — ohne Maske сего не бере під увагу. Ставучи раз на історичнім становищі ягайлонської ідеї не попускаєсь її ані на хвильку навіть там, де розходить ся о спасенє душ. Після єго фільо — і історіозофії нема в руській церкві доти католицизму, доки не щезне наш обряд а не запанує ritus securior**), доки не зникне з лиця землі наше жонате духовенство***), доки не буде впроваджений григоріяньський календар і латинська азбука****), доки Поляки не відшукають мілїон „украдених“ своїх

*) Перше „Новое Время“ заговорило про прихильність 200 москвофільських парохів православию.

**) I, 9 -10; 58; 65;

***) II, 51; I, 43; 71;

****) I, 65. п. 1; II, 74.

душ*) серед нашого народу, доки горстка католицьких русофілів не прийме вірменського**), коли вже не латинського обряду, доки... доки всі Русини не стануть Поляками***), але pardon за далеко... „Русини в своїй масі ніколи не будуть чути ся Поляками“ (II, 73) — тому треба їх дусити. В ім'я австрійської державної ідеї, в ім'я габсбурзької державної думки, яка має бути цілком подібна до „ягайлонської нині зі сторони Русинів болотом обкиданої державної ідеї“ (I, 111), в ім'я західної культури, в ім'я католицизму, а коли ся назва може кого відстрашити (ipsissima verba!) то принайменше в ім'я західно-латинської культури, повинна Австрія знищити Русинів а передовсім український рух.

I подає автор австрійським політикам готовий projekt na zniszczenie Rusi: Проти Українців попірати „льоаяльних“ русофілів на кождім поли, впровадити до шкіл російську мову****), розуміє ся за ціну, що льоаяльне „староруске“ духовенство прийме целібат, григоріянський календар і латинський або вірменський обряд, а „льоаяльна“ москвофільська інтелігенція польську культуру. Für den österreichischen Staatsgedanken ist es gleich, welche Sprache der österreichisch-ungarische Untertane spricht und als seine Muttersprache betrachtet: die deutsche, tschechische, kroatische, ungarische, rumänische, polnische, (gross) russische, ukrainische, albanische oder italienische; wenn ihn bloss ein loyaler, treuer, zuverlässiger Geist beseelt. Und das ist mal sicher, dass auf einen protestantischen Deutschen sich Österreich nie so stützen können wird, wie auf einen katholischen Tiroler; noch weniger, auf einen schismatischen Bukowiner oder ungarischen Serben oder bosnischen Moslim. Es wird auch der gewandteste Staatsmann nie und nimmer einen Menschen zu einem Tiroler umstempeln können, der, obwohl dem Glauben nach katholisch, in seinem religiösen, Leben aber durch den verheirateten Klerus mit dem byzantinischen Oriente mit manchen starken Banden noch verbunden erscheint. Hier ist die Regel festzuhalten: Je mehr ein uniertes Volk sich von den sogenannten „lateinischen Anwüchsen“ freimacht und an seinen verheirateten Geistlichen festhält, desto schwächer pulsiert in ihm das katholische Leben und desto grösser ist die Portion des in seinen Adern fliessenden byzantinischen Giftes — desto grösser auch der Gegensatz zum katholischen Österreich. Auf den ver-

*) I, 17—19; II, 59.

**) II, 74; anstatt der unpopulären lateinischen noch eine andere orientalische kirchliche Obrigkeit existiert, welche mit voller Beachtung ihrer russischen Nationalität sie auf den richtigen Weg bringen könnte. Cf. I, 112.

***)) In den Zeiten Polens waren viele andere Fragen offen, aber von der „ruthenischen“ als solchen war keine Rede II; 13—14.

****) I, 65, II, 114—15.

heirateten Klerus kann sich der österreichische Staat nicht stützen, auch wenn er unter die Erde versinken wollte aus byzantinischer Ehrfurcht oder von zehn theologischen Fakultäten auf zehn „nationalen“ Hochschulen „ukrainisch“ ausgebildet werde; aus dem einfachen Grunde, dass er einer dem österreichischen Staatsgedanken ganz fremden Welt angehört *).

Ось такий хід думок автора і становище его супроти Русинів. Подалисьмо пересічну поглядів автора, не входячи на разі в дрібниці, щоби дальше можна зрозуміти рафінованість доказів, якими старає ся свої погляди поперти. До річи замітити треба, що сі погляди не суть для нас новиною. В статі: На історичнім становищі („Нива“ 1911, ч. 20 і 23) звернено увагу на се „католицке“ становище деякої части польського духовенства а двотомова брошура А. v. Rädltitz'a, також католицького съвясненника, є дальшим тягом тої самої історичної думки. Також було там висказане бажанє, щоб наші опікуни лишили нас в спокою, але автор двотомового памфлету примінює нехотячи сам до себе Motto: Es hilft nichts. Wir müssen miteinander streiten...

2. Стоячи на своїм історичнім становищі громить А. v. Rädltitz на всіх і на вся, цитує аж до знудження після своєї методи все, щонебудь писалось з нагоди православної пропаганди, щоби в світлі „автокритики“ дати відповідь на питанє, де причина схизми, чи — як вірити наголовкові — дати взагалі відповідь на руске питанє в Австрії. Робота се безпляннова і безпрограмова, поділ на параграфи чисто технїчний, автор брав по просту число за числом „Ниву“, „Міссіонара“, „Руслана“, витягав звідтам всі дрібниці і партійні спори, які найменше вияснюють причину схизми, переводив все те на німецьке і так повстала двотомова брошура великого формату. І читаючи цілу тоту писанину не знаєш, чому більше дивувати ся, чи тим дивоглядним і противорічним собі доказам і конклюдзіям, чи тому способови наводження чужих думок, чи врешті тій рафінерії, на яку зложилось і одно і друге а яка має на ціли очернити цілий нарід а передовсім наше духовенство перед німецьким світом. Щонебудь писала німецька преса прихильно про Русинів, все те неправда. натомість правдиве є обявлене А. v. Rädltitz'a, що Русини не існують яко нарід, не існують яко католики, а коли існують, то треба їх знищити, щоби не існували, треба приписати їм вину схизматичкої пропаганди, треба „здемаскувати“ їх некультурність, треба страшити Европу заливом візантійської культури, треба в ім'я австрійської династичної ідеї і католицизму а що найменше в ім'я латинсько-западної культури накликувати всіх могучих світа до знищення „українства“.

Звідси розумієм, длячого автор і стриже Українців і голить русофілів, коли ходить о се, щоб всіх зробити виновни-

*) U. u. o. M. I. 111—12.

ками схизми — то знов обвинює Українців о роботу на користь Росії а шукає між москвофілами „льоояльних католиків“, коли ходить о партійні симпатії.

„Добра стара мама (Австрія) прийшла вправді в другій половині XIX. віка до переконання, що єї дотеперішна метода виховання східного Венямінка була цілковито схиблена. Вона хотіла би понадто малий виючий потвір бодай на часочок успокоїти яким цукорком, але по перше дитина є ненаситна і жадає деколи річий неможливих, прим, хотілаби мати місяць в руках для забавки, по друге отвирає ся тільки ротів і ротиків за пожаданою солодичею, що мама цілковито мішаєсь і не знає, котрий ротик правдивий“ (I, 107).

Все те видить Ritter von Rädltitz і подає свої лицарські услуги вказуючи на правдивий ротик. Він знає, що переважаюча більшість народу признає ся до українства, „бо від часу відкрить з 1882 р. заострилась увага австрійських властей на внутрішнє жите „Тирольтів Сходу“ а декотрі мужі стану прийшли до політичного переконання, що українство є найліпшим средством проти небезпечної для держави царофільської пропаганди“ *). Русини підшиті „рештками візантійської хитрости“ добавили, що при помочи українства можуть певнійше осягнути свою ціль.

І сего найбільше зляк ся наш Ritter von, бо місто отверто сказати „старій добрій мамі“: Мамо! українська дитина найбільше кричить, заспокій єї! — він дістає корчів ненависти, лютить ся зі злости на Українців і вишукує з великими трудностями і ще більшими застереженнями „правдивий ротик“ між москвофільськими католиками, між тими самими, на котрих уїдає по причині чищення обряду.

Се вже не „українська“ льогіка, на яку наш Ritter так часто нарікає, се вже секрети вшехпольської політичної творчости і містерія історичної польської ідеї.

Для цікавости єще пару зразків тих геніяльних авторових конклюдзій.

Говорячи про нахил нашого народу до схизми, який спричинило „чищенє обряду“, наводить слідуочі слова з „Ниви“: Кажуть, що Лемко з діда прадіда уважає своєю лише православно віру. Мені і кождому, котрий уважно слідить рух теперішний серед нашої суспільности, а особливо на Лемківщині до православля представляєть ся річ противно. Не на рід сам з переконання, з діда прадіда є православний, але склонним до того православля зробила єго якраз „дѣятельность“ наших „батушек“ („Нива“, 1912, 133).

З сих слів вносить автор в слідуочий спосіб: Як бачилисьмо (де?), не від духовенства іде нахил. Духовенство знайшло

*) I, 108.

сей нахил у народу вже готовий і лиш дальше на тій основі працювало *).

Додати еще до сего ті „симпатії“ до нашого народу, про які нас впевняє на иньшій місці **) автор, а будем мати класичний примір, як наш Ritter von потрафить доказувати і витягати висновки.

Чим дальше, тим більше таких примірів. Автор хоть з застереженням признає, що напрям православя іде з Росії, признає також, що звідтам іде напрям зпопуляризувати російську мову (I, 8.), але на иньшій місці радить попірати російщину, а на православє має одну раду: *ritus securior*. Хотіли бисьмо бачити, якби ся рада виглядала в практиці. Чи не пішла би під впливом такої „місії“ більшість народу в обійми православя? — Але приймим, що нарід приняв латинський обряд а духовенство наше целібат, то еще далєко — на нашу думку — до цілковитого спольщення нашого народу і до такої згоди, якої речником є автор. І хотяйби автор, в котрого жилах пливе (очевидно) „німецка кров“ (I. V) еще раз так був прихильний для нашого народу і духовенства і еще раз так сердечно витягав руку до згоди і еще раз так сильно доказував і переконував, то впевняєм его, що трафив так до цілі, як той, що *w piętę mierzył, w nos uderzył*.

III.

Приходим до третього може найцікавішого моменту „духової творчости“ A. v. Rädltz'a. Є се метод. Хтонебудь схоче позавидувати в тім напрямі слави нашому авторови, нехай порівнає всі его цитати з оригіналом, а тоді переконає ся, яку глибоку правду висказує латинська пословиця: *Si duo faciunt idem non est idem*.

Ось пару примірів: Одним з услівій згоди крім целібату і латинського обряду є зворот мільона душ „украдених Полякам“. Щоби доказати, що за послідних 45 літ, то є від часу установленя конкордії „закрали“ Русини Полякам мільон душ в Східній Галичині, кличе автор до помочи статистику і бере „для приміру“ деканат Єзупільський. Ціль автора є доказати три річи: 1) В одноцільних обрядово громадах, менша з тим, якогони обряду, істнує приріст регулярний і нормальний; він виносить пересічно $1\frac{1}{2}\%$ річно. 2) В мішаних обрядово громадах є приріст цілком нерегулярний, іменно в руских парохіях і то так що 3) перехиляєсь в тих же природне число дуже часто на

*) У. ч. о. М. II, 13.

**) Mit Ausnahme von einigen wenigen hasst sie (Русинів) keiner wegen ihrer nationalen und religiösen Eigentümlichkeiten. Думаєм, що до тих Wenigen належить також автор памфлету. II, 87.

пуску сторону поза натуральну міру (т. є. $1\frac{1}{2}\%$) противно по польській стороні спадає понизше сеї міри. Опісля слідує статистична таблиця 17 сіл єзупільського деканату з числом людности з р. 1909 і 1911 та з процентовим обчисленем річного приросту Русинів. Нарешті читаєм такий осуд: Отже руське залюдненє прибільшилось там о 4% річно. Дальше слідує запевненє, що подібні обчислення в чисто латинських деканатах порівнані з чисто рускими деканатами виказують ту і там приріст $1\frac{1}{2}\%$ річно *). Отже Русини крадуть що року Полякам $2\frac{1}{2}\%$ душ.

Ту куда кинь — а все клин. Куда поступи а все брех... (pardon) польська статистика. Передовсім мусимо заперечити ad 1) що зарівно в чисто польских як і чисто руских громадах приріст людности виносить річно $1\frac{1}{2}\%$. Автор двотомового памфлету подає табличку статистичну деканату єзупільського, але не подає подібної таблички деканату з Західної Галичини, щоб можна їх порівнати. Він впевнює лиш, що подібне констатує в західних деканатах. Чому? Бо числить на легковірність читачів. Але ми знаєм зі статистики за послідне десятилітє, що приріст римо-католиків в західній Галичині числив ледви 0.01% а приріст греко-католиків в східній Галичині опав о $\frac{1}{2}\%$. Отже на підставі обчислень бюро краєвого перечим перше твердженє А. v. Rädltz'a. Рівнож на підставі обчислень того самого бюро краєвого мусим пришпилити другу „правду“ ad 2) немовби в обрядово мішаних громадах був приріст нерівномірний іменно в руських парохіях і дальше ad 3) немовби ся нерівномірність виходила на користь Русинів. Після статистики з 1910 р. виносить приріст Поляків на Сході о 2.20% більше ніж перше, під час коли Русини в тих самих околицях стратили як вже сказано о $\frac{1}{2}\%$ людности. Понадто в ім'я засади: ex ore tuo iudico te, сконтролюймо приріст людности так польскої як і рускої (не виключно рускої, як се робить автор) в деканаті єзупільскім. який служить А. v. Rädltz'o'ви за точку виходу. Возьмім з сеї таблиці села, де є найсильніша примішка римо-католиків, щоби переконатись, чи Русини направду крадуть Полякам душі. Зобачим се наглядно обчисляючи процентовий приріст Поляків і Русинів та порівнюючи оба прирости зі собою. Такими найбільше мішаними парохіями в деканаті єзупільскім суть Боднарів, Ганусівці, Колодіїв (Єзупіль опускаєм, бо автор не подає в нім числа латинників за один рік) Сапогів, Стриганці. Отже:

*) I, 13—17.

Боднарів має в р. 1909 гр к.		1700	рим к.	50	проц. різн. приріст гр.кат. 1.60/0 рим. 1.70/0		
	1911	1754		67			
Ганусівці	"	1909	2290	234	"	"	1.40/0 " 0.70/0
"	"	1911	2355	231	"	"	"
Колодіїв	"	1909	2503	124	"	"	8.40/0 " 1.50/0
"	"	1911	2082	141	"	"	"
Сапогів	"	1909	830	103	"	"	2.40/0 " 60/0
"	"	1911	870	115	"	"	"
Стриганці	"	1909	2776	70	"	"	7.40/0 " 1.50/0
"	"	1911	2365	62	"	"	"
дек. Єзупіль	"	1909	22176	900	"	"	1.60/0 " 430/0
"	"	1911	29164	1675	"	"	"

Прошу отже порівняти процентовий приріст римо-католиків з процентовим приростом греко-католиків в мішаних парохіях деканату єзупільського, а свідомо брехня А. v. Rädltz'a стане ясною, як на долони. Крик з польської сторони на душехватство наших съвящеників є чистою політичною маніфестацією, обчисленою на легковірність людей, як се бачим з наведеної таблиці. Треба мати натуру того, що вкрав і кричить: тримайте злодія, щоби маючи переважаючий процентовий приріст римо-католиків в Східній Галичині, кричати єще за міліоном крадених душ. Впрочім звідки могли накрасти наші съвященики

мільон душ за послідних 45 лїт, наколи після обчислень самого А. v. Rädltitz'a крадуть лиш $2\frac{1}{2}\%$ річно. Наколи приймемо, що через послідних 45 лїт число Поляків загалом виносило що року 3,500.000 або навіть 4 мільйони і поділимо се число через $2\frac{1}{2}\%$ крадених душ взятих 45 рази (за 45 лїт) то будемо мати ледво 300.000 душ украдених за цілих 45 лїт. Але звідки мільон? — Се також містерія польської історичної думки. Беручи справу чисто теоретично малиби Поляки право за яких 100 лїт домагати ся від нас звороту трох мільйонів душ, коли за 45 лїт жадають звороту мільйона! Але скажіть самі ясний пане А. v. Rädltitz, де кум, де коровай а де зелені съвята і де ваші рахунки.

Другою прикметою в методі псевдонімного автора є пачкарство цитатів і натягане чужих слів на свій лад. Наколиби се не уймило его лицарській славі назвалисьмо автора ein gediegener Schmutzler. Подаєм кілька примірів сего літературного пачкарства рострілюючи слова, які автор випускає або додає відповідно до своєї цілі.

Наводячи рецензію поміщену в „Ниви“ з нагоди брошури „В ім'я правди“ ось так цитує А. v. Rädltitz (I. 11).

Herr Szcz. bespricht am breitesten die Zölibatsfrage, wir wissen eigentlich nicht warum.... ja es trifft sich (!), dass unsere Geistlichen gegen den Zölibat aufzutreten, aber sie meinen dadurch nur die allgemein verpflichtende Einführung derselben. Ist dies ihnen, als Gliedern der russischen Kirche etwa nicht erlaubt? Deshalb ist alles, was er sagt, so niedrig, gemein, unkulturell, unchristlich und die Würde unseres Klerus herabsetzend, dass man es ohne Scham nicht lesen kann. Herr Szcz. hat uns durch seine Broschüre vor der ganzen kulturellen Welt sehr kompromittiert, besonders dadurch, dass es vollständig mit dem übereinstimmt, was die russofeindlichen, polnischen Blätter über uns schreiben. (розстр. А. v. R.).

Найобширнійше розводить ся о. Щепкович над питанням целібату. Властиво зовсім непотрібно. Проти целібату яко такого ніхто у нас розумний нічого не може мати. (опущено). Колиж виступають в kwestії целібату навіть съвященники то лише проти загального введення тогож в нашої Церкви. А сеж прецінь їм вільно, як членам руської Церкви! (ст. 574). А се всьо разом взате так низке, так погане, так некультурне, так нехристиянське, так обиджаюче честь нашого клиру, що читач мусить аж паленіти зі стиду за автора... Також наших съвящеників через того рода публікацію наш автор сильно перед культурним съвітом скомпромітував. (ст. 576).

Порівнюючи один текст з другим видимо, що закаптурений автор памфлета 1) опустил реченє єму недогідне (Проти целіб. і т. д.) 2) додав те, чого в руськім текстї нема а що єму догідне

(besonders ect.) 3) додав в той спосіб, що словом „russofeindlich“ робить на німецьких читачах вражінє, неначеб Поляки направду для австрійської льюальности ненавиділи Москалів, а Русини „нельюальні“ признавались Москалями. 4) Словом „russische Kirche“ витворює в німецьких читачах іллюзію, що ruthenische Kirche і russische Kirche то все одно, бо ту і там є жонате духовенство. Ой з біса ви хитрі, ясний Ritter von! Кажете, що нетерпите Русинів за їх „byzantinische Schlaueheit“. Аких же чувств для своїх „духових прикмет“ будете від нас жадати?

Возьмім иньші приміри того оригінального способу цитованя а прийдем до тих самих висновків, що або щось опущено або додано або перекручено і то як перекручено. Так на ст. 66 першого тому своєї брошури цитує А. v. Rädltitz слова з „Ниви“ (1912, 176) опускаючи: бо тим способом були би стратили в народі авреолу „русскости“. За се сьвященників народовців за вияснюване ріжниць віри і за пояснюване слова „католик“, стрінуло у народу підозрінє о польщенє обряду“. Очевидно випущене тих слів лучить ся найліпше з наміром автора „доказати“, що сьвященники Українці також суть прихильні схизмі, як се бачим на ст. 18, II. Не дивно отже, що уживаючи такого методу може закаптурений автор „доказати“, що єму лиш по-добаєсь.

Знов на ст. 68, I. цитує автор ті слова з „Ниви“ (1912, 168) де йде бесіда про нетолерантність латинського духовенства і про факти, що польске духовенство у Львові наказує своїм каянникам гр. кат. обряду під загрозою тяжкого гріха не сповідати ся і не причащати ся більше в нашій церкві. Автор статі каже, що на се може навести сьвідків а навіть актові докази. А. v. Rädltitz наводячи сї слова гарненько уриває на сьвідках і поминаючи мовчанкою актові докази (що власне є найважнійше), називає таку скаргу зі сторони руських пенітентів фалшивою та питає у „духовних“ теологів „Ниви“ ради, як мають боронити ся ті обжаловані латинські сьвященники. Взагалі А. v. Rädltitz закидує з гори брехню і зухвалість там, де починають ся докази для Поляків непідхлібні. Ми лиш питаєм, чи він, що так пильно вичитував „Ниву“ для своїх цілій, чи не читав там також актових документів, якими уміють польські сьвященники у Львові фабрикувати римо католиків?

Або на иньшій місці боронить ся А. v. Rädltitz проти закиду, зробленого в „Міссіонари“, що Поляки тримають з Жидами, що нехотять боронити католицької церкви перед схизмою, але суть єї декотрі навіть прихильні а декотрі знов перетягають Русинів на латинство, такими словами: Diese Frechheit des reformierten Basilianermönches, der alles am Ende den polnischen Jesuiten verdankt... braucht keinen Kommentar *). Вигідна метода.

*) I, 71.

Замість виказати, що закид неоправданий, обкидує ся другого прізвищем Frechheit а читачів успокоюєсь, що не потрібно реагувати на закиди жадним поясненем. Розумієсь годі пояснювати, що є ясне. Прецінь А. v. Rädltitz знає, що сама Gazeta kościelna взивала польских консерватистів, щоб перестали вже раз вести жидівско-польску політику і станула на більше католицькїм ґрунті. Знов факт перетяганя на латиньство також не потрібує коментарів, бо сам А. v. Rädltitz хотів би златиньшити міліон „закрадених“ польских душ.

До вигідної методи зачисляєм також всі ті натяки на Експ. Митрополита*) (II, 11, 50, 60), всі ті уїдана на Велиградців (I, 63; II, 24, 48), всі закиди наївности і нецтва тим одиницям серед польского клиру, що мають інакші погляди на унію і католицизм ніж А. v. Rädltitz (II, 46 погляд о. Урбана називає grobe Lüge) і то сьвяте обуренє на Reichspost за єї становище в справі українського університету. Рівнож сьмієм запитати, для чого А. v. Rädltitz так протестує проти названя польськїм капличок твердинями польскоски, коли сама Gazeta kościelna, з якою автор є духово споріднений, пише: Rzucano hasło: „Budujemy kościoły, bo one są twierdzami polskości na kresach wschodnich“. Tak jest rzeczywiście.

Для цілости образу реєструємо єще ті неістнуючі цитати з „Ниви“, які А. v. Rädltitz наводить в I, 69 („Нива“ 1912, 405??) I, 70¹ („Нива“ 1912, 1—2,??) I, 70³ („Нива“ 1912, 712??) I, 70⁵ (1912, 405??) і констатуєм, що хоть А. v. Rädltitz скінчив писати свій двотомовий памфлет в червни 1912 у Вроцлаві на Шлеску, всеж таки є маса уступів**) відписаних зі статі Gazety kościeln'oi п. з. Podłoże prawosławia w Galicyi і то з послідних єї чисел за падолист. Дятого кінчимо словами Міцкевича: Głupi niedźwiedziu, gdybyś w mateczniku siedział, nigdyby się o tobie Wojski nie dowiedział!

Postscriptum.

З віродостойних жерел довідуєм ся, що автором двотомового памфлету „Unter uns — ohne Maske“ є ніхто иньший, як Р. Alexander Mohl S. J. одинокий славної памяти лицар, що боронив „чесно“ польский клир Королівства перед закидом о. Пальмієрія, немовби Поляки були нездібні до католицької місії в Росії з причини національного шовінізму і браку християньскої любови до другої нації. Про сю „чесну“ оборону поль-

---

*) Bärte tragen schon selbst hohe unierte Würdenträger zum grossen Ärgernisse der noch gut katholischen Unierten II, 11 und die Fuss-stapfen des hl. Josafats zu treten haben sie auch keine Lust II. 50.

**) II. 37, 43, 51, 57, 61.

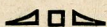
ского лица я ось як каже о. Пальмієрі: Nicce (A. Mohl) rabularum panpolonicorum princeps tam agresti asperitate odioque vatiniano in me invecus est, tamque foedis me prosequitur ex triviaque arreptis contumeliis, tam infandas semel atque iterum in me venditavit calumnias, ut perpauci sane viri eruditi, post hominum memoriam tantum acerbitalis virus in suos adversarios evomuerint. (Theol orthodoxa I, XVIII). Має ту на думці о. Пальмієрі три брошури вимірені проти него: 1) Polacy przeszkoda do unii Wschodu z Zachodem?! Odpowiedz autorowi dzieła „La Chiesa russa“ Kraków 1908. 2) Potwarz czy nieporozumienie? Odpowiedz awtorowi dzieła „La Chiesa russa“, Warszawa 1909 3) Marcel Bolesta — Est-ce vrai? Paris 1910. У всіх трох брошурах посуджує Р. А. Mohl S. J. о. Пальмієрія ні менше ні більше лиш о модернізм за се, що посьмів зробити Полякам закид національного шовінізму і нездарности до місії серед православних. До того „літературного доробку“ Р. А. Mohla треба нині дочислити еще памфлет проти Русинів: „Unter uns — ohne Maske“.

Полеміка Р. Mohla з о. Пальмієрім скінчила ся тим, що Р. Mohl-єви заборонив орден дальше полемізувати. Але щож? Р. Al. Mohl має дуже войовниче успособленє, отже мусів звернути своє „побідоносне оружє“ проти Русинів. Чи добру вибрав дорогу, на разі не перецінюєм. Нам здаєсь, що лучше зробивби Р. А. Mohl, щоби замість давати „відповідь на руське питанє“ в Австрії, взяв ся до иньшої роботи більше продуктивної, от хотьби до питання научних богословских книжок в роді: Duchowieństwo zakonne w cerkwi rosyjskiej, Poznań 1912, або як місіонар володіючий більшим числом язиків пішов знов на місію прим. до Молдавії, де з таким успіхом працював літом 1897 року.

Антін Стельмах.

Початок всесвіта.

(Конець).

Гіпотеза Канта-Ляпляса і инші.

Здобутки новітньої геології і астрономії показують нам, що сьвіт доходячи до нинішнього виду, переходив ріжні й довгі,

бо мільйонів фази еволюції, від найпростішої первісної матерії аж до прегарних скомбінованих системів. Хоч се предчував вже старинний Пітагор і Плято, що геліоцентричний уклад є розумніший, мимо того аж Коперник розв'язав сей так цікавий а трудний проблем, хоч не знано ще добре до тої хвилі, звідки воно так береть ся.

Вже в умі Картезія († 1650) зродилось перше наукове поняття первісної мраківини, розвинув його Кант і Гершель, а в наукову теорію уняв Ляплас. Хоч він і Кант не оголосили своїх геніяльних помислів в тім самім часі¹⁾, і хоч їх погляди вдечім від себе відбігали, мимо того науку їх злучено разом під спільною назвою, тому, бо в головнім сюжеті із собою годились.

Після тої гіпотези Канта-Ляпласа, перед цілковитим сформованем сонінних системів, що їх днесь в безмежних просторах око астронома обсервує, була матерія рідша може від воздуха, була первісна мраківина, із якої розвинув ся всесвіт. Віднеї відорвалася разом з иншими мраківинами системів дороги молочної, мраківина, з якої повсталала наша система, а обертаючись довкола своєї осі від заходу на схід, заняла нинішнє своє положенє. Наслідком нерівномірного розділу мраківини почались творити ядра, завязки будучих планет. Ті віруючи довкола свого головнотого ядра, на основі сили відосередної вистворювали перстені, з яких описля зроджувались сателіти або й нові планети як пр. у Урана, з котрого перстеня, після гадки декотрих, мав повстати Нептун, послідна планета нашої системи.

Колиж ходить о появу першого руху в мраківині то його в спосіб природний можна пояснити лиш тоді, коли приймемо мраківину о неоднаковій густоті. Центри більше збиті й тяжші ставались осередками притягання частин лекших, а тому що ті наближались до своїх огнищ з ріжних сторін, о ріжній густоті і під певними кутами, тому як вислід тих їх ударів мусіло повстати круженє їх довкола своїх сонць, тим більше, що коли менші й більші газові кулі все вдаряли о огнища, то і їх змушували обертатись довкола своєї осі. Такий оборот повстав також і у поодиноких планет, а що вони всі обертають ся від заходу на схід, се пішло з того, що чим близше було до сонця, тим ставала мраківина густійша так, що кружачим планетам ставила від сонця більший опір чим на вні.

Так представляєсь в загальнім своїм виді гіпотеза Канта-Ляпласа²⁾.

¹⁾ Кант видав своє діло „Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels“ в році 1755. а Ляплас „Exposition du système du monde“ независимо від попередного в р. 1796. До того треба еще додати, що Кант відніс свою теорію до цілої вселенної, а Ляплас лиш до нашої системи.

²⁾ Порівнай до того місця, Prof. X. Dr. Kaz. Wais, Kosmologia, Warszawa 1907, ст. 117—137, Constantin Hasert: Antworten der Natur, 4. Aufl.

Одначе з причини деяких недотач, які виказувала ся гіпотеза, виступали опісля знова нові теорії, які хотіли пояснити початок всесвіта.

Недавно Nordenskjöld, а головнo Lockyer виступили з теорією, що планети витворили ся з метеоритів ¹⁾.

В часах послідних нову науку проголосили два американські вчені F. R. Moulton і T. C. Chamberlin. Відкидують вони гіпотези мракoвинні, а за те виводить Moulton початок нашої системи з якоїсь звiзди сталої. Уявiм собі, що біля тої звiзди переходить друга, що зближалась вже до неї на віддаль $2\frac{2}{3}$ її проміру, тоді на поверхні першої звiзди, наслідком сили притягання тої другої повстає сильна ерупція лави. Частина тої викиненої матерії спаде без сумніву знова на звiзду, але більша її частина зачне довкола звiзди кружити рухом еліптичним а через частійші того рода вибухи зродить ся досить густа мракoвина, що може служити до будови дальших планет, чи трабантив ²⁾.

Щоб не вдаватись в потрібну критику тих послідних теорій, вистарчить сказати, що хоч много писано й пише ся проти гіпотези Канта-Ляпласа, а одначе ніхто до тепер не вспів її повалиги, а на її місце поставити лучшу. Ся перша в простий дуже спосіб з'ображує повстанє збитої матерії з мракoвини, коли теорія метеоритова, як також теорія Moulton'a на се розвязки зовсім не дає.

І хоч недавно виступив був французский астроном Н. Гає († 1902), що своїми виводами хотів усунути на другий плян гіпотезу Ляпласа, а поставити свою нову, трохи до попередної подібну, одначе славний Д-р. Карло Браун, не годячи ся на виводи Гає'a, справив вдечім недотачі гіпотези Канта-Ляпласа, так що вона нині є загально узнана, тим більше, що за її імовірністю промавляють головнo ті три факти.

Перший сей, що всі тіла небесні слiджені при помочи аналізи спектральної, виказують спільні части складові, начеб походили від одної спільної маси.

Другий, що ціле небо засіяне єще днесь є звiздами, що находять ся в ріжних фазах розвою, від прозорих мракoвин, аж до давно скристалізованих скостенілих планет, і сателітів, так що маємо майже свідків поступенного розвою матерії.

Третий факт полягає на єдности руху, який підлягають всі звiзди, що належать до нашої системи. Сонце обертаєть ся дов-

Graz 1898. ст. 12—19, Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody, Kraków. 1910, і P. Martin Gander O. S. B. Naturwissenschaft und Glaube 2. Aufl. Einsiedeln 1910. ст. 67—79.

¹⁾ Гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody, ст. 117—121, з под жер.

²⁾ Гл. Prof. X. Dr. Fr. Gabryl: Op. cit. ст. 121—124, з под. жер.

кола своєї осі, так само і інші планети, а до того відбувають рух довкола сонця, а все з заходу на схід, начеб ті рухи походили від одного оживляючого першу мраківину нашої сонячної системи.

Але хоч явища ті певности що до гіпотези не дають, мимо того мають такі ціхи правдивости, що гіпотеза Канта-Ляпласа нині із всіх теорій найлучше розв'язує проблем початку світа¹⁾.

Розходить ся еще о те, як виглядала і як повстала ся мраківина, з якої розвинув ся наш космос. З помічю може нам ту прийти нинішня хемія. В останніх місяцях видав Dr. Eugen Reinhoff²⁾ працю, в якій на основі науки геніального хемика минулого століття Генселя (Julius Hensel), стараєть ся сей проблем розв'язати. Одиноким після нього первнем, з якого повстала дальша матерія, се був водень, який радше Reinhoff хоче назвати етером, бо він лиш наповняв первісно цілий простір вселенної. І при його помочи сотворив Бог початок всіх сил і всеї субстанції світ, пише нинішний хемик.

Наслідком природної еластичности водень попав в дрогане. Через згущенє тої маси повстав на перехрестних місцях дрогаючих филь, вісім разів тяжший кисень, електрично відємний. А що водень мав електричність додатну, отже тим була положена основа до взаїмного на себе ділання матеріялу негативного й позитивного. Колиж зважимо, що при повставаню лиш одного літра води хемічна злука водня і кисня витворює ефект руху, що в першім своїм моменті електричного запаленя рівноважить ся з 23381 кілограмометрами³⁾, тоді представимо собі яка мусіла зродитись сила руху, коли перший субстрат всесвіта, в великаньскім просторі експлодував. Ся експлозія витворила продукти синтези і аналізу так електропозитивного як і електро-негативного матеріялу; а головну згущеня суму тих двох субстанцій бачимо в молочній дорозі. Із два рази згущеного кисня (16) вийшла сірка (32), ся знова два рази згущеня (64) розпалась на флюор (38) і циян (26), коли 16 раз згущена сірка (512), як роєкладові продукти могла видати йод (254), бром (160), хлор (71), бор (11) і кисень (16). Із згущеного водня повстали знова продукти, з котрих розкладу вийшли металні електропозитивні елементи. А коли ріжноелектричні елементи сходились разом, починались дальші хемічні процеси і творенє світа йшло вперед нестримною ходою. Додати еще накінець треба, що в тій

¹⁾ Гл. J Guibert: *Wiara a nauki przyrodnicze* (з француз.) Wilno 1909. ст. 85.

²⁾ Dr. Eugen Reinhoff: *Das Rätsel der Welterschöpfung und der Urzeugung im Lichte der Chemie*. Leipzig 1912. ст. 4—5.

³⁾ Один кілограмометр є то сила потрібна до піднесеня одного кілограма на висоту одного метра.

космічній катастрофі, яка послужила до витворення мраковини не з'ужився весь водень, бо половина його дякуючи своїй більшій еластичності і розтягlosti остала ненарушеною.

Так вчить днес з становища хемії Dr. Reinhoff. А що ся теорія видається дуже можливою, тому коли її злучимо з гіпотезою Канта-Ляпласа, маємо тоді повний погляд на повстанє всесвіта, і тепер зрозуміємо, чому автор виражається ¹⁾: „Man sieht hier den wunderbaren Plan des grossen Weltenbaumeisters“.

Розходить ся еще дальше о те, чи наукова розвязка розвою сьвіта, яку подали Кант і Ляплас, усувала після їх думки Сотворителя із вселенної, і чи в борбі антитеїстичній має вона таке значінє, яке їй приписують Дрепер, і його приклонники, які сотворенє хотять заступити космічною еволюцією ²⁾.

Як вже можна було із сказаного пізнати, гіпотеза Канта-Ляпласа Бога-Творця лиш оминає, і цілком справедливо, а ніколи не виключає, як сего хотять нинішні матеріялісти. Гіпотеза зовсім не рішає питання, звідки взялась перша матерія, о чім власне трактує сотворенє, а лиш займається її космічним розвоєм. Одна наука не може другій противитись, ні її заступити, з того згляду, що предмет кожної є инший; одної розвій всесвіта, а другої поява матерії, так булоб лиш тоді, колиб гіпотеза Канта-Ляпласа пояснювала вповні не лиш розвій поодиноких систем, але вияснила також початок першого руху. Але тому, що ся гіпотеза вистарчаючого розвязання проблему руху не дає, тому вона не лиш не усуває Бога із сьвіта, але його еще тим кінечнійше домагається, а вже абсолютно із становища матеріялістичного. Бо коли матерія із її законами є вічна, а космічна еволюція відбулась в часі ³⁾, чого домагається ся закон ентропії, то чому і звідки взяв ся той перший рух мраковини в часі, коли він міг від віків наступити, бо не бракувало до сего законів? Тому не дивно, що Du Bois-Reymond признає, що з матеріялістичного становища не можна пояснити походження руху. Матеріяліст стоїть перед загадкою нерозрешимою ⁴⁾, бо приймає вічність матерії, а також мусить прийняти повстанє руху

1) Гл. Dr. Eugen Reinhoff: Op. cit. ст. 7.

2) В брошурці Дм. Донцова читаємо: „Теорія Канта-Ляпласа показала, що сьвіт повстав не через якийсь акт творця, тільки наслідком діляння чисто механічних причин; не нагло, а через довгу еволюцію“. (Дм. Донцов: Школа а релігія, Львів 1910. ст. 10.) Видно, що автор понятя немає про гіпотезу, коли таке подає її зрозуміна.

3) Колиб хто проти думки Reinhoffa хотів обставати при тім, що водень вічний, тоді сам собі противорічить, бо коли водень наділений з природи своєї еластичністю і від віків міг попасти в дрягання, то чому не понав, а захотілось йому в часі творити сьвіт?

4) Гл. В. Катрайн: Від атеїзму до анархізму. (з нїм.) Львів 1909. ст. 117—118.

в часі, до чого змушує його закон ентропії, а се є абсурд, коли відкине ся понуку надприродну. И тому не дивно, що при своїм матеріалістичнім світогляді питане, „звідки початок руху?“ зачисляє Du Bois Reymond до сімох загадок світа ¹⁾.

Так отже хочби певною річю було, що перший рух повстав в мраковині із причин цілком природних, мимо того ексістенція Бога стоїть дальше непорушно, бо матерія мусіла бути створена, й се конечно нас зневолює до прийнятя істнованя Бога.

Але знати треба, що природна поява першого руху є подана в поважний сумнів, навіть, хочби матерія первісна не була рівномірно розділена ²⁾. А щож з тим питанем, коли мраковина була розділена рівномірно? Тоді природне походжене першого руху абсолютно є виключене. Жадні природні сили його викликати не могли. А прецінь Гауе в своїй космічній теорії з того заложеня виходить. Після нього мраковина була всюди рівномірно розділена.

Тому то Август de la Rive, в кінцевій прелекції фізикальній в Атенею женеvскім, згадавши, що всякий розвій виключає понятє вічності, так говорить дальше: „Чи початок сей наступив перед тисячем, чи перед міліоном віків — на тім яич не залежить, се не вічність. Але рух не міг повстати з самого себе, потрібна була до його створеня внішна причина, причина наділена волею й розумом. Звідси вношу конечно о істнованю єства найвишого й личного“ ³⁾.

Дійшов отже сей вчений до конклюдзії, з якою стрітив ся вже в старині Плятон ⁴⁾. Після сего грецкогo філософа, послідна ділаюча причина лежить не в матеріальнім як таким, бо матеріальне само з себе порушати ся не може. Вона належить тому в духовім якімсь прінціпі, як таким, що себе сам порушає, і тому пятнує він се як головний блуд, приймати, що матерія

¹⁾ В році 1880 берлінський професор Du Bois Reymond поставив 7 загадок, які він з атеїстичного становища пояснити не міг, де вже область наук природних не сягає. Тому що може їх вияснити лиш світогляд теїстичний, а такого прийняти не хоче, тому зачисляє сі питання до загадок. Они суть: 1) Чим є єство матерії й сили? 2) Де є початок руху? 3) Як повстало житє? 4) Звідки походить доцільний устрій в природі? 5) Як повстали прості чутя змислів і свідомість? 6) Як повстало розумне думанє й мова? 7) Звідки й що є свобода волі? (Пор. P. Peter, Nilkes S. J. Schutz und Trutzwaffen, 14. Aufl. I. T. Kevelaer, 69—70).

²⁾ Пор. X. Dr. Kaz. Wais, op. cit. ст. 136.

³⁾ Гл. Ernest Naville: O fizyce nowożytnej (з франц.) Kraków 1885. ст. 234. з поданем жерела.

⁴⁾ De Legg. X. 892, seg. XII. 967. наведене у Dr. Franz Hettinger'a. Apologie des Christentums, 5. Aufl. Freiburg 1875. I. Bd. ст. 192.

була скорше чим дух. Дух є проте після Плятона початком повстання і руху всіх річий, прасилою всякого руху, прапричиною всіх річий.

Гіпотеза Канта-Ляпляса, як з сего виходить, не лиш не виключає духового первня, коли ходить о появу матерії, але навіть й тоді, коли питаємо, звідки перший рух. Питанє се в ширшій значіній взятє є так важне й трудне, що славні апольогети не завагались навіть його ужити як доказу промавляючого за істнованєм Бога¹⁾.

Із згаданої гіпотези ніяких не можна робити заключень проти релігійних почувань, бо те, що до них моглоб відноситись Ляплєс оминув. Не вдаючись в розважання що до жерела руху, відразу приймає він матерію космічну, що вже рух має, а притім відносить свою гіпотезу лиш до нашої сонішної системи²⁾.

А що вчений астроном-математик в своїм „Викладі системи сьвіта“, ні разу не згадує про Бога, се нічого не доводить на користь атеїзму, впрочім до своєї гіпотези Бога вмішувати не потрібував, там, де вистарчають природні закони.

Многі однак, що хотять бачити Ляплєса по стороні матеріялістів, покликають ся на відповідь, яку він мав дати Наполеонові, першому тоді конзулеви, на запит, чому в своїм ділі не згадав ні разу о Возі. Ляплєс мав відповісти: „Citoyen premier Consul, je n'ai pas eu besoin de cette hypothèse“ — „Наука сеї гіпотези не потрібує“ — Хочби отже вчений математик дійсно дав таку відповідь, нич не булоб дивного, бо його гіпотеза вповні може без Бога обійтись. Але наколи ходить о правдивість анедоти, то астроном Faye³⁾ впевняє, що наведених слів Ляплєс ніколи не висказав.

Гіпотеза Канта-Ляплєса не лиш що не веде до невірства, вона навіть Бога вивисшує, бо після сеї доктрини Бог являєсь як Творець матерії, що надає їй закони, після яких вона природно дальше має розвиватись.

На заміт, що поставлена Кантом теорія веде до атеїзму, він вже сам так влучно відповідає⁴⁾: „Без сумніву, много сталоь атеїстами в виду таких мотивів, які при докладнійшій розважаню, моглиб їх як найсильнійше впевнити о істнованю най-

1) Гл. Dr. Seb. Reinstadler: Elementa philosophiae scholasticae, Friburgi 1909. Vol. II. ст. 222—226.

2) Поприх. X. Dr. Fr. Gabryl: Filozofia przyrody Kraków 1910. ст. 104.

3) Sur l'origine du monde 2. вид. Париж 1885 ст. 130 і сл. наведене у проф. Байса: Kosmologia czyli filozofia przyrody, ст. 134—135.

4) Kants Werke. Herausgegeben von der königl. preus. Akademie der Wissenschaften I. 226, 222, наведене у Herm. Hofmann'a S. J. Welträtsel und Materialismus, Stimmen aus Maria-Laach, Freiburg im Br. 1907. Bd. LXXII. ст. 367.

висшого Бства. Я доти не рішив ся на се діло, доки я із згляду на обовязки релігійні в тім не впевнив ся. Моя пильність здвоїлась, коли я на кождім кроці бачив, як мраковина розпорошуєсь . . . . і коли в найживішнім блеску виступив маєстат найвисшого Бства“.

Колиж проте хто думає, згадану гіпотезу інакше розуміти як єї творці Кант і Ляплас і єї звертати проти Сотворителя, то се марні заходи, бо як виражаєть ся до сего Д-р. Гасерт ¹⁾, він хоче висадити отверті двері. Космічна еволюція принята є всіми віруючими вченими, а се доказом, що вона не лиш що не виступає проти теїстичного сьвітогляду, але навіть находить в нїм своє почетне місце.

Науки природні а Мойсей.

З мраковини на осяові теорії Канта-Ляпласа, відорвалась і ся частина єї, що дала почин нашій землі. Ся віруючи довкола своєї оси стала на бігунах площити ся, тимсамим в околицях рівника ширшати, аж вкінци наслідком сили відосередної виділила із себе місяць, свого невідступного товариша. Наш ґльоб представлявсь з першу як одна величезна газова куля, із огнисто-плинним у нутрі ядром. Від зимних просторів небесних ґази із вні почали остуджуватись і корчитись. Се дало причину, що стала повставати тверда скорупа на поверхні землі, але тому що під нею плила огнисто-плинна маса, тому ся стала єї продирати, щоб на поверхню добувшись знова зціпеніти. Того рода фильоване розтопленої маси повтарялось доти, доки не удержав ся вже на ній твердий плащик вкриваючий верх землі. Однече маса не перестала й далше остигати й корчитись, що мусіло викликати на поверхні нашої планети, появу фалдів, втворюване гір. Лучалось і таке, що під скорупою нагромадилось много ґазів, і ті щоб добутись, продирали верх землі і з потворених кратерів вилітали серед загального трясеня і гуку, та давали почин першим вулканічним горам. Спадаюча із атмосфери вода могла вже задержатись на землі, лиш в наслідок безнастанних геологічних катастроф переливалась з місця на місце, заливаючи щораз то інші простори. Ціла тоді майже земля ховалась під горячими водами, що повстали з остигаючої великої скількості ґазів, які уносились поверх землі.

Сих кілька слів з геогонії, се доповнене до гіпотези Канта-Ляпласа. Виложений був коротко природний розвій всесвіта, розвій такий, що є предметом науки досвідної, позитивної.

¹⁾ Fl. Const. Hasert: Der Mensch, woher er kommt, wohin er geht? 2. Aufl. Graz 1907. ст. 14.

Та крім сеї недавно здобутої правди, маємо о тім питанню науку замкнену в книгах Мойсея, і сей представив початок і розвій світа, але як може здаватися поставив теорію прямо протвну, не еволюційну, яка із нинішними здобутками науки погодити не дасть ся. Се погляд многих, що бачать непримириме противенство між даними біблійними а космогонічними, через що відкидають оповіданє Мойсееве, вважаючи його мітом, або найвише, як славний моніст Бельше в своїм ділі „Die Schöpfungstage“ взнеслою поемою, в якій наукової розвязки питання початку і дальшого розвитку всесвіта глядіти не можна.

Інші знова годять факти наукові із даними біблійними, і приймають одні і другі не добачуючи між ними ніякої суперечности.

Зазначити одначе на тім місци не можна, що ті, що відкидають оповіданє Мойсееве, є у нас звичайно невірними, так що нарочно шукають суперечностей між правдами науковими а біблією, а се лиш на те, щоби мати сяку-таку точку опертя в своїм атеїстичнім сьвітогляді. Виступають вони нераз із замітами, якими самі себе осмішують, а се не з иншої причини, а лиш з тої, що противники не знають добре, а нераз і зовсім того, проти чого виступають. Дуже часто заміти й самі видумують¹⁾.

Застановити ся отже треба, яке відношенє є між космогонією Мойсеевою а науковою, щоб знати, якого погляду в тій важній kwestії придержуватись. Розходить ся проте о факт, чи в случаю, коли хто узнає й придержуєсь даних наукових, чи не мусить він покинути книгу Мойсея, чи може узнавати одно й друге і не стояти з собою в дійсній суперечности.

З гори вже можна думати, що панує згода між біблією а наукою, скоро многі, що приймають оповіданє Мойсееве, займають рівночасно визначне становище в сьвіті науковім, і то в області такій, яка з нашим питанєм в тісній стоїть звязи. Колиб одно другому противилось, факту сего ніяк не можна було собі пояснити. А що вони слідають тайни природи, заразом приймають оповіданє Мойсееве, се походить з того, що знаючи до-

---

¹⁾ У нас у д. Івана Галуциньского читаємо таке: „Колиж приглянемо ся поодиноким дням сотвореня, то побачимо самі противенства, а навіть нелогічности. І так пр. першого дня сотворив Бог сьвітло і темноту: — щож було перед сотворенєм? Коли була темнота то не треба було творити єї; та коли вже Бог творив сьвітло і темноту, то повинен вже був і сотворити в якімсь дни тепло і зимно, голос і тишину, тяжкість і легкість і таке иньше“ (Гл. Дарвінізм або наука о походженю. Вашківці н. Ч. 1907. ст. 6.).

До того місця треба зазначити, що висказу, що „першого дня сотворив Бог сьвітло і темноту“ в сьв. Письмі нігде нема. Се отже лиш видумки і як се назвати?

кладно обі сторони, уміють їх собі пояснити, й тим а не иншим толкується схожість в їх поглядах релігійних і наукових.

Ріжні повставали теорії в цілі належитого представлення перших речень сьв. Письма. Поминаючи дослівну (літералізм) і ідеалістичну, звернути належить більшу увагу на теорію конкордистичну або угодову і поступову або т. зв. теорію запозичувань наукових. Двом тим посліднім теоріям годить ся ближше приглянути тому, що вони являють ся більше імовірними, наколи тимчасом перші не видержують критики.

Після теорії конкордистичної, якої за Cuvier'ом боронять Krüger, Pianciani, Hettinger, Vigoroux, Braun, Kaulen, K. Wais,¹⁾ палеонтолог Waagen²⁾, вчений M. Gander³⁾ і инші, заходять очевидна майже згідність між біблією а науками природними. Шість Мойсеевих днів треба розуміти як шість довгих неозначених періодів часу, а що дійсно біблійне слово „день“ (єврейське „йом“) так а не инакше треба розуміти, за тим промовляє факт, що сьв. Письмо виразу „день“ на многих місцях уживає в значіню ширшім, місто вислову „час“. Так розуміли вже його в початку середних віків Августин, Атаназій і Ориген. Не перешкаджає тому і се, що Мойсей кожний день сотворення кінчить словами „і був вечір і був ранок“, бо коли вираз „день“ належить брати в значіню ширшім, а не буквально, то не треба додавати, що слова „вечір“ і „ранок“ означають початок і кінець даної епохи творення. Тому милить ся славний Дрепер⁴⁾, коли думає, що акт сотворення заняв по трактованю Отців Церкви шість звичайних днів. Колиж так то глянути належить і в дальші деталі, бо важної є ваги, чи в Мойсеевім представленю містить ся лиш оповіданє символічне, чи має воно знова який дійсний історичний підклад.

Мойсей оповідає: „на початку сотворив Бог небо і землю; земля була пуста й неустроєна, темрява покривала її а Дух Божий уносив ся поверх вод“.

Реченє те вчить, що Бог створив праматерію; можливе, що се був лиш один якийсь елемент (водень), який через дифференцію витворив мраковину. Застановляючись дальше бачимо дивну схожість обох наук в прогресі розвою і виводів⁵⁾. Науки

¹⁾ Пор. Prof. X. Dr. Kaz. Wais: Kosmologia czyli filozofia przyrody ст. 153 — 163.

²⁾ Гл. Prof. Dr. Wilhelm Waagen: Das Schöpfungsproblem 2. Aufl. Münster i. W. 1899.

³⁾ Гл. P. Martin Gander O. S. B. Naturwissenschaft und Glaube. (Benziger) 2 Aufl. Einsiedeln 1910. ст. 125—130.

⁴⁾ Пор. О. Ф. Щепкович: Борьба Дрепера з Вірою. Львів 1907. ст. 93—94.

⁵⁾ Пор. Constantin Hasert: Antworten der Natur auf die Fragen: Woher die Welt? Woher das Leben? Tier und Mensch, Seele. 4. Aufl. Graz 1898. ст. 53—60.

природні свідчать, що всі тіла небесні вийшли колись з одної мраківини і опісля почали формуватись. І земля була одною частиною головної маси, а що окружав її густий плащ газів, а сонце до нинішнього дня ще не скристалізувалось, тому не дивно, що землю вкривала темрява. Та не без значіння є висказ, що Дух Божий уносив ся поверх вод. Знаний палеонтолог Ваген¹⁾ розуміє через се, що тоді викликані були перші процеси життя, які в дійсности наука ствердила.

„І сказав Бог най буде світло, і стало світло. І Бог відділив світло від темноти і назвав світло днем а темноту ночью.“

До сего місця геогонія нас вчить, що коли земля почала обертатись довкола своєї осі, а розріджена атмосфера почала через свої верстви перепускати лучі сонішні, тоді очевидно мусіла повстати різниця між днем а ночью. Як бачимо речене Мойсееве наука лиш ствердила.

„І сказав Бог, нехай стане твердь між водами горішними а долішними нехай збере ся вода під небом в одно місце, й нехай явить ся суша; й сталося так, й назвав Бог сушу землею, а зібрані води морем.“

Се знова годить ся цілковито з гіпотезою Канта-Ляпляса, після якої чистий воздух оказав ся наче склепінем, або фірмаментом, тоді коли густі пари щораз більше опадали. Відділене вод земних від горішних наступило знова, коли пара водна над землею приняла вид одної великої хмарної покриви. Колиж о після з причини катастроф вулканічних скорупа землі почала підноситись, тоді виступили з вод, що покривали землю перші сухі місця, перші гори, показала ся суша, а води заняли свої місця між повсталими фалдами поверхні землі.

Третого дня, на приказ Божий оділась земля в зелень, і видала рослини.

І ту не противить ся палеонтологія біблій, бо хоч наука замічає, що рослини й звірята являють ся рівночасно, одначе не дає на се вистарчаючого доказу. Рослини в великім числі виступають скорше, чим в такій кількості звірята. Суть знова докази промавляючі скорше за першою появою рости, чим звірят. Йоахим Barrande, переконаний, що після Мойсея життя рости було перше, чим життя звірят, жертвує на ствердження сего викладу велику свою палеонтологічну ерудицію. В Швеції, в палеозоїчних поземних верствах, зараз над кристалічними скалами, гнайсами й гранітами, знаходять ся рінь, що містять в собі фукоїди, рослини морські; первісна фавна лежить висше. В деяких низших верствах силурскої формації знаходимо звукульочки: се насінє лікоподія; всі земні звірята находять ся

¹⁾ Гл. Prof. Dr. Waagen: Op. cit. ст. 9.

висше. Отже б научуванем Мойсея, на землі, що виринула з глибини вод, як і на дні моря, жите ростин попередило жите звірят ¹⁾.

Впрочім сам розум домагаєсь, щоб рослини скорше істнували, чим звірята. Ростина одинока перетворює матерію мінеральну в органічну, якої потрібує до жита звіря. „Ростина — як каже Вільгельм Вельше ²⁾ — є тим хемиком, що з сирих продуктів даної планети витворює субстанції делікатніші, що суть одиноким можливим кормом звіряти.“

А коли так, то ростина мусіла вперве з'явитись на землі, чим звіря. Нема проте протиріччя між палеонтологією а біблійю, в якій читаємо, що рослини появились третьего дня а звірята пятого.

Четвертого дня зробив Бог два світила на тверди небесній сонце й місяць для освітлювання землі, для відділення дня і ночі і для знамен часів, днів і літ.

Та не один вже вдавав, що того місця не розуміє ³⁾ Бо вже першого дня відділене було світло від темноти, вже передтим земля вкрасилась ростинністю, а сонце жерело всего жита являється аж дня четвертого.

А мимо то се правда! Геологи вчать, що після найбільшої правдоподібности з початку історії землі вкривали її густі мракки, зложені з пари водної і інших газових субстанцій, що еще не були остудились, а через те, хоч лучі сонця продирались до землі і розгавляли темноту, одначе самого кружка сонця еще видно не було. На се вказують рослини з форми карбонської, ⁴⁾ які зовсім різнять ся від ростин нинішних, а се передовсім судинні скритоцвіти, що беруть перевагу над іншими родами й виростають у величезні дерева. Без цвітів були вони тому, бо не світило еще на них тоді сонце так як днесь. Факт сей за Neumaier-ом і Uhlig-ом стверджує і палеонтолог Ваген ⁵⁾, коли підносить, що брак очий у виступаючих під ту пору перших звірят трілобітів пояснюється лиш тим, що не було денного світла.

¹⁾ Гл. Duilhé de Saint Projekt: Наукова апологія християнської віри. Укр. перекл. О. Яр. Левицького Львів 1905. ст. 226—227.

²⁾ Wilhelm Bölsche: Dni stworzenia (з нім.) Warszawa (Arct) 1908. ст. 22.

³⁾ Так пише в тій справі д. Іван Галуциньский: „Отже Бог сотворив день і ніч першого дня, а сонце, котре обусловлює вражіння дня і ночі dopiero четвертого дня... Отже або вірити біблій, або тій строго науковій теорії Канта-Ляпласа — ніякої згоди між ними обома, що так назву вераїями бути не може“. (Дарвінізм, ст. 6.).

⁴⁾ Гл. Др. Ебергард Фраас: Нарис геології (з нім.) Вид. Спіл. Львів 1905. ст. 48—50.

⁵⁾ Гл. Prof. Dr. Wilhelm Waagen: Das Schöpfungsproblem, 2 Aufl. Münster i. W. 1899. ст. 10—11.

З космогонії знова знаємо, що сонце тоді не було ще таке об'ємом як днесь, воно сягало менше більше до нинішньої дороги Меркура, не мало світла яснобілого, аж опісля „дня четвертого“, й тоді доперва могло воно освітити темний вже може місяць, що разом із сонцем показав ся землі, коли мраки трохи уступили, так що дійсно можна сказати, що сонце й місяць для землі аж „четвертого дня“ показались. Що оповідане Мойсееве припускає сотворенє сонця вже першого дня, а не четвертого, на се вказують слова, яких він в тім місці ужив. Мойсей не каже „Бог сотворив сонце й місяць“ а лиш „Бог зробив“, не „creavit“ а лиш „fecit“ котрим то виразом не послугуєсь при попередних днях сотвореня.

Вкінці і в тім заходить гармонійна згода між палеонтологією а біблією, що на землі появлялись звірята вперед типу низшого а опісля висшого, а на верхку самім станув чоловік¹⁾

¹⁾ Порівнай для лучшого зорієнтованя ся синоптичну таблицю геологічних діб і формацій.

Доба	Формація	Клімат	Флора	Фавна
Четвертінна антропо-зоїчна	Аллювій	Нинішній	ростинний і звіринний світ.	
	Ділювій	період ледоватий	Льокальна флора	Перший певний виступ людини, малпа, мамут, слонь, медвідь печерн. і инші.
третінна кенozoїчна	Пліоцен Міоцен Еоцен	повстають Альпи, Піринеї, Гімаляя, Кордильєри. Дуже горячо.	подібна до флори доби четвертінної	вужі, мотилі, грубо-скірні, взагалі переважають ссавці.
другорядна мезozoїчна	Крейда Юра Тріас	Воздух очищуєть ся. Сонце стає на землі вповні видне.	великі ліси листкові, сосна, ялиця,	гади, перші птахи, Archaeopteryx, перші сліди ссавців.
перворядна палеozoїчна	Перм або Діас Вуголь кам. Девон Камбр і Сілюр	повстають острови на землі майже темно. Воздух пересичений парю.	Чатинні дерева, скритоцвіти папороти.	правдиві гади, риби-ганоїди, комахна, трілобіти (прараки)
первісна азоїчна	Повстають дупки кристалічні.	Праморе мутне і тепле.	Не стверджено до тепер ніяких слідів життя.	
Нутро-землі	Вулканічні або вибухові матерії			

Так представлялаб ся в загальнім а короткім нарисі гіпотеза конкордистична, до якої отверто признають ся згадані вище поваги так в світі наук природних як і теологічних. З послідних зачислити можна до них хемика Др. Райнгофа¹⁾, якого також ясно вдаряє в очи те інтересне порівнянє Мойсеевої історії сотвореня з природним.

В найновіших одначе часах виринув новий напрям екзегези сьв. Письма, званий проф. Вайсом поступовим, а французьким Guibert'ом²⁾ гіпотезою чи радше теорією научних запозичувань.

Після тої послідної теорії Мойсеїв гексамерон не має історичного характеру, а лиш літургічний. Авторowi не ходило о дійсне зображенє правдивого стану річи, він руководив ся головнo тим, що має представити простому жидівському народови сю правду, що все що є походить від Бога як першої причини, і що Божого установленя є сьв. день, субота. Шість днів, в яких трудив ся Господь при твореню сьвіта, означають алегорично тих 6 днів, через яких кожда людина має працювати, а семий посвятити відпочинкови і славі Божій. Діло Мойсея наскрізь релігійне, але щоб його обрамувати і більше вчинити популярним, вживає він до сего народних вірувань про повстанє сьвіта, що тоді розширені були не лиш між народом жидівським, але також і між поганями, що в якийсь спосіб людську цікавість про ті перші питання заспокоїти бажали. Кождий розуміє, що тодішні погляди неконечно мусіли бути правдивими і відповідати дійсности, а що ними прикрасити хотів Мойсей своє діло, що трактувало о способі релігійного житя жидів, се пояснюєть ся тим, що орієнтальні народи взагалі любувались в образовій конкретній мові.

Колиж тепер ходить о те, котра з тих теорій імовірніша, то реченя ту розбивають ся. Більшість може перехилить ся до гіпотези угодової, за якою промавляє много аргументів, але в виду того, що не всіх воно вдовольає, і не розв'язує розумно всіх трудностей³⁾, тому здаєть ся лучше з Guibert'ом прийняти теорію г. зв. научних запозичувань, хоч в ній бачить проф. Вайс⁴⁾ разячу суперечність.

Гі тим більше можна придержуватись — пише Guibert⁵⁾ — бо навіть папа Лев XIII. в енцикліці своїй Providentissimus

¹⁾ Dr. Eugen Reinhoff: Das Rätsel der Weltschöpfung und der Urzeugung im Lichte der Chemie, Leipzig 1912. ст. 31—32.

²⁾ Гл. I Guibert: Wiara a nauki przyrodnicze (з франц.) Wilno 1909. ст. 215—217.

³⁾ Вистарчить згадати, що прим. лилик в сьв. Письмі два рази (Lev. 11, 19, і Deut. 14, 19,) зачислений до птахів, а зайць прим. до пережувачів, чого з інспірацією погодити не можна, коли єї приймаєть ся до всіх уступів без виймку.

⁴⁾ Гл. X. Dr. Kaz. Wais, Kosmologia ст. 136.

⁵⁾ Пор. I. Guibert: Op. cit. ст. 216.

Deus, остерігає нас о св. Письмі, що св. писателі в матерії науковій промавляють або згідно з позорами або згідно з духом мови їх часу.

Се впрочім зовсім понятне. Бо колиб Мойсей був писав способом науковим і відповідаючим дійсній правді, без сумніву не лиш не бувби знайшов належитого зрозуміння природних наук, для котрих ствердження не було тоді ні підготованя ні ередств, але що найголовнійше їх голошенем бувби підорвав довіре в голошені ним правди релігійні.

Як проте належить розуміти оповідане Мойсееве, те знаменито висказує Гуртер ¹⁾, і на се годить ся загал теологів.

1. „Мойсей — пише він — не мав зовсім наміру писати трактату наук природних, астрономії, геології, зоології хотів він подати лиш науку релігійну, зрозумілу для простачків а взяту з приступного для всіх опису всіх явищ всесвіта. Головною задачію його було вповне в уми й серця народа переконання, що передовсім все було сотворене Богом; а маючи се на згляді вичислює він всі роди істот сотворених і їх повстанє відносить до Бога; дальше що всі сотворіння є добрі, що діло Боже не має в собі нич злого, а накінець, що ціла природа сотворена була для людини, щоб в серцю її обудити почуте вдячності зглядом Бога. Мав також Мойсей на цілі установлене тижня і усвячене дня сабату, щоб був назначений день, в який люди мають віддавати найвисшу честь Божій власти, і дякувати за всі її дари.

2. Говорячи о природі, Мойсей зовсім не виражаєть ся я-зиком вчених натуралістів лиш примінюєсь до понять і загально уживаного в народі способу понимания і говореня. Впрочім і самі вчені послугують ся тим самим методом, бо й днесь еще чуємо як астрономи кажуть, що сонце сходить, біжить і захо-дить, що є звізди малі і великі. А прецінь в тих случаях бесі-да їх не є згідна ні з дійсністю ні з наукою; уживають одначе того способу бесіди, бо добре віддає він те що вказують позо-ри. Несправедливо отже булоб вимагати від Мойсея, щоб він мав промавляти язиком фізика й геолога, та щоб вдоволити ці-лій нашій науковій цікавості ²⁾

¹⁾ Hurter: Theologiae dogmaticae compendium, Tract. VI. De Deo creat. 198. гл. I. Guibert ст. 201—302.

²⁾ Знаменито в тій справі пише палеонтолог Baren: Um überhaupt den Schöpfungsbericht zu verstehen, muss man sich in die Zeit zurückversetzen in welcher jener Bericht verfasst worden ist, und namentlich nicht verlangen, daß unsere erst heute erworbenen naturwissenschaftlichen Kenntnisse in demselben zum Ausdrucke gelangen. Die Offenbarung ist ja sicher nicht gegeben worden, um den alten Völkern naturwissenschaftliche Kenntnisse zu vermitteln; diese Kenntnisse zu erwerben blieb dem Menschengeschlechte immer selbst überlassen. Zweck und Gegenstand der Offenbarung waren etwas viel Höheres. All- sgeschichte sind die Berührungspun-

3. Зовсім не треба дивуватись, що Мойсей о сонцю звіздах і о цілій природі говорить лиш тільки, кілько се обходити може сьвіт земний, і говорить лиш о тім, що стає перед нашими очима. Вже ся одна увага усуває трудности, підношені астрономією.

Впрочім між космогонією Мойсеевою а науками природними о много менше є стичних точок, як се декотрим здаєть ся. Цілком инший предмет трактує Мойсей, а инший є предмет наук природних. Мойсей говорить о початку річий, а о тім науки природні нічого ні твердити ні перечити не можуть. Науки природчі слідають явища, відшукують закони ладу, що стелить ся перед нашими очима. Мойсей як се справедливо завважано написав рід предмови до наук природних, відслонюючи справу початків. Те що настало по початку лишає він досліддам вчених згідно із словами св. Письма: „а сьвіт віддав під їх розвагу“. (Eccles. III. 11.).

Реасумуючи все те завважати належить, що нема противеньства між біблією а найновійшими навіть здобутками науки, бо предмети їх не суть ті самі — біблії початок річий, а наук досвідних, дальший їх розвій. — Колиж натомість виступає коли яка суперечність то є вона не між біблією як такою а науками, а лиш між поглядами старинними, що случайно ввійшли до біблії а поглядами нинішними, які в дійсности також еще колись можуть показатись хибними. З того слідує логічна консеквенція, що можна узнавати і біблію і певні здобутки новіших наук, не впадаючи при тім в суперечність з самим собою.

kte zwischen der naturwissenschaftlichen Erkenntnis und den übersinnlichen Vorstellungen inniger, wie in allen übrigen Teilen der Bibel und deshalb muß man hier wohl unterscheiden zwischen den Vorstellungen, welche der Verfasser des Schöpfungsberichtes als Kind seiner Zeit über die naturgeschichtlichen Daten haben mußte, und zwischen dem Maß an Erkenntnis, das ihm durch höhere Einflüsse zugekommen ist. . . . . Es ist nicht zu verlangen daß der Verfasser der Genesis eine andere naturwissenschaftliche Anschauung haben sollte als die ganze übrige Gelehrtenwelt seiner Zeit, da diese Auffassung dem Augenschein vollständig zu entsprechen schien und sich nicht einmal für die Schöpfungsgeschichte große Widersprüche hieraus ergeben. (Prof. Dr. Wilhelm Waagen: Das Schöpfungsproblem 2. Aufl. Münster i. W. ct. 5—6.).

о. Михайло Лада.

Чернеча республіка атонська.

Атон (св'ята гора — ἅγιον ὄρος) лежить на однім з пів-островів Халкидону, на полудни Македонії між синими водами Егейського моря. Довжина ціла Атону виносить 47 km. а ширина 11 km. Зі сушею получений він вузенькою шийкою і поступенно всуваючись в море підносить ся в гору до висоти 1935 m.*)

Природа вивінувала сю уєдинену закутину землі незвичайно щедрою фльорою. Ліси, з котрих багато не торкаєсь людська рука, дебри і недоступні скелі надають тій місцевині незвичайного і якогось тасмничого вигляду.

За се даєсь ту запримітити брак зьвірят і птаства. Лиш ту і там подибуєсь дика коза, дик або загнана звідкись ланя, а на високій горі побачиш орла.

Сьпівугого птаства ту не чути, хіба лиш в перелеті на полудне громадно відпочивають стада і тогди своїм сьпівом і щебетом наповняють ту тиху закутину на короткий часочок. Близько монастирів мож бачити за се много волів, мулів, але не чути бляння і меканя стад, бо після правил монаших вступ на Атон не лиш зборонений жінкам, але навіть самицям роду зьвірячого. Всюди тихо і пусто, лиш чути клекіт моря бючого о камінистий беріг, або шум вітрів і шелест листя старезних дерев. До того всего панує ту тропікальне сонце. Найменьша температура припадає на місяць грудень (+5.5° R.) і січень (+5.7° R.), а найбільша на липень (+21.03° R.) і серпень (+19.91° R.). Рівнож і температура води, що окружає півостров, виносить зимою 9°—10° R. а літом 21°—25 R.**)

Не диво проте, що ся закутина землі послужила за прибіжище для побожних анахоретів почавши вже від IV в., що мешкали осібно. Ту находили собі тихе пристановище всі ті, що дорогою посту і молитви здалека від сьвітових розкошів хотіли дійти до високого морального совершенства. Ту успокоювались сьвітові страсти, забувались терпіня і невзгоди поливого політичного і суспільного житя.

Але доперва в VII в. повстають ту монастирі, коли то імператор Константин Погонат передав Атон черцям до цілковитого

*) Брокгавза лексикон: Athos.

**) И. Соколов. Атонское монашество С. Птрб. 1904 стор. 3.

тої розпорядимости. З часом стало напливати сюди чимраз то більше монахів особливо в часах іконоборства. IX вік нераз наніс їм в гостину Арабів і морських піратів, що опустошували місцевість, але щедрі жертви і покровительство царів візантійських особливо македонської династії (IX—X) скоро гоїли завдані рани і причинялись до его піднесеня. В тім часі припадає і перший розцввіт сьвятої гори, коли то св. Атаназій Атонський (+1001) построїв 935 р. величавий монастир над морем в півсхідній стороні, завів спільне жите і дав своїй кіновії устав, що нормував єї дисципліну і церковно богослужебний устрій.

На взір лаври св. Атаназія зачали повставати і другі монастирі впроваджуючи спільне жите, хоч і анахоретизм процвітав далше в своїй первісній формі.

В XI віці числили на Атоні 180 монастирів і велике число черців, в самій Атаназієвській Лаврі мало бути до 700 — а всі вели строго аскетичне жите так, що в уставі цїсаря Константина Мономаха 1046 р. гора ізза подвигів монахів удостоїлась офіціальні назви *ἁγίων ὄρος*.

Що більше, пізнійші царі (XII в.) дали Атонови повну независимість політичну і церковну (від патріарха) підчиняючи лиш одному імператорови. Горою управляла рада ігуменів під проводом прота. Сусідний єпископ з Єріссо мав право лиш хіротонії атонських сьвящеників і дияконів і то лиш на желанє монастирів.

З початком XIII в. цїлий Атон був засіяний монастирями, в яких находили приют ріжні народи.

За латиньского царства, коли то управу Атона передано латиньскому севастийському єпископови, як також за Михайла VIII. Палеолоґа, що прийняв унію з Римом (1274 р.) звернено більшу увагу на головне огнище і забороло православя, та прийнято проти них острійші міри — котрі пізнійші імператори ріжними щедрими дарунками заступили, а Андронік Старший відказав ся власти над Атоном і підчинив его лиш власти царгородского патріарха.

З паденєм Царгорода 1453 р. попав в турецку зависимість і Атон, а за султана Селими II (XVI в.) забрано монастирям усе майно, через що попали деякі з них в крайну нужду. В звільній борбі Греків 1821 взяли участь і Атонські черці, за се ввійшли турецькі війська на Атон, остро укарали ворохобників і перебували тамь до 1829 р. Монастирі ограблено, а крім сего наложено контрибуцію майже пів міліона корон — і еслиб не інтервенція російского царя Александра I. був би Султан збуриw зовсім усі монастирі до основ.

Нині Атон тішить ся майже повною независимістю політичною, що основуєть на правах даних турецьким правительством.

Днесь на Атоні жиє каймакам в роді представителя турецької влади, який має за задачу зібрати що року поголовщину від кожного інока одну ліру (коло 11 К). Се одинокий податок монахів, бо анї ґрунтового (на Атоні), анї цла від товарів спроваджених до ужитку монастиря не платять.

Каймакам не сьміє мішатись до нічого, хиба до управи атонської гори, той тогди его вплив більше, так сказати моральний, бо не має поліційної сили, яка спочиває в руках 24-ох жандармів християн „сирдарів“ удержуваних і вибраних монастирями і зависимих вповні від протата.

Таким чином Атон представляє в дійсности чернечу републику, або союз монастирських общин в своїм внутрішнім і внішнім житю (як се опісля побачим) независимих, а управлених своїми вибраними відпоручниками, незалежними так від церковно-патріяршої як і політично турецької влади, яка незвичайно задоволена точним плаченням податку.

Нині на Антоні є 20 великих монастирів, що сягають еще часів візантійських і носять назву царських, ставропігіяльних і посеред інших заведень мають перворядне значіне. Один від другого є вповні независимі і самостійні і що до свого устрою ділять ся на кіновії (8) і ідіоритми (12).

В кіновіях черці рівні межі собою, проводять спільне житє, мають спільне майно. Особистої власности не сьміє мати ніхто. Всі мають однакові права, однакові обовязки, разом їдять при спільній трапезі і однакову носять одежу. Управа кіновії спочиває в руках вибраного всіми ігумена, котрий є перед ними відвічальний. Ігумен є для всіх отцем, руководителем аскетичного житя, а також і духовником, если є сьвященником. Управу в таких великих монастирях веде при помочи заступника, економа, скарбника, духовника а також при помочи старців-геронтів, з котрими радить ся в важнійших справах монастиря. В случаю нарушення ігуменом своїх обовязків можуть ті геронти судити і лишити его влади.

До того рода кіновій належить 12 монастирів: російський св. Пантелеймона, Зограф, Костамоніт, Григоріят, Діонізія, св. Павла, Кутлумуский, Симоно-Петра, Каракал, Єсфігмент, Ксенофонта і Ставронікита.

В противеньстві до кіновій суть ідіоритми, що не ведуть спільного житя, не мають спільного майна, анї рівних прав, анї влади ігумена. Отці або братчики ідіоритма ділять ся на проістаменів або проестосів (що стоять на переді —наставники) і на пангеніонів (простих членів). Лиш з проістаменів вибираєсь синаксіс (сьвяту раду), яка виконує свою власть через двох епітропів і одного дікея. Щоби зберегти однак традиційний звичай вибирають і в ідіоритмах ігумена розумієсь лиш з поміж проестосів при чім—если вибраний є лиш простим монахом рукополагають его на сьвященни-

ка і поставляють ігуменом після утертого старого звичаю. Дають в руки жезл, а один член синаксиса в бесіді пригадує ему, щоби шанував проєстосів. Ігумен такий по кількох днях відказуєсь від свого достоїнства, отримує титул проігумена (бувшого ігумена), та опять вступає між проістаменів.

Додати мушу, що так ігумен як і проігумен не доконче мусить бути в синаксисі, до якого вибирають проістаменів, що віддали монастиреви важні услуги через довші літа.

В ідіоритмах живуть монахи осібно, кождий монах добуває собі поживу своїми силами, а від монастиря отримують лиш хліб і овочі. Монахам дозволяєсь мати малу приватну власність однакож значнійше майно посідати можуть лиш проістамени, а по їх смерті переходить се майно на монастир.

До таких ідіоритмів належить— як сказавем — 8 монастирів: лавра св. Атаназія, Іверський, Пантократор, Ватопед, Хиландар, Дохіяр, Ксиропотам і Фільотея.

Всі ті монастирі схожі на кріпости. Грубі високі мури, башти, залізні ворота все то спадщина єще з часів візантійських, коли то на Атон нападали Араби, як і з часів турецьких, коли то черці мусіли ховатись перед фанатичними побідниками.

На другім місци по тих 20 монастирях стоять скити; є се чернече товариство зложене з більшого числа келій або аскетеріїв розложених на землі котрого небудь з тих більших монастирів. Центром тої общини є кіріякон соборний храм) і головна каліва (будинок) скита, де мешкає вибраний дікей, що враз з двома епітропами і кількома геронтами управляє скитом.

Висшою інстанцією для скита є управа монастиря, на котрого території лежить скит. Взаїмне відношенє скита до монастиря є списане в осібній грамоті, котру подаєсь до відома головній управі сьвятої гори і до затвердження царгородському патріарсі, що видає осібний сігілій (грамота з оловяною печаткою). За обопільною згодою договір можна змінити.

Скит платить на руки монастиря поголовщину від своїх членів для Турків і осібний даток на адміністрацію управи св. гори. Без дозволу монастиря не вільно скитови ані нічого будувати, ані перестроювати, не вільно ломати каміня, ані рубати ліса, лиш управляти набутою землею. Число худоби робучої також є означене монастирем. Вільно скитови приймати до свого брацтва нових членів, однакож не можна завзивати єпископа до рукополагання своїх членів без дозволу монастиря.

Монастир за то має боронити інтересів скита, помагати в разі нужди і не сьміє вигнати брацтво скита з відступленого раз місця.

Скити можуть бути також після свого устрою ідіоритмами або кіновіями.

Нині на Атоні є 13 скитів: 7 з них заселені Греками, 3 Москалями, 2 Румунами, а 1 Болгарами *). Російські скити (устр. кіновії) що до свого багатства, урядження і кількості черців стоять майже на рівні з монастирями (прим. Андріївський і Ілїньський скит).

Низшим устроєм є келії. Келія є маленький монастирець, збудований на землі одного з монастирів, або на території столиці Атону Кареї відступлений брацтву келії під особним услівем (*οβολογία*) за оплатою (крім поголовщини), що доходить нині до кількох десятків тисяч корон. Контракт звучить на ім'я геронта келії і його двох заступників (они становлять його синодію—раду) і вигасає зі смертю першого, та тимсамим келія переходить на власність монастиря, котрий її далі ще віднаймає (часто через ліцитацію) і списує нову гомольогію.

Устрій келії зовсім зависить від погляду і желання геронта — монастир до сего не сьміє мішатись. Число членів в келіях виносить від 3 до 100. Таких келій **) було 1902 р. 197, з котрих 148 належали до грецьких черців, 31 до російських. 5 до болгарських, 12 до румунських, а 1 до грузинських і були усі розміщені на землях лиш 15 монастирів. Будова тих келій майже тотожна. Будинки творять прямокутник—в середині містить ся храм, а боками господарські будинки і мешканя. Зо внї є сад, виноградник і поля приналежні до келії.

Іньшим родом є знов калива. Будинок меньший і дешевший від келії не має в середині храму і замешканий звичайно двома черцями геронтом і його учеником. Они живуть з праці своїх рук наймаючись по келіях і монастирях, та провадять незвичайно строге жите. Калив в 1902 р. було 469 на землях 12 монастирів***). З того числа Греки мали 234, Росіяни 183, Болгари 5, Румуни 45, Серби 1 і Грузини 1.

Деякі келії і каливи (близше монастирів) випускають в доживотну аренду по ціні звиж 1000 корон з услівем являться на поклик управи монастиря, або прийняти на себе ролю півця, просфорника, за що знов монастир зобов'язуєсь давати єму деякі продукти на удержанє. Такі келії і каливи зовуть ся катизми і є їх 18.

Крім тих черців, що мешкають в каливах, келіях, чи монастирях суть єще так звані сїромахи або отшельники, що живуть по печерах, вертепах, лісах, дуплах дерев, або на недоступних скелях, на які мож дістатись лиш при помочи ливв. Деякі сїромахи на скалистім карульськім узгір'ю не сходять на діл а живлять ся корінцями, ягодами або їдою, яку від часу до часу рибаки вкладають до коробки спущеної на верівці до моря.

*) Ibidem стор. 21.

**) Ibidem стор. 25.

****) Ibid. стор. 27.

Інші заробляють собі їду різними виробами, що їх продають, або дістають милостиню по монастирях. Раз на тиждень причащають ся звичайно в поблизькій монастирі.

Є ще на Атоні так звані метохи або оселі з виноградниками, орними полями і лісами, де працюють черці того монастиря, до якого належить така власність.

Розумієсь, що крім тих метох на Атоні мають монастирі атонські свої маєтки на островах Архипелягу, в Македонії, Румелії, Малій Азії і Росії, які враз з жертвами християн служать на удержанє черців. Деякі з монастирів як пр. Ватопед, Івер і Зограф одержують великанські доходи.

В самім центрі Атону лежить чернече місто Карея. Ту живуть постійно антипросопи (представителі 20 монастирів) в конаках.

Конак се малий монастир з храмом і келіями для антипросока і его окруженя. Крім конаків є ту ще келії і каливи, о котрих я згадував висше, а яких жителі займають ся головню ремеслом і торговлею, та мають свої склепи. Богато склепів є в руках сьвіцких, що в послідних часах що раз більше і більше напливають на гору мимо заборони патріярха. Особенно богато народа стягаєсь на кілька дневну ярмарку на початку вересня. В середині Кареї вноситься дім протата — центральної управи Атона з храмом в честь Успенія Богматері. Усіх будинків в Кареї є до 120.

Після статистики*) з 1902 р. було черців 7.521: з того Греків 3.207, Росіян 3.615, Болгар 340, Румунів 288, Грузинів 53, Сербів 18. До того числа треба додати 180 рясофорів і послушників і 2.500 сьвіцких — купців, теслів, ковалів, поганячів худоби, робітників так, що загальне число мешканців Атону доходило 10.200 душ.

Всі чернечі оселі Атона становлять церковну общину, звану сьвятим кивотом, а его управа звесь сьвятий синаксис-собор, або протат.

В его склад входять відпоручники 20 монастирів так звані антипросопи з однаковим правом і голосом на засіданнях. Однакож певного рода першеньство (прономія) належить ся п'ятьом монастирям найстаршим (велика лавра св. Атаназія, монастирі: Ватопедський, Іверський, Хиляндорський і Дионізийський), котрих антипросопи творять так звану пентаду і один з них всегда є предсідником синаксиса. Звичайно та почесть припадає антипросопови лаври, в разі его відсутности переходить предсідательство на других після вчисленого в горі порядку. Уряд їх триває один рік від 1. червня до 31. мая. Мешкають в конаках на кошт свого монастиря, диет не беруть жадних, лиш

*) *ibid.* стор. 31.

31. мая засідають до спільної трапези і кождий дістає з каси кинота по одній турецькій лірі.

Засідання відбуваються три рази на тиждень в протаті (соймі), а протоколи списують ся по грецьки, для того і на антипросопів вибирають людей визначних і володіючих добре грецькою мовою. Виконуючим органом протата є комісія епістазія, що полагоджує біжучі справи монастирські, приготує справи на засідання і виконує рішення.

Епістазія складає ся з чотирох членів, котрі по порядку вибирають ся зі всіх монастирів так, щоби в протягу пяти літ кождий монастир мав свого епістата.

Дуже часто уряд антипросопа і епістата містить ся в одній особі, часом знов один антипросоп є репрезентантом двох монастирів, тогди очевидно має два голоси. Предсідником в епістазії є епістат одного з пяти начальних монастирів і зве ся протепістатом. Він є предсідником не лиш в епістазії, але звичайно і на засіданнях синаксисту отвираючи їх і предкладаючи справи до рішення причім сидить на підвищеному місці тримаючи в руках жезл (бастуні), на котрого срібним держаку є вигравіровані імена двайцяти монастирів. Всі письма мусить підписати протепістат і его три товариші, а печатку (образ Богородиці з написею „Печать протата сьвятої гори атонської“) рівнож витискають всі чотири, бо кождий з них переховує в себе одну четверту часть печатки.

Епістатів назначають з днем 1. січня кожного року.

До канцелярийної помочи мають двох платних секретарів, котрі не належуть до антипросопів і не мають голосу в засіданнях.

До протата належить власть адміністративна, законодавча і судейська.

В разі непорозуміння і спорів загальних на Атоні висилає патріарх свого екзарха, щоби поладнати справу на місці. Для оборони інтересів атонського кинота перед властями церковними і державними має Атон своїх особливих антипросопів (послів) в Царгороді і Тессальоніці вибраних синаксистом з поміж найбільше достойних і спосібних черців.

Во виду того, що турецькі влади не узнають їх офіційально, для того они перед Портою виступають яко представники патріарха (в Царгороді), або митрополита (в Тессальоніці) і в сей спосіб боронять прав і інтересів гори.

Житє черців на Атоні більше контемпліційне і упливає головню в молитві і церковних богослуженнях — о півночі звук дзвонів будить черців до відправи килейного правила. — По короткій перерві коло 6 або 7ої години править ся Служба Божа. В тім часі отвирають і монастирські ворота (в ночі нікого не впускають до монастиря), щоби могли прийти до церкви і

ті, що мешкають поза монастирем. До св. Причастія приступає багато що дня або бодай що тижня.

Де більше церков в монастири там править ся і більше літургій на день.

В вівторок, четвер, суботу і свята засідають монахи до спільного стола по Сл. Божій і всі їдять одну і ту саму їду, що складаєсь з овочів, риби і плодів земних. Підчас їди серед загальної мовчанки читає один з братні життя святих, або твори святих отців церкви. Рівнож і вечером збирають ся они в ті дні до вечері.

В понеділок, середу і п'ятницю не їдять монахи сейчас по літургії, але аж по відправленню паракліса*), а відтак постять аж до слідуючого полудня. Вечером знов відправляють вечерню і повечере та ідуть в свої келії, де єще перед сном обов'язані відповідно до своїх обітів звершити означену скількість поклонів (до 100) і метаній (до 1.200). З незвичайною парадом і незвичайним блеском пліняючим чужинця відправляють ся богослуження в навечере більших празників і в храмові свята.

Богослуження править сам ігумен при асистії всіх еромонахів і еродияконів. Блеск світла граючий в тисячних красках ріжних самоцьвітів і прикрас в церкві, багаті ризи, вид сивобородих старців, а до того сьпів поважний і мельодийний, зміни освітлення, перехід від полумраку до моря огнів се все робить на паломниках незвичайно велике вражіння і жажду побачити в друге відправу. В більші празники правлять з полудня звичайно панахиду за померших основателів і добродіїв монастиря. Як бачим, більшу часть дня посв'ячують на молитву в церкві і в келіях. Решта іде на працю і віддих. Праця („послушаніє“) може бути або фізична або інтелектуальна. Одні працюють в городі, саді, кузнях, столярнях, на вітральних човнах, иньші малюють, украшують храми, списують рукописи, працюють в бібліотеках, або займають ся канцелярийною роботою. Взагалі в киновіях нема лінюхів, всі в сей або иньший спосіб працюють не лиш для свого спасення, але і для загального добра свого монастиря. Інакше дієсь воно в деяких ідіоритмах. Поділ черців на аристократів і плебеїв з правом устроювати собі житє після вподоби кожної одиниці дало приступ „світському“ життю**). Деякі проестоси ідіоритмів займають п'ять і шість з комфортом уряджених комнат, мають покладні гроші в банках за границею, носять дорогі одежі, їдять мясо навіть в постні дні, виїзджають в Царгород, Атини і т. д., не обов'язані являтись на спільне Богослуження як в киновії — словом

*) Нехай за се не дуже гнівають ся на православних черців противники майского богослуження.

**) К. Леонтьевъ: Востокъ, Россія и славянство. Москва 1885, т. I. ст. 32-33.

черців тих можна назвати багатими мірянами, в котрих набожність лучить ся з привязанем до розкоші і незалежності і они мало похожі на черців.

Для молодих монахів, кандидатів на єреїв, мають на Атоні школу на кошт гори в Кареї.

На жаль однак она не дорівнює ватопедській школі кінця XVIII і початку XIX в., з котрої лишились одні розвалини. Длятого деякі монастирі висилають своїх монахів на науку до Царгорода, Атин або в Росію.

Значіне Атону є в історії полудневих Славян і Греків великого значіння. Він був довгі віки одиноким огнищем і висшою школою для Сербів і Болгар. Відси покликувано учених черців на посади єпископів, та побирано учителів до шкіл в краю. Малярство атонське було взором для церковного малярства.

Болгарський історик Паїсій як і єго ученик єпископ Софрон, що були піонерами відродження свого народу, були черцями на Атоні. Ту переписували книги церковні, які потім розносили черці в рідну землю, ходячи за милостинею для свого монастиря. Рівнож через відвідуване путниками святої гори не переривала ся звязь поміж рідним краєм а вийшовшими з него черцями, що своїми творами, переводами та письмами як не менше побожним житєм віддавали своїм землякам велику моральну прислугу. Рівнож в часах визвольних борб Славян з Турками відіграв Атон чи малу роллю. Не дивно про се, що за се і дізнавав зі сторони славянських володарів материяльного попєртя, особливо, коли упала візантійська держава, а тимсамим не стало головних покровителів Атону се є візантійських царів.

Від занятя Царгорода починаєсь і повільний занепад *) штуки і науки, яка в вісімнадцятім і початку дев'ятнадцятого віка підносить ся, однак відтак знов упадає і ледви нині жевріє.

Скоро після заведеня християнства на Русі було звичаєм ходити на прощу до святих місць.

Цілю сих подорожий була між иньшими і Атонська гора — де богомольці довше задержувались, списували там книги і приносили домів багато рукописий і релігійних оповідань **). Перший основатель Київпечерської Лаври св. Антоній як і єї реформатор св. Теодозій були черцями Атонської гори ***). Слідами тих перших подвижників чернечого життя ходили там иньші наші земляки. Число їх мусіло бути досить значне, коли вже в XI. в. мали наші предки свій монастирець під іменем Богородиці Ксилюргу з доданим прізвищем Монастир Русів.

*) В. Щербаківський: Архітектура у різних народів і на Україні Львів 1910. стор. 134.

**) Ол. Барвіньський: Огляд історії Укр.-руської літератури до кінця XVIII. століття. Львів 1901 стор. XXVII.

***) Dr. I. Pelesch: Geschichte der Union B. I. стор. 222.

Опісля в XII. століттю отримали від Атонської управи монастир Пантелеймона, який через татарське лихолітє терпів також чимало, бо не діставав від земляків ніякої підмоги. Одинокими добродіями для сеї обителї оказались на той час Серби.

Опісля по різних переходах сьвітлих і нещасливих переходячи і в руки Греків опинив ся остаточно в руках Великоросів. Маючи велику підмогу зі сторони державної Росії, яка через сей монастир має великий вплив на Атон, та користаючи з великих жертв різних паломників, та богачів купців і дворян, що ідуть сюди на старість кінчити свої дні, є одним з найбогатших монастирів атонських.

Крім сего мають Великоросси багатий і величавий скит Андріївський з величавим собором, котрий покінчено в 1900 р. за ціну п'ять мільйонів корон.

Українці мають там також свій скит Іліїнський, що лежить на області грецького монастиря Пантократора. Основателем его є наш земляк з Полтави Паїзій Величковський (1756 р.), що утікаючи перед нагінкою Поляків знайшов спокій аж на Атоні. Скит сей числив в 1902 р. до 300 людей переважно з України і длятого називають его малоросійским*). Скит сей не маючи такої опіки як иньші російські находив ся нераз в скрутнім положенню, а до того спори з Кириїрхальним пантократорським монастирем зовсім не причиняють ся до его розвою.

Черців, що жили на Атонській горі називано в нас сьвятогорцями, з поміж яких виднійшими в XVII. в. були перекладчик Івана Золотоустого Киприян, Йосиф, Фікара, Макарій († 1681 **).

Найвиднійше місце однак між сьвятогорцями займають в нашої історії Іван Княгинецкий званий Йовом, основатель Скита Маньявського і Іван Вишенський родом Галичанин, що то слава зі сьвятої гори свої горячі послання до своїх земляків: ***)
..... „Гдѣ бо нынѣ въ лядской земли вѣра? гдѣ надежда?
гдѣ любовь? гдѣ правда и справедливость суда? гдѣ покоря?
..... Въ мѣсто суда и правды — несправедливость, ложь,
крывда, прехитрень“.....

Гора Атон се забороло „православя“ і схизми, взір подвижництва аскетичного Сходу. Монахи переняті тим духом були

*) Соколовъ op. cit. 77.

**) Dzieje Monasteru Ławrowskiego Z. S. B. W. do R. 1784. (Архив ОО. Василиян у Львові).

***) Послание Атонского монаха Иоанна Вишенского ко всемъ православнымъ жителямъ Юго-Западной Руси и Полско-Литовского королевства. (Акты юж-зап. Росс. Сп. 1865. Т. II.).

і суть ворожо настроєні до Риму і римської Церкви, а коли цісар Михайло Палеолог прийняв унію з Римом (1274) они виступили письменно проти него опрокидуючи латиньство. Чи сей час по появі схизми Атон також відпав від кат. церкви сего не можнаб на певно сказати. Е. К. В. князь Макс каже на підставі листів папи Інокентія III., що монахи Атону в XIII. в. були в тіснім сполученю з Римом *).

Коли однак пригадаємо собі, що за часів Інокентія II відбув ся четвертий хрестоносний похід, в якому місто висвободити съвяту землю з рук Магомедан занято Царгород (1204 р) і утворено латинську державу, дальше що Атон віддано заряд латинському єпископови, що між новопоставленим латинським монастиром на Атоні, а тамошними вийшли спори, а вкінці згадана вже висше опозиція черців до Унії можуть нам насунути і сумнів, чи та сполука була така тісна, сердечна.

Ізза недбальства управи багато цінних рукописий і книг вивезено з Атону в заграничні бібліотеки. Всеж таки до яких 10.000 рукописий і книг находить ся еще в бібліотеках атонських, які своєю цікавістю притягають учених всего світа, що мають заразом і нагоду студіювати і пізнати вповні візантійське малярство, образи, фрески і мозайку, а заразом і архитектуру. —

Дещо про жіноче питанє.

Нині не можна вже висьмівати і легковажити собі жіночого питання. Нині має ся вже до роботи з величавим рухом культурним, який домагає ся небезпідставно, щоби его брати поважно. Слід отже запізнатись основно з причинами, суттю, наслідками і границями новітнього жіночого питання. Отже:

1) Що то є новітнє жіноче питанє?

Се, коротко, стремління, змінити і поправити дотеперішнє суспільне становище жінки так, щоби вона в приватнім і пу-

*) „Die orientalische Kirchenfrage“ von Sr. Königl. Hoheit Prinz Max von Sachsen. (Theol. prakt. Quartalschrift 1905 crop. 280—281).

бличнім життю стояла на рівнім або подібнім степені, що му-щина.

В який спосіб старають ся осягнути сю ціль? В якнай-ріжнороднійшій, бо при тисячних тісних відносинах, в яких стоїть те питанє до всіх областей новітнього культурного житя, також поодинокі стремління того руху мусять бути на зверх ріжнородними. Одні жінки шукають лише зарібку, істнованя, інші хотять нового круга діланя, нового змісту житя. Сі стремлять до цілковитого розвитку своєї особовости, ті до висшого образования. Сі добивають ся політичного права, ті жадають цілковитого рівноуправненя з мущиною в заводовій області. Інший гурт знов підносить клич „людяности“, еше інший вибрав своїм кличем „новітну етику“. Многі хотілиби релігію зовсім усунути, другі знов чують ся у себе домалише в віроісповідних союзах. Так повстали по черзі не лише найріжнороднійші погляди, але також найріжнороднійші жіночі стоваришеня і було потреба довшого часу, доки вони зеднали ся на деяких спільних основних ідеях. Нині розріжняємо дві великі головні групи: групу пролетарську і групу міщанську.

Перша група, пролетарська, звана також соціально - демократичною, працювала довший час в тісній злучі з мущинами соціалдемократичної партії, але сильно в своїх ожиданиях завела ся, як се доказує примір викинення жінок з надзираючої ради Каси хорих і інші факти. Впрочім носили ті союзи соціалдемократичних жінок кольорит їх політичного переконаня. Не дорогою законодавства мало прийти поліпшенє, але загальною переменою дотеперішного ладу суспільного.

Друга група буржуазійна, ділила ся знов на міжвіроісповідні і віроісповідні, послідні на католицькі, евангелицькі і жидівські жіночі стоваришеня. Осередком міжвіроісповідного руху жіночого було вперед основане в р. 1865 через Люїзу Ото-Петерс „Загально-німецьке Товариство жінок“ (Allgemeines Deutsche Frauenverein), а від р. 1893 Союз німецьких Товариств жіночих, котрий нині числить 200.000 членів в 33 стоваришенях. Сюди належать між іншими: Загальне німецьке товариство жінок, Загальне німецьке товариство учительок, Товариство для жіночих студій, Стоваришенє правної оборони, Німецький союз жінок абстіненток, Союз для охорони материй, Жіноче товариство Червоного Хреста, Німецько-кольоніальний союз жінок, Ремісничє товариство для домашних робітниць і т. д. Між віроісповідними товариствами перше місце займає оснований в р. 1900 Німецько евангелицький союз жінок з 10.000 членами і Католицький союз жінок, котрий основано в р. 1904 і котрий має доси до 29.000 членів.

Характеристика сих організацій така: рух руководить ся своєю партійною засадою „всьо або нічо“ та жадає крім цілковитого рівноуправненя з мущиною в політичнім, приватнім, суспільнім і заводовім життю, вільної любови і вільного супру-

жа. Буржуазийний рух жадає того самого, о скільки він є радикальний, але не для всіх жінок без різниці, лише для „образованих і посідаючих“. Для тих вибраних жадають вони виборчого права та такого наукового і технічного вишколення, яке мають муштини. Уміркований рух вкінці стремить лише до того, щоби жінки були допущені також до тих заводів, котрі доси були призначені лише для муштин, під услівем, що будуть мати ті самі потрібні студії.

2. Які були причини новітнього жіночого питання і як воно повстало ?

Світогляд, що став ся основою новітнього жіночого руху, се світогляд великої французкої революції і (для Німеччини) рухів з р. 1848, які стоять в лучности з тимиж французкими рухами прикінці 18. століття. Тоді уперше висказано думку і переведено її в діло, що всі люди є рівні і через те мають рівні права в суспільнім життю. Тому ждали також французкі жінки активного і пасивного права вибору і допущення до публичних урядів. Се був початок жіночого руху. До дальшого его розвитку сильно причинилась Англійка Mary Wolstonecraft, що написала книжку в обороні права жінок, яка еще й тепер є правилом для крайного напрямку, і Американка Susan B. Anthony, яка перед 50 літами положила перші основи під жіночий рух в Сполучених Державах.

В Німеччині ставлено через довший час жіночому рухови особливіші трудности. Тут, в країні традиційної клясової різниці і сухих бюрократичних норм, мусіла нагла поява жінки на арені широкого публичного життя і єї негаяне стремління знищити прастарі державні і суспільні порядки, що визначували жінці як поле ділання — дім, а муштині — широкий світ, — видати ся нечуваним актом насилля. З початку висмівано і кепковано собі з того руху. Колиж відтак призначено ся до нового і незвичайного і пізнано грозячу небезпеку конкуренції запельовано до голосу народу і до поліції. Так стали „Товариства для реформи вишколення жінок“ всюди предметом острих нападів преси і правительственных шикан. Неприхильною була для подвижниць руху і та обставина, що вони доперва через приватні студії мусіли доповнювати свої відомости та збирати про положенє своїх товаришок і про економічну їх нужду що йно основний матеріал до пропаганди. Се була очевидно в обох випадках претяжка робота, що забирала багато часу. Також з разу неясність самих провідниць що до доріг і цілий їх змагань шкодила незвичайно жіночому рухови.

Люїза Otto Peters в Липску прим. подавала яко ціль своєї агітації політичну свободу, Люїза Büchner в Дармштадті лише

розширене заводової діяльності, Д-р Генрика Abarbanell боролася за діточі городи, а I. Kettler в Ваймарі за образованє жінок. З того вийшло, що більша часть жінок сама довший час не розуміла своїх провідниць. Заходом високопоставлених осіб, як цісареві Августі, Фридрики, архікнягині Люїзи з Бадену, архікнягині Алії з Гессен, королеві Кароліні Саксонської, королеві Шарльоти з Віртембергії і ин. мають вкінці представительки жіночого руху завдячити, що також в Німеччині признано їх стремління оправданими, і то, що передше осуджено як неприличну забаганку еманципаційну, не уважано вже чистою потребою сензації і переходовою появою, але противно, криком болю жінки, що походить з чесного серця, за новим занятєм, яко нагородою за утрачене старе занятє в хаті і родині.

Так приходимо до другої головної причини новітнього жіночого питання: до зміненої зарібкової діяльності і до соціальної нужди, яка з сего вийшла.

Давнійше — пише про се компетентне перо — була родина малим князівством. На єго чолі стояв муж як борець, кормитель і володар; у нутрі знов дому скептр держала жінка, скиптр, що отвирав широку область праці і вкладав тяжкі обовязки. В культурній праці брала тоді жінка визначну участь і як продуктивна господині і як матір, бо тодішний час концентрував далеко більше родинне житє, а сини і доньки і велике число домівників, парубків та дівчат, учеників та челядників — підлягало інтензивнійше і довше виховуючому впливови господині дому. Се патріархальне відношенє зникало однак чим раз більше з посеред широких мас народу і заховало ся нині лише частинно в селянських господарствах і в найвисших станах, але старого духа в них вже не було. В інших родинах стратила жінка те, що доси мала і що було завданєм її житя. Великий промисл знищив домове господарство, поєдинча продукція тратила що раз на вартости і ставалась злишною, сильний родинний вплив господині через суспільне вихованє устав. Члени родини опускають домове огнище, ідуть на великий ринок праці, що стягає робучі сили навіть з подальших сторін. Тисячі жіночих рук остали без занятя: вони пішли за іншими на ринок праці. Де муж не міг достаточно заробити, мусіла також матір іти на ринок праці, а навіть і діти: праця жінок і дітей. Родинне житє було захитане. Наслідком сего була фізична і моральна дегенерація населеня. Через смертельність дітей і анемію материй мстила ся природа за занедбанє перших родинних обовязків. Рівнож не могло бути бесіди і про старанє о дім та вихованє дітей при занятю материй через цілий день в фабриці. Результатом сего: жінка перед часом відцвітала і старіла ся, марніли тілесно і духово діти, а головнo дівчата без приученя до домової роботи і без первовзору для домашних чеснот та обовязків, муж огірчений нуждою і нехлюйством у власнім до-

мі попадав між клієнтів корчми і в болото п'яньства, а для дому став ся тираном, що в п'яній дикости бив жінку і діти. Таке було супружє і родинне житє многих робітників. В інших станах полишила ся жінка єще в дома, для доньок однак не було роботи, не було змісту житя і мало виглядів на будучність: де не було маєтку і средств до заосмотреня, там мусіли вони думати про занятє поза домом. Жіноцтво стало втискати ся до всіх можливих заводів.

До сих змінених соціяльних відносин в низших станах приступила також як трета причина надвижки жінок, глядаючих за що раз то новими заводами — зменшенє числа супруж в так званих ліпших кругах. Дало ся іменно зауважити небавом загальне спостереженє, що многочисленним жінкам з усіх суспільних верств вже не так легко, як передше, насувала ся нагода господарити у власнім домі. Також і що до сего шукали переучені економісти узасаднення і вірили, що знайшли єго в слідуєчих трех фактах.

Насамперед в чисельній перевазі жінок. Як іменно при загальнім здивованню передпослідна німецка конскрипція населєня виказала, належало 29,884.681 осіб або 49·28 % німецкого населєня до мужеского пола а 30,756.597 або 50·72 процент до женського пола. Припадало отже на кожних 100 мушин 102·92 жінок. Ся надвижка знайшла своє оправданє насамперед в більшій смертєльности хлопців і в більших заводових небезпєках мушин, відтак в більшій склонности їх до шкідливих для здоровля ексцєсів всякого рода (алькоголю) і вкінци в перевазі мужескої еміграції. Як там не було, не міг сей факт однак позістати зовсім без впливу на можливість подружя.

По друге, в імовірній нездарности до домашнього господарства дівчини, що віддаєсь зарібковому житю. Кожний спосібний до подружя мушина каже собі, і то зовсім розумно, перед вступленєм в непевну льотерійну гру, якою є кожде супружє: Чи ся дівчина, яка вже літами від першої молодости переважно жила поза домом і поза родиню, буде в силі мій дїм належно удержати в порядку, розумно господарити і мої діти виховувати? Відповідь буде звучати в 20 випадках на 100 — ні!

По третє — в масовій дегенерації як наслідку нездорових відносин вихованя. Ми промовчуємо тут страшні спустошеня, які спричиняє розпуста як раз нині в найширших кругах, а розважимо лише нормальні типові відносини. І тут не дасть ся заперечити загально звісна неохота до женитьби. Люди стали ся часто-густо будьто за вигідні, за пусті або, як звичайно говорять ся — за мудрі і то неслухно, а по части за обережні і то слухно. Прикмети, яких муж шукає у своєї будучої жінки слухно чи неслухно — маєток, господарність, ощадність, добра, згідлива влача, відповідне образованє і т. д. множать ся і стають ся між нашими дівчатами що раз рідші. До сего прилучають ся єще за великі вимоги міських дівчат. З тих причин

більше як 50% спосібних і охочих до супружя женщин не виходить за муж. Мущина боїть ся родинних клопотів. Посідати т. зв. „образовану“ або „приличну“ жінку, се для мушин з середних верств таки справді не жарти. Вона не уміє варити, хоче після моди одягати ся і потребує слуги, а до кожної більшої праці еще окремої помічниці. Такі ляльки — образовані дівчата — відстрашують від себе кожного мушину, він лишає ся радше безженим і жиє помімо того вигіднійше. В тім лежить також головна причина жіночої еманципації, що більше як половина женьского пола не знаходить і не може сповняти більше свого природного покликания: основувати і управляти домашним огнищем.

Але також більша часть вже замужних і через те заосмотрених жінок еще не є цілковито звільнена від трудів зарібкованя. Як се часто буває, що муж хорий або неспосібний до праці або передчасно вмирає! Статистика поучає нас, що заосмотрене через супружє обіймає лише час від 30 — 50 літ так, що переважна часть жінок також на старість є віддана своїй судбі. Також з сего видно, що не є неузасадненим жаданє заводового образования жінок.

Те всьо лише поодинокі, побіжно начертані основні причини жіночого руху, але вони вже доволі вистарчають, аби оправдати історично єго істнованє та значінє яко важної части соціального питаня.

3. Наслідки новітнього жіночого руху.

І можна було з подивом оглядати, з якою одушевленою радостію і зручністю зуміли жінки взятись за своє нове завданє, коли тільки пізнали раз докладно єго влиститу суть, і допровадити єго до бажаної розвязки. Се була праця властива лише незужитим силам. Нині є жіночий рух — кождий се мусить признати — природним могучим фактором публичного життя, нині щорічно в усіх культурних містах відбувають ся великі жіночі конгреси, нині розширюють ся старі і нові товариства по цілім сьвіті і число зорганізованих жінок числить ся нині на сотки тисяч. Сам інтернаціональний Союз жінок, до якого еще не пристали всі товариства, числить девять національних корпорацій з близко вісьмома міліонами членів! І то всьо в кількох десятках літ! Та що жіноче питанє дійсно істнує, еще драстичнійше переконує нас погляд на ту статистику, яка нам дає спеціальне поясненє до заповнюваня жінками 20 столітя заводів зарезервованих доси сильному полу. Возьмім на приклад роки 1895 і 1907, а побачимо, що учєсть жінок в усіх заводах, яка виносила в р. 1895 ледви 26 %, в р. 1907 виносить вже майже третю часть. Коли іменно в р. 1895 числено разом 1,234.121 самостійних і 2,177.640 несамостійних жінок в ріжних заводах,

виносили ті числа в р. 1907 — 1,704.137 згідно 4,058,793. При послідних отже число майже подвоїло ся.

Нині мало вже таких заводів, де би не були заняті жінки. І так число зайнятих тепер в копальнянім промислі жіночих сил виносить около 23.000. По цегольнях та по ріжних фабриках зайнятих є тепер понад 20.000 женщин. Число самостійних жінок в сільськім і лісовім господарстві виносить около 193.000 а в промислі 267.000, між тим 55.710 швачок і 96.613 кравчинь. 54.000 жінок жиє самостійно як прачки і прасовачки, майже 87.000 є зайнятих самостійно в торговлях товарів і овочів і 62.667 по гостинницях та шинках. В області научуваня і виховуваня є самостійно зайнятих 58.000 жінок а близько 16.000 в області музики, театру і т. д. Про студії жінок будемо еще говорити.

До сего німецького жіночого поступу прилучає ся гідно Англія. В промислі число жінок рівнає ся майже числу мушин. І так зайнятих в промислі ткацкім в р. 1910 було мушин 190.432, а жінок 184.636.

Також і Америка (Сполучені Держави) не стоять по заду. Нема тут майже такого заводу, деби не були заняті жінки, а число їх щораз зростає. В телеграфічнім уряді прим. за 30 літ число жінок підскочило о 20 %, а мушин лише о 6 %.

Подібно також в Франції і Швеції.

Навіть Японія дорівнює європейским державам. В р. 1896 було в середних і висших дівочих школах Японії 19.176 учениць; в р. 1903 перейшло се число вже 100.000, а в р. 1906 — 130.000. В р. 1909 прибуло до Токіо більше як 6.000 молодих дівчат з провінції, щоби кінчити свої студії в столиці. Найбільше посьвлячують ся студіям літературним, але також багато з них ходить на практичні курси бухгалтерії, крою, писаня на машині і т.д. Число слухачок жіночого університету в Токіо поступає з року на рік, а належать до него також доньки найвисших родин в краю; в недавнім съвятї студенток не бракувало навіть доньок Мікада, які на рівні з своїми товаришками поклоняли ся поступовим ідеям.

Конець кінцем: Кпини або милосерна усьмішка з „помилених еманципанток“ з огляду на сі числа — вже не на місци. Длятого мусить кождий поважний чоловік зайняти супроти жіночого питання якесь становище. Ми хочемо відповісти на питанняє:

4, Яке становище супроти новітнього жіночого питання повинен зайняти католик?

Відповідь легка і коротка: Католик займе становище вказане єму розумом, обявленєм і Церквою.

а) Що учить розум ?

Розум учить, що думка радикальних феміністок, будьтоби мущина і жінщина з природи були абсолютно рівними і рівноуправненими, є ложна, а становище уміркованого руху, після якого жінка відповідно своїм тілесним і душевним силам повинна бути лише доповненням мужа, є слушна. Вже Аристотель, найбільший філософ старини, висказав се ясно і ядерно :

„По божому зарядженю природа обоїх, мужа і жінки, є призначена до спільности (супружа). Бо природа створила мужа сильнішим, жінку слабшою, щоби жінка через обаву була осторожнішою, муж через відвагу спосібнішим до оборони ; щоби муж добував внішні добра, жінка удержувала лад в дома. Жінка є спосібна до домашніх занять, але до житя на вні за слаба. Муж не є спосібний до спокійного житя, він сотворений до безнастанної чинности. Діти суть спільні обоім, але мати плекає, отець виховує. Занятя не є однакові для обоїх; инші задачі має муж, инші жінка. Вони доповняють ся взаїмно.“

Після Аристотеля отже учить здоровий розум, що муж і жінка не суть собі абсолютно рівними ; що противно, їх природні дарованя суть дуже ріжні і що через те також мусять ділати на ріжних областях для публичного добра; кожде повинно на тій області і в тім крузі ділати, до чого має відповіднійші дарованя. Розумне становище осуджує отже радикальний жіночий рух, воно не може ніколи признати жінці без обмеження того становища і завданя, що мужови.

Слушність сего погляду стверджують впрочім також дотеперішні досьвіди на області заводової праці жінок. Анї що до тілесної, анї що до духової спосібности не змогла єще доси жінка дорівнати мужчині, тим менше єго заступити, промовчуючи вже одну її „висшість“, що спричинила менші умовни платні. До деяких заводів показалась вона впрост нездалою. І так недавно єще Вашингтонське союзне правительство усунуло всі жінки з начальних місць в почтових урядах Сполучених Держав. Рівнож неприхильні досьвіди зробить кожний, хто ужиє женьського урядника до праці, яка домагаєсь строгої сили концентрації і консеквентного напруження фізичного. Наслідком сего буде нервозність і вчасна руїна здоровля. Щось подібного доказує нам також всесьвітна історія. Всі її епізоди і доби, в яких жінка осягнула переважаючий вплив,носять знамя назадництва.

І необмежений жіночий рух грозить, річ природна, істнованю суспільности. О. Вайс говорить про се в своїй Апольогії: „Лад дому се перше, основне, необхідне завданє суспільної праці. В сій головній праці має жінка не лише першу і найбільшу участь, але вона тут просто не дасть ся заступити. Хоч муж має инші, голоснійші, впадаючі в очи і на око чеснійші

завдання, не має він більшої вартости ані моральної, ані суспільної. Може отже політика і ще й інші галузи суспільної праці приносити мужови більшу честь у людей, що узнають лише зверхній вигляд, але помимо того зрозуміє кожний тямущий, що соціяльна діяльність жінки є корисніша, конечніша, чесніша. чим велика часть тих справ, що мужині приносить честь. Відберім і сотки тих справ, то суспільність полишить ся завсігди живою. Знищмо однак дім і родину, то суспільність пропала. А дім лежить в руках жінки."

Коли отже муж хапаєсь на вні день в день нових средств зарібку, числить ся з новими обставинами, з новими людьми мусить приставати, становлять жінки дома силу, яка має заховати обичаї і релігійні засади. Помимо балаканя про злишність релігії, її засади однак опановують ціле публичне жите. Коли отже і жінки піchnуть також займати ся зверхними справами, політикувати і бути неконсеквентними в обичаях і релігії, тоді суспільність стратила всяку опору і спішить до руїни.

б) Що учить обявлене?

Розум і обявлене не можуть ніколи противорічити собі, бо оба вони як жерела правди дані від Бога. Призначене, становище і задача жінки зазначена вже словами, які Бог сказав при її сотвореню: „Не добре чоловікови одному бути; сотворім єму помічницю, подібну до него.“ Бути помічницею мужа, отсе після обявленої науки призначене і завдане жінки; для тої цілі наділив її Бог особливими дарованнями, які філософ Аристотель так влучно вичисляє. Яко помічниця має однак жінка в родині слухати мужа, як св. Павло заєдно наповідає: „Жінки мають бути своїм мужам підчинені, як панови; бо муж се голова жінки, як Христос є головою Церкви.“ (Ефез. 5, 22). Авторитет належить ся отже мужови.

в) Що учить Церква?

Без сумніву те саме, як се виходить вже з попереднього, бож на розумі і обявленю основує вона свою науку. Її ціла минувшість є відтак також безустанним доказом на те, що вона при всякім слушнім поважаню жінки, жадала завсігди св. Павлом бажаного правного підчинення під власть мужа. Перед спільним Сотворителем — каже в сїм згляді о. Рислер (Rösler) — муж і жінка суть о стільки рівними, о скільки Він обоім дав ту саму рівну людську природу і людську гідність. Обоє в рівній мірі покликані до участі в спасеню і послїдна вічна цїль є обоім спільна. Але зрештою муж і жінка що до тіла і духа се ріжно утворені личности і через те призначені Богом до взаїмного до-

повнюваня себе. До мужа належить провід в родині і державі, а жінка з своєю, природним дарованям відповідною діяльністю, має іти за мужем, єго спомагати і докінчувати, що муж розпочав.“ Така наука Церкви від початку. І якраз в наслідок сєго жаданя повстав тепер як средство зачіпне так улюблений Бебелівський закид: „Християнство містить в своїх науках те саме пониженє жінки, що голосять всі релігії Сходу. Воно їй наказує бути послушною слугою мужа, а приреченє послуху мусить вона єму зложити нині єще перед вівтарем.“ Як з одного боку слідне в тім „оскарженю“ заострене нашого твердження, так з другого боку нерозумне є заключене про „Церквою а-пробоване пониженє жіночого сьвіта“, про що говорить Бебель. Бо законне підпорядкованє не є єще ніколи знаменем менше-вартности і послушенство єще ніколи доказом ограничености. Противно, у всіх культурних народів уважають ся ті прикмети за чесноти, за докази моральної величини і зрілого характеру, бо властитель їх сьвідомий обовязку займа-місце, на яким є поставлений. Безвартістне, меншевартне, пони-жаюче є лише те, що є безужиточне. Дальше промовчує ся при тім закиді, що з другого боку Церква вже всьо зробила для піднесеня гідности жінки, — на довго, заки ще були „товари-ші.“ Єзуїт Зайлер говорить влучно: „Історія першої великої щасливої жінки зачинає ся з Христом і Єго св. Матерію. Ісус Христос привернув жінкам і донькам те, що поганство і жи-дівство їм зрабувало: їх рівність перед Богом побіч мужа. Се була перша важна еманципація. Другим визвольним ділом зпід гнету і невільництва, яке готувить поганство в старім і новім сьвіті жіночому родови, стало ся в правдиво божий спосіб, а саме через дівичтво, до якого Христос покликав багато до-ньок... До сєго долучило ся по третє одноженство і нероз-ривність супружя, а через те взнесле становище жінки в родині. Тепер доперва стала ся жінка участницею також своєї ма-теринської чести... По четверте: Яко Спаситель вкінци вибрав Христос особливо жіночий сьвіг до помочи в ділах милосердя... Також нинішнє жіноче питанє, повстале з часових обставин, може бути розвязанє в Христі і з Христом.“

Або як єпископ Фавльгабер каже: „Релігія Христа є Бо-жою печатію на жіночих правах, Боже сьвітло в жіночім пи-таню і Божа сила в жіночім житю.“ Справді, бо як хто, то Церква є покликана і спосібна до двигнення жіночого пола. То-му вельми потішаючим фактом є те, що ся, щораз змагаюча ся струя жіночого руху, знайшла також і нинішних заступників Церкви на своїх становищах. Згадаємо лише про основанє католицкого жіночого Союзу, про промови апостольского нунція Фрівірта в Монахові 1909 р., кардинала Коппа в р. 1908 в Бро-цлаві, кардинала Фішера в р. 1910 в Дісельдорфі і численні ви-скази папів Льва XIII та Пія X. Програмове значінє має осо-бливо заява кардинала Коппа.

„Не можливо відмовити жінкам права мати в людській суспільності своє становище. Вонаж так сильно впливає на численні родинні відносини, а через те також на публичне життя; також до праці і борби харитативної достарчає жіночий світ величезні заступи, які ми нині бачимо перед собою. А що маю я сказати про змінене становище жіночого світа зглядом заробкової діяльності, до якої пхаєсь він щоденно чим раз більше? Булоби вузкосердністю і короткозористістю, коли не несправедливістю, хотіти виключити жіночий пол від участі в поступках і здобутках часу.“

Але годі забути, що цілі і средства, які увійшли до жіночого руху завдяки деяким кругам, вимагають великої застанови; вони легковажать уряджене Боже людської суспільності і суть в своїй сути небезпечними. Але християнин-католик мусить у всіх житєвих відносинах і при всім, що він робить, оглядати ся на волю і заміри Божі і радити ся основ своєї віри та кермуватись ними в своїх діланню. Для жіночого руху суть сі вказівки ясно і виразно означені самим Богом в св. обявленю. Католицькі жінки поступають отже розумно і обережно, що беруть участь в жіночій русі, але з захованєм основ своєї віри.

Головна ріжниця між католицьким а радикальним жіночим рухом лежить в поглядах на вихованє і на материнську охорону. Они жадають для дівчат вихованя такого самого, що для хлопців, ми жадаємо лише подібного. Вони жадають спільного обовязкового публичного вихованя обох полів, ми є лише в виїмкових випадках за коедукацією. Вони жадають ахристиянського учительства, ми католицького. Вони жадають зрівняня жінки матери з матірю дівчиною, значить, зрівняня чесної працюючої жінки, з упавшою, ми ті дві категорії навіть рівнати з собою не можемо. Вони жадають особлившої опіки для незамужної матери, ми уважаємо лише замужну матір за управнену до обезпеченя. Рациї сего послїднього становища є такі: з християнського становища годі згодити ся на цілковите зрівнянє в суспільності незамужної матери з замужною; обовязкове забезпеченє заключає в собі зневагу бездогання і чесних дівчат; обовязкове забезпеченє незамужних материй грозить зімшанєм моральних понять народа і може причинити ся до знищення родини; фінансові згляди не дозволяють на забезпеченє замужних материй, а не то незамужних; хиба що найбільше на опіку в хоробі.

З католицького становища отже мусимо відкинути радикальний жіночий рух, уміркований за те рух мусимо спомагати. І то виразно, повторяємо, спомагати. Бо католицизм, який не легковажить жадного важного стремління часу, не повинен дати ся виперти також в тім важнім питаню на задний плян.

5. Які межі мають бути міродайні при розширеню права жінок.

Вперед пригадаймо собі знов, що найвисше і найшляхотнійше покликанє жінки є і полишити ся покликанє господині і матери. Відповідно до сего мусить також жінка в першій мірі бути вихована так, аби могла відповісти сим обовязкам, які чекають її дома. До осягнення сеї ціли потреба численнійших шкіл господарских для дівчат, що покінчили елементарні школи, чим се є доси. Спасенний вплив таких шкіл бувби незвичайно великий. Богато приватної нужди через те оминулоби ся, неодній родинній катастрофі перешкодилоби ся і багато надчисельних дівчат в своїм часі подружилоби ся, колиби доростаючі доньки в таких приготовляючих школах приспособили ся до домашнього покліканя.

Вихованє до заводу поза домом повинно бути доперва на другім місци. Для надчисельних дівчат полишає ся отвором инше якєсь занятє поза домом, але лише в отсих границях:

Зарібкова діяльність жінки є з природи тим обмежена, що вона не має потрібних сил до кожної праці. З тої причини вона мусить бути виключена від служби військової, поліційної і желізничої. Також в гірництві, в будові машин, будівництві і комунікації може вона займати щонайбільше помічниче становище. Всякі за тяжкі роботи суть для жінки з огляду на її материнство шкідливі і через те також непрямо зі шкодою для загального добра, бо з слабих материй родять ся немічні діти.

Всі промислові занятя можуть бути жінкам дозволені о стільки, о скільки їх сили вистарчають і о скільки не будуть занедбані жадні заводові обовязки. Але треба рішучо усунути ту неправильність, щоби жінки за таку саму роботу, що й муштини одержували меншу плату, чим вони. „За однакову роботу однакова плата“ — така мусить бути засада організації праці і державних законів. Коли жінки годять ся працювати дешевше, як муштини, тоді отвирають ся двері визискови робучих клас і заострюєсь суцно соціяльне питанє.

Що иншого є допущенє замужних жінок до фабричної роботи. Чи се корисне для родини, а за тим і для публичного добра, щоби замужні жінки в такім числі і в такий спосіб як муштини віддавали ся фабричній праці? Безусловно ні! Замужна жінка належить в першій мірі до родини. Тут є вона з природи поставлена як вихователька дігий і помічниця мужа. Се покликанє не даєть ся заступити, як вона діги передає до захоронки, бо їм завсїгди бракує матери. Також для мужа дім не буде приємним. А коли він в нїм не знаходить жадного вдоволення, доброї їди, теплої кімнати, чистої сорочки, то шукає він для себе приємности поза родиню в корчмі, в реставрації.

або, починає свою нужду „оплакувати“. Виключенє замужних жінок з фабрики або бодай обмеженє їх праці на дуже о-граничений час, се повинно бути цілюю жіночого руху. Дорогою до сего — дати мужови таку плату, щоби він з неї міг з жінкою і дітьми вижити. Ощадність і простота обоїх супругів мусять тут співділати.

Дальшою областію, на яку кинуло ся жіноче питанє, се розширенє політичних прав, а особливо виборчого права. Доси признано те право жінкам, помимо живої агітації, лише в Швеції, Австралії і деяких державах північної Америки. За виборчим правом не промовляє нічо більше, як тільки загальна рівність. За те промовляють проти того поважні засади загального добра. Колиби жінки хотіли виборче право розумно виповняти, то мусіли би вони в публичнім житю в той самий спосіб брати участь, що тепер мущини. А се ледви могло би діяти ся без занедбання дому і родини. Також спокій в родині був би загрожений, колиби муж і жінка мали ріжні політичні погляди. Було би також несправедливо, признавати виборче право лише незамужним жінкам, а замужним ні; се значило би накладати кару на супруже, а воно і так часто досить покаране. Не хочемо питання дотично виборчого права рішати так, або сяк; ми лише підносимо, що з християньского становища нічо не стоїть на дорозі виборчому праву жінок. Для того зовсім природно, не може бути також бесіди про вороже становище Церкви в тім згляді, як се пишуть нераз соціал-демократичні часописи. Церква доси не заняла взагалі жадного становища в тім питаню — ані за, ані проти. Можна отже бути або прихильником виборчого права жінок, або противником.

Сильно оспорюваним питанєм є вкінці наукові студії жінок. Без сумніву має жінка право до образования духа і то найвисшого, яке лише може досягнути, так добре, як і мущина. Католицький сьвітогляд ніколи проти сего права не висказав ся; противно, в середних віках були численні женьські монастирі славні з високого образования монахинь. А нині потреба науково образованих жінок (л. карок, учительок) подвоїлась.

Та мусить ся і тут зовсім природно стеречи ся переборщення. Тут на сім місци належать слова: „Богато є покликаних, але мало вибраних.“

Найвисшим щастем і правом женщин — статись жінкою. Чим більше вона однак стараєсь втиснутись до мужеских занять, яких вона не в силі виповняти, тим більше утрудняєсь мущині борбу о істнованє, тим менша буде для дівчини можливість статись жінкою і матірю. Не говорить ся, що жінка не повинна в жаден спосіб робити конкуренції мущині. Але зарібкова діяльність жінки повинна полишитись на обмеженій, відповідній їй прикметам і способностям области.

Отсе в коротці начерк часто розбираного католицького становища до новітнього жіночого питаня.

За Гавом подав Я. Л.

Церковна літопись.

Дещо з польскої „статистики“.

В „Gazet-i kościeln-ij“ (ч. 49) знаходимо ось таку церковну статистику Галичини за р. 1912: 1) Архидієцезія львівська обр. лат. числить 1,033.506 душ, має 253 парохій, 104 експозитур і 5 капеляній. Парохіяльних св'яцких священників 466, а монаших (також лише „парохіяльних“) 73, або разом 539. Найбільший брак парохій виказують деканати: коломийський і стрийський. 2) Українська архидієцезія львівська числить душ 1,290.831, парохій 754 і 7 експозитур, 695 парохів, 59 адміністраторів, 138 сотrudників, 7 експозитів, 3 професорів університету, 77 катехитів, або разом 989 св'ящеників св'яцких, 15 Василиян і 39 братів Студитів (се ніби також св'ященики!). „Z tych wszystkich 754 parochii, co najmniej 100—200 należą do rzędu parochii za zbytne uważanych“ — додає „Gaz. kośc.“. 3) Дієцезія перемиска обр. лат. має душ 1,225.692, парохій 285, комендарій 3, експозитур 28 і 189 сотrudницьких стацій. Св'ящеників св'яцких в душпастирстві числить 464, а монаших 12, або разом 476. 4) Українська дієцезія перемиска має душ 1,255.129, парохій 688 а парохів 643, адміністраторів 47, сотrudників 94, експозитів 25, катехитів 40. Разом св'яцких св'ящеників 849 і 35 Василиян. 5) Українська дієцезія станиславівська має душ 998.683, парохій 433 а парохів 405, адміністраторів 37, експозитів 35, сотrudників 59, катехитів 26; разом св'ящеників св'яцких 562 і 9 Василиян. 6) Дієцезія краківська числить душ 942.297, парохій 183, експозитур 28 і 170 посад сотrudницьких (з тих 24 було необсаджених). Душпастирських стацій отже 381. Св'яцких св'ящеників 339, монахів 18 — разом 357. 7) Дієцезія тарнівська має душ 822.431, парохій 181, експозитур 26, катехитів 40 і стацій сотrudницьких 120. Загалом стацій душпастирських має 388, духовенства св'яцкого

в душпастирстві 354, а монашого 12, або разом 366. Католиків обр. гр. є в тій дієцезії 19 092 душ. — Свою статистику кінчить „Gazeta kość.“ такою увагою: „Отже ми Поляки маємо в Галичині о 973 парохій менше, чим Українці, хоч зібравши наведені в горі числа, нас є 4,023.926 або о 479.283 більше чим Українців (3.544.643); крім того маємо менше святих святих святих о 777. Додаймо, що ми платимо титулом податків безпосередних 28,112.056 корон річно, а Українці лише 6,233.705 корон. Отже по чийй стороні кри в да?“

З нагоди іменования гр. кат. єпископа для Канади розписались перербургські синодальні „Церковныя Вѣдомости“ (ч. 41 с. р.) досить широко про небезпеку, яка від нового гр. кат. єпископа Українця грозить російському православию. „Новий єпископ — читаємо — звисний як ярий „українофіл“ і „українофільська“ преса висказує надію, що він зуміє піддержати мазепинство в Америці. Назначене уніятського єпископа в Канаді — се факт дуже сумний для нашої місії в Америці. Доси в Канаді православні місіонарі боролись з католицькими майже серед рівних умовин і успіхи були вельми корисні... З приїздом гр. кат. єпископа положене справи змінить ся.. Католики дістали такого пастиря, котрий подібно Ортинському всю свою діяльність спрямує на викорінене серед своїх вірних тяготіння до Росії і до православя... Заходи російських православних місіонарів в Америці сягають також до піддержання православя в Старім Сьвіті — в Галичині і Угорщині, т. є. в сторонах, звідки приходить більшість „руських“ емігрантів в Америці. Тій цілі служить головно основане 23. січня с. р. „Общество Ревнителєй православя въ Сѣверной Америкѣ“, яке стоїть під покровительством архієпископа Плятона“... Ціле се товариство вимірене головно проти „латинської унії“...

Язик в богослуженях. В петербургскім журналі „Вѣра и жизнь“ ч. 8—12 читаємо таку нотатку: „Після газетних донесень Прав. Синод розіслав до своїх дух. кансистерій циркуляр, в яким жадає він до них заявити думку, котрий язик слід увести в рим. кат. церквах для католиків „руського“ походження в губерніях Литовских, Білоруских і в Холмщині. Сталось се в наслідок порушеного питання про сю річ в правительственных кругах і в самім Синоді. З приводу сего відбулись в Холмі наради Місіонарського комітету. Місцеве населене говорить дома по польски або по українськи (русинськи). Через те предкладали деякі члени увести язик український. Другі не годились з тою думкою з обави українофільства; підносили обаву, що введуть тоді український язик в дух. рим. кат. семінарії і повстане духовна українська література. Се було би на руку українофілам і православні українофіли стали би приймати католицтво. Для того то всі згодились на те, щоби додатковим язиком богослужень був язик московскій (!!).

З'їзд польских католиків в Кракові. Від 26. до 29. вересня с. р. відбув ся у Кракові з'їзд польских католиків з нагоди 300 літнього ювілею смерті Петра Скарґи († 27. вересня 1612 р.). Учасників було понад 1000, між тим кількох єпископів. На з'їзді піднесено, що польска католицка справа стоїть найліпше в Німеччині. В Росії шкодить їй нігілістична пропаганда і маріявітизм, а в Галичині агітація соціалістів і жидівско-ліберальна преса. Рішено оснувати товариство в ціли видаваня католицких газет в Галичині. Конґрес займав ся також справою емігрантів і ухвалив заложити в Познани емігрантске бюро під надзором єпископів.

Католицкі товариства молодіжи в Німеччині. В днях 8, 9 і 10 жовтня с. р. відбув ся в Гільдесгайм з'їзд предсідателів католицких товариств молодіжи в Німеччині під покровительством єпископа Бертрама. На з'їзді обговорювано справу опіки над сільською молодіжю і культу євхаристийного в союзах молодіжи. Товариства католицкої молодіжи в Німеччині становлять нині поважну силу, яка обіймає 2 595 товариств, що числять 265.710 членів. Найліпше розвивають ся ті товариства в дієцезії кольоньскій (515 товариств, 69.092 членів), монастирскій (350 тов. 61.768 ч.), падерборнскій (334 тов. 37.426 ч.), тревірскій (293 тов. 25.000 ч.), вроцлавскій (175 тов. 12 309 ч.) і фрибурґскій (139 тов. 7.200 чл.). Предсідателі сих товариств становлять Союз предсідателів товариств католицкої молодіжи з осідком в Дісельдорфі.

Православна церква в Америці. Православні мають в Америці дві єпархії: Алеутску і Північно-Американську. В посліднім році 1911 прибуло тим єпархіям 21 парохій, з чого 10 повстало в З'єдинених Державах, а 11 в Канаді. На чолі цілої православної місії стоїть архієпископ Плятон з двома єпископами — Александром і Рафаїлом. З кінцем р. 1911 в місії було: 1 архімандрит, 6 протоєреїв, 105 сьвящеників, 2 ігумени, 25 єромонахів, 2 єродіякони і крім того відповідне число псаломщиків. В Тихонівскім монастири було 4 послушників. Бідніші парохі дістають запомоги з Північно-Американської Духовної Управи в висоті від 5 до 60 долярів місячно. Під адміністраційним зглядом духовенство поділене на 6 деканатів: Нью Йорскій, Пенсильванський, Пітсбургскій, деканат Західних Держав, Канадійскій і Аляшскій. З кінцем р. 1911 було в деканаті Нью-Йорскім 28 церков, в Пенсильванскім 21, в Пітсбургскім 34, в Канадійскім 56, в деканаті Західних Держав 10, а в Аляшскім 80. Сербска православна місія числить церков 11, арабска 24. В минушнім році розпочато будову многих нових церков. Всі майже церкви записані на імя єпископа. Майже кожда парохія має школу. В деяких школах число дітий досить поважне (Майфільдска школа має 285 дітий, Клівеляндска 114, Джерзіситска 120 і т. д.). Крім діточих шкіл суть подекуди також недільні школи. Православна місія займає ся також закладанем літературних кружків і читалень та видає дві газети: „Свѣтъ“ і „Американскій Вѣстникъ“. Місіонер-

ским цілям служать також осібні заведення, як Сьвято-Тихонівський монастир з приютом для сиріт, Мінеаполіська духовна семінарія, московський емігрантський дім і ин. В склад православних епархий в Америці входить 131.120 людей, а саме: Москалів 30.000, Галичан (!!!) 25.000, з Угорщини (отже також Українців) 10.000, Сербів і других славян 20.000, Буковинців (знов Українці) 7.000, Греків 30.000, Сиро Арабів 20.000, Альбанців 6.000, Індіан 2.000, Алеутів 3.000, Ескимосів 5.000, Американців 120. Православна місія удержує дружні зносини лише з англійською церквою. Свого часу архієпископ Плятон мав навіть на церковних англійських зборах в Філадельфії бесіду на тему зєдинення обох церков!

Смерть царгородського патріарха і петербургського митрополита. Дня 27. падолиста с. р. помер в Царгороді грецький патріарх Йоахим III. Він родив ся в р. 1834 В р. 1864 став митрополитом Варни, в р. 1878 митрополитом Солуня, а зараз опісля патріархом Царгороду. В р. 1884 мусів покинути патріарший престол і переселив ся на Атонську гору, де перебував до 1901 р. В сім році покликано его втруте на патріарха Царгороду. Йоахим III. був горячим грецьким патріотом і около свого народа вельми заслуженим. — Того самого місяця, а саме 2. ст. ст. падолиста с. р. помер Антоній, митрополит петербургський і Ладожський, бувший ректор Петербурської духовної Академії і почетний член всіх чотирох духовних академій. Покійний походив з бідної сьвященничої родини. Укінчивши Казанську духовну академію став при ній професором і посьвятив ся науковим працям. Був якийсь час редактором „Православного Собесідника“. В р. 1879 повдовів, в два літа пізнійше померли ему діти (син і донька) і покійник постриг ся в монахи та назвав ся Антонієм (на сьвітї звав ся Александром Вадковским). В р. 1883. іменовано его архімандритом, в р. 1884 інспектором Казанської Академії, в р. 1885 інспектором Петербурської духовної академії, в р. 1887 ректором тоїж академії і єпископом виборгским. В р. 1892 зівстав фінляндским архієпископом і членом Синода, а в 1898 митрополитом Петербургским. Заслуги Антонія на поли богословської науки і єпископської пастирської праці суть дуже великі

Міжнародний конгрес вільнодумців в Монахові. В Монахові відбув ся від 31. серпня до 3. вересня с. р. міжнародний конгрес вільнодумців, перший того рода конгрес в Німеччині. Союз вільнодумців існує в Німеччині від р. 1881. Основателем его є Людвик Біхнер. Тепер обіймає той союз около 1.000 членів і 64 організацій з 5.000 членами. На конгрес були запрошені всі організації, котрі „добачують в церквах перепопу до поступу і обстоюють за свободою науки та наукових дослідів“. Предметом нарад були отсі питання: 1) вільнодумство і его цілі, 2) відділене церкви від держави і 3) вільнодумство та вихованє. Що до першої точки рішено, щоби проявляти вільнодумство також в політичній і соціальной области, бо, як сказав один учасник

конгреса, хто усунув Бога, сей не повинен признавати і малих богів. Що до другої точки прийнято резолюцію за відділенем церкви від держави і послідовно за відділенем церкви від школи. Що до третьої точки прийнято кілька резолюцій. Передовсім резолюцію з покликом до всіх вільнодумців, аби організували ся в цілі систематичної пропаганди обовязкового світського навчання в народній школі, в якій подавано би основи горожанської морали; далше резолюцію о вихованю на основі вільнодумства, в якій між иншим говорить ся, що вільнодумець не признає абсолютної морали, що віра в личного Бога в вихованю є злишна, що моральність основуюча ся на релігії є неморальна, бо шукає підстави не в собі самій, а на вні і т. д.; вкінці ухвалено резолюцію за усуненем з університету богословського виділа, бо богослове не має нічого спільного з наукою...

Всячина.

Небезпечна дорога. В нинішніх часах, коли преса дійшла до величезного значіння і впливу, коли она розширила ся між найдальшими кругами суспільности та зайшла і під сільські стріхи, коли она стала кормом не лише критичних умів, але й безкритичної товпи, в таких, кажу, часах бодай священники повинні бути осторожними, щоби своїми статями замість корму не подавали людям отруї. Що, на жаль, взагалі нинішня преса в великій мірі вносить в народ дійсну деморалізацію, се річ очевидна. Тут хочу звернути лише на ту небезпечну дорогу, на яку в нас послідними часами що-раз сьмілійше зачинають вступати деякі священники. Маю тут іменно на думці обговорюване всіляких релігійних та церковних проблемів в популярній пресі через священників. Бо коли пишуть о тім люди світські, га, ніхто їм сего заказати не в силі. Та знаємо, що вплив світських людей що до тих повисших питань не єсть такий, як коли ті справи обговорює який священник. Треба тут бути дуже осторожним, бо солому дуже легко запалити! Але як тота безкритична товпа загорить, хто буде гасити? Хто возьме на себе страшну одвічальність? Таж історія учить нас, що спокій людства терпів найбільше все тоді, коли розбурхано уми безкритичних мас народних всілякими релігійними квестіями. Боже де

як де, а вже в релігійних справах належить усе заховати такт, спокій, „благоразуміє“.

А однак днес можна завважати, що деякі святики вступили на сю небезпечну дорогу, що, іменно, своїми популярними статейками по всіляких видавництвах, призначених для простолюда заколочують спокій межі католицьким руским народом.

Коли якісь релігійні чи церковні питання обговорює ся в науковій часописи, се цілком що иньшого, се навіть коначне. Але розтрасувати те саме перед безкритичними читачами, і то ще іноді в дуже тенденційнім тоні, односторонню, а часами й злосливу, то се вже ніяк не уходить.

Для приміру зверну тут увагу на статі, трактуєчі о нашій обряді. Справа ся нині в нас така скомплікована, така драстична, а так мало перестудіована, мало поглиблена і задлятого й дуже небезпечна, що писати о ній днесь треба з великим „благоразумієм“ а разом з великою любовю і то любовю щиро католицкою-всесторонню. Між тим забирають тут голос всілякі покликані й непокликані, а навіть такі, котрі самі як найменше той св. обряд розуміють, або як найменше доси старали ся зробити его для вірних зрозумілим і приступним. Тай тому такі статі замість корму подають народови їдь, якої вже й так в нашій народі за богато?

Читаючи ті статейки, мимоволі подумав я собі, що ті люди хіба би не лише самого св. Іоана Золотоустого анатемізували колись за скорочене ним св. Літургії, та за впроваджене в ній деяких змін, (бо нащо, най би було, як бувало!), але й самому Спасителю мабуть дорікалиб за таку коротку молитву: „Отче наш“, бож прецінь те саме й так єсть в псалмах і то ще такими прекрасними виреченнями висказане, виспіване.

Деж глядати за причиною тих нерозважних статей? Думаю, що сею причиною не єсть мабуть в першій мірі слава і честь Вожа, бо занадто там видко злосливости й легковаження того всего, чого легковажити не годить ся; мушу отже з певних даних заключити, що причиною сего є занадто перецінювані днесь їх псевдонаціональні переконання і стремління, а в кінці й брак належитого зрозуміння людського серця й людської душі.

Бо чиж можна людського духа скувати в кайдани якоїсь форми? і его в тих кайданах закріпощеного держати цілі тисячоліття? Чиж се була провідна думка св. Отців, котрі церковні обряди витворювали, доповнювали, усовершували, після духа свого часу, після потреби одно додавали, а друге касували? Чиж остаточно сам Спаситель не клав більшої ваги на зміст, як на форму? Таж сей Творець нашого духа знав, що той свободний дух мусить на зверх обявлятись всілякими, різнородними, та все однак достойними найвисшого Бства проявами по-

чести чи хвали. І Божій премудрости повинні ми дякувати за ту красу різнородности наших обрядів, якими, мов тими живими струями впливає ся в людські серця сила віри, дух побожності, та ся найкрасша перла — чеснота любови. Так, дякувати Богу, а не жалітись, нарікати на зріст, на багатство обрядів, які св. католицька церков все затверджувала, освячувала, зближаючи їх до себе взаємно, та сконцентровуючи їх в одну спільну гармонію, в оден величавий пеан людського серця в честь і хвалу Бога Всевишнього.

І коли хто признає ся до св. католицької Церкви, що більше, хто по належитім підготовленню, складав торжественну присягу вірности св. катол. Церкві, з уст такого не повинно ніколи вирватись необачне слово на який небудь католицький обряд, а вже Боже борони, щоби такий чоловік в письмі на обряди чи відправи церковні нападав. Колиби хто так неосторожно собі поступав, такий хиба не мав би католицького почуття, такий не дихав би духом св. єдності Христової Церкви.

А однак, на жаль, щось подібного днесь вже лучає ся. От там якийсь „Старший душпастирь“ в Календ. Качк. на 1913 р. виступає проти такої пречудної відправи, якою єсть суплікація, та усердна, горяча мольба, проникаюча наскрізь серце й душу християнина, пориваюча, одушевляюча відправа, яка навіть з убогої церковці творить образ правдивого неба на землі. Бо коли в часі св. Літургії Пресв. Евхаристию величає ся передовсім яко памятку св. Жертви хрестної, та яко св. Причастіє — памятку послідної тайної вечери, то в суплікації Евхаристійний Ісус, не потребуючий вже більше укривати ся в пущі, як в часах поганських гонень, але виставлений публічно, бож жиємо чей в християнській ері, за ту великанську покору утаєности під незначними видами, всенародно, торжественно, празденственно яко Бог межи нами неустанно перебуваючий, через вірних християн ісповідує ся і почитає ся. О, як можна було так призабути ся, щоби аж в популярнім видавництві виступити проти сего прекрасного богослуження? Чи ж не зворушило ся ніколи серце того „старшого душпастиря“ на вид своїх вірних, які клячучи перед своїм Евхаристійним Спасителем так торжественно, з таким високим під'ємом духа, в особливий і наглядніший спосіб ісповідують Його Сином Бога живого, та так горячо, усердно, умильно молять і благають о найсущніші свої потреби, того Спасителя, котрого своїми тілесними очима упокореного оглядають, а на котрого очима віри глядають яко на Царя небесної слави! О, як тоді росте, кріпшає віра, яка тоді малює ся в очах вірних синівське довіре, яка вдячність для возлюбленого Спасителя, який дух любови царить тоді над тою масою народа, котра голосно, повною грудію, єдиним серцем і єдиними устами хвалить, величає, молить і благає свого Бога живого, в Пресвятих Тайнах утаєного!

Ні! Хто хоч раз в житю бачив сю торжественну хвилю суплікації, той мусить признати радюю тої відправи святаї, той з'уміє належито відріжнити прославлюване Бога в часї св. Літургії, а в часї суплікації, той ніколи в житю не напише таких серця вірних непокоючих слів в ніякім Календарі: „Изъ того видимъ, що у насъ каждого дня совершаются супликації при каждой Службѣ Божой, и то въ такой формѣ, якъ при концѣ 3. стол. отправляли св. Отцы, Яковъ, Іоаннъ Златоустъ. Имѣемъ ли мы ихъ поправляти черезъ додатковий вытягъ, поправляти то, що уложено изъ вдохновения св. Духа?“

В иншій статі читаємо тамже: „Нѣколи не бывало въ нашемъ обрядѣ греческомъ ни шкальпигижей, ни корунокъ, ни майскихъ богослуженій, ни богослуженій до Сердца Ісусового, ни супликацій, а все то теперь заводится базилианами.“ А на иншім містци: „то выглядитъ такъ якъ если бы шляхтичъ, ходившій въ контушѣ, надѣлъ на него еще фракъ, вдѣлъ другіи еще панталони, на голову вложилъ перуку. и т. и.

І деж, питаюсь, автор тих слів мав яке привязане до свого обряду, яке почуте почести, де мав серце, що осмѣлив ся такий сьміх робити, такого ординарного порівняня ужити в таких сьвятих річах, богослуженах, які наша св. католицька Церков посвятила, а яким стілько прекрасних християнських чеснот завдячують вірні!

Дальше пише так: „Мы почитаемъ св. Сердце Ісусово, и въ нашемъ богослуженіи много мѣстца отведено его чествованію (цінне признане; та дай Боже! но я побоюю ся, чи то також не в „умі“, [після рецепти „Церк. Востока“]). По що же вводити въ нашъ обрядъ еще латинскій способъ того чествованія? (Не вгавав я, що й ся любов до св. Серця Ісусового лише умственна!) Такое мѣшанье одного обряда съ другимъ выглядитъ такъ, якъ если мы отмовляючи „Отче нашъ“ говорили: „Отче нашъ — Ойче нашъ, иже еси на небесѣхъ, — ктуры естесь въ нѣбѣ, да святится имя Твое — сьвунць се имье Твое! и т. д.“

Проти сих аргументів і виводів, обчислених якраз на безкритичну масу народа, рішучо протестую. Я сам чи то з власної понуки, чи на просьбу вірних відправляю часто „Молебен“ до Пресолодкого Серця Ісусового, але щоби сей спосіб богопочитання був виключно латинський, се рішучо заперечую! Тож нігде в сьвітї ніякий обряд не може взяти монополію на якесь виключне богослуженє! Вільно Бога величати з преріжних зглядів і причин в иших обрядах, вільно так само й нашому обрядови греко-руському!

Ба але в тій же статі читаємо й такє: Якъ Богъ есть одинъ и вѣчный, якъ основы вѣры Христовой суть непоколебимы и вѣчны, такъ и обрядность яко вѣшний знакъ вѣры, не можетъ перемѣнятися, инакше (еще сильѣйший аргумент!) народъ подумаєть, що можна перемѣняти также догматы, основы вѣры“.

Хто має таке понятє о обрядї, о такім хіба не дивуємо ся, коли би такий з часом виступив за незмінністю всіх дяківських напівів, а проти всяких нових мелодий в церк. співі, та став анатемізувати всяких Матюків, Вербицких, Бортнянских і пр.

Справді, Русь повинна все Богу дякувати, що прийняте в нас віри християнської випало трошка скорше, а не на час нинішної „твердої рускості“, а тоби дотепер хіба прийшлося нам гнити в тіни темного поганства.

Кінчу словами: не пора католицким сьвященникам вступати на небезпечну дорогу непокоєня католицького населення всілякими баламутствами, і то ще під покришкою оборони чистити обряду та твердо руського патріотизму. Бо коли народ навчить ся легковажити св. катол. обряди, ті могуті чинники живої катол. віри, тоді можуть потерпіти й ті, котрі сей огонь роздмухували. Любов і „благоразуміє“ най стоять на сторожі, поки час!

Свящ. М. Дороцкий.

Спосіб св. Причастія в нашім обрядї. Читаючи звіт о. Щепанюка про участь Українців в евхаристийнім з'їзді у Відні, а саме місце, де описує вражінє, яке зробив на чужинців спосіб нашого св. Причастія, постановив і я кілька слів о тім написати. Я мав щастє бути товмачем нашої Служби Божої і обряду підчас неї 3 рази: 2 рази у сьв. Варвари на Архієрейских Службах Божих а раз в церкві „am Hof“. Чужинці інтересували ся найдрібнішими річами, треба було вияснити значінє кожного дійства підчас Служби Божої, а вжеж найбільше зацікавив їх спосіб нашого св. Причастія. Тут запитав не було кінця. Всі заявляли, що у них такий спосіб св. Причастія був би немислимий і що він взагалі непрактичний. Від деякого чув я навіть такі слова: *das ist unangenehm*. Не подобало ся чужинцям, що причащаємо всіх людей одною ложочкою і єї навіть не втираємо по кождім з поодинок. Оден з присутних запитав мене, чи наша інтелігенція радо приступає до сьв. Причастія разом з низшими верствами — мусівем пританнути; другий, що робимо, если приступаючий до сьв. Причастія має на устах рачи — відповім, що причащаємо за порядком всіх, хто лиш приступить. Дивували ся і висказували гадку, чи би не треба було зреформувати способу сьв. Причастія в нашім обрядї. Оден сказав навіть такє: а щож ви зробите, если колись власть зі взглядів санітарних заборонить вам в той спосіб причащати.

І мимохіть насунула-сь мені думка, що чужинці мають в дечім слухність, висказуючись за реформою нашого св. Причастія. Тою думкою я поділив ся з декотрими нашими отцями і всі годили ся зі мною. Подаване св. Причастія ложечкою і то в той спосіб, щоби не витирати ложечки по кождім з поодинок — після Львівського Синода навіть не вівьно витирати хіба в конечности — відтручує в певній мірі бодай інтелігентнійшу верству нашої суспільности від приманья св. Причастія, а бодай від частійшого приманья. Правда, Причастіє се річ найсвятійша і тут не повинні відгравати головної ролі форми естетики, та щож, чоловік є лиш чоловіком і так привикає до певних форм, що они мають в житю дуже велике значінє і не захованє їх ділає відємно на нашу природу. Ми привикли їсти мясо виделками, а нехай би хтось казав нам брати руками, то наша природа буде тому противити ся. Селяни їдять з одної миски а біднійші і одною ложкою, але інтелігентна родина не буде їсти в сей спосіб поданої страви, бо інтелігент привик їсти з осібної тарілки і осібною ложкою; его природа противить ся тому, він скаже, що так не буду їсти, бо се неестетично, і нездорово. Не хочу сих примірів застосовувати до св. Причастія. Запитаю лиш, чому то кождий з нас, будучи еще гімназіястом, старав ся до св. Причастія клякнути на першім місци, щоби перший запричащав ся. А такого самого поступованя чиж не можна побачити поміж старшими людьма? Хтож винен? Певно що не брак віри, але причина лежить в природі, сама природа декого змушує до сего. Оповідав мені оден євващенник і то дуже поважний, міський парох, що многі пані бажаючи частійше приступати по св. Причастія удавали ся до него з просьбою, щоби все їх перших причащав. Порадив їм, щоби старали ся клякати на першім місци. Коли одного разу лучило ся, що одна з них мусіла уклякнути в середині ряду, а він не міг її першу запричащати, то відступила і не причащала ся сим разом. Я сам мав такий случай: Оден лікар був присутній на цілій моїй Службі Божій і здивувало мене, коли по Службі Божій зажадав св. Причастія з пунки. Він видко завважав мое здивованє, бо сказав, що не може мимо своєї волі уклякнути до св. Причастія разом з людьми. Чиж таке поступованє і то людей практикуючих свою віру, не єсть доказом а рівночасно і німим домаганєм, що треба би було змінити форму нашого св. Причастія. Але передовсім на відпустах, де нарід тисячами приступає до св. Причастія, спосіб подаваня людям св. Причастія у нас єсть таки непрактичний. Хто з отців мав нагоду на відпусті запричащати з одної чаши кількасот людей а відтак позівставші рештки спожити, сей певно признаєть мені слухність. Кілька літ тому оден з оо. Василіян важив ся на відпусті (чи не в Підгірцях) подавати людям Причастіє лиш під видом хліба та ще й рукою. Якеж страшне обуренє, який крик піднесли деякі часописи! І щож злого? Провинив ся хіба против церковної дисципліни, бо прецінь і під видом хліба єсть цілий

Христос присутній. Впрочім в перших часах християнства лиш в сей спосіб подавали сьв. Причастіє, а уживане ложочки датує ся доперва від сьв. Івана Золотоустого. Не хочу, розуміє ся, заохочувати когось до наслідуюваня, бо подаване в сей спосіб сьв. Причастія без важкої причини булоб проступком против церковної дисципліни.

Против способу нашого Причастія можна часто почути закид, що ми нашим Причастієм ширимо пошести. Такий закид роблять звичайно люди індеферентні під взглядом віри і я певний, що зміна форми не притягнулаб їх до церкви, тому нема причини брати такий закид під розвагу. До тепер не знаний еще случай, щоби хто через Причастіє заразив ся, і Христос утаєний в Найсв. Евхаристії певно до такого случаю не допустить.

о. Йосиф Кравчук катехит.

Мої бажання. Переглядаючи свою бібліотеку, знайшов я „Семинарські спомини.“ Вже тоті спомини кілька разів я читав, а мимо того знова кортить мене пригадати собі дещо. Годі відорватись, так вірно картини зняті, так пересувають ся через мою уяву мої товариші з добрими та злими норовами. Хтож тепер вийде з Семинара а прочитає собі той нарис, так подумає: от байка тай годі. А се таки правда, що слёзи і сьміх викликає. Се буде колись не аби який причинок до історії духовного Семинара. Як нас сьвящеників радує, коли хто винайде з архівів якийсь спомин з нашого руського сьвященьства в Галичині. А хотіло-б ся мені прочитати от хоч-би таку повість з нашої теперішньої хвилі, яку переживаємо. Милій Боже, щоб я не дав за вірну картину нашого життя-буття в теперішньому положенню. Не раз зійде ся двох сьвящеників товаришів з Семинара, чи то у місті, чи просто в вагоні, яка радість! Один розповідає другому, що у него наболіло. Як одному удалось одержати парохію або ні, хто був перепоною, або як то ясний колятор закпив собі з попа руського при своїх форналях. Або знова, як пан колятор жадає доконче заперенумерованя „Галичанина“ і бути твердим. Така примха єсть у Скриньского в повіті Жидачів. Або ті вправді рідкі білі круки між сьвященьством однак еще не перевели ся, котрі твердять, що они остільки Русини, о скільки яко сьвященики дійствують в церкві.

Щож, не красна повість сучасної доби?

Або схопити відносини партійно-станові, як то тверді по чину ширять католицизм, розкидаючи „Голос Народу“, „Русскую Правду“, „Шептицкий — Сенік“, і то дещо живцем відбити.

Або знова відносини націоналдемократичної партії до суспільно християнської, та гегемонія знання догм і морали послідних на основі „Руслана“. Добре-б було нашкідувати велику любов парохів до сотрудників і на відворот. Або добрі ради польського сьвященьства для руського і їх місійні успіхи в справі навернення диких католиків Русинів на латинський обряд, та велика безсторонність політичної влади.

Подумає хто, а хтож має се майбутнє діло написати? Не чекаймо на мірян, бо ті, если що о нас пишуть, то хіба увеселенія ради

Я рад-би видіти, щоб до тої праці взяв ся який сьвященик, котрий зумів би правду убрати в красний стиль. Правда—„Семинарські Спомини“ написані з великим таланом, однак не забуваймо, що автор був свідком, бачив та чув сам. Питомці мешкають під одним дахом, де найменша дрібничка не могла укритись. В сьвященстві жиємо осібняком, проте автор мусить мати дані пережиті від самого сьвященства. Впрочім на вичерпуюче діло годі на разі рефлектувати. Приміром сцену, як сьвященик просить о презенту якогось фагаса-заушника, хтож хотів би подати до відома?

Кождий з нас знає не одну химеру колятора, та міг-би до „Ниви“ донести. А редакция, коли вже буде подостатком жерел, віддасть котрому сьвященикови до оброблення. Я точно не опреділяю майбутньої повісти, чи гуморески чи сатири. Ручу однак, що дане діло малоб покупаів много та принеслиб для теперішности і для будучности много хісна. Хто має дещо додати, хай скаже.

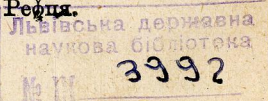
о. Йосиф Заболотний.

Дволичність наших русофілів. Відома річ, що наші русофіли зовуть себе загально „русскими“, себто Москалями, по німецки Russen (russisch). Сей термін прийняли також наші русофільські сьвященики і уживають его з деякою гордостію... З назви Русин (Ruthene, ruthenisch) вони насмівують ся і погорджують нею, як вимислом Німців. Назвати нашого русофіла Ruthen ом, се для него тяжка образа. Та там де треба, вони не покидають ся і отсеку назвою. Ось перед нами ч. 9—10 „Вістника Народного Дома“, а тут вступна стаття: „Годовщина положенія краеугольного каменя подь зданіє „Народного Дома“. В сій статті повідомляє Управляючий Совіт „Народного Дому“, що 18. жовтня с. р. обходив ювілей положенія угольного каменя під будівлю Народного Дому і Преображеньську церкву і з сеї нагоди вислав до Монарха телеграму, в якій сказано між иншими: „Zur Feier des Jahrestages der ... Grundsteinlegung zum Baue des ruthenischen Nationalhauses »Narodnyj Dom«..... „es wurde von den ... Gläubigen der ruthenischen Nationalität heisse Gebette entsendet“... і т. д. Під телеграмою підписаний: „Johan Kostecki (sic), Präsident“.

Отже в публікаціях призначених для Синоду, для російської держави, для графа Бобринського, остаточно для кількох замотиличених русофільством галицких родин, отець Костецкій уживає слова „русский“ (russisch), а для австрійського Монарха уживає отець Костецкі слова український, руский, (ruthenisch). Яка тут дволичність, яка тут, простіть за слово просто... підлота!

Видає „Редакційний Комітет“. — Редагує і за редакцію відповідає
свьящ. Ярослав Левицкий.

З друкарні Ставропигійської під упр. М. Рефца.

ЛНБ им. В. Стефаника
ПРОБЕЖНО-1987 г.

ИП 22 658
1912

